

VOC-GLOSSARIUM

VOC-GLOSSARIUM

VERKLARINGEN VAN TERMEN,

VERZAMELD UIT DE RIJKS GESCHIEDKUNDIGE PUBLICATIËN

DIE BETREKKING HEBBEN OP DE VERENIGDE OOST-INDISCHE

COMPAGNIE

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis

Den Haag / 2000

Het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis (ING) maakt deel uit van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). Publicaties van het ING – documentuitgaven, toegangen op historische bronnen, biografische en bibliografische naslagwerken – verschijnen in de Rijks Geschiedkundige Publicatiën (RGP), waarvan enkele raadpleegbaar zijn via het Internet (www.inghist.nl).

Het voc-glossarium is ook te raadplegen via Internet met een interactieve database-applicatie op de website van het ING:
<http://www.inghist.nl/rgp/werkbest/voc/welkom.htm>

© Instituut voor Nederlandse Geschiedenis 2000
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, op welke wijze dan ook, zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.
No part of this book may be reproduced in any way whatsoever, without prior written permission from the publisher.

INHOUD

Inleiding	7
Glossarium	9
Literatuurlijst	127

INLEIDING

In elk van de eerste zes banden van *Pieter van Dam, Beschryvinge van de Oostindische Compagnie* (Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote Serie 63, 68, 74, 76, 83 en 87) is achterin een glossarium te vinden. Deze glossaria zijn gemaakt door F.W. Stapel, de bewerker van de bron. De termen die erin verklaard worden betreffen vooral producten, functies, titels, maten, gewichten en munten uit het gebied waarin de VOC actief was. Ook scheeps- en handelstermen zijn erin te vinden. Stapel geeft soms tamelijk uitgebreide verklaringen: betekenis, herkomst, etymologie, literatuurverwijzing. Omdat het ongemakkelijk is op zoek naar een verklaring steeds verschillende glossaria door te nemen zijn ze samengevoegd.

Het oorspronkelijke idee achter dit *VOC-glossarium* was om het als hulpmiddel bij het werk aan de serie van de *Generale missiven* te gebruiken. De glossaria van Stapel vormen de ruggengraat. Besloten werd het hulpmiddel nog uit te breiden, want ook in andere bronnenpublicaties van de RGP die betrekking hebben op de VOC zijn glossaria te vinden, minder omvattend in aantal en aard van de woordverklaringen dan die van Stapel. Het gaat om *Bronnen tot de geschiedenis der Oostindische Compagnie in Perzië*, uitgegeven door H. Dunlop (GS 72), *De dagregisters van het kasteel Zeelandia, Taiwan 1629-1662*, uitgegeven door J.L. Blussé, M.E. van Opstall en Ts'ao Yung-Ho (GS 195, 229, 233 en 241) en *Memories van overgave van gouverneurs van Ambon in de 17e en 18e eeuw*, bewerkt door G.J. Knaap (Kleine Serie 62). Deze woordenlijsten zijn ook in dit *VOC-glossarium* opgenomen.

Ten slotte is van nog twee uitgaven, *De Nederlanders in Kerala 1663-1701. De memories en instructies betreffende het commandement Malabar van de Verenigde Oostindische Compagnie*, bewerkt door H.K. s'Jacob (KS 43) en *Generale missiven van Gouverneurs-generaal en Raden aan Heren XVII der Verenigde Oostindische Compagnie*, bewerkt door W.Ph. Coolhaas en J. van Goor (GS 104, 112, 125, 134, 150, 159, 164, 193, 205 en 232) de annotatie doorgenomen om daaruit de woordverklaringen te lichten en aan dit *VOC-glossarium* toe te voegen.

Het *VOC-glossarium* is dus een bijeenvoeging van al eerder gepubliceerde woordverklaringen. Er zijn geen nieuwe verklaringen in te vinden. Evenmin zijn de verklaringen uitputtend. De systematiek erachter is niet inhoudelijk. Het gevolg is een zekere onevenwichtigheid: de verklaringen van Stapel zijn uitgebreider dan van de andere bewerkers, de nadruk op termen uit de gebieden Malabar, Kerala, Ambon, Perzië en Taiwan is misschien wat sterker, de nadruk op de zeventiende eeuw is groter dan op de achttiende, sommige verklaringen dragen er de sporen van dat zij dienden om een term in het verband van een specifieke tekst uit te duiden. Niettemin is het een omvangrijke verzameling van algemene verklaringen van termen die betrekking hebben op veel aspecten van de VOC en op alle gebieden waarin zij handelde. Het kan dienen als hulpmiddel voor iedereen die werkt met bronnen van de VOC.

Het *VOC-glossarium* is ook in de vorm van een data-base op Internet raadpleegbaar (www.inghist.nl/rgp/werkbest/voc/welkom.htm). Daardoor bestaat de mogelijkheid niet alleen op de beschreven termen, maar op alle woorden – ook uit de woordverklaringen – te zoeken.

Nog enkele korte opmerkingen:

De literatuurverwijzingen zijn naar auteurs of bewerkers van titels die in een aparte lijst ondergebracht zijn.

Achter het hoofdwoord is steeds een korte vermelding te vinden van de publicatie en het deel waaruit het afkomstig is. De glossaria van Stapel zijn de ruggengraat. De andere bronnen zijn niet vermeld als vindplaats in het geval zij niets toevoegden aan de verklaring van Stapel. Waar dat wel het geval was – of als een term in meerdere delen van de *Beschryvinge* voorkwam met afwijkende verklaring – zijn de verklaringen samengevoegd met aanduiding van de verschillende vindplaatsen. Waar betekenisverschil was zijn de verklaringen gescheiden gehouden.

Er is naar gestreefd in de elementen van de verklaring de volgorde verklaring-etymologie-literatuurverwijzing aan te houden.

Een geografische aanduiding tussen ronde haken achter de woordverklaring duidt aan dat het woord bij een beschrijving van die geografische plaats aangetroffen is. De taal van herkomst wordt zonder haken vermeld.

Stapel gebruikte geregeld 'thans' of 'tegenwoordig' in zijn verklaringen. De *Beschryvinge* is tussen 1927 en 1954 verschenen, en dit moet gelezen worden als behorend bij dat tijdvak.

Termen waarvan de verklaring was dat er geen verklaring voor gevonden was zijn niet opgenomen.

Bij het zoeken naar een term moet gedacht worden aan verschillen in schrijfwijze:

a - ae - aa - i - o
c - k - s
ch - g - k - ts - tsj
dj - g - j - s
e - a - i
f - ph - v
g - ch - dj - k
i - a - y
j - dj
k - c - q
n - ng
o - a - u
oe - o - ou - u
ph - f
q - k
r - rr (in het algemeen letterverdubbeling)
s - c - sj - ts - tsj - z
t - th
ts - ch - s - tsj
tsj - ch - s - ts
u - o - oe - ou
v - f - ph
z - c - s

Marc Kooijmans

Judith Schooneveld-Oosterling

GLOSSARIUM

Verklaring van de aanduiding van de vindplaats

I,1, I,2, II,1, II,2, II,3, III en **IV** = de vier delen in zeven banden van *Pieter van Dam, Beschryvinge van de Oostindische Compagnie*, uitgegeven door F.W. Stapel (Grote Serie 63, 68, 74, 76, 83 en 87); **IV** kent geen glossarium en is derhalve voor dit *VOC-glossarium* niet gebruikt.

GM = de elf delen van *Generale missiven van Gouverneurs-generaal en Raden aan Heren XVII der Verenigde Oostindische Compagnie*, bewerkt door W.Ph. Coolhaas, J. van Goor en J.E. Schooneveld-Oosterling (Grote Serie 104, 112, 125, 134, 150, 159, 164, 193, 205 en 232 - deel 10 is nog niet verschenen).

T = de vier delen van *De dagregisters van het kasteel Zeelandia, Taiwan 1629-1662*, uitgegeven door J.L. Blussé, M.E. van Opstall en Ts'ao Yung-Ho (Grote Serie 195, 229, 233 en 241).

P = *Bronnen tot de geschiedenis der Oostindische Compagnie in Perzië*, uitgegeven door H. Dunlop (Grote Serie 72).

A = *Memories van overgave van gouverneurs van Ambon in de 17e en 18e eeuw*, bewerkt door G.J. Knaap (Kleine Serie 62).

K = *De Nederlanders in Kerala 1663-1701. De memories en instructies betreffende het commandement Malabar van de Verenigde Oostindische Compagnie*, bewerkt door H.K. s'Jacob (Kleine Serie 43).

A

A of **@** (II,1/II,2) · afkorting van el*. Portugees *ana* = el, evenals Frans *aune* [ook: ana, aune].

A/R (GM1) · afkorting van reaal van achten*.

AAM (I,1/K) · inhoudsmaat of vat van 153,6 liter, 128 mingelen*; wijnmaat. **K**: vloeistofmaat; Amsterdamse aam: voor wijn 155,2 liter.

AANGIEREN (GM4) · aandoen (van een vaarttuig gezegd).

AANHALEN (K) · in beslag nemen.

AANMERCKELIJK (K) · in het bijzonder.

AANPART (K) · aandeel.

AANRANSEN (GM2) · aanvallen.

AANSLAAN (K) · in beslag nemen; verwerven.

AATSJEN, zie **ACHAN**.

ABACIS, zie **ABASSI**.

ABASSI (II,2) · zilveren Perzische munt, genoemd naar sjah Abbas I, ter waarde van circa 16 stuiver*; 1/50 thoman*. Zie **HOTZ**, blz. 240 noot [ook: abacis].

ABBERDAAN, zie **LABBERDAAN**.

ABLAKO (P) · een minder goede kwaliteit Perzische zijde*.

ABORD (GM7) · ontvangst, behandeling. Frans.

ABORDEREN (T4) · enteren.

ABREKOCKEN (P) · abrikozen.

ABSOLVEREN (K) · voltooien.

ACCOMODATIE (K) · aanpassing aan wensen, tot gerief zijn.

ACCOMODEÇAANS, zie **ACCOMODESSAU**.

ACCOMODEMENT (K) · schikking, vergelijk.

ACCOMODESSAU (GM7) · bepaalde vorm van landuitgifte op Ceylon; stuk land dat voor bepaalde werkzaamheden of voor verleende diensten aan iemand in gebruik werd gegeven [ook: accomodeçaans].

ACHAN (GM7/K) · **GM7**: titel die vader betekent (Malabar). **K**: titel van een nāduvazhi* [ook: aatsjen].

ACHMAEL DOULETH, zie **I'TIMAD UD DOULET**.

ACHON (II,2) · tolk in Bengalen.

ACHTERDACHTIG (GM4) · bedachtzaam, van goed inzicht.

ACHTERVALLENS (I,1) · vallen van de achtersteven van een schip, zoals voorvallen het vallen van de voorsteven was. Met het vallen van de steven bedoelde men de afstand van de punten waar de kiel zich van voren en van achteren naar boven omhoog, tot de loodlijn, uit het hoogste punt van de voor- of achtersteven neergelaten. *MOSSEL*, blz. 154 noemt de vallende de stompe hoek, die de kiel met voor- en achtersteven maakt. *VAN YK* spreekt van achterovervallen en voorovervallen. Een zeer puntig voorschip noemt hij een 'veelvallende steven'.

ACQUITEREN (K) · zich kwijten van.

ADAP, zie ATAP.

ADDY, zie AHADI.

ADELETH (GM4) · rechtbank. Van het Arabisch *adil*, rechtvaardig.

ADHERENT (GM9) · aanhanger.

ADHORTEREN (GM3) · aansporen.

ADHOTER, zie DHOTIA.

ADI (T3) · op de dag. Latijn *ad diem* [ook: adij].

ADIGAR (II,2/GM3) · inheemse naam voor een baljuw of landdrost op Ceylon en Coromandel. Volgens *YULE-BURNELL* van Sanskriet *adhikarin* = die gezag heeft. In *STAPEL* is sprake van een Compagnies-dienaar in functie als 'boeckhouder en adigaar'. *VALENTIJN V*, 1, blz. 7, omschrijft diens functie als 'adigar of ontfangen der tolleren van de buyten-stad'. Zie *STAPEL III*, blz. 235. **GM3**: hoofd van de politie en van de inkomsten; enigszins te vergelijken met een schout in Nederland.

ADIJ, zie ADI.

ADIPATI, zie DIPATI.

ADYODI (K) · een nairo*titel.

ADJUDE (GM3) · hulp.

ADVANCE (K) · voordeel, winst.

ADVENUEN (K) · toegangswegen.

ADVERTEREN (K) · bekend maken.

ADVOY (GM1) · vergunning, toestemming.

ADVOYEREN (GM6/K) · **GM6**: be- of erkennen. Frans *avouer*. **K**: 1. aanzien; 2. goedkeuren.

AEQUITEYT (T3) · gelijkheid voor de wet, onpartijdigheid. Latijn *aequitas*.

AETCHIAR, zie ATJAR.

AFBRENGINGE (K) · het vervoer naar de kust.

AFDRIJVER (GM3) · bergwerker die het zilver op de drijfhaard van het lood afscheidt.

AFFUIT (K) · houten onderstel van een stuk geschut.

AFGESOOD (I,2) · van zijde* gezegd; ruwe* zijde moest eerst worden ontgomd, wat door koken (*soden*) geschiedde; vandaar afgesode voor ontgomde zijde.

AFHASPELEN (K) · afwickelen, afhandelen.

AFKRUYPEN (GM3) · nivelleren; wellicht met behulp van kruiwagens afgraven.

AFLEGGEN (GM2) · 1. terugbetalen; 2. onttakelen (van schepen).

AFLIJVIGHEYT (K) · overlijden.

AFRIJDEN (T4) · een schip gedurende een storm met de kop in de wind laten liggen, achter een uitgezet anker.

AFSMEREN (T2) · aftuigen van een schip.

AFSOETEN (GM3) · minder aangenaam maken.

AFVLOEIJEN (K) · voortvloeien.

AGA, zie AGHA.

AGAR AGAR (GM2) · een soort gelatine [ook: lai-tsjai].

AGELHOUT (II,1/T1/P/GM1) · welriekend hout, afkomstig van -. **II,1**: de aloëboom* (soms werd het hout van de aloëboom kalambak* genoemd). **T1**: verschillende *aquilaria* en *gonystylus*soorten. Het Portugese *aguila* is overgenomen uit het Tamil *agil*. Latijn *ignum aloes*. Zie *KERN I*, blz. 83 en *II*, blz. 40-41, en *YULE-BURNELL* in voce *eagle-wood*. **P**: als wierook en medicijn gebruikt. **GM1**: agelhout en balambak zijn welriekende houtsoorten afkomstig van verschillende *aquilaria* en *gonystylus*soorten. *WILKINSON* zegt in voce *gaharu*: 'true agila-wood is the diseased core of a large tree *aquilaria mallaccensis*', dat waarschijnlijk weer hetzelfde is als *RUMPHIUS' agallochum secundarium* (*Herbarium*). Onduidelijk

- is wat nu agelhout is en wat balambak [ook: aguelhout, aguilhout, agula, balambak].
- AGHA (P) · heer. De gesnedenen worden thans veelal met agha aangesproken. Arabisch [ook: aga].
- AGHA AMIR (P) · heer opperhoofd, ook als eigenaam gebruikt. Arabisch [ook: aggamir].
- AGGAMIR, zie AGHA AMIR.
- AGGREGATIE (GM9) · goedkeuring.
- AGNOSCEREN (GM7) · herkennen.
- AGONI (GM11) · de novemberteelt van zijde*.
- AGTENDEELTJE (I,1) · botervaatje, het achtste deel van een gewone boterton. Men had ook vierendeeltjes [zie ook: virtel].
- AGUELHOUT, zie AGELHOUT.
- AGUILHOUT, zie AGELHOUT.
- AGULA, zie AGELHOUT.
- AHADI (GM5/GM6) · keurkorps van rechtstreeks onder de groot-mogol staande en vaak voor bijzondere opdrachten, zoals het begeleiden van ambassadeurs, gebruikte ruiters; bij de VOC werd het woord gebruikt voor bode van de groot-mogol. Van het Arabische *ahad* = eenheid [ook: addy, heddi].
- AINECUTTY NAMBEDDI, zie bij NAMBURI.
- AIR (A) · water, rivier [ook: ayer].
- ALAMBAAR, zie ALAMBER.
- ALAMBER (II,3) · barnsteen. Portugees *alambre*, Arabisch *al-anbar* [ook: alambaar].
- ALBESCHICQ (K) · iemand die grote macht heeft en alles beheerst.
- ALCATIEF (I,2/II,2/T1) · tapijt of karpel, uit wol of zijde* geweven, meest met patronen van goud- of zilverdraad. Arabisch *al-katifah* = tapijt; dit woord is afgeleid van de stad Al Qatif aan de Perzische Golf. Zie voor deze plaats KERN II, blz. 60 noot 5. T1: zitkleed.
- ALCKORAN (A) · de koran.
- ALFANDEGA (II,2) · tolhuis, kantoor der in- en uitvoerrechten. Portugees. Zie YULE-BURNELL in voce [ook: alfandinan, alphandigo, forda, forde; zie ook: bangsal].
- ALFANDINAN, zie ALFANDEGA.
- ALDEA (GM7) · plattelandsgehucht, vaak een nederzetting onder leiding van de missie. Portugees.
- ALFERIS (GM3) · vaandrig.
- ALFOEREN (GM3) · bergboeren, bewoners van het binnenland van Nieuw-Guinea [zie ook: papua's].
- ALIA (II,2) · mannetjesolifant zonder slag tanden.
- ALIBANEES (II,2) · zeker soort katoenen Coromandelse doeken. Een poging tot verklaring der etymologie bij YULE-BURNELL in voce *piece-goods*.
- ALLAMAT, zie NGALAMAT.
- ALLEASSEN (II,3) · katoenen doeken uit Broach.
- ALLEGEREN (GM1) · aanhalen, opgeven [ook: allegueren].
- ALLEGIAS (I,1/I,2/II,1/II,2) · veelkleurige fijne zijden doeken uit Turkestan, vervaardigd uit legia*zijde*; ook wel half zijde, half katoen. Soms met gouddraad bewerkt. De bijgevoegde aanduidingen, als Cassarische allegias, allegias-Patchery, allegias-gantisaal* en dergelijke geven de naam van het dorp van herkomst aan. Zie YULE-BURNELL sub *alleja*.
- ALLEGUEREN, zie ALLEGEREN.
- ALMADIA (II,3) · Portugeese naam voor een inheems open vaartuig uit Voor-Indië, door de inlander meest chiambok genoemd. Zie YULE-BURNELL in voce *sambok* [ook: chiambok, jambok, sambok, sjambok].
- ALOË SUCCOTORRA, zie ALOËHOUT.
- ALOËHOUT (I,2/II,3) · sterk en aangenaam riekende houtsoort, voor reukwerk en in medicijnen gebruikt. De wetenschappelijke naam is *cordia* naar de botanicus Cordus. II,3: de beste kwaliteit groeide op het eiland Sokotra in de Golf van Aden [ook: aloë succotorra, cayo garou, cordia, lignum aloë, paradijshout; zie ook: alouwa].
- ALOUWA (GM2) · ingedroogd melksap van de aloëplant, als geneesmiddel in gebruik; de beste kwam van Sokotra [zie ook: aloëhout].
- ALPHANDIGO, zie ALFANDEGA.
- ALQUERAEL (GM1) · de koran.
- ALSEM (I,1) · 1. naam van een plant, *artemisia absinthum*, met sterk bittere smaak; 2. aftreksel van de knoppen van die plant, als maagbitter gebruikt.

ALSEMEN (I,1) · wijn mengen met het onder Alsem genoemde alsemaftreksel, met als doelen de wijn voor omslaan of bederf te bewaren en tot een middel tegen koorts te maken. Tegenwoordig zit er nog alsem in vermouth. Een Duits Compagniesdienaar noemt in zijn journaal de alsemwijn *Wermuth* [ook: alsen].

ALSEN, zie ALSEMEN.

ALUIN (T2/K) · **T2**: grondstof gebruikt als fixeermiddel in de ververij en de leerlooierij. **K**: gebruikt voor leerlooien en als beitsmiddel bij textielkleurstoffen.

AMANDEL (II,3) · munt van kleine waarde in Gudjarat, gelijk aan 1/36 pais*.

AMARILSTEEN (I,1/II,2) · met veel kwarts vermengde harde steen, gebruikt bij 't schuren en polijsten van metalen, kristal en edelgesteenten en bij het snijden van glas en marmer.

AMASSEREN (K) · verzamelen.

AMBALAVĀSIS (K) · tempeldienaren. Zij volgden in rang direct op de Nambūthiris*.

AMBARADIA (GM2) · vertegenwoordiger van de koning van Ternate. Maleis *hambaradja* = vorstenslaaf.

AMBER (I,2/II,1/III) · 1. welriekende, harsachtige, op barnsteen gelijkende stof, uit zee opgevist, afscheiding van de potvis, geelachtig bruin. De beste stukken zijn hard en doorzichtig, en verspreiden bij wrijving een aangenaam prikkelende geur; 2. **II,1**: barnsteen. Samentrekking van het Portugese *alambre*, uit het Arabische *al-anbar* = barnsteen. **III**: Arabisch *anbar*, in het Portugees overgenomen als *ambar*. Zie KAEMPFER, blz. 472 e.v. [zie ook: ambergris].

AMBER VAN OOSTEN (P) · barnsteen. 'Oosten' staat hier voor de Oostzee.

AMBER-DE-GRIS, zie AMBERGRIS.

AMBERGRIS (I,2/P/GM1) · licht askleurige, taaie, welriekende, amberhoudende stof, met zwartgele stippen. Evenals de amber* meest op de oostkust van Afrika gevonden; werd dikwijls nagemaakt. Zie ook VALENTIJN IV, 2, blz. 242, RUMPHIUS, *D'Amboinsche Rariteitkamer*, blz. 255 e.v., en KAEMPFER, blz. 472 e.v. **P**: harde, vettige, geelachtige, welriekende stof, zeer gewild als parfum. Afkomstig uit de ingewanden van de cachelot, gevonden aan de kusten van Zuid-Amerika, West-Indië, Afrika, Indië, China en Japan. Zie ook ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA I, blz. 794. **GM1**: ook als geneesmiddel gebruikt [ook: amber-de-gris].

AMBERLIJS (II,3) · goedkope lijnwaden uit Surat.

AMBERNOIR (GM2) · mindere kwaliteit van amber* dan ambergris*.

AMFIOEN (I,1/II,2) · opium. De Arabische vorm *afiun* is in de meeste inheemse talen overgenomen. Maleis: *tjandu*.

AMIR · chef.

AMMANAM (II,2) · hoeveelheid van 24.000 stuks op Ceylon, meest gezegd van areka*- of pinangnoten. Op Ceylon had men ook nog grote ammanams van 27.000 tot 28.000 stuks, op Pulicat rekende men met ammanams van 20.000 stuks. De VERSAMELING DER WOORDEN stelt de ammanam op 26.000 stuks. Zie ook STAPEL II, 2, blz. 391 [ook: annenam].

AMMARAUW, zie UMARA.

AMMELAKEN (I,1) · tafellaken. Middelnederlands en Vlaams.

AMPLECTEREN (GM2/GM3) · **GM2**: omvatten, ook: als vriend behandelen. **GM3**: omhelzen in de zin van aannemen.

AMPLIËREN (GM1) · uitbreiden.

AMPON (GM11) · vergiffenis, genade. *Ampun*.

ANA (I,2) · 1. (reken)munt uit Voor-Indië, gelijk aan 1/6 ropia* [ook: anna]; 2. zie a of @.

ANACHODA (T1/T2/P) · Aziatische scheepskapitein, gezagvoerder van een oosters vaartuig. Perzisch *nakhuda* (**T2**), Perzisch-Arabisch *an-nakhoda* (**P**) [ook: annakhoda, nachoda].

ANAK MAS (A) · kind uit een relatie tussen een vrije man en een slavin [ook: annack maes, annamaes].

ANCK (P) · merk.

ANGELIEN, zie ANGELY.

ANGELY (K) · hout van de *artocarpus hirsuta* [ook: angelien, angolij].

ANGOLIJ, zie ANGELY.

ANGRIA (GM6) · een Marathageslacht, dat vooral ter zee optrad.

ANIL (I,2) · andere naam voor indigo*. In de Compagniespraktijk had anil de betekenis van minderwaardige indigo. Vgl Arabisch *annir*, Hindoeistaans *nīlā* en Sanskriet *nīla*; hiervan is aniline afge-

- leid, dat oorspronkelijk uit indigo bereid werd. Zie ook KERN I, blz. 43 noot 6 [ook: nila].
- ANIMADVERSIE (GM1) · reprimande, bestraffing, waarschuwing.
- ANNA, zie ANA.
- ANNACK MAES, zie ANAK MAS.
- ANNAKHODA, zie ANACHODA.
- ANNAMAES, zie ANAK MAS.
- ANNEANTIE (GM1) · vernietiging.
- ANNENAM, zie AMMANAM.
- ANTICIPATIEGELDEN (I,1) · algemene naam van een lening op nog te verkopen producten, nog te innen belastingen, etc. Bij de Compagnie kreeg hij, die haar gelden voorschoot op de met de eerstvolgende vloot verwachte specerijen, daarvoor, behalve een vaste rente, ook preferentie bij de verkoop dier specerijen. Later werden het voorschotten tegen recipissen, op korte termijn, meestal zes maanden, à 3%.
- ANTOFFEL (I,1) · de steel van de kruidnagel*; derde kwaliteit* [ook: staak, steel].
- APENSTEEN (III) · zeker soort bezoar*steen, afkomstig uit de ingewanden van een aap.
- APPAN (K) · term waarmee in de patrilineaire kasten* de vader wordt aangeduid.
- APPARENTIE (K) · waarschijnlijkheid.
- APPLICEREN (K) · gebruiken, toepassen.
- APPREHENDEREN (GM2/GM3) · **GM2**: duchten, schromen. **GM3**: in hechtenis nemen.
- APPROBEREN (K) · goedkeuren.
- APROPRIËREN (GM2) · inrichten, in orde maken.
- APUHAM (GM2/GM9) · **GM2**: Singalese titel voor een man van goede huize, 'landjonker'. **GM9**: eretitel voor zoons van hoofdlieden.
- ARAATCHIE, zie ARRACI.
- ARACCI (K) · hoofd van een dorp [ook: araatchie, arache].
- ARACHCHI (GM4) · bevelvoerder over een kleine compagnie laskaren*.
- ARACHE, zie ARACCI.
- ARAK (II,1/III/T2/K) · alcoholische drank, bereid uit saguweer* of andere plantaardige stoffen. **III**: *Arak api* is letterlijk: vuur-arak. **T2**: brandewijn gestookt van rijst*, suiker of van de areka*-palm. **K**: palmwijn, bereid door destillatie van gegist palmsap [zie ook: knijp, saguweer, tuak].
- ARANBAY, zie OREMBAAI.
- ARANBAYCK, zie OREMBAAI.
- ARANGOTTA RAJA (GM7) · titel van de vorst van Valluvanādu.
- ARANMANAI (K) · paleis [ook: armenee].
- ARCHIDIACON (GM3) · titel van de hoogste kerkelijke autoriteit van de Thomas-christenen*.
- ARDASSE (I,2) · grove kwaliteit Perzische zijde* uit het district Shirvani. Portugees *ardasse* = Perzische zijde [ook: ardias].
- ARDASSINA (I,2) · Perzische zijde*, parelzijde van de beste kwaliteit. Portugees *ardassina* = Perzische zijde.
- ARDIAS, zie ARDASSE.
- ARDUIN (K) · blauwachtig-grijze kalksteen, ook gebruikt als vloersteen [ook: hardsteen].
- AREECK, zie AREKA.
- AREECQ, zie AREKA.
- AREKA (II,1/K) · noot van een palmsoort, de *areca-catechu* of betelpalm, in de Archipel meest pinang of betel genoemd, voornaam bestanddeel van de sirih*pruim. Ook in de pharmacopae gebruikt. Zie ook KERN II, blz. 7 e.v., YULE-BURNELL in voce *areca* en SCHOUTEN I, blz. 176. **K**: vrucht van de *areca catechu*, wordt met betelblad en wat kalk gebruikt om op te kauwen [ook: areeck, areecq, betel, pinang; zie ook: catechu, sirih].
- ARÈNBOOM · saguweer*boom.
- ARENGH, zie HARRANG.
- ARES (II,3) · hoeveelheid van 100 miljoen in Gudjarat, onderverdeeld in 10 crore* of 1000 lak*.
- ARGEREN, zie VERERGEREN.
- ARGUATIE (GM1) · tegenwerping, redetwist.

- ARMADE DE REMA (P/GM1) · vloot van galeien* of roei-vaartuigen.
- ARMELINE (GM7) · hermelijn.
- ARMENÉ (GM5) · de term waarmee de regering van Madurai werd aangeduid; vergelijk voor Turkije de porte.
- ARMENEE, zie ARANMANAI.
- ARMESIJN, zie ARMOZIJN.
- ARMOZIJN (I,2) · dunne zijde* of satijnachtige stof, veel als voering gebruikt. Naar de stad Ormuzd genoemd [ook: armesijn; zie ook: chauls].
- ARNEGADEN (P) · renegaten.
- ARTAL (II,2) · gele verfstof van plantaardige oorsprong, uit Bengalen en Pegu.
- ARTIKELBRIEF (GM1/K) · de bepalingen waaronder het Compagniespersoneel diende. **K**: reglement van orde voor Compagniesdienaren in de Oost.
- ARU PITTU (GM4) · het college van landsgroten dat met de vorst van Boni het bestuur voerde. Buginees, letterlijk: Zeven Vorsten.
- ARUNG (II,1) · Bonische adellijke titel, gelijk aan karaëng* op Makassar.
- ASA FOETIDA (II,2/T1) · sterk ruikende gomhars. Geliefde kruiderij voor de Hindu, die het door alle mogelijke spijzen mengt; voor de Europeaan wees en walgingwekkend. Wegens zijn kracht als geneesmiddel wordt het ook wel in de pharmacopae gebruikt. Zie MILBURN I, blz. 133-134, NIEUHOFF, *Gedenkwaerdige zee- en lant-reize*, blz. 229-230, en STAPEL II, 3, blz. 50. **T1**: bereid uit de wortel van de Perzische plant *asa dulcis* [ook: duivelsdrek, hing, hingo].
- ASE (II,1) · gewichtseenheid; 5120 ase is 1 mark*.
- ASMARAND (P) · smaragd.
- ASSAMANIS, zie ASSUMANIS.
- ASSAULT (K) · gewapende aanval.
- ASSENADJO, zie NGAJU.
- ASSIDUEEL (GM5) · onverdroten, voortdurend.
- ASSOPIËREN (GM1/GM6) · **GM1**: sussen, doen bedaren, verzachten, bijleggen. **GM6**: Frans *assoupir*.
- ASSUMANIS (II,1/II,3/P) · eenvoudige groene of blauwe katoenen doeken, meest uit Dabul afkomstig. Zie ROUFFAER-JUYNBOLL in voce *osmani*. **II,3**: ze zijn genoemd naar de plaats Samana, ten zuiden van Lahore. **P**: voor zomertenten en zeilen gebruikt [ook: assamanis, osmani, semanis, semianen, siumanen, siumanis].
- ASTA (II,1/II,3) · oud-Indische lengtemaat, ellemaat, de afstand van de top van de middelvinger tot aan de elleboog. Het woord leeft voort in het Javaanse *hasta*, ontleend aan het Sanskriet. Thans in Nederlands- Indië vastgesteld op 42 centimeter.
- ATAL (T1/GM2) · **T1**: gele verf. **GM2**: gele kleiaarde, als verfstof gebruikt. Javaans.
- ATAP (II,1) · dakbedekking voor inheemse huizen en vaartuigen, gemaakt van de droge bladeren van diverse palmsoorten, vooral van de nipapalm, maar in de oostelijke Archipel ook wel van de sagopalm; een enkele maal zelfs van alang-alang, een wilde grassoort [ook: adap].
- ATAPATTU (GM4) · wacht van een dessave* [ook: attepatté].
- ATINCKUEL, zie TINGKAL.
- ATJAR (I,1) · ingemaakt zuur. Het woord is oorspronkelijk Perzisch, in de meeste Indische talen overgenomen [ook: aetchiar].
- ATJAR KETIMUN (I,1) · komkommerzuur.
- ATJAR TJAMPUR (I,1) · gemengd zuur.
- ATLAS (I,2/GM6) · fijne zijden stof, of ook kleedjes van die stof gemaakt, dan atlasen of attelassen* genoemd. Arabisch *atlasa* = glad, zacht. **GM6**: satijnige, glansrijke stof.
- ATELAS (I,2) · doeken en kleden van fijne atlas*zijde*.
- ATTEPATTE, zie ATAPATTU.
- ATTUMAED-DOULETH, zie I'TIMAD UD DOULET.
- AUCTARIUM (GM6) · toegift.
- AUNE, zie A of @.
- AURUM PIGMENTUM (GM11) · goudverf.
- AUWELDAAR, zie HAVILDAR.
- AVELA (II,2) · spijs- of eetgelden voor de wevers en ververs van textiel. Het woord is uit de Indische talen overgenomen in het Portugees, waar het thans betekent: gebakken rijst [ook: avella].

AVELLA, zie AVELA.

AYER, zie AIR.

AYHONG (T1) · Chinese ambtenaar.

AZHI RADJA (K) · heer van de zee.

B

BAA (GM2) · zijden stof uit Tonkin.

BAAR (GM1) · 1. zie bahar; 2. ondiepte voor de mond van een rivier [ook: barra].

BAARBLIJKELIJK (K) · overduidelijk.

BAARS (I,1) · kuipersbijl. Zie MOSSEL, figuur 70 [ook: holmes, houw].

BABATO'S (GM9) · rijksgroten, letterlijk: regelaars (Ternate).

BADAKS (II,2) · edelstenen. Zie KERN II, blz. 65 met noot 4.

BADJES, zie TORADJENERS.

BADJOS, zie TORADJENERS.

BAEDION, zie BAJU.

BAFFY (P) · weefsel. Perzisch.

BAFTAN (P) · weven. Arabisch *baftah* is geweven, *baffy* is weefsel.

BAFTAS (I,1/II,3) · fijne katoenen doeken, wit en zwart, 'lanc 6 vadem' ende zijn bij stucken gepackt in pampieren en hebben boven op de ruggen een vergult wapen, alwaer men die aen kent voor volmaect mogen passeren' (STALPAERT). Ze waren in geheel Azië zeer in trek. De beste kwamen uit Broach. Van het Perzisch *bâfta* = geweven [ook: beeuwtas].

BAGEEL (II,3) · rijstmaat op Calicut, circa 75 Hollandse pond* [zie ook: bagel].

BAGEL, zie BAGEEL.

BAGGE (II,3/GM2) · juweel, meest een ring met edelsteen. Oud-Hollands. GM2: borstsieraad.

BAGINDA (GM7) · term die het begrip 'majesteit' weer geeft. Maleis.

BAHADUR (II,3) · suffix achter namen van Voor-

Indische vorsten, met de betekenis held.

BAHAR (I,1/II,1/II,3/GM1) · inlandse inhoudsmaat, bevattende ongeveer 500 Amsterdams pond* specerijen; het gewicht was afhankelijk van de soortelijke zwaarte. Als gewichtseenheid elders meestal 3 pikol* of 375 pond. Op de Molukken bij het afwegen der kruidnagels* werd de Portugese bahar gebruikt, 550 Hollandse pond. (GM1: de Molukkenbahar bedroeg 625, die van het Ambonse 550 pond. Een Javaanse bahar is 20 barot*, dat is 220 pond.) In Arabië was de bahar 393¼ Hollandse pond. Op Coromandel was bahar ook een andere naam voor kandijl*, wat vermoedelijk ook voor Bengalen geldt. Maleis; de oorsprong van het woord is het Sanskriet *bhāra*. Zie KERN I, blz. 78 noot 6 [ook: baar, bhaar; zie ook: barot].

BAHAYS, zie BOHA.

BAHIA (K) · baai.

BAILEU (A) · vergader- en ceremoniehuis [ook: baleuw, baleeuw; zie ook: baleye].

BAIRAMS, zie TAFFACHELAS.

BAJU (A) · kledingstuk voor het bovenlichaam, blouse [ook: baedion].

BAK (I,1) · 1. het voorste bovendek van een schip, het dek* boven het vooronder; 2. plaats op dat dek, waar de matrozen aten; 3. eetbak of balie*, waaruit gegeten werd; 4. de ploeg mannen, die te zamen aten. Bij de Compagnie bestond een bak uit zeven man; 5. schotel of kom, ook tinnen of metalen etensbord.

BAKKALEYTSVAARTUYG (GM5) · oorlogsprauw. Maleis *berkelahi* = vechten, twisten.

BAKSHI (GM4/GM5) · GM4: militaire betaalmeeester. Hindi. GM5: betaalmeeester, ook wel een militaire aanvoerder [ook: baxy, buxee].

BAKSTAG (I,1) · het touwwerk, dat de boegspriet aan weerskanten met de bak* verbindt; ook het steuntouw van de punt van de grote mast naar de bak. Een 'bakstage wind' of 'bakstagswind' is een stevig doorstaande wind, zodat de bakstag, waar het zeil tegen bolt, strak staat en niet labbert. VALENTIJN zegt in zijn *1^e uyt- en thuysreysse*: bakstage wind, hetgeen wij 'anders gezeylt of half wind' noemen. Hij bedoelt dus een schuin van opzij instaaende wind. In deze betekenis tal van voorbeelden bij KLUGE in voce [ook: pardoen].

BALAATIOWERS (I,1) · ruwe witte kleden, in Indië als zeildoek gebruikt. Vermoedelijk dezelfde als ballatios*.

BALAGAT (II,2) · plat vaartuig, gebruikt bij het vervoer van goederen langs de rivieren in Coromandel en Bengalen. Volgens HAVART I, blz. 152 noot, noemen de Hindius ze *ballakattu*: 'aan malkanderen gebondene planken'. Zie ook YULE-BURNELL in voce *bulkut*, 'a large decked ferryboat' [ook: ballegat].

BALAMBAK, zie AGELHOUT.

BALANA, zie HARDER.

BALEEUW, zie BAILEU.

BALENOER, zie VALLUNAVAR.

BALEUW, zie BAILEU.

BALEYE (GM5) · vergaderplaats, loods. Maleis *balai* [zie ook: baileu].

BALI (T2) · vruchten van de *aegle marmelos*. Maleis *bilak*.

BALIE (I,1/I,2) · houten bak, in het bijzonder die welke bestemd was om het eten voor elke bak op het schip in te doen: snertbalie. Bij de uitdeling van het oorlam stond de bemanning om de brandewijnsbalie. Geheel iets anders was de versebalie – verse balie – oorspronkelijk zoetwaterbak, ook naam voor de matroos die het pekelflees een etmaal voor het gebruik in zoet water te week zette en ook de stokvis weekte en beukte. Zie A WINSCHOOTEN op *varsebalie*. I,2: houten kuip of tobbe. Ook wordt er wel een mand mee aangeduid.

BALIËN (GM1) · met een balie* het water uit een schip verwijderen.

BALIOU (T1) · Quinams vaartuig.

BALKSBALKEN (I,1) · zware balken die in het dek* van een schip liggen ter plaatse waar de mast erdoor gaat [ook: balksplanken].

BALKSPANKEN, zie BALKSBALKEN.

BALKWEGER, zie bij WEGER.

BALLATIOS (II,1) · effen katoenen doeken, gewoonlijk wit, een enkele maal zwart, afkomstig van Nagapattinam en omliggende plaatsen. Zie ROUFFAER-JUYNBOLL in voce *bēlatju* [ook: bolatios; zie ook: ba-laatiouwers].

BALLEGAT, zie BALAGAT.

BALLENPOES (II,3) · overkleed of 'opperrock', veelal als geschenk aan vreemde bezoekers aangeboden. Verbastering van het Perzische *bala-push*.

BALNOOR, zie VALLUNAVAR.

BALOU (GM1) · klein roeivaartuig, vaak als roofprouw gebruikt.

BAN, zie BUN.

BANCAN (II,3) · vermoedelijk ruwe katoen. Hindustani *bāngā*.

BANCKET (GM4) · verhoging aan de binnenkant van een borstwering.

BANCKSAEL, zie BANGSAL.

BANDAAR, zie BANDAR en SJAHBANDAR.

BANDAHARO (GM4/GM7) · titel van de eerste van de *Basar Ampat Balai*, de Vier Groten van de Raadszaal, van het Minangkabause rijk [ook: bandhare].

BANDANAS (I,2) · donker gekleurde doeken, met lichte vlekken of figuren erop, die zijn verkregen door die plekken ongeverfd te laten. Zie YULE-BURNELL sub voce *bandanna* [ook: bandesen].

BANDAR (II,1) · haven. Soms korte aanduiding voor sjahbandar*. Maleis [ook: bandaar].

BANDARA, zie BENDAHARA.

BANDEES (GM2) · presenteerblad of verlakt tafeltje. Maleis; Portugees *bandeja*.

BANDEREN (GM2/GM3) · GM2: verzetten. GM3: samentenspannen, zich verbinden.

BANDESEN, zie BANDANAS.

BANDHARE, zie BANDAHARO.

BANDONGAN, zie BENDUNGAN.

BANG (II,1) · Indische hennep of daaruit bereide opium. Sanskriet *bhangā*. Zie KERN II, blz. 46 e.v. en YULE-BURNELL in voce *bang* [ook: bangie, bangué, bank, bhang].

BANGASAAL, zie BANGSAL.

BANGIE, zie BANG.

BANGSA (A) · volk, dorpschoudfamilie.

BANGSAL (II,2/GM2) · inheemse naam voor alfandega*. Voor diverse etymologieën zie YULE-BURNELL in voce *bankshall*. GM2: loods, met name van het tolkantoor, ook uitgebreider, terrein van dat kantoor [ook: bancksael, bangasaal].

- BANGUE, zie BANG.
- BANJO, zie BENJO.
- BANK, zie BANG.
- BANKEN (GM5) · in: 'het ergens kunnen banken', het ergens kunnen volhouden.
- BANNISSEMENT (K) · verbanning.
- BANQUET (GM5) · standplaats voor de soldaten achter een borstwering.
- BANYAN, zie BENJAAN.
- BARANG (T2) · goederen, spullen. Maleis [ook: barang].
- BARBEROT (II,1/III) · chirurgijnsleerling. Het woord is uit het Portugees overgenomen, het is het verkleinwoord van *barbeiro*. III: letterlijk: barbiertje.
- BARCKHOUT, zie BARGHOUT.
- BARCKOEN (I,2) · scheepsterm voor dwarsbalk of stut [ook: berkoen].
- BARCQUESON (GM1) · klein vaartuig.
- BARDEZAAN (GM1) · soort hellebaard.
- BARENG, zie BARANG.
- BARGHOUT (I,1) · brede stevige band om de buitenhuid van het schip, dat dient tot meerdere stevigheid of verband. Grote schepen hebben twee of meer van die barghouten: boven- en benedenbarghout [ook: barckhout, berghout, berkhout; zie ook: stoothouten].
- BARIGA (I,2) · Bengaalse zijde* van de tweede kwaliteit; ook algemene aanduiding van tweede kwaliteit of soort. Portugees *barriga* = buik [zie ook: kwaliteit].
- BARINGH (T3) · aarden wal.
- BARKAN (I,2) · sterke stof uit wol of geitewool, en daarom ook wel kamelot* genoemd. Dit van oorsprong Arabische woord leeft in het Frans voort als *bouracan*, 'ancien tissu de laine, de nature assez grossière' (AUGÉ). Onder 'gewaterde' kamelotten werden verstaan gevlamde of moiré [ook: berkan, kamelot].
- BARKIER (II,2/K) · 1. zie champanotty; 2. K: iemand die een schip vaart.
- BARM (K) · berm, strook grond van de voet van de muur tot de gracht.
- BAROT (II,1) · gewichtseenheid, verkleinwoord van *bahar**, in de Molukken $\frac{1}{50}$ Portugese *bahar* of 11 pond*, de gemiddelde dracht van een kruidnagelboom per jaar. Zie ROUFFAER-IJZERMANN I, blz. 220 [ook: barudt].
- BAROTGELD (A) · vergoeding aan de Ambonse elite voor de medewerking aan het welslagen van de kruidnagelcultuur [ook: hasilgeld].
- BARQUIER, zie CHAMPANOTTY.
- BARRA, zie BAAR.
- BARRE (T2) · zandplaat voor een riviermonding.
- BARRING-BARRINGH (GM4) · kraam; ook kamp. Maleis *barung-barung*.
- BARUDT, zie BAROT.
- BARUNG (GM7) · tijdelijk gebouw, marktkraam; in de generale missive wordt de term ook gebruikt in de zin van kooplieden, dus gebruikers van dergelijke gebouwtjes. Maleis; Javaans *warong*.
- BAS (I,1/II,1) · 1. klein scheepskanon, meestal met de bijvoeging 'metalen'. A WINSCHOOTEN: 'schijnt zijn naam te hebben van het bassen der honden'. II,1: een klein bronzen kanon zonder affuit. Maleis *lila*; 2. II,1: een zware gong.
- BASAR, zie BAZAAR.
- BASAROEKE, zie BUSERUKU.
- BASARWACHTER (T2) · toezichthouder over de Chinese markt [zie ook: bazaar].
- BASCHIA, zie PASJA.
- BASILISCUS (GM5) · fabeldier, gewoonlijk een slang die door zijn blik mensen doden kan.
- BASSA, zie PASJA.
- BASSIES (T4) · draaibassen [ook: bassjens].
- BASSJENS, zie BASSIES.
- BASSURA (II,2) · roeivaartuig in Bengalen.
- BASTANT (GM1) · genoeg, voldoende. Overbastant is meer dan voldoende.
- BASTONNADE (GM5) · afstraffing met stokslagen. Stok = *baton*.

BASTONNEREN (GM4) · met een stok afranselen.

BATAAT, zie PATATTA.

BATE-PULLERY, zie PULLERY.

BATMAN (P) · Perzische gewichtseenheid, gelijk aan de men-i-tabriz*.

BATTA (I,2) · agio, winst bij wisseling van munten verkregen. Thans wordt de soldij der inlandse troepen in Engels-Indië batta genoemd.

BATTOOR, zie BATUR.

BATUR (III) · volgeling, huisbediende. Bij de Compagnie meest gebruikt ter aanduiding van een Javaanse koelie* of herendienstplichtige. Javaans [ook: battoor].

BAXIAS, zie BOKHCHA.

BAXY, zie BAKSHI.

BAYENHOUT (II,3/GM6) · goed timmerhout van de *bajur*. **GM6**: hout van *pterospermum*soorten, algemeen in gebruik voor bruggen, vaartuigen, planken enz; *bajur*.

BAZAAR (P) · de overdekte winkelstraten in het oosten, de plaats waar men kwam om te handelen, te winkelen, te praten, het nieuws te horen, te roken en koffie of thee te drinken [ook: basar, besar].

BAZARROPIA, zie bij ROPIA.

BEA (GM1) · tolrecht, uit- en invoerrecht. Te betalen in percentages. Maleis.

BEAS, zie CAURIS.

BEBILIAN (GM1) · koopdwang, verplichting tot aankoop van zekere goederen tegen door de verkoper vastgestelde prijs. Maleis *beli* = kopen [zie ook: belibelian].

BEDDING (I,2) · planken vloer, bijvoorbeeld die waarop het geschut staat; batterijplank. Ook wel houten brits. Het meervoud is zowel beddings als beddingen.

BEDECT (T4) · in het geheim.

BEER (K) · gemetselde dam door de vestinggracht naar boven spits toelopend.

BEERTA (T4) · onbekende textielsoort, misschien dezelfde als baftas*.

BEEUWTAS, zie BAFTAS.

BEGAR (GM7) · herendienstplichtige [ook: biga].

BEGLERBEGI (II,3/GM7) · titel voor Arabische hoogwaardigheidsbekleder. Het woord is een Semitisch genitief; *beg* of *bey* = heer en *beglerbey* = heer der heren. Thans is in Perzië beglerbegi de titel voor burgemeesters van grote steden. **GM7**: heer der heren, de titel van de gouverneurs der grootste provincies, later die van de burgemeesters der voornaamste steden.

BEGRIJPEN (K) · aanvatten, ter hand nemen.

BEJAAN, zie BENJAAN.

BEKROON (III) · klacht, reden van beklag. Middelnederlands *becroninge*.

BELATJANG (GM8) · een soort conserve van kleine visjes, als toespis bij de rijst. Maleis [ook: bladjang].

BELIALSKINDEREN (T3) · aanduiding voor de satan, een demon of afgod. Ook gebruikt in de betekenis van niet-christenen. Hebreeuws *belial* = nietswaardigheid.

BELI-BELIAN (II,3) · letterlijk: koopgelden, de oude naam voor de rechten of tolleren, te betalen aan de vorsten in de Archipel, in wier gebied men producten inkoop. Maleis *bĕli* of *mĕmbĕli* = kopen [ook: bilibillan, billy-bilibian; zie ook: bebilian].

BELEGH VAN SAKEN HEBBEN (K) · met overleg te werk gaan.

BELOPEN (K) · verzorgen, voorzien in.

BENDAHARA (GM2) · schatmeester, eerste staatsdienaar; titel voor de rijksbestuurder. Maleis [ook: bandara].

BENDUNGAN (GM7) · ringkade, ringdijk, ingedijkt water. Javaans [ook: bandongan].

BENGAEN, zie BENJAAN.

BENGEWIJN, zie BENZOË.

BENGIUYN, zie BENZOË.

BENIUMIN, zie BENZOË.

BENJAAN (II,2/II,3/P) · oorspronkelijk een lid van de hindu* kaste* der kooplieden in Gudjarat, later ook voor koopman in het algemeen en ook wel voor hindu, in tegenstelling tot moor* (= mohammedaan); dit laatste in het westelijk deel van Indië. Zie

YULE-BURNELL in voce *banyan* en BALDAEUS, blz. LXI met noot 2. **P**: inboorlingen van Bengalen, die veel buitenlandse handel dreven [ook: banyan, bejaan, bengaen].

BENJO (II,1/GM2) · keizerlijke ambtenaar in Japan (VALENTIJN), stedelijk ambtenaar vanwege de centrale regering, letterlijk: 'aanbieder van geschenken' (FEENSTRA KUIPER), in 's Compagnies stukken gewoonlijk edelman, in de zin: vertegenwoordiger of lid van het gevolg des keizers. De benjo's of benjozen hadden het recht om twee zwaarden te dragen, welk onderscheidingsteken men op oude Japanse prenten overduidelijk ziet aangegeven. De ambtenaren der voornaamste steden hadden, als dienaren der vijf keizerlijke gouverneurs, ook het tweezwaardenrecht, en werden derhalve eveneens benjozen genoemd. VALENTIJN V, 2, Japan, blz. 130: 'Stadsdienaars, mede banjoozen genaamd, doch geen edellieden; maar omdat zij wegens de stad [Nagasaki], dat een keizerlijke is, komen, en 2 houwens dragen, zoo werden zij naast de banjoozen geëerd.' Volgens KAEMPFER mochten de echte benjozen een piek voor zich laten uitdragen, 'verciert met een bal en een zilveren bord, van deselve afhangende'. Door de Compagnie werd verschil gemaakt tussen opper- en onderbenjozen. Zo lang de schepen der Compagnie op Decima lagen, was daar steeds een benjo namens de Japanse regering met het toezicht belast. KAEMPFER geeft als spelling *bugjo*, uitgesproken als *bēnjo*; FEENSTRA KUIPER schrijft *bugyo*. **GM2**: Japans stedelijk ambtenaar vanwege de centrale regering; men had er van verschillende, vrij hoge rang; in de Nederlandse stukken gewoonlijk de twee (sinds 1687 drie, sinds 1700 vier) dergelijke ambtenaren voor Nagasaki, waarvan er één (sinds 1700: twee) in Jedo resideerde. De Nederlanders noemden ook lagere ambtenaren uit beleefdheid wel zo. In de generale missiven worden de echte benjo's veelal gouverneurs genoemd [ook: banjo, benjoy, bongioi, bongoy, bonjoy, bugjo].

BENJOY, zie **BENJO**.

BENJUIN, zie **BENZOË**.

BENJUWIJN, zie **BENZOË**.

BENTENG (A) · vesting [ook: benting].

BENTING, zie **BENTENG**.

BENZOË (I,1) · welriekende gomhars uit de *styrax benzoin*; werd in opgeloste vorm in diverse medicamenten en reukwerken gebruikt; is in alcohol volkomen oplosbaar. Reeds VALENTIJN verklaarde de naam als een verbastering van *luban djawi* = Javaanse wierook. Zie KERN II, blz. 33 e.v., DOZY-ENGELMAN op *benjoim* en YULE-BURNELL op *benja-*

min, zoals dit artikel bij de Engelse O.I. Compagnie steeds werd genoemd [ook: bengewijn, bengiuy, beniumin, benjuin, benjuwijn, benzuy, beyuwin, storax].

BENZUYN, zie **BENZOË**.

BEPALEN (K) · begrenzen.

BERAM, zie **TAFFACHELAS**.

BERAUPAATS (II,3) · blauw of wit, vrij duur lijnwaad uit Gudjarat.

BERBERIJ, zie **BERI-BERI**.

BERCK (T3) · klein Japans schip dat vaak als lichter werd gebruikt.

BERCQUELANG, zie **PHRA-KLANG**.

BEREYTSCHAP (K) · gereedschap.

BERGERVIS (I,1) · Noorse stokvis, uit Bergen aangevoerd.

BERGHOUT, zie **BARGHOUT**.

BERI-BERI (T2/GM1) · tropische ziekte met verlamingsverschijnselen in de benen, veroorzaakt door vitaminegebrek. Maleis [ook: berberij].

BERKAN, zie **BARKAN**.

BERKELANG, zie **PHRA-KLANG**.

BERKHOUT, zie **BARGHOUT**.

BERKOEN, zie **BARCKOEN**.

BERM, zie **TAFFACHELAS**.

BEROERTEN (K) · onlusten.

BESAELTJE (I,1) · klein zakje, speciaal voor het vervoer van edelgesteenten. Mogelijk is dit woord een verving van het Middelnederlandse *besaesge* = Frans *besace*. Zie VERDAM-VERWIJS op *besaetse*.

BESAENSREEDE (I,2) · ra' aan de bezaans'mast [ook: besaensroe].

BESAENSROE, zie **BESAENSREEDE**.

BESAERSITTER (GM2) · verkoper op de bazaar'.

BESAR, zie **BAZAAR**.

BESCHAEREN (T2/T4) · **T2**: bedekken. **T4**: toedelen.

BESIEBOOM (T2) · moerbij.

BESLAAN (GM4) · bezetten.

BESLAGHOEPEN (III) · ijzeren of houten hoepels om een vat te beslaan.

BESOAR, zie BEZOAR.

BESONJEREN (K) · handelen, optreden.

BESTELLINGE (K) · plaatsing, stationering.

BESTIAEL (P) · lastdieren.

BET (GM1) · meer.

BETEJ, zie BETHILLES.

BETEL, zie AREKA.

BETELMAAL (GM9) · belastingkantoor. *Beit-al-mal*.

BETHILLES (I,1/II,2) · fijne mousseline, sluierachtige doeken. De meeste kleden waren effen – zwart, groen, paars, indigo – met een veelal rood hoofd*. Daarnaast had men vrij veel geruite; alle waren in hoofdzaak bestemd voor kleding: heupdoeken, buikbanden en hoofddoeken; ook wel voor dekens. Volgens YULE-BURNELL komt de naam waarschijnlijk van het Spaans-Portugees *beatilha* = sluier; zie ook KERN I, blz. 66. Bethilles-otisaals of d'Oirnaal of d'Oringaal waren zo genoemd naar de plaats Oragel bij Golconda. Zie HAVART II, blz. 197. Bethilles-allegias waren van legia*-zijde* gemaakt. Verder werden nog tal van onderscheidingen gemaakt, meest naar de plaats van herkomst, als Burhampurse, Cammanse, Sesterganti- en Callewaphu-bethilles. YULE-BURNELL noemt de laatste *callawapores* [ook: betej].

BETING (I,1) · stevige stelling voor op het schip om de ankertouwen te bevestigen, bestaande uit twee dikke stijlen met een dwarsbalk erover. Etymologisch staat beting in verband met bijten; er waren kerwen in 'gebeten' om meer houvast voor de touwen te geven [zie ook: speen].

BEURSVAAATJE (I,1) · buskruitvaatje, van boven met een leren beurs of zak dichtgebonden, opdat er geen vonken van de lont in zouden vallen.

BEVER (P) · hoed van beverwol gemaakt (kastoren hoed).

BEY, zie bij BEGLERBEGI.

BEYCK, zie BEY.

BEYUWIN, zie BENZOË.

BEZAAN (I,1) · zeil aan de achterste mast (bezaansmast).

BEZARSTEEN, zie BEZOAR.

BEZEEUWD (I,1) · door het zeewater beschadigd, meestal van specerijen gezegd: bezeeuwde nagelen* of (muskaat*)noten [ook: gemarineerd, verzeewwd].

BEZOAR (I,1) · steenachtige lichamen die worden aangetroffen in het darmkanaal van sommige dieren, in het bijzonder de Perzische geit, en waaraan men grote kracht toeschreef als tegengif. De kleur varieerde van geel over grijs tot groen. De varkenssteen heet *pedra de porco**. Voor de samenstelling zie VAN EERDE, blz. 306. Zie ook BALDAEUS, blz. 169-170, DOZY-ENGELMAN sub voce *bezar* en KERN II, blz. 68 en 69. De Compagnie rangschikte de bezoarsteen onder de juwelen! Volks-Nederlands: slangensteen; Maleis: *guliga*, Arabisch: *bâzahr* = tegengif, Perzisch *padzahr* = beschermer [ook: besoar, bezarsteen, galiga, lapis besoar; zie ook: apensteen, *pedra de porco*].

BHAAR, zie BAHAR.

BHANG, zie BANG.

BHERAM, zie TAFFACHELAS.

BHERM (II,2) · taffachelas*. YULE-BURNELL leidt, in voce *beiramee*, de naam af van het Perzische *bairam*; volgens STAPEL zijn ze genoemd naar de plaats Berampoer = Burhānpur.

BHOEMY SJONKAN, zie CHUNGAM.

BIAS, zie CAURIS.

BIDJARA (GM1/A) · GM1: bespreking, vergadering. Maleis *bitjars* = overleggen, vergaderen, bespreken. A: bespreking, onderhandeling [ook: bitcharinge, pitcharinge; zie ook: pitchiaeren].

BIDDOOR (II,1) · gewichtseenheid op Malakka, speciaal gebruikt bij het afwegen van tin, gelijk aan 3 Hollandse pond*.

BIGA, zie BEGAR.

BIJLEGGEN (T4) · een schip bij storm met de kop in de wind leggen [zie ook: bijlegger].

BIJLEGGER (I,1) · 1. schip dat bijdraait; 2. hevige tegenwind die belet zeil te voeren en tot bijdraaien noopt [zie ook: bijleggen].

BIJSONDER (K) · afzonderlijk.

BILIBILLAN, zie BELI-BELIAN.

- BILJOEN** (I,1/GM2) · oorspronkelijk een substantief en de naam van een mengsel van goud of zilver met een ander metaal. Geleidelijk kreeg het de betekenis van onzuiver, vals. **GM2**: buiten gebruik gestelde munten [ook: billioen, bouljon].
- BILLIOEN**, zie **BILJOEN**.
- BILLY-BILIBIAN**, zie **BELI-BELIAN**.
- BING** (I,2/GM7) · keizersthee, thee^soort volgens **VALENTIÏJN** verkregen uit de bloesems van de theestruik. **GM7**: een soort groene thee.
- BINNENKIEL**, zie **KOLSEM**.
- BISTY** (II,3/P) · zilveren muntje in Perzië ter waarde van circa 8 cent Hollands. Zie **YULE-BURNELL**, 389b. **P**: 1/500 thoman [ook: blank].
- BITCHARINGE**, zie **BIDJARA**.
- BITS** (II,2) · gewichtseenheid in Pegu, gelijk aan 3 Nederlandse pond^s. Zie **YULE-BURNELL** in voce *viss*.
- BITSGANS** (II,2) · geldswaarde in Pegu, gelijk aan 1/10 pagode^s. Het was een bits^s, of 3 pond, gans^s.
- BITTERSTEEN** (GM4) · steen waaraan men heilkracht toeschreef.
- BLADJANG**, zie **BELATJANG**.
- BLANK**, zie **BISTY**.
- BLAUWHOUT**, zie **CAMPÊCHEHOUT**.
- BLIND** (I,1/T3) · naam van een zeil aan de boegspriet van een schip. Deze had twee blinds: het grote blind onder de boegspriet en het kleine erboven. **VAN LENNEP** verklaart de naam: 'omdat deze zeilen als een blinde muur het uitzicht naar voren beletten.' **T3**: razeil dat onder de boegspriet aan de blinde ra werd gevoerd [ook: fockerack].
- BLOEDVLAG** (P) · een rode vlag, waarin geborduurd een hand, houdende een zwaard. Zie **L'HONORÉ NABER-WRIGHT**, blz. 38 noot 1.
- BLOEM SJONKAN**, zie **CHUNGAM**.
- BLOK** (I,1/III) · houten katrol met een of meer schijven, waarover het zogenaamd lopend want loopt.
- BLOM** (I,1) · vierde kwaliteit kruidnagel^s [ook: paille, peverel, poeier].
- BLOODT** (GM11) · met lood bekleed.
- BOA CAMIRY** (GM7) · vrucht van de kemiri, *aleurites moluccana*, een noot, die bij allerlei spelen, vooral van kinderen, wordt gebruikt. Maleis *buah kemiri*.
- BOBATI**, zie **BUPATIH**.
- BOBATO** (GM4/A) · **GM4**: hoofd van een vrij hoge rang in de rijksregering. Ternataans. **A**: Noord-Molukse term voor de aanduiding van een hoofd van mindere rang.
- BOBORIJ** (A) · geneeskrachtige zalf.
- BOCKIJA**, zie **BOKHCHA**.
- BOCKRAES**, zie **BOKHCHA**.
- BOCSIAS**, zie **BOKHCHA**.
- BODEMERIJ** (GM1) · lening op onderpand van schip en lading.
- BOEAGOH**, zie **BOELOELOEKLOEPA**.
- BOEGHOUTEN**, zie **STOOTHOUTEN**.
- BOEGSEREN** (I,2) · een zeilschip bij windstilte of tegenwind naar de gewenste plaats slepen door middel van roeisloepen. De oudere vormen boegsjaren en boucksarden maken het waarschijnlijk dat dit woord is afgeleid van het Arabische *dzjarra* = trekken of slepen. De lettergreep boeg zal er dan voor geplaatst zijn omdat de sleeplijnen aan de boeg bevestigd werden [ook: boegsjaren, boucksarden].
- BOEGSJAREN**, zie **BOEGSEREN**.
- BOEI** (I,2/GM7) · thee^soort van mindere kwaliteit. Chinees *bu-ie-tscha* (*tscha* = thee), genoemd naar het gebergte Bu-ie of Wu-ie in de provincie Hokkien. De Fransen hebben in de zeventiende eeuw ten onrechte deze naam – *thé boa* – als de speciale naam voor zwarte thee beschouwd, in tegenstelling tot de groene. Zie ook **VALENTIÏJN** IV, 2, Beschrijving van China, blz. 13-14. **GM7**: Zwarte thee.
- BOEIEN** (I,1) · een schip van onderen op met planken bekleden; de eerste plank, de zaad- of zandstrook^s, zit opzij in de kiel gegroefd. Op het breedste gedeelte van de scheepszijde of buik heet deze het boeisel. Bij ruw weer werden boten of sloepen opgeboeid, dat wil zeggen de boorden met planken en dergelijke hoger gemaakt [zie ook: opboeien].
- BOEIREEP** (T3) · kabel of reep die met een boeireepsteek op het kruis van een uitgezet anker is gestoken en aan de onderkant van een ankerboei is vastgemaakt.

BOELBOEL-SJESSIMAES, zie BULBUL CHASM.

BOELOELOEKLOEPA (GM9) · afgevallen jonge kokosnoot. Javaans [ook: boeagoh].

BOEM SJONKAN, zie CHUNGAM.

BOERATTEN, zie BORATTEN.

BOESEROEK, zie BUSERUKU.

BOEVENET (I,1) · 1. een traliewerk van hout of touw dat over of voor de open delen van een schip is geplaatst, om overspringen door de vijand of overrompeling bij nacht te voorkomen; 2. het hoogste dek op het achterschip, later meestal campagne genaamd. Een 'doorgaande boevenet' is een over het hele achterschip doorlopend campagnedek [ook: bovenet].

BOEVENSALKEN (I,1) · samentrekking van boevenets* balken, de balken waarop het campagne*dek steunt.

BOGY (II,1/T1) · Japanse naam voor gele Chinese zijde*. T1: gele rouwe* zijde.

BOHA (GM1/GM9) · poeha, drukte, rumoer (om een geringe zaak). Frans [ook: bahays, bohay].

BOHAY, zie BOHA.

BOHRA (GM4) · groothandelaar, zakenman, geldlener (India).

BOIJERO (K) · ossendrijver. Portugees *boieiro*.

BOKHCHA (P) · baaltje. Perzisch [ook: baxias, bockija, bockraes, bocsias, boussjaes].

BOLATIOS, zie BALLATIOS.

BOLIAUS (T1) · bruin-blauwe satijntjes.

BOLSTER (I,1) · een klos naast de voorsteven van een schip, om de boegspriet op vast te leggen, zodat deze niet heen en weer kan slingeren.

BOMME SJONKAN, zie CHUNGAM.

BONGIOI, zie BENJO.

BONGIS, zie CAURIS.

BONGOY, zie BENJO.

BONIET, zie SABOA.

BONJOY, zie BENJO.

BONKUS (A) · pak.

BONNE SJONKAN, zie CHUNGAM.

BONNET (I,1) · verlengstuk dat onder aan een zeil van een schip kon worden vastgeregen om dit bij zwakke wind groter oppervlak te geven [ook: mooiweerslap].

BOOGAARTMAN (K) · pop in een boomgaard gezet om de vogels af te schrikken, een vogelverschrikker.

BOOM (K) · slagboom over de vaart waar de tolleren werden geïnd.

BOOMBROOD, zie SAGO.

BOONTJES, TURKSE – (GM4) · pronkboon, *phaseolus nigratarum* of *phaseolus multiflorus*.

BOORT (II,2) · zeer kleine diamantjes of diamantgruis, gebruikt in de instrumenten der diamantslijpers en glazenmakers [ook: boot, bort].

BOORZWENGEL, zie OMSLAG.

BOOT, zie BOORT.

BORAEI (P) · een soort textiel.

BORATCHO (GM1) · dronkaard. Portugees [ook: bourachio].

BORATTEN (I,2/II,1) · grove wollen stoffen. Frans *burat* (*borat* of *brat*) = grof laken, in het Nederlands ook wel pijlaken genaamd. Zie WOORDENBOEK DER NEDERLANDSCHE TAAL op *borat* [ook: boeratten].

BORAX (I,1/II,3/GM4) · een zout, gebruikt bij het smelten van en het solderen met metalen. I,1: het Perzische *burah* en het Arabische *burak* betekenen salpeter; II,3: van het Arabische *burax* = blinkend. GM4: geen salpeter, maar de stof die wij nu onder de naam borax kennen.

BORBORIE, zie BOREH.

BORDEL (GM3) · in: 'in bordel laten lopen', in het honderd laten lopen, in de war laten raken.

BOREH (II,1/II,2/T1) · gele zalf, bereid uit klapperolie, poeder van sandelhout en curcuma*. Bij plechtige gelegenheden bestreek de Javaan zijn bovenlijf met deze zalf. Javaans. Zie SCHOUTEN I, blz. 25 [ook: borborie, borre, borreborri].

BORGEN (K) · uitstel verlenen.

BORRE, zie BOREH.

BORREBORRI, zie BOREH.

BORST (I,1) · 1. boeg van een schip; 2. een houtverbinding op een schip. WITSEN: 'een heckbalck', vast met een borst en zwalve in de steven'.

BORT, zie BOORT.

BOSBANK (I,1) · 1. dolboord, balkje aan de boorden van een roeivaarttuig, waarin openingen, om de riemen in te draaien; 2. afdekking van de einden of koppen der ribben (inhouten*) van een schip, dienende om inwatering te voorkomen en tevens om het verband tussen de inhouten stevig te maken [ook: potdeksel].

BOSCASIJN (GM1) · stenen raamopening.

BOSKANEEL, zie KANEEL DE MATTE.

BOSKLEEDJE (GM5) · kleedje van geklopte boombast of fuja. Verbastering van de Minahassische term *wu-jang* = vrouwensarong.

BOSMARINJO (GM9) · persoon belast met het toezicht op het gebruik van de bossen [ook: marinyo hutan; zie ook: marinjo].

BOSSCHAEDE, zie EMBOSCHADA.

BOSSCHIETER (T3) · fuselier, zeesoldaat, kanonnier.

BOSSIET, zie BOUGET.

BOT (I,1/P) · 1. eind touw; 'bot vieren' of 'bot geven' is het touw laten schieten, het tegenovergestelde van aanhalen of inpalmen; 2. de bocht in de dekbalken van een schip, waardoor het dek* in het midden hoger komt te liggen dan aan de kanten; 3. P: een soort fust of vat.

BOUCKSARDEN, zie BOEGSEREN.

BOUFFON (GM5/T4) · GM5: nar, grappenmaker. T4: 'de bouffon spelen', de paljas uithangen.

BOUGET (T1/T2/GM2) · T1: betel'doos. T2: zakje. GM2: grote beurs, reistasje [ook: bossiet, bousset].

BOULANG, zie bij POLENG.

BOULJON, zie BILJOEN.

BOURACHIO, zie BORATCHO.

BOUSSET, zie BOUGET.

BOUSSJAES, zie BOKHCHA.

BOUTIDARS (II,3) · zeer dure, fijn, met gouddraad bewerkte doeken.

BOUWTIJT (K) · periode van de eerste rijsttoogst en de tweede plant van augustus tot november.

BOUYA, zie BUAYA.

BOVENET, zie BOEVENET.

BOYEER (II,2) · opperhoofd der ossendrijvers op Machilipatnam. Mogelijk is dit hetzelfde woord als Telugu* *bōyi* = palankijn*drager. Zie YULE-BURNELL in voce *boy*, 2. Volgens de VERSAMELING DER WOORDEN betekent *boys* draagossen.

BRAHMAAN, zie bij NAMBŪTHIRI.

BRAMCAPPERS (I,1) · vermoedelijk een soort kapper, dat is een glas op voet, inhoudende ongeveer een kwart liter.

BRAMINEES (K) · Konkani brahmanen.

BRAMINEN (II,2) · 1. gekleurde lijnwaden uit Gudjarat [ook: breami, bremmi, bremmi-fimis]; 2. bij de Compagnie niet alleen de geleerde vedakenners, maar alle hindus die lezen en schrijven konden. HAVART omschrijft bramine door: 'schriftgeleerde of pandiet', maar elders vertelt hij, evenals STAPEL, dat bij het personeel van 's Compagnies lijnbaan te Palicol ook behoorde 'een expressen bramine, die de rekening houd van den hennip en deszelfs leverancier'. De VERSAMELING DER WOORDEN zegt: 'Bramine is een paap, ook schrijver of notaris.' Zie ook CANTER VISSCHER, blz. 152-155; SCHOUTEN I, blz. 270-271 en II, blz. 95-96 en 108-110; ook YULE-BURNELL in voce *brahmin*.

BRAMZEIL (I,1) · zeil, onmiddellijk boven het marszeil*, dus het derde van onderen en oorspronkelijk tevens het bovenste zeil. Later kwam daar nog een bovenbramzeil boven. De bramzeilen moeten bij meer dan matige wind gereefd of gestreken worden daar het schip anders topzwaar wordt. Een matige wind, waarbij deze zeilen gebruikt kunnen worden, heet bramzeilskoelte.

BRAMZEILSKOELTE, zie bij BRAMZEIL.

BRANDAM (II,2) · katoenen doek uit Coromandel.

BRANDEWIJNSBALIE, zie bij BALIE.

BRANDEWIJNSSTUKKEN (I,2) · brandewijnsvaten. Zie VERDAM-VERWIJS sub voce *stuc*.

BRAS (I,1/GM5/GM7) · 1. gedorste en gepelde rijst*korrels. GM7: Javaans *beras*; 2. GM5: mengsel, brouwsel; ook wel rommel.

BRAULES, zie BROAL.

BRAUWEL, zie BROAL.

BREAMI, zie BRAMINEN.

BREGANG (I,1) · het deel van de buitenhuid van een schip dat tussen het reehout* en het bovenste barghout* ligt en waar de geschutsmonden doorsteken [zie ook: gang].

BREM (II,3) · soort van arak*, door gisting uit gekookte rijst bereid.

BREMKAPPERS (III) · kappertjes; nog gesloten bloemknoppen van de brem, in zout of ook wel azijn ingelegd en gebruikt bij het bereiden van sauzen en spijzen.

BREMMI, zie BRAMINEN.

BREMMI-FIMIS, zie BRAMINEN.

BRESIELYHOUT, zie PERNAMBUCHOUT.

BREUCKE (GM2) · boete.

BRICADO (GM4) · barricade.

BRIEFF (GM3) · hoeveelheid; bij spelden een gros.

BRIJSELIJK, zie KANTIG.

BRIL (T4) · van brillen: kwellen, bedriegen.

BROAL (II,3) · zeker soort lijnwaad uit Gudjarat. Zie ook YULE-BURNELL in voce *brawl*, 706a [ook: braules, brauwel].

BROCADES (I,1/T2) · zijden stof, met veel kleuren, ook wel goud- en zilverdraad, doorweven. Vergelijk ons brokaatpapier. Italiaans *brocare* = stikken. T2: brokaat, goudlaken of kostbare met gouddraad doorweven zijde* [ook: brouckado].

BROOD (I,2) · harde scheepsbeschuit. Als tegenstelling werd gewoon brood aangeduid als: week brood.

BROODKAMER (I,1) · de kamer*, die meest achter in het ruim lag, dienend om de scheepsbeschuit* in te bewaren.

BROUWERSNOTEN (I,1) · inferieure muskaatnoten*; of dit een bepaalde kwaliteit dan wel een andere variëteit van noten was, is onduidelijk. Ze worden bij RUMPHIUS (*Herbarium*) en bij VALENTIJN niet genoemd.

BUAYA (A) · krokodil [ook: bouya].

BUDJANG (II,1/GM2) · ongehuwde man, bediende, arbeider of koelie*. GM2: ongehuwde, soms slaaf. In Atjeh duidt het woord een zendeling, een boodschapper van de vorst, vermoedelijk van lage rang, aan. Maleis.

BUGIS (I,1/II,3) · 1. minderwaardige foelie*soort, naar de Buginesen genoemd; thans in de handel als Makassar-foelie aangeduid. Zie WARBURG, blz. 475; 2. II,3: cauris*; de naam bugis werd meest in Afrika gebruikt. Portugees *buzios*.

BUGJO, zie BENJO.

BUIKSTUK (I,1) · deel van een spant. De gebogen delen die de buik of romp van een schip vormen, heten ribben of spanten*. Bij houten schepen bestaat een spant niet uit één stuk; de onderste en dikste delen heten buikstukken; daarnaast aan weerszijden een sitter*. De verlengstukken naar de boorden van het schip toe heten oplangen [ook: vrang, wrang].

BUITENVERTUINING, zie VERTUINING.

BULANGS (II,1) · de algemene naam voor hoofddoeken, hoewel er in de zeventiende eeuw niet uitsluitend hoofddoeken mee aangeduid werden. HAVART vermeldt als uitvoerproduct van Teganapatnam bulangs van 15 el* lang. Ze waren meest effen indigo-blauw. Maleis.

BULBUL CHASM (II,2) · zeker soort katoenen doeken. *Bulbul chasm* = bulbul's oog (*bulbul* is een Perzische nachtegaal); volgens BALFOUR is dit de naam van een eigenaardig weefpatroon [ook: boelboel-sjessimaes].

BUMI-PARTIGA (GM8) · titel van de troonopvolgers in Bima.

BUN (II,3) · inheemse naam voor de koffieboon. Het Arabische *bunn* is eigenlijk de naam voor de koffieboom, terwijl de drank bij de Arabieren *kahwa* heet. Zie ook YULE-BURNELL in voce *coffee* [ook: ban; zie ook: cauwa].

BUPATIH (II,1) · rijksgrote op Java; thans de inheemse naam van de regent [ook: bobati].

BUS (II,3) · klein kanon [zie ook: busschieter, haakbus].

BUSERUKU (II,2/GM2/GM4/K) · munt op Malabar ter waarde van ¼ Hollandse stuiver*. Portugees *bazarucco*. Zie VALENTIJN IV, 1, blz. 358, en YULE-BURNELL in voce *budgroom*. GM2: later ook wel van lood gemaakt. GM4: kleine tinnen of koperen munt, aanvankelijk ¼ stuiver. K: pasmunt, geslagen uit een mengsel van lood en tin [ook: basaroeke; boeseroek].

BUSSCHIETER (II,3/K) · kanonnier. **K**: artillerist van lagere rang [zie ook: bus, haakbus].

BUXEE, zie BAKSHI.

C

C¹.S^A. (GM7) · cammi sama.

CABARAM (II,2) · in Machilipatnam te betalen lasten, 'sijnde een soorte van grontrechten'.

CABESSA (I,2/T1) · 1. eerste soort Bengaalse zijde*; ook algemene aanduiding van de eerste kwaliteit*. Portugees *cabeça* = hoofd [zie ook: kwaliteit]; 2. **T1**: dorpshoofd. **T3**: hoofdman (China).

CABIER (II,3) · Arabische munt, niet overal van dezelfde waarde. De cabier-Mokka gold $\frac{1}{50}$ tot $\frac{1}{60}$ reaal, de cabier-Missery of Egyptische cabier $\frac{1}{30}$ tot $\frac{1}{35}$ reaal (Arabisch *Miçr* = Egypte). Arabisch *kbîr* = munt.

CABINET COMPTOIR (GM1) · schrijfcassette.

CABOKSTEEN (GM9) · laterietsteen.

CABOS (II,1) · smakelijke zeevis, *ikan kabos*, volgens VALENTIJN III, 1; volgens VAN DER CAPELLEN eveneens de naam voor een zoetwatervis, die onder andere in het meer van Tondano veel voorkomt.

CABOUTRIAS (II,3) · zeker soort sitsen* uit Gudjarat.

CADJANG, zie KADJANG en KATJANG.

CADY, zie KADI.

CAECK, zie KAAK.

CAETCHA, zie CATECHU.

CAETCHIES, zie CAETJES.

CAETJES (II,2) · eenvoudige katoenen doeken van Coromandel, veel als lendendoeken gebruikt [ook: caetchies].

CAETSJO, zie CATECHU.

CAFFA (I,2/T1) · bontbewerkte zijde* of katoen, 'blomfluweel'. **T1**: gaas [ook: caffan].

CAFFAN, zie CAFFA.

CAFFEL, zie KAFILAH.

CAGIE (GM9) · 1. kadi*; 2. hok of huisje.

CAHOOR (II,2) · inheems dienaar, palankijn*drager of koelie* in Bengalen. Zie YULE-BURNELL in voce *kuhâr*.

CAIMAEL, zie KAIMAL.

CAIR, zie KAYIRU.

CAIRO, zie KAYIRU.

CAIXA, zie KASJE.

CAIYAUT, zie CAYOT.

CAJATI, zie KIATEHOUT.

CAJONGS (II,2) · zeker soort lijnwaden.

CALAMISTA, zie SEYLSSTEEN.

CALANGE · gewichtseenheid voor het wegen van parels* en edelstenen, circa 7,2 gram. De onderverdeling was: 1 calange is 20 mangelin*; 1 mangelin is 6 grein*; 1 mangelin is 20 man*; 1 man is 4 cani*; 1 cani is 4 munderi* [ook: coelang].

CALANGEREN (GM6) · in staat van beschuldiging stellen.

CALANGERS, zie KALANGS.

CALATURSHOUT (I,1) · rode sandelhoutsoort, hoofdzakelijk uit Coromandel, gebruikt voor inlegwerk en het maken van verf. Genoemd naar de stad Calitur (= Kistnapatnam) [ook: caleatourshout].

CALAWAY, zie KALUWAY.

CALEATOURSHOUT, zie CALATURSHOUT.

CALEWEY, zie KALUWAY.

CALICO'S (I,1) · eenvoudig geweven katoenen kleden, die hun naam ontleenden aan Calicut. Volgens VAN HOYTEMA: *kaliko*, dicht, effenbindig katoen, gebleekt, soms bedrukt.

CALIMBACQ, zie KALAMBAK.

CALLAWAPORES (II,1) · bethilles* uit Callewaphoe [ook: Callewaphoes].

CALLEWAPHOES, zie CALLAWAPORES.

CALLEWAY, zie KALUWAY.

CALLODI (GM1) · tollenaar.

CALMCARIES (II,2) · fijne geschilderde sitsen*; het woord werd meest als epitheton achter een andere

naam geplaatst. *Kalam-kari* betekent letterlijk: met de trekpen getekend, dus: uit de hand geschilderd. Zie ook YULE-BURNELL blz. 202 noot, en ROUFFAER-JUYNBOLL, blz. 462.

CALOANGER (GM9) · koninklijke bediende. Siamees *khaluang*.

CAMBAAY (I,2) · guinees*. Genoemd naar de stad Cambaya. Zie VALENTIJN II, 2, 168a en KERN I, blz. 42. Het WOORDENBOEK DER NEDERLANDSCHE TAAL neemt aan dat cambaay van dezelfde oorsprong is als kabaai, het bekende Indische kledingstuk, waarvan DOZY de Perzische oorsprong vermeldt.

CAMBANG, zie KANBAN.

CAMBRESINEN (P) · fijn linnen dat naar de stad Kamerijk (Cambrai) werd genoemd [ook: Camerix].

CAMEELSCOM, zie KANDEELSKOP.

CAMELOTEN (T4) · camlet, kostbare geweven stof.

CAMERICX, zie CMBRESINEN.

CAMISE (P) · tolet*. Portugees *camiza* = hemd.

CAMMANS (II,2) · zekere katoenen doeken.

CAMMERBAND, zie COMMERBAND.

CAMPAGNE (I,1/T4) · hoogste of commando-dek* van een schip. T4: dek boven het verhoogde achterste gedeelte van een schip [ook: compagie; zie ook: boevenet].

CAMPÊCHEHOUT (GM2) · verfhout uit de Mexicaanse staat Campêche, in het westen van Yucatan [ook: blauwhout].

CAMPON, zie KAMPUNG.

CANARIJNS (K) · werkvolk gehaald uit de Konkan beoorden Goa. De Portugezen noemden hen Canarijns, naar Canara, direct ten noorden van Malabar.

CANARY (I,2) · gele zijde* met witte stippen.

CANASTER (I,1/I,2/II,1/II,2/III) · mand van gevlochten riet, rieten koffer, rieten verpakking van tabak, suiker, specerijen en dergelijke. I,2: rieten mand of korf. II,1: mand of verpakking van riet of biezen. Later ook algemeen gebruikt voor tas: 'leren reis-canassers'. II,2: mand of reistas. III: een van riet of gespleten bamboe gemaakte baal, waarin foelie*, tabak, suiker enzovoorts werd verpakt. Vulgo *knaster*. Van het Portugees *canastra* = mand [ook: kanasser].

CANDELA (P) · kaneel.

CANDI, zie KANDIJL.

CANDIL, zie KANDIJL.

CANDYL, zie KANDIJL.

CANEFAS, zie CANVAS.

CANGAN (GM1/GM9) · 1. GM1: blauwe verfstof uit Siam, een soort indigo*; 2. GM9: hoofdman van een kaste*. *Kankaname* (Ceylon).

CANGANS (II,1) · veelkleurige katoenen sjaals van de kust van Coromandel. Thans worden aan de oostkust van Afrika nog in Europa gedrukte katoenen sjaals verhandeld, die daar kanga's heten. Mogelijk is de naam van Europese oorsprong. Zie VERDAM-VERWIJS in voce *cangant*, goed met weerschijn, en het Franse *changeant*. Zie ook MULLER, blz. 269 [ook: cangijs].

CANGIE (II,2/T4) · rijstewater, dat gedronken werd, maar ook gebruikt om geweven of geverfde doeken op te maken en te stijven. Tamil *kanji* = rijstewater; Maleis *kandji* = stijfjel. Zie YULE-BURNELL in voce *congee*. T4: soort pap van water waarin rijst is gekookt [ook: canje, cansy, causje].

CANGIËN (II,2) · van stijfjel voorzien [zie ook: cangie].

CANGIJS, zie CANGANS.

CANI (II,2) · gewichtseenheid voor parels*, ¼ man*, 4 munderi*.

CANIFAS, zie CANVAS.

CANJE, zie CANGIE.

CANJEREN (GM5) · stampvoeten als krijgshaftige dansbeweging, onderdeel van de zogenaamde aru-ceremonie, een plechtige betuiging van trouw, waarbij men de hand aan het gevest van de kris houdt. Makassaars *kandjara*.

CANNAGY (P) · een kwaliteit van zijde*.

CANNEGUMS, zie KANNEKIJNS.

CANNEKAPPEL (II,2/GM3/GM5) · inheems schrijver of boekhouder, administratief ambtenaar, ook wel tolk, op Coromandel. Voor de etymologie zie YULE-BURNELL in voce *conicopoly*. GM3: ook op Ceylon.

CANNEQUINS, zie KANNEKIJNS.

CANSY, zie CANGIE.

- CANTAR (P) · gewicht van 100 pond*. Arabisch.
- CANVAS (I,1/GM1) · grof doek voor scheepszeilen, zakken enzovoorts. Van het Latijnse *cannabis* = hennep [ook: canefas, canifas].
- CANY (II,2) · landmaat. Zie STAPEL II, 2, p. 194 noot 1.
- CAPADA (P/GM1) · gesnedene, eunuch. Meervoud *capades* [ook: capado].
- CAPADO, zie CAPADA.
- CAPALLE, zie KEPALA.
- CAPATERVARKENS (GM9) · gesneden of gecastreerde varkens.
- CAPITAN-LAOET, zie KAPITEIN-LAUT.
- CAPITAN MOR (GM1) · grootkapitein, zeevoogd.
- CAPITOEN (II,3) · gecapitonnerde zijde*.
- CAPLET (I,1/I,2) · oude benaming voor kruidnagel*; zie VERDAM-VERWIJS. Bij de Compagnie was het echter de naam voor tweede kwaliteit. **I,2**: het ronde kopje der kruidnagels.
- CAPON, zie KAPPAN.
- CAPOOTTEREN (GM6) · kapot maken, neerslaan, afmaken.
- CAPOU, zie KAPPAN.
- CAPPESON (GM2) · breidel. Frans *caveçon*.
- CAPRAVE (III) · dakspaar.
- CAPTIEUS (GM3) · tweeduidig.
- CARACQUE, zie KORA-KORA.
- CHARACTEREN (GM7) · voorzien van karakters, lettertekens.
- CARAMISTA, zie SEYLSTEEN.
- CARAVAN-BASHI (II,3) · de leider van een karavaan. Perzisch *karavan-bashi*.
- CARAVEL, zie KARVEEL.
- CARAWANSERA, zie KARAVANSERAI.
- CARBAS (I,1/GM9) · grote fles, meest met gevlochten riet omgeven. Bij KAEMPFER *karabâ*, bij YULE-BURNELL en MILBURN *carboy*. **GM9**: hengselmand. Frans *cabas* [ook: carbaskas].
- CARBASKAS, zie CARBAS.
- CARCAEY, zie CARICA.
- CARDAMOM (I,1/T1/P/K) · welriekende specerij, zaad van *cardamomon minus*. Vulgo *paradijskorrels*. Inlands *kardamunggu*. Cardamom werd ook grein genoemd, een deel van de kust van Guinea heette vroeger Greinkust. **T1**: aromatische zaden van *elektariasoorten* uit de familie der *zingiberaceëen*. **P**: volgens TAVERNIER, blz. 96, werd cardamom door de oosterse volkeren voor de beste der specerijen gehouden, welke alleen werd aangetroffen te Wingurla of Vengurla op de westkust van Voor-Indië. Perzisch *hal* of *hil*. Ook thans nog veel gebruikt. **K**: specerij uit de zaden van de *eleteria cardamomum*, een soort kers.
- CARDEEL (I,1) · touw of kabel. Frans *corde*, Middelnederlands *cordeel* [ook: cordeel].
- CAREAS (GM4) · kaste van Tamil-vissers ter oostkust van Ceylon [ook: carruas].
- CARESSEREN (K) · letterlijk liefkozen, met geschenken en door vriendelijkheid en hoffelijkheid.
- CARGA (II,3) · draaglast van een kameel in Perzië, namelijk twee balen, samen meest op 423 pond* gerekend en verdeeld in 36 men-i-sjah*.
- CARGASOEN (T3) · scheepslading.
- CARGEREN (II,3/GM2/K) · belasten, bezwaren. Bij de Compagnie gebruikt wanneer personeel de gekochte waren of gemaakte onkosten te hoog boekte. 'Goederen cargeeren': tegen te hoge prijs in rekening brengen. **GM2**: medeberekenen, optellen, op (te) hoge prijs berekende. **K**: overdrijven.
- CARICA (II,2/GM3) · vrucht van een op de pruimenboom gelijkend lid der familie *terminalia* of *mirabolanen**. Het aftreksel ervan werd gebruikt bij het beschilderen van katoenen en sitsen*. Zie STAPEL I, 1, blz. 736 met noot en II, 2, blz. 206-207, en YULE-BURNELL in voce *myrabalans*, 5. **GM3**: vrucht van de *terminalia belerica*, gebruikt als minder duurzaam vervangingsmiddel voor indigo*; tevens een goed looimiddel [ook: carcaey, carique].
- CARICAMS (II,3) · eenvoudige rode of blauwe effen doeken, meest afkomstig uit Gudjarat.
- CARIQUE, zie CARICA.
- CARISCANES (T4) · eenvoudige effen doeken afkomstig uit Gudjarat.
- CARNOOR (K) · klerk, faciendorum factor of bedrijfsleider. *Kār kūn* [ook: cranoor].

CAROCIDORIORUM (GM9) · van de Kaap afkomstig gewas.

CAROLUSGULDEN (P) · munt, in 1520 op last van Karel V geslagen. Dit was de gouden carolus. In 1522 was de waarde 22 stuiver*, in 1618 40 stuiver. In 1542 liet hij de zilveren carolus slaan, die 20 stuiver zou gelden. In 1618 was de waarde 23 stuiver.

CARROOR, zie CRORE.

CARORI (II,2/GM5) · pachter der tollén en havengelden in Bengalen. **GM5**: ontvanger der belastingen [ook: crore].

CARRA (GM1) · gewichtseenheid in Arakan van 42 pond*.

CARRAN, zie KARAËNG.

CARROA, zie CRORE.

CARRUANSERA, zie KARAVANSERAI.

CARRUAS, zie CAREAS.

CARSAEY, zie KARSAAI.

CARSAY, zie KARSAAI.

CARTABELLE (P/GM1) · **P**: briefje. Vergelijk katebelle-tje. Spaans. **GM1**: losse aantekening.

CARTEECK (P) · vermoedelijk een kort hemd of vest. Perzisch *kartak*.

CARTOUN (T2) · titel van een regent op de kust van Malabar [ook: cartouw].

CARTOUW, zie CARTOUN.

CARUM (GM6) · een komijnsoort, *caro cidoniorum*.

CARWAAT (A) · gedroogde vis.

CARWALA (II,3) · aarden pot, gebruikt bij de indigo*bereiding.

CAS, IN – (K) · in casu.

CASACK (GM1) · driekwart lang overkleed, kabaja*.

CASADO (K) · Portugees in de Oost die getrouwd en niet meer tot militaire dienst verplicht was.

CASAGY (P) · vermoedelijk zijden weefsel, stof. Perzisch *qasazi*.

CASBEGIS, zie GAAS.

CASKEN, zie KASJE.

CASSA (I,1/II,1/II,2/T4) · los geweven gladde en zachte katoenen stof, veel gelijkend op neteldoek of mousseline; meest uit Bengalen. *Cassa merah* is rode cassa, *cassa putih* is witte cassa. STALPAERT: 'fijne witte kleeden, gelijk Kambriksdoek'; zie KERN I, blz. 66 en YULE-BURNELL in voce *chasah* [ook: casse, chasah, chaso].

CASSANAR, zie CASSENAIRO.

CASSE, zie CASSA.

CASSENAIRO (GM3/GM6) · priester van de Syrische kerk (de Thomas-christenen*) in Malabar. De leden van de groep der Thomas-christenen werden geacht nairo* te zijn. Malayalam *kattannar* [ook: cassanar, cattenar].

CASSET (II,2) · koerier of loper. Arabisch *kāsid*. Zie YULE-BURNELL in voce *cossid*.

CASSIA FISTULA (I,2) · soort *cassia* (kaneelachtige plant), uit welke lange zaadpeulen een laxeermiddel werd bereid [ook: kassie; zie ook: cassia lignea].

CASSIA LIGNEA (I,2/T1/P) · bast van een plant uit de familie der kaneelachtigen (*cassia*), die als minderwaardige kaneel in de handel kwam. Zie ook WOORDENBOEK DER NEDERLANDSCHE TAAL op *kassie* en KERN II, blz. 57. **P**: pijpkaneeel [ook: houtkassie, lignea; zie ook: cassia fistula].

CASSISE, zie KASISI.

CASSOMBA, zie KASUMBA.

CASTICEN (II,1/GM3/K) · in Indië geboren kinderen uit Portugees ouders, die men in West-Indië creolen noemt. Portugees *castiço* = zuiver. Zie YULE-BURNELL in voce *castees*. De verklaringen van BALDAEUS, blz. 79-80 en SCHOUTEN I, blz. 257, die casticen de afstammelingen van mestiezen* noemen, is onjuist. **GM3**: in Indië geboren kinderen van Portugees, later ook wel van andere Europese vaders en niet-Europese moeders. **K**: nakomeling van een mesties.

CASTIGEREN (GM3) · kastijden, tuchtigen.

CATCHIOUW, zie CATECHU.

CATECHU (II,2/T1/T2/GM1) · extract uit de *acacia catechu*, als samentrekkend en bloedstelpend middel gebruikt, ook in de Europese pharmacopae; ook als ingrediënt van de sirih*pruim. Maleis *katju*. Zie KERN II, blz. 8 noot 4 en YULE-BURNELL in voce. **GM1**: de pinangnoot, noot van de *areca catechu* [ook: caetcha, ceatsjo, catchiow, katju; zie ook: areka].

- CATEL, zie KADEL.
- CATGODA PASSANT, zie KEDGODA PESSEND.
- CATIL, zie KADEL.
- CATSY, zie KATTI.
- CATTA-BARRA (II,2/GM4) · te betalen tollén in Bengalen. **GM4**: doorvoerrecht, van passerende vaartuigen geheven.
- CATTAMARU (GM3/GM9) · **GM3**: vlot, vaartuigje voor het laden en lossen. Tamil *kattuma raon*. **GM9**: kataran, licht vaartuigje [ook: catteramaruw].
- CATTA-MOEDI (II,2) · tollén of rechten op Pulicat.
- CATTAWANY, zie CATTAWARY.
- CATTAWARY (II,2) · geschilderde, gestreepte katoenen doeken. Het woord betekent letterlijk 'aaneengevoegde strepen'. De naam cattawary-borre wijst er op dat ze met boreh* geel gekleurd waren. Zie ROUFFAER-JUYNBOLL, blz. 398 [ook: cattawany; zie ook: calmcaries, talpony].
- CATTEKIJNTJE (T1) · kassekijntje, jakje.
- CATTEMARAUW, zie CATTAMARU.
- CATTENAR, zie CASSENAIRO.
- CATTEPOETSIE (A) · vermoedelijk cassia* fistula of lignea.
- CATTI, zie KATI.
- CATTIJ, zie KATI.
- CAUL (II,2) · contract waarbij de vorst een schenking of gunst verleend. Arabisch *kaul* = woord, gelofte. Zie ook YULE-BURNELL in voce *cowl* [zie ook: firman, mandament, parwana].
- CAURIS (I,2/II,1/II,2/II,3/GM2) · kleine witte schelpjes of hoorntjes (*cyprea moneta*), vooral van de Malediven, in gebruik als betaalmiddel in Oost-Afrika en Zuid-Azië. In Oost-Azië en Siam werden ze beas genoemd, in Afrika bugis, op Ceylon was er soms sprake van bongis. Zie YULE-BURNELL in voce *cowry* en CANTER VISSCHER, blz. 115 e.v. In Surat was de waarde $\frac{1}{2}$ pais [ook: beas, bias, bongis, pitjes kandaga; zie ook: bugis].
- CAUSJE, zie CANGIE.
- CAUW (T2) · vat, fust, kuip.
- CAUWA (I,2) · koffie. Arabisch *kahwa* of *kahuah* [ook: cava, cave, cawa, cova, koewa; zie ook: bun].
- CAUWENIJS (II,3) · eenvoudige lijnwaadsoort van Coromandel.
- CAVA, zie CAUWA.
- CAVALJEER, zie KAPITAN.
- CAVALLA DA MATTA (II,1) · groot soort hert in Siam; ook de waardevolle vellen dier herten werden zo genoemd. Portugees, letterlijk: bospaard of wildpaard.
- CAVE, zie CAUWA.
- CAVELATIE, zie CAVILATIE.
- CAVEREN (GM2/K) · **GM2**: instaan voor, zich borgstellen voor. **K**: waken voor.
- CAVILATIE (GM1/K) · **GM1**: chicane, zaak van weinig belang die wordt opgeblazen om dwars te zitten. **K**: bedrieglijke redenering [ook: cavelatie].
- CAVILLEREN (GM1) · afgeven, vitten.
- CAWA, zie CAUWA.
- CAY (II,3/P) · oude Perzische munt ter waarde van $\frac{1}{3}$ reaals*. **P**: shahi*.
- CAYEN, zie KAIN.
- CAYER, zie KAYIRU.
- CAYERDRAAT, zie KAYIRUTOUW.
- CAYERTOUW, zie KAYIRUTOUW.
- CAYA GAROU (T4) · aloëhout*. Maleis *keyu gaharu*.
- CAYOLAK (T3) · stok lak. Afscheiding van insecten die gom uit een bepaalde boomsoort onttrekken [ook: kayo lacko; zie ook: gomlak].
- CAYONANY-PALEN (GM11) · hoge boom van Celebes en het oosten van de Archipel, levert een houtsoort die buitengewoon goed bestand is tegen de paalworm en daarom in zeewater voor allerlei doeleinden te gebruiken is.
- CAYOT (GM1) · mantel die over de borst met een gesp gesloten wordt [ook: caiyaut].
- CAZY, zie KADI.
- CEER (II,2/P) · gewichtseenheid, niet overal gelijk.

- Meest 80 ropia-sicca*, circa 1,7 pond*. P: $\frac{1}{40}$ men-i-sjah*. Hindustani *ser* [ook: ser, serre].
- CELEREN (GM4) · verhelen, verbergen.
- CENT (II,1/GM1/GM2) · 1. in 'een cent avanco': 100% winst; $1\frac{1}{2}$ cento = 150%; 'drie centen' = 300% [ook: cento].
- CENTO, zie CENT.
- CHA, zie TSCHA.
- CHA JAN (P) · Sjah Jehan (Dsjejan), grote mogul [ook: Chan Jan].
- CHĀKAR (GM7) · dienaar, voornamelijk gewapende dienaar van een hoofd. Hindi [ook: sjekwaarts, tjekwaars].
- CHAKRI (GM3/GM9) · **GM3**: (Siamees) minister van binnenlandse aangelegenheden. **GM9**: gouverneur van de zuidelijke provincies in Siam, hij ontving gezantschappen en onderhield contact met vreemdelingen [ook: sickarie; zie ook: tjekri].
- CHALALOS, zie CHALIASSEN.
- CHALATT, zie KHALAT.
- CHALENG (GM6) · boot voor vervoer van troepen en paarden. Arabisch *shalandi* [ook: cheling].
- CHALIA'S (II,2) · kaneelchillers op Ceylon, behorend bij de minst geachte bevolkingsgroepen, die buiten de eigenlijke kasten* stonden. Zie ook VALENTIJN, Ceylon, blz. 6. Vermoedelijk is er een etymologische band met het Tamil *chela* = slaaf. Zie YULE-BURNELL in voce *cheyla* [ook: salagama].
- CHALIASSEN (II,1) · eenvoudige katoenen doeken van de kust van Coromandel. Zie ROUFFAER-JUYNBOLL in voce *salalus* en YULE-BURNELL in voce *shalee* [ook: chalalos].
- CHALOE (II,2) · in de uitdrukking 'chaloe gekeperde gingams'. Zie bij chela en gingam [ook: chaloon].
- CHALOON, zie CHALOE.
- CHALSA (GM7) · vermoedelijk: schatmeester (Surat).
- CHAMAN, zie MEN-I-SJAH.
- CHAMPAHOUT, zie SAPANHOUT.
- CHAMPAN, zie SAMPAN.
- CHAMPANOTTY (II,2) · eigenaar of bestuurder van een sampan* bij de parelvisserij op Ceylon [ook: barkier, barquier].
- CHAN, zie KHAN.
- CHAN CHANNA, zie KHANKHANAN.
- CHAN JAN, zie CHA JAN.
- CHANCO (II,2) · grote kinkhoorn, gebruikt als drinkglas, sieraad of voor godsdienstige gebruiken. VALENTIJN, Choromandel, blz. 178, spreekt van 'sjankos of offerhoorns'; zie ook KERN II, blz. 62, waar als de duurste genoemd worden die van China en Bengalen, 'sommighe vergult ende met andere colueren ende loofwerck en figuren ghewrocht'. Op Ceylon en Madurai ook als geld gebruikt. Eén coer* chanco's gold 1 pagode*, wat neerkomt op een stuiver* per stuk. Sanskriet *çankha*. Zie ook YULE-BURNELL in voce *chank*, en NIEUHOF, *Gedenkwaardige zee-en lantheize*, blz. 191-192 [ook: chiancos, sjankos; zie ook: koningschanco].
- CHANSAMAAN, zie KHANSAMAN.
- CHAPPAR (II,3) · expresse bode van een vorst, een staf met zilveren knop dragend. Verbastering van het Perzische *chōb-dār* = stafdrager.
- CHARGIE, zie SERGE.
- CHARIAR, zie SJAHRIAR.
- CHARIBAR, zie KHERVAR.
- CHARWARY, zie LEGIA.
- CHASAH, zie CASSA.
- CHASO, zie CASSA.
- CHATIB, zie KHATIB.
- CHAULS (II,1) · fijne zijden weefsels uit Chaul, ten zuiden van Bombay; gelijksoortig met armozijn*.
- CHAUTER (II,3) · goedkoop lijnwaad uit Surat. In de combinatie chauter-Deriabadis duidt het tweede lid de plaats van herkomst, de zo geheten stad nabij Benares, aan [ook: chiauter, sjouter].
- CHAUTER CYMIANEN (P) · tentzeilen.
- CHAUTH (GM4) · bedrag van een kwart van de landelijke inkomsten, waarmee men de plundering van de Maratha's kon afkopen.
- CHAVONIJS, zie CHIAVONIJS.

CHEGOS, zie CHŌGANS.

CHEHAREK (P) · gewichtseenheid, gelijk aan de Perzische ratel*. Betekenis: vierden, van ¼ men-i-sjah*.

CHELA (II,1/II,2/T4) · fijne katoenen stof, meestal kal-koenrood. Javaans *tjele*; het Sanskriet *chelā* is mantel of sjerp. Zie YULE-BURNELL in voce *shalee*, waar onder andere ook de vorm *sallallo* voorkomt, en KERN I, blz. 63. T4: rode, witte of gele katoenen stof met zwarte strepen [ook: chialouw, selalous, sjolij; zie ook: rechatta].

CHELING, zie CHALENG.

CHERAFIJN, zie XERAFIJN.

CHERGIE (K) · last, opdracht.

CHERNELLE (GM1) · vleselijk; in 'chernelle conversatie'. Van *carnel*.

CHERPERLIER (P) · linnen of katoenen banden om de balen zijde* heen gewonden. Vermoedelijk werden hierop merken en nummers aangebracht.

CHETTIAR, zie CHITTY.

CHETTY, zie CHITTY.

CHIA, zie TSCHA.

CHIALOUW, zie CHELA.

CHIAMBAAR, zie SJAHBANDAR.

CHIAMBOK, zie ALMADIA.

CHIAMPAN, zie SAMPAN.

CHIANCOS, zie CHANCO.

CHIAP, zie TJAP.

CHIAULAS, zie TJAVELLIS.

CHIAUTER, zie CHAUTER.

CHIAUW (T2) · type Chinese jonk*.

CHIAVONIJS (I,1/II,2) · fijne sluier- of mousselineachtige doeken. Vermoedelijk dezelfde die STALPAERT *tjavenis* noemt, 'witte cattoene doecken maer seer ijdel gemaect, sijn lanck 5 vadem ende ontrent 2½ span [breedt] ende hebben sijde nopkens van alderhande couleur'; HEIDEN zegt, sub *chavonis*, 'dünne ostindische Musseline von Pondicherry'. Chiavonijs d'Oirnaal zijn genoemd naar de plaats Oragel bij Golconda; chiavonijs goudchely vermoedelijk ook

naar een verbasterde plaatsnaam [ook: chavonijs].

CHICACOLS (II,2) · doeken uit de plaats Chicacol in Golconda. Meestal komt deze naam voor in combinatie met een andere naam, bijvoorbeeld *chicacols-bethilles**. Zie voor de stad Chicacol HEERES-STAPEL I, blz. 334 [ook: cikakols].

CHICKEEN, zie VENETIAAN.

CHIERP (GM11) · sjerp.

CHIH-TU (T1) · Chinese militaire titel [ook: chitoo].

CHIL, zie KETJIL.

CHINCON (II,1) · tribuut brengen; ook de tribuutgeschenken. Vreemde gezantschappen werden slechts tot China toegelaten, als zij, naar de vorm, de keizer tribuut kwamen brengen. Bij de Compagnie werd het woord *chincon* gebruikt voor gezantschap en voor de geschenken welke het gezantschap aanbode. Chinees [zie ook: li-pu].

CHINDOS, zie SITS.

CHINEES, GESCHOREN – (GM2) · een Chinees die onder de Mandsju-heersers stond en ten teken daarvan zijn hoofdhaar met uitzondering van de staart had afgeschoren.

CHIO (T1) · onbekende stof (textiel).

CHIOLIJS, zie CHULIA.

CHITOO, zie CHIH-TU.

CHITRENGAS (II,3) · eenvoudige tapijten, 'sijn bijna als de gestreepte lakenen in Schotland, dienende om over kisten en koffers te leggen'. Zie ook YULE-BURNELL in voce *sittringy*.

CHITS, zie SITS.

CHITTES (II,3) · kleden van sits*.

CHITTY (II,2/GM3/GM9) · in Achter-Indië de naam voor leden van de handels-kaste*, te vergelijken met *benjaan** in het noorden en westen van Voor-Indië. Zie YULE-BURNELL in voce *chetty*, VALENTIJN, Chormandel, blz. 88, waar ze *sitti's*, en Ceylon, blz. 8, waar ze *chitty's* genoemd worden; ook ROGERIUS, blz. 3. GM3: persoon behorend tot een groep lieden die zich met de geldhandel bezighielden, dus een kassier, een bankier; het scheen, dat zij tot verschillende kasten konden behoren, maar wel gelijke leefregels volgden. GM9: handelskaste van Indiase origine, op Ceylon aangeduid als Colombo chetties. In de achttiende eeuw werden er hindu, katholieke en

- protestantse chetties aangetroffen [ook: chettiar, chetty, sitti].
- CHO (GM2) · jonk* voor de zeevaart. Kantonees *t'so*.
- CHOA (II,1/T4) · groot Chinees roeivaarttuig. Chinees *choa* = schip. **T4**: klein inheems vaarttuigje [ook: coya].
- CHOB DAR (GM6/GM9) · **GM6**: een van een gouden of zilveren stok voorziene begeleider van hooggeplaatste personen in het rijk der groot-mogols. **GM9**: bode van de vorst [ook: sjappaar, stockedrager].
- CHODJA (P/GM3/GM5) · **P**: heer. Deze titel werd in de zeventiende eeuw in Perzië aan hooggeplaatste personen gegeven; later in waarde verminderd. **GM3**: in de zeventiende eeuw gebruikelijke titel voor welgestelde Perzische kooplieden. **GM5**: eigenlijk 'heer', maar geleidelijk niet meer dan sinjeur [ook: godia, khodja].
- CHÖGANS (II,2/K) · een der laagste kasten* van Malabar. De *VERSAMELING DER WOORDEN* zegt van hen: 'welkers voornaamste werk is sury* [palmwijn] tappen'. **K**: plukken de kokosnoten en tappen het palmsap voor de arak*; daarom boomklimmers genoemd [ook: chegos, ezhavas, siegos, silgos, tife-doors, tiyyās].
- CHOVARAM (K) · een van de twee traditionele nambūthiri*facties, die Cochin steunde [ook: Sjodelecoer; zie ook: kūrmalesaram, panniyūr].
- CHULIA (GM4) · op Ceylon en Malabar de naam voor een bepaalde groep moslims [ook: chiolijs].
- CHUNGAM (II,2) · algemene naam voor in- en uitvoerrechten, door de inheemse vorsten van Voor-Indië geheven. De *VERSAMELING DER WOORDEN* zegt: 'Bonnessoncan zijn tolleren op Cormandel of Paleacatten'. *Chungam* is Tamil. Zie *YULE-BURNELL* in *vocibus junkameer en junkeon*. Meestal wordt het door een epitheton voorafgegaan, op zeer variërende wijze geschreven, en dan vertaald door grote sjonkan [ook: bhoemy sjonkan, bloem sjonkan, boem sjonkan, bomme sjonkan, bonne sjonkan, jonkan, sjonkan].
- CHÜN-MEN (T2) · (Chinees) gouverneur van een provincie [zie ook: combon].
- CHURL (II,3/P) · bundel of pak indigo*. De kleine churl was 70 à 80 kilogram, de grote 100 à 120 kilogram. Uitgesproken als tsjurl [ook: curl].
- CICIR, zie SISIK.
- CIKAKOLS, zie CHICACOLS.
- CINABRUYN, zie CINNABRUM.
- CINNABRUM (GM5) · mineraal dat een prachtige vermiljoenrode verfstof levert [ook: cinabruyn].
- CIRCUMVALATIE (GM6) · omwalling.
- CITAP, zie KITAB.
- CITEREN (GM3) · oproepen.
- CIVET (I,1) · welriekende vetstof van civetkat, een boterachtige substantie, van grijswit tot donkerbruin. Afkomstig uit Afrika en Brazilië; de laatste was de beste. Men sloot de civetkatten op en irriteerde ze zo, dat hun lichaam met schuim bedekt werd. Deze welriekende afscheiding was de civet. Later vooral verdrongen door muskus. Het woord - *civette* Frans, *zibetto* Italiaans - is overgenomen uit het Arabisch *zabād* of *zebēd*, dat is schuim. Zie *KERN II*, blz. 32 en 33.
- CLACK (GM3) · smet; in 'een clack op de hals werpen', een zedelijke smet aandoen.
- CLADDEN, CLADDERIJ (GM1) · verkoop tegen zeer lage prijzen om concurrenten de handel onmogelijk te maken, dumping.
- CLADSCHULDEN (GM2) · kleine schulden, schulden ten gevolge van dagelijkse inkopen.
- CLANG, zie KHLANG.
- CLAPPES, zie KELAPA.
- CLAPPUS, zie KELAPA.
- CLATERGOUDT (P) · bladgoud.
- CLAUWEN (K) · de gemberbollen die zwart behoren te zijn.
- CLINGEN (GM1) · Klingalezen; aanduiding voor lieden uit Zuid-India in het algemeen.
- CLOOSTERWERCK (GM2) · pronkstukje, gewoonlijk alleen van bloemen.
- COACERVEREN (GM6) · opeenstapelen. Latijn.
- COBANG, zie KOBAN.
- COBARS, zie GOVERS.
- COBIDO (II,2) · de Indische ellemaat, niet overal even lang, maar gemiddeld circa 70 centimeter. Latijn *cu-*

bitum = elleboog. Zie YULE-BURNELL in voce *covid* [ook: cobit, cubido, cubite].

COBIT, zie COBIDO.

COCHENILLE (II,3) · rode verfstof, uit de scharlakenbes of de rode schildluis bereid [ook: consenielle, coutsenilie, kermès].

COCOS MALDIVES, zie COCOS-DE-MER.

COCOS-DE-MER (GM1) · merkwaardige dubbelvrucht van *lodoico sachellarum*, een palm die alleen op de Seychellen voorkomt. Soms spoelt de vrucht op de Malediven aan, waardoor ook de naam Cocos Maldives gebruikt wordt. Ze had een hoge marktwaarde omdat aan haar grote geneeskracht werd toegeschreven.

CODDEBECK, zie CODDEBEXHOED.

CODDEBEXHOED (II,2/GM9) · leren of vilten zonnehoed, afkomstig van en genoemd naar Caudebec-en-Caux, een plaats in het departement Seine-Inférieure. **GM9**: wollen hoed afkomstig uit Caudebec in Normandië [ook: coddebeck].

COELANG, zie CALANGE.

COELILING, zie KELILING.

COER (II,2) · hoeveelheid van 120 stuks op Ceylon of Madurai, meest gezegd van chanco's*.

COESCOES, zie KUSU-KUSU.

COETCHIAAL (II,2) · ruwe*, nog onbewerkte zijde*. *Cutch* is onbewerkt. Zie YULE-BURNELL in voce. Het woord werd ook gebruikt voor: afval van zijde, minderwaardige resten. De UYTREKENING zegt, onder Kazimbazar: 'Dito Bengaelse zijde bestaet in 5 sorteringe, als cabassa*, bariga*, pee*, coetchiael en tater*, zijnde eygentlijk de vuyligheyt van andere' [ook: couthiaal].

COETWAAL, zie KOTWAL.

COGNOSSEMENT (T2) · onderhandse verklaring tussen schipper en geconsigneerde, waarbij de vervoerder erkent bepaalde goederen in ontvangst genomen te hebben en zich ertoe verbindt die op een bestemmingsplaats af te leveren.

COIL, zie KÖVIL.

COIMAER, zie KÖYMAMÄR.

COLIGEREN (GM1) · verbinden met.

COLLUDEREN (GM4) · samenspannen.

COLLUSIE (III) · samenspanning, bedrieglijke verstandhouding. Van Latijn *colludere*, dat zowel samenspelen betekent als samenspannen ten nadele van een derde.

COLONNE, zie REAAL VAN ACHTEN.

COMBILI (II,1) · Ambonese naam voor een wortelknol die, mits gekookt, eetbaar is als de ubi*, keladi*, batatas* en andere zetmeelrijke knollen. Zie VALENTIJN II, Ambon, blz. 160 en RUMPHIUS, *Herbarium V*, blz. 357-359.

COMBON (T1/T2/A) · A: kebum*; T1: kung-bun*; T2: chün-men*.

COMEDIEROCK (T4) · spottende benaming van VOC-personeel voor het lange zijden bovenkleed dat Chinese hoogwaardigheidsbekleders droegen.

COMITGIE (GM3) · handelaar; vaak gebruikt in de zin van makelaar. Telugu* *komati*.

COMMANDEMENT, zie MANDAMENT.

COMMENACKAN, zie KEMANAKAN.

COMMERBAND (II,1/P) · geweven ceintuur of gordel. Van het Perzische *kamar-bend*, waarin *kamar* = lendenen, middel, en *bend* = band, gordel. Zie YULE-BURNELL in voce *cummerbund* [ook: cammerband].

COMMUNICATIE (GM1/GM6) · bedreiging; dreigement. Frans.

COMMITTEERDERS, zie GECOMMITTEERDEN.

COMMITTER, zie KUMITIR.

COMPAGIE, zie CAMPAGNE.

COMPAGNIESROTTANG (GM2) · een voor dorpschouwen bestemde ambtsstaf met het VOC-wapen.

COMPATIBEL (K) · in overeenstemming met.

COMPENSATIE, zie bij STILSTAND.

COMPLAISANCE, TER – VAN (K) · ten pleziere van.

COMPORTEREN (GM2) · competeren, toekomen.

COMPOSITIE (GM3) · vergelijken.

COMPTOIR (K) · handelskantoor of factorij.

CONBUYS, zie KOMBUIS.

- CONCHEREN (GM1) · opstellen.
- CONCOMITEREN (GM5) · samengaan, bij elkaar horen.
- CONDESCENDEREN (GM2) · toegeven, zich schikken in.
- CONDIGNE (GM1) · gepaste, geëvenredigde.
- CONDRIJN, zie CONDRIN.
- CONDRIN (II,1/T2) · Japans geldstukje, rekenmunt ter waarde van $\frac{1}{100}$ taël* [ook: condrijn].
- CONFECT (GM2) · geconfijte vrucht, onder andere als medicijn gebruikt.
- CONFINEREN (GM2) · aanhouden, in hechtenis nemen.
- CONGIA (GM2) · mogelijk een woord uit een taal van Formosa voor arbeider, koelie* [zie ook: congsia].
- CONGO (I,2) · thee van tweede kwaliteit, bereid uit de jonge blaadjes van de derde pluk. *Kong-fu* = werk.
- CONGREDIËREN (GM5) · samenkomen. Latijn *congregari*.
- CONGSIA (T3) · Chinese landarbeider op Formosa.
- CONNEMONNE, zie KÔNOMORO.
- CONNIVENTIE (K) · conventie, gewoonte, gebruik.
- CONNIVEREN (GM1) · oogluikend toestaan.
- CONSENIELLE, zie COCHENILLE.
- CONSJAM (II,2) · gewichtseenheid in Coromandel, gelijk aan 6 pond*.
- CONSTABEL (I,2/K) · kanonnier, ook de opzichter van het gescht aan boord. Het woord is overgenomen uit het Spaans-Portugees *condestable*, en dit uit het Latijnse *comes stabuli*. **K**: geschoold artillerist.
- CONSTEREN (GM3) · volgen, voortkomen.
- CONSTRINGEREN (K/T4) · **K**: dwingen, noodzaken. **T4**: gelasten.
- CONSULLEREN (GM1) · beraadslagen.
- CONTENANCE (GM5) · wijze van voordoen.
- CONTENANCEREN (GM2) · in stand houden, volhouden.
- CONTENTIE (GM4) · geschil.
- CONTRACHERP, zie CONTRASCARP.
- CONTRACTATIE (I,2) · verkoop bij contractatie: als Heren XVII met een groep kooplieden – een beurs – een contract afsloten om aan deze groep de gehele voorraad van een specerij te verkopen, tegen een bepaalde prijs, en onder beding dat binnen een vastgestelde tijd geen nieuwe voorraden door de Compagnie zouden worden verhandeld [zie ook: stilstand, stok].
- CONTRAMAN (T3) · bootsman. Spaans *contramaestre*.
- CONTRASCARP (K) · berm, eventueel met een muur bekleed, aan de buitenzijde van de buitengracht [ook: contracherp].
- CONTRAVENTIE (K) · overtreding.
- CONTREMAN (T2) · bootsman. Spaans *contramaestre*.
- CONVENIBEL (GM1) · in rechte aansprakelijk.
- COOYUYT (I,1) · door volksetymologie naar kooi gevormd uit kajuit.
- COPRA (GM3) · gedroogd vlees van de kokosnoot.
- COPTHOO (T1) · steenboksveld.
- CORA (II,2) · fijne geweven zijde*, vooral gebruikt voor lendendoeken.
- CORAEI (GM3) · vangkraal (voor olifanten).
- CORCOMME, zie CURCUMA.
- CORDAGE (GM1) · touwwerk.
- CORDEEL, zie CARDEEL.
- CORDIA, zie ALOËHOUT.
- CORDUAAN (II,1) · fijn leer, oorspronkelijk door de moren in Cordoba bereid uit de huidjes van jonge geiten. In Indië: op Spaanse wijze bereide bokkenvellen.
- CORGE (II,1) · bundel van 20 stuks geweven stoffen. Hindustani *corge* = 20. Zie YULE-BURNELL in voce [ook: corgi].
- CORGI, zie CORGE.
- CORGI-BASSI, zie KURTJI-BASHI.
- CORIEN (A) · Indiase textielsoort.
- CORLA, zie KORALE.
- CORLE, zie KORALE.

CORPS DE GARDE (T2) · wachthuis, bolwerk.

CORRECORRE, zie KORA-KORA.

CORRET, zie KARET.

CORROOTS, zie GUINEES.

CORRUEREN (GM9) · instorten.

CORRUPTIE (K) · bederf.

CORTEN (GM2) · slepen.

CORTIJN, zie COURTINE.

COS (II,2/II,3/GM9) · afstandsmaat, niet overal gelijk, meestal gerekend 'op een Hollantsche mijl' of ruym een uyr'. Hindustani *kōs*. Volgens YULE-BURNELL, in voce *coss*, stamt dit woord uit het Sanskriet *krosa* = roep of schreeuw. Het gold dan ook voor een afstand waarover men de schreeuw van een man nog kon horen. Zie ook VOGEL, blz. 39-40. **GM9**: Indische mijl, komt ongeveer overeen met een halve Duitse mijl.

COSIJN (K) · neef.

COSTUS ARABICUS (GM6) · plant behorend tot de *zingiberaceëen*, verwant aan de curcuma* en een geneesmiddel opleverend [ook: sjanacoea].

COTTA, zie COTTI.

COTTI (II,2) · hoeveelheid van 12.000 cauris* op de Malediven [ook: cotta].

COUBANG, zie KOBAN.

COUBON, zie KEBUN.

COUBOURS, zie GOVERS.

COUCHEREN (GM2/GM6) · **GM2**: concipiëren, opstellen. **GM6**: vermelden.

COULER-AGASI, zie KULLAR-AGASI.

COULI, zie KOELIE.

COULY LAUWING, zie KULIT-LAWANG.

COUPAN, zie KOBAN.

COURANTIER (GM7) · persoon die nieuws bijebrengt.

COURTEN (I,2) · het zich verenigen van kooplieden met het doel elkaar bij inschrijvingen of aanbestedingen niet tegen te werken. Vergelijk het Engelse *court*.

COURTINE (K) · muur tussen bastions [ook: cortijn].

COUTCHIAAL, zie COETCHIAAL.

COUTENIJS (II,1/II,3) · mooie doeken van zijde*, of half katoen en half zijde, uit Gudjarat. Oorsprong van de naam is vermoedelijk het Perzische *kūttan* = kledingstuk. Zie YULE-BURNELL in voce *cuttanee*. In STAPEL II, 3, blz. 100 is sprake van zijden stoffen 'met diverse couleuren van streepen'.

COUTSENILIE, zie COCHENILLE.

COVA, zie CAUWA.

COYA, zie CHOA.

COYANGH, zie KOJANG.

CRAIN, zie KARAËNG.

CRANOOR, zie CARNOOR.

CRAPROOT (II,3) · plantaardige rode verfstof [zie ook: meekrap].

CREVEREN (GM9) · omkomen, sterven.

CROCUS, zie CURCUMA.

CROMHOORN (GM4) · muziekinstrument, sterk gebogen hoorn.

CROMMETHA, zie KHROM.

CROONWERCK (GM3) · hoornwerk* met twee gebastioneerde fronten.

CRORE (II,3) · 1. hoeveelheid van 100 lak* (dus tien miljoen). Hindustani *karōr*. Zie YULE-BURNELL in voce [ook: caroor, carroa, crou]; 2. zie carori.

CROU, zie CRORE.

CRUSADE, zie KRUISDAALDER.

CRUSADO, zie KRUISDAALDER.

CRUYPER (T1) · verspieder.

CUBEBE (I,1/II,1/GM1) · staartpeper. Vulgo: lange peper*. Van *piper cubebe*. Uit het Arabisch *kabâbat*; Javaans *kemukus*. Zie KERN II, blz. 57, en VAN GORKOM, VI, blz. 27 e.v.

CUBIDO, zie COBIDO.

CUBITE, zie COBIDO.

CURCUMA (II,1) · intens-gele wortel van het gewas

curcuma longa waaruit een verfstof wordt verkregen, en die ook gebruikt wordt bij het bereiden van medicijn, kerrie en boreh*. De Compagnie duidde de wortel meest aan als Indische saffraan of geelwortel. Maleis *kunjit*. Zie ook CANTER VISSCHER, blz. 26-27 [ook: corcomme, crocus, geelwortel, kunjit, manjela (Tamil), saffraan (Indische -)].

CURL, zie CHURL.

CUTWAUL, zie KOTWAL.

CYNOSURE, TER – (GM11) · ter censure, ter beoordeling.

D

DAALDER, zie bij KRUISDAALDER, LEEUWENDAALDER, PROVINTIEDAALDER, ZWAARDRIJKSDAALDER.

DAATS, zie DATJING.

DABBOES, zie DABUS.

DABUS (GM9) · kleine koperen munt (Coromandel) [ook: dabboes].

DAEL (I,1) · in het dek* van een schip liggende buis die het met de pompen opgevoerde water naar buiten leidt.

DAËNG, zie bij KARAËNG.

DAETCHE, zie DATJING.

DAETZE, zie DATJING.

DAFTAR (II,3) · zowel register als kantoor of bureau. Perzisch [ook: deftar; zie ook: deftardār, daftar-khaneh].

DAFTAR-KHANEH (II,3) · 'huis der registers', de rekenkamer of secretarie des konings in Perzië [zie ook: daftar, deftardār].

DAIBUDS (II,1) · tempel in Miaco (Japan), beschreven door KAEMPFER, blz. 430, en afgebeeld aldaar blz. 395. Thans is *daibutsu* grote Boeddha, de naam van het beroemde Boeddhabeeld te Kamakura [ook: dyboth].

DAIKWAM (GM1) · magistraat (in Japan).

DAINAGON (GM6) · de Grote Raadsheren in Japan, dat wil zeggen de leden van de Raad van State, welk lichaam in de tijd der sjoguns geen politieke betekenis had, zodat de titel dainagon louter een eretitel was.

DAIRO (T2/GM1/GM2/T3) · T2: Japanse troonopvolger. GM1: aanduiding voor de werkelijke, doch machteloze keizer van Japan, die de Nederlanders voor een soort shinto-paus hielden. Van *dairi* = inwendig heiligdom. GM2: eigenlijk *dairi*, voor het deel van het paleis, bij de keizer in gebruik; 'binnenste heiligdom'. Het woord werd door de Nederlanders gebruikt voor de – echte – keizer van Japan, die zij voor een soort opperpriester hielden. Daarom pasten zij het ook wel toe op de nominale keizer van Annam. T3: term gebruikt door Europeanen in Japan in de zeventiende en achttiende eeuw voor de mikado, de eigenlijke keizer, die resideerde in Kyoto [ook: deyro, paep (grote -); zie ook: dainagon, tairo].

DALAM, zie DALEM.

DALEM (GM6) · paleis, vorstelijke woning. Javaans [ook: dalam, dalm].

DALLEWAY, zie DHALAVAY.

DALM, zie DALEM.

DAMAR (III/A) · oorspronkelijk de naam van een boomsoort behorend tot de coniferen, waarvan de bekendste in het Maleis *pohon damar putih* of witte damarboom heet. De naam damar ging over op de uit die bomen gewonnen hars en werd tenslotte de aanduiding voor een fakkeltak of 'Javaense toortse', een harsachtige tak of spaander die als fakkeltak dienst deed. A: hars, kaars [ook: dammer].

DAMMER, zie DAMAR.

DANTALY (II,3) · houten hark, gebruikt bij de bereiding van indigo*.

DAR (II,3) · koperen muntje in Arabië ter waarde van ½ floes*, ⅓ cabier*.

DARBAR, zie DERBAAR.

DAROGA (II,2/II,3/P/GM6) · titel van hoge ambtenaren in Voor-Indië, gouverneur van een provincie of stad, chef van de politie, hoofd van de munt in Surat en Bengalen. In Perzië is *darūga* de commandeur van een vesting (P: wijkmeester of burgemeester). Het is een oud woord van Mongoolse oorsprong, dat reeds ten tijde van Marco Polo in China gebruikt werd. Zie YULE-BURNELL in voce. GM6: opzichter. Perzisch [ook: droga].

DASTAK (GM4) · geschrift, waarbij vrijgeleide en tol-vrije doorvoer voor bepaalde goederen wordt verleend. Perzisch [ook: desteck].

DASTURI, zie DESTURIE.

DATELIJK (K) · feitelijk.

DATI (II,1/A) · oorspronkelijke betekenis op Ambon: familie of gezin. Volgens het dati-stelsel, dat van voor de Compagnie dateerde, moest op Ambon elke familie een deel van haar grond of oogst afstaan als belasting, dan wel een harer leden gedurende zekere tijd per jaar voor de soeverein laten werken. Zie PAULUS in voce. Onder de Compagnie: 1. VALENTIÏN IIa, blz. 184, zegt dat 'de smalle gemeente --- verplicht is voor een maand voor niet voor de E. Maatschappij jaarlijks te werken, om hare Dato of Hofdienst, waartoe ider huisgezin een man geven moet, te voldoen'; hoofdzakelijk bestaand in het roeien op de kora-kora* der hongî; daarom: 2. roeier. A: herendienstplichtige, tevens genealogische eenheid van de bevolking welke een herendienstplichtige levert.

DATI LINJAP (A) · uitgestorven dati.

DATJING (II,1/GM9) · unster of weegstok met ongelijke armen; aan de korte arm wordt de te wegen last gehangen en langs de van kerfjes voorziene lange arm wordt het gewicht geschoven. Thans in oosterse landen nog algemeen in gebruik. Van het Chinese *ta-ch'ing*, verindischt tot datjing. **GM9**: van het Chinese *dai tsjing* [ook: daats, daetche, daetze].

DATRI (II,3) · aarden schotel.

DATUK (GM2) · titel van niet tot de vorstelijke familie behorende maar toch aanzienlijke hoofden in de Maleis sprekende landen.

DAUN (A) · blad van een boom of plant [ook: dauwen].

DAUWEN, zie DAUN.

DEBILITEREN (GM1) · verzwakken.

DEBOSEREN (GM11) · tot staking, desertie overhalen. Frans *débaucher*.

DEBVOIR (K) · moeite.

DECERNEREN (GM1) · gerechtelijk besluiten, toekennen.

DECKSEL (K) · voorwendsel.

DEFALQUEREN (I,2) · aftrekken, in mindering brengen.

DEFEREREN (K) · opdragen, overlaten aan.

DEFICIËREN (K) · ontbreken.

DEFIDENTIE (GM1) · wantrouwen. Oud-Frans *diffidence*, thans *dé fiance*.

DEFROYEREN (GM2/GM11) · **GM2**: vrijhouden, onthalen. **GM11**: vrijhouden, kosten of vertering betalen. Frans *défrayer*.

DEFTAR, zie DAFTAR.

DEFTARDĀR (II,3) · 'de man van het kantoor', de ambtenaar der belastingen. Perzisch [zie ook: daftar, daftar-khaneh].

DEK (I,1) · vloer in een schip. Het aantal dekken geeft het aantal 'etages' aan. De dekken dragen verschillende namen: opperdek, kuildek, tussendek etc. [zie ook: bak, boevenet, campagne, koebrug, loop, overloop, schandek, verdek].

DEKENS (II,1) · veel gebruikte naam voor grote Coromandelse doeken, en wel speciaal salempuris*.

DEKKUM (GM4) · geschenk dat een onderhorige bij zijn jaarlijkse verschijning aan zijn heer had aan te bieden. Soortgelijke verplichtingen: mareles, nadappe.

DELATIE (GM9) · verklikking of aanbrengring.

DELET, zie DOULETH.

DELITIE (GM1) · genoeg.

DEMANG (GM5/GM7) · **GM5**: titel van zekere, meestal territoriale hoofden (Djambi). **GM7**: districtshoofd, regent [ook: dmang].

DEMITTEREN (GM2) · loslaten.

DEMON, zie DEMUNG.

DEMUNG (GM6) · onderdistrictshoofd. Sumbawarees [ook: demon].

DENSOS, zie LIUSUNEUS.

DEPANCHES (GM6) · uitgaven. Frans *dépenses*.

DEPARTEMENT (K) · vertrek, weggaan.

DEPATIJ, zie DIPATI.

DERAGEMS (I,1/II,1) · bruinrode katoenen doeken. STALPAERT zegt *dragons*; *dëragëm* = donkerbruin is Javaans; Maleis *deragam*. KORTE SCHETS: 'dragons, zijden kleeden, aan beide zijden rood en in 't midden zwart'. Zie ook ROUFFAER-JUYNBOLL in voce *dragams*. De combinatie 'dronggangs-ginggang' komt voor ter aanduiding van bruinrode gingams* [ook: dragams, dragons, dronggangs].

DERBAAR (II,3/GM3) · oorspronkelijk de naam voor een koninklijk paleis, later ook voor de gehoorzaal

- en speciaal voor de troon; tenslotte ook audiëntie in de residentie van de groot-mogol te Agra. Zie ook DE LAET, blz. 58 en 133, en YULE-BURNELL in voce *durbar*. **GM3**: gewoonlijk: huldigingsplaats; soms: plaats waar men iemand of iets tentoonstelt [ook: darbar, durbar].
- DERDEWAAK (I,1/III) · speciale Compagniesterm voor hulpstuurman. De schepen hadden een opperstuurman, een onderstuurman en soms een derdewaak. Een enkele maal ontmoet men zelfs een vierdewaak. Waak betekent hier: wachthouder. **III**: onderstuurman.
- DERIABADIJS (II,3) · lijnwaden, genoemd naar de stad Deriabadis, nabij Benares.
- DĒSAM (K) · systeem van functionele en hiërarchische relaties in de sociale gemeenschap van jātis*.
- DĒSAVAZHI (GM8/K) · **GM8**: hoofd van een sociale gemeenschap (Malabar). **K**: leider van een dēsam*.
- DESISTEREN (GM2) · afzien van.
- DESLOGEREN (GM6) · verdrijven, verjagen. Frans *déloger*.
- DESPICIĒREN (GM6) · waarnemen, uitvorsen. Latijn *dispicere*.
- DESSAVE (II,2/III/A) · hoge ambtstitel op Ceylon, oorspronkelijk voor gouverneurs van de maharadja, later door de Compagnie overgenomen voor Europese hoofden van een district of dessavonij*. Singalees *disava*; het woord is verwant met *desa*, dat in het Javaans dorp, maar in het Sanskriet landstreek betekent. Zie YULE-BURNELL in voce *dissave*. **A**: bestuurder van een provincie op Ceylon.
- DESSAVESCHAP, zie DESSAVONIJ.
- DESSAVONIJ (II,2) · ambtsgebied van de dessave* [ook: dessaveschap].
- DESSAY, zie DESSEY.
- DESSEIJN (K) · voornemen, plan.
- DESSEY (GM4/K) · **GM4**: districtshoofd. Marathi *desai*. **K**: hoofd van een district. *Dēssāyi* [ook: dessay].
- DESSOLUT (GM1) · losbandig, liederlijk [ook: dissoluyt].
- DESTECK, zie DASTAK.
- DESTOER, zie DESTURIE.
- DESTURIE (II,2/II,3) · commissieloon. Hindustani *dastūrī*. In 's Compagnies boeken kwam een desturierekening voor. Zie YULE-BURNELL in voce *dustoor* [ook: dasturi, destoor].
- DETEREREN (GM3) · afschrikken. Latijn *deterere*.
- DETERIORATIE (I,1) · waardevermindering of achteruitgang van waren en materialen door vervoer of langdurige opslag.
- DETRAHEREN (GM4) · aftrekken.
- DETRUDEREN (GM6) · verdrijven. Latijn *detrudere*.
- DEURSCHRIJVEN, zie DOORSCHRIJVEN.
- DEUTEL (I,1) · kleine, vierhoekige, spitse pin van eikenhout, die gedreven werd in de kop van de houten scheepsnagels, om die vast te doen aansluiten. Voor het nieuw gebouwde schip werd geteerd, moest het eerst gedeuteld of herdeuteld worden. De gaatjes voor de deutels werden aangebracht met het deutelijzer.
- DEUTELIJZER, zie bij DEUTEL.
- DEUVEL (I,1) · houten pin, die de planken, welke de bodem van een vat vormen, bijeenhoudt; ook de boor, om gaatjes voor die pin te boren.
- DEVALISEREN (GM1/GM9) · **GM1**: uitschudden, leegplunderen, soms: ten onder brengen. **GM9**: leegroven, in waarde verminderen.
- DEVALORISEREN (GM3) · in waarde dalen.
- DEVOIREN AANWENDEN (K) · doen wat men kan.
- DEYRO, zie DAIRO.
- DHALAVAY (GM3) · opperbevelhebber in Zuid-India [ook: dalleway].
- DHOTIA (II,3) · de lendendoek, door de leden van de hogere kasten* gedragen. In Dekkan was *dhoti* de naam voor mannenrok, in tegenstelling met *sari* = vrouwenrok. Zie ook YULE-BURNELL in voce *dhoty* [ook: adhoter].
- DIAMANT PARAGON (GM1) · diamant van buitengewone grootte, schoonheid en zuiverheid. *Paragon* = model, toonbeeld.
- DIERTE (K) · duurte.
- DIFFIDENTIE (GM2/GM6) · **GM2**: vijandigheid, geraaktheid. **GM6**: wantrouwen.

- DIGMETTIE (II,2) · tollen of rechten, op aangebrachte goederen te betalen; invoerrechten [ook: digmittie; zie ook: igmissie].
- DIGMITTIE, zie DIGMETTIE.
- DILAYEREN (K) · uitstellen.
- DIMOTIE (GM5) · verwijdering, verdrijving, afzetting. Latijn *dimovere*.
- DIMOVEREN (GM3) · afzetten, verwijderen.
- DINĀR (II,3) · Perzische munt ter waarde van $\frac{1}{10000}$ thoman*.
- DINDING (A) · gedroogd hertenvlees.
- DINGTAAL (GM9) · taal zoals voor het gerecht gebruikt, i.e. met nadruk.
- DIPATI (GM8) · regent van de eerste rang (op Java) [ook: adipati, depatij].
- DISADVOYEREN (GM2) · afkeuren, niet vergunnen.
- DISPENS (GM6) · provisiekamer, ook wel wat ruimer: voorraadkamer. In de omgangstaal van Nederlands-Indië tot in de twintigste eeuw gebruikt. Portugees *dispensa*.
- DISPENS DORP (GM9) · dorp belast met levering van goederen aan degene aan wie het dorp was toegevoerd (Ceylon).
- DISPENSIER (K) · beheerder van het provisiemagazijn.
- DISPOSITIE, GERECOLLEERDE – (GM1) · opnieuw aan een getuige voorgelegde door hem afgelegde verklaring.
- DISSEL (I,1) · scheepsmakers- of kuipersbijl, waarvan de snede van het gebogen lem met rechthoekig op de steel staat. Bij inlandse en Chinese ambachtslieden algemeen in gebruik [ook: dwarsbijl].
- DISSIMULEREN (K) · ontveinzen, doen of het niet bestaat.
- DISSIPEREN (GM3) · onttrekken, onachtzaam worden.
- DISSOLUYT, zie DESSOLUT.
- DISSOLVEREN (GM3) · ontbinden, teniet doen.
- DIVAN, zie DUAN.
- DĪVĀN-BEGI (II,3/P) · opperrechter in Perzië. P: hoogwaardigheidsbekleeder aan het hof.
- DIVERTEREN (K) · afleiden.
- DIVERTIE (K) · wering.
- DIVULGEREN (GM2) · bekendmaken, verbreiden.
- DJAGUNG (GM3) · maïs. Maleis [ook: sjagon].
- DJAKALELE (A) · Ambonse krijgdsans [ook: fackeliet, gesackelit].
- DJAKSA (GM7/GM8) · **GM7**: inheems vervolgingsambtenaar, destijds ook rechter in kleine zaken. **GM8**: Indonesische officier van justitie, tevens met zekere rechterlijke functies bekleed in de hier bedoelde tijd (1728) [ook: jaxa].
- DJALUR (GM7) · naam voor verschillende soorten van Indonesische vaartuigen; ter westkust van Sumatra is het een grote vlerkprauw met twee of drie masten [ook: jalor].
- DJA-MESHIN (GM4) · letterlijk: op de plaats (van een ander) zittend, dus plaatsvervanger, vaak gebruikt voor stedehouder of gouverneur. Perzisch [ook: sjannesijn].
- DJENELLI (GM5) · titel van een hoofd op het oosten van Sumbawa.
- DJIZJAH (GM8) · hoofdgeld dat de islamitische wet voorschrijft voor de niet-moslims die geduld worden, zoals christenen, joden en parsí's [ook: jizya, sisia].
- DJOGUGU, zie GUGUGU.
- DJOURADJAJA (GM7) · koningin-moeder. Ternataans *djou* = heer, waarbij aan de koning valt te denken, *ma* = z'n, *djaja* = moeder.
- DJULFA (II,3/P) · de door de Armeniërs bewoonde voorstad van Isfahan, door sjah* Abbas I gesticht voor de uit de stad Djulfa bij de Araxes overgebrachte Armeniërs, om voordeel te hebben van hun bedrevenheid in allerlei ambachten en in de handel. Zie vooral HOTZ, blz. 312-313. De bewoners worden in de Nederlandse stukken meest Giolfalijnen, Jolfalijnen, Sjolphalijnen of Solfalinen genoemd.
- DJURU BAHASA (GM5) · tolk. Maleis *djuru* = deskundige [ook: jouroebassa].
- DJURU DATJING (GM1) · weger. Maleis *djuru* = deskundige, *datjing* = gewicht [ook: jure datchyn].
- DJURU TULIS (GM1) · schrijver. Maleis *djuru* = deskundige, *tulis* = schrijven [ook: jure tullis].

DMANG, zie DEMANG.

DOBARRA (II,2) · volgens STAPEL 'tweemaal herkoockte rouwe salpeter'. Portugees *dobar* of *dobra* = dubbel, tweemaal.

DOBBA (P) · leren zak.

DOCERING (K) · helling, talud.

DODOT (GM6) · hofkleed, om het onderlijf gedragen. Javaans.

DOEK, zie KLEED.

DOEKERA (II,3) · munt in Gudjarat, $\frac{1}{100}$ ropia*.

DOESAATJES, zie DOSOOTY.

DOHOOR-PATTANY (II,2) · letterlijk: patteni*-zijde*.

DOLEANCE (K) · klacht.

DOLEANTIE (GM2) · beklag.

DOLEREN (K) · bezwaren maken.

DOM (II,2) · zijde* van fijne kwaliteit, geweven van patteni*. Ook: dom corea sea; corea is vermoedelijk identiek met cora*.

DONDERBUS (I,1) · klein bronzen kanon.

DONGRY (I,2/II,1) · goedkope katoenen stof, gebruikt als zeildoek voor prauwen, grove kleding en pakmateriaal voor fijne fluwelen en zijden stoffen. Zie YULE-BURNELL in voce *dungaree* en ROUFFAER-JUYNBOLL op *donggarî*.

DOOMAN (GM1) · dwarshout in de grond aan een paal bevestigd om die recht te houden.

DOORSCHRIJVEN (GM3) · verloren achten, afschrijven [ook: deurschrijven].

DOOT VERRUWE (T4) · grondverf.

DORRÉ (GM4) · koord, zweep. Hindi *dori*.

DORSEREN (GM1) · hellen van het beloop van een bouwwerk.

DOSOOTY (GM11) · goedkope katoenen stof [ook: doesaatjes].

DOTIA (II,3) · ruw paklinnen, guni of jute. De VERSAMELING DER WOORDEN zegt: 'lijnwadén, ook doek voor seylen in Suratte' [ook: dotja, doty].

DOTJA, zie DOTIA.

DOTY, zie DOTIA.

DOULETH (II,3) · kanselarij. De VERSAMELING DER WOORDEN zegt: 'Delet is een regter off regtbank tot Suratte'. Perzisch [ook: delet; zie ook: i'timad ud doulet].

DOURIAS (II,2) · gestreepte doeken, zowel van katoen als van zijde*. Zie ook YULE-BURNELL in voce *piece-goods*. De combinatie balgeriasse douriasen verwijst vermoedelijk naar een verbasterde plaatsnaam.

DOUSSON, zie DUSUN.

DOZEN, SERAMSE – (GM1) · nesten van in elkaar passende gevlochten dozen.

DRAGAMS, zie DERAGEMS.

DRAGOMAN (II,3) · tolk. Arabisch *tardsjumân*. Zie YULE-BURNELL in voce *druggerman* [ook: drogman, tersimano, troucheman].

DRAGONS, zie DERAGEMS.

DRAKENBLOED (I,2/II,1/GM1) · bloedrode harssoort, getrokken uit de vruchten van de *calamus draco*, thans nog gebruikt als kleurmiddel in meubelmakerspolitoer. Zie *dragon's blood* bij MILBURN II, blz. 506. **GM1**: rode hars, afgescheiden aan de buitenkant van de vruchten van *draemonops draco*, een rotansoort [ook: sanguis draconis].

DREG (I,1/II,1) · klein anker met drie of vier armen of punten, gebruikt voor sloepen.

DREG, VOOR – KOMEN (GM7) · voor een werpanker gaan liggen.

DREVO DE BALANCE (P) · weegloon.

DRIJVEN (I,1) · de naden en kieren met werk (gepluisd touwwerk) opvullen. Het verleden deelwoord is verdreven of gedreven.

DRIL (I,1) · boor, in beweging gebracht door een draaiende klos, waarover een snaar loopt.

DROGA, zie DAROGA.

DROGEN (GM1) · drogues*, gedroogde kruiden.

DROGERIJ (I,2) · fijne specerij. Zie WOORDENBOEK DER NEDERLANDSCHE TAAL.

DROGMAN, zie DRAGOMAN.

DROGUES (II,3) · algemene naam voor artikelen en medicamenten van plantaardige oorsprong, als gom (gomlak*), mirrhe, aloë* en benzoë*. In STAPEL wordt ook amber*, dat van dierlijke herkomst is, onder de drogues genoemd.

DRONGGANGS, zie DERAGEMS.

DUAN (II,2/II,3/GM2) · hoge ambtstitel, op verschillende plaatsen met verschillende betekenis. Het Arabische *dīwān* betekende oorspronkelijk register, later ook de ambtenaar die het register houdt, vervolgens minister, vertegenwoordiger tegenover de vreemde kooplieden, hoofd der financiën, rechter, muntmeester, etc. Ook in combinatie komt het woord voor, zie *dīwān-begi*. Zie YULE-BURNELL in voce *dewaun*. **GM2**: vaak belast met inning van belastingen, soms de hoogste financiële autoriteit in een provincie; ook het bureau van deze persoon; vergelijk ons douane [ook: divan, duwan].

DUBBELEN, zie TWERNEN.

DUBBELTON, zie GROFTON.

DUIM (I,1) · lengtemaat, $\frac{1}{11}$ voet* of 2,6 centimeter.

DUIMEN, zie VINGERLINGEN.

DUIT (P) · munt ter waarde van $\frac{1}{8}$ stuiver* = $\frac{1}{2}$ oortje* = 2 penning*.

DUIVELSDREK, zie ASA FOETIDA.

DUIZENDBENEN (II,2) · lange, platboomde vaartuigen, door een groot aantal roeiers voortbewogen. Een beschrijving bij STAPEL II, 2, blz. 265 en in het DAGH-REGISTER 1661, blz. 94.

DUKATON (K) · munt ter waarde van 63 zware stuiver* [ook: rijder, zilveren –].

DUPETTA (II,3) · lijnwaad van dubbele breedte, gebruikt als enig kledingstuk voor vrouwen uit de volksklasse. Zie YULE-BURNELL in voce *dooputty*.

DURBAR, zie DERBAAR.

DUSUN (GM6/A) · **GM6**: tuin. Maleis. **A**: boomgaard [ook: dousson].

DUWAN, DIE DUAN.

DWARSBIJL, zie DISSEL.

DYBOTH, zie DAIBUDS.

E

EDIK (I,1) · azijn [ook: eek].

E EK (I,1) · 1. edik*; 2. houtzuur; de eek uit het hout laten trekken (thans: uitlogen).

EENHOORN (GM2) · de tand van de narwal (zie bij vistant).

EENSLOEGHS (T4) · in één keer.

EEST (I,2) · droogoven, door de Compagnie gebruikt om nat geworden specerijen te drogen. Zie VERDAM-VERWIJS op *eeste*.

EFFE (K) · in 'een effe rekening'; de situatie waarbij kosten door opbrengsten gedekt zijn.

EG (II,1/III) · 1. landbouwwerktuig; 2. scherp, puntig wapen. De egge was de scherpe kant van een wapen, mes of beitel. Engels *edge*. Zie VERDAM-VERWIJS in voce [ook: egge, egh].

EGGE, zie EG.

EGH, zie EG.

EGWERK (III) · ijzerwerk, gereedschap.

EGWERKER (II,1) · wapensmid.

EIS (K) · verzoek om bepaalde waren te zenden.

EL, AMSTERDAMSE – (I,1) · lengtemaat, circa 69 centimeter [zie ook: elle].

ELEMI (II,3/GM4) · gom, uit de *canarium commune* (zie bij kanari) verkregen en in de pharmacopae gebruikt. **GM4**: harsachtige stof uit de bast van *canarium commune*; wellicht werd soms de hars van de *elaodendron orientale* bedoeld [ook: gom elemini, ketah-kenari].

ELLE (T4) · Europese lengtemaat, gebruikt in de Aziatische textielhandel [zie ook: el, Amsterdamse –]

ELLEFA (II,3) · weinig gebruikte naam voor muris*.

ELUCIDATIE (K) · opheldering.

ELUCIDEREN (GM5) · inlichten.

ELUDEREN (GM5) · ontduiken, ontwijken.

EMANEEREN (K) · uitstromen, uitvloeien; samenstellen.

EMBOSSCHADA (T2) · hinderlaag [ook: bosschaede, embuscade].

EMBROULIE (GM1) · verwarring.

EMBUSCADE, zie EMBOSSCHADA.

EMMER (GM1) · ten minste, in elk geval.

EMPEDIËREN (GM2) · verhinderen.

EMPLEO (GM1/GM2) · inkoop.

EMPLETO (GM1) · bij inkoop, inkoopswaarde.

EMULATIËN (GM1) · najverigheden.

ENCOUREREN (GM2) · oplopen, zich op de hals halen.

ENGELS (II,2) · gewichtseenheid voor het wegen van edelgesteenten en edele metalen, $\frac{1}{60}$ mark*.

ENTERLOPER, zie INTERLOPER.

ENTJIK (GM4/GM9) · **GM4**: gebruikelijke Maleise titel voor een persoon van behoorlijke huize. **GM9**: Maleise titel, heer [ook: intchie, intje].

EQUIPAGE (K) · de hele uitrusting van schepen.

EQUIPAGEMEESTER (K) · beheerder van alle materialen nodig voor schepen.

ERADICEREN (GM3) · uitroeien.

ERFWACHTER (K) · troonopvolger of eerste prins.

ERMINESAAI (II,1) · beste kwaliteit saai*. Ermine is een oudere vorm van hermelijn. Zie VERDAM-VERWIJS in voce.

ERNEREN (K) · in het levensonderhoud voorzien.

ESELMAN (K) · lomperd.

ESPINELLEN, zie SPINELLEN.

ESTAMINOS (GM2) · zeefdoeken [ook: estioemioens].

ESTENUE (GM3) · verontschuldiging, verschoning.

ESTIOEMIOENS, zie ESTAMINOS.

ESTOMACHEREN (GM6) · zich ergeren. Frans *estomaquer*.

ESTRIK (T1) · plavuis.

EUSBeycken (P) · Uzbeken, Turkmenen. Zie DUNLOP, blz. 742 noot 1 [ook: huysbeeck].

EVEHEREN (GM3) · verheffen.

EVENAAR (GM9) · balans.

EVERTUEREN (GM2) · zijn best doen, zich toeleggen op.

EXACTIE (K) · extorsie, afpersing.

EXCIPEREN (K) · uitzonderen.

EXCIPIËREN (GM4) · voorwenden, als excuus opgeven.

EXCOGITEREN (GM9) · bedenken, verzinnen.

EXHORBITEREN (GM2) · te buiten gaan, overtreden, te ver gaan.

EXIMEREN (GM2) · vrijstellen.

EXPEDIENT (K) · middel.

EXPRESSE (K) · ijlbode.

EXPRESSELIJCK (K) · uitdrukkelijk.

EXTOLLEREN (K) · prijzen.

EXTRUEREN (GM3) · bouwen. Latijn *extruere*.

EYGENTLIJCK (K) · nauwkeurig, betrouwbaar.

EZHAVAS, zie CHÖGANS.

F

FAAS, zie FACE.

FABRIEK (III) · algemeen gebruikelijke afkorting van fabriekmeester, hoofd van een werkplaats. Bij de Compagnie de leider van het ambachtskwartier te Batavia, een soort directeur van openbare werken. Hij maakte ook de ontwerpen voor officiële gebouwen: stadhuis, kerken, etc. Ook op enkele andere plaatsen, als Colombo, Nagapattinam en Malakka, had men een fabriek, soms geassisteerd door een onder-fabriek. Nog thans heet in het Molukken-Maleis de eerstaanwezende ingenieur van de waterstaat *tuwan-fabrik* [ook: fabrycq].

FABRYCQ, zie FABRIEK.

FACAAR (II,1) · 1. gewichtseenheid in Tonkin en Japan; 2. zilveren munt in Japan ter waarde van circa *f* 1,20 [ook: faccar].

FACCAR, zie FACAAR.

FACE (K) · zijde van een bastion of punt naar buiten,

- van de stad af gekeerd [ook: faas; zie ook: flank].
- FACKEEH, zie FAKIH.
- FACKELIET, zie DJAKALELE.
- FACTEUR (GM1) · vertegenwoordiger, zaakgelastigde.
- FADSEN (I,1) · onder-bonnet*, tweede verlengstuk aan een zeil. A WINSCHOOTEN: 'hij is op de fatsen' = hij is op de loop [zie ook: bonnet].
- FAKIH (GM7) · kenner van de fikh, het islamitische recht [ook fackeeh].
- FALCONET (II,2) · klein veldkanon [ook: valkonet].
- FALIEVOUWER (GM9) · mooiprater of huichelaar.
- FALIEVOUWERIJ (GM6) · het zich in vele bochten wringen. Van falie = geplooid vrouwenhoofddoek.
- FALKOEN (II,3) · kleinste soort veldkanon. Het woord is afgeleid van *falcona*, een jachtvalk.
- FANNAGIN, zie HANAKIN.
- FANNE, zie FANUM.
- FANUM (II,1/II,3/GM1/K) · zilveren munt in Voor-Indië, onderdeel van de pagode*. De waarde is niet eenvoudig te berekenen, daar men oude en nieuwe pagoden, zowel als 'slegte fanums' en 'koningsfanums' kende. Op Coromandel, Mannar en Jaffna was de kleine fanum 5 stuiver* en de grote 7½ stuiver. Op Tuticorin was een fanum 6 stuiver en een fanum-radja of koningsfanum 12 stuiver. Op Machilipatnam bevatte een fanum 7 stuiver; in een nieuwe pagode gingen 12 fanums (tegen de oude 15), zodat de fanum 9½ of 10 stuiver deed. DE THÉVENOT V, blz. 317. **GM1**: een grote fanum was 1/16 pagode, een kleine ¼. **K**: het gangbare betaalmiddel in Malabar. De fanum-radja was gangbaar in heel Malabar. In Travancore circuleerde de 'fanum gailjoen'. In de VOC-stukken duidt alleen fanum op de Cochinese fanum die door of vanwege de radja van Cochin werd geslagen. Het was het dagelijkse betaalmiddel. Ook Compagniesdienaren werden in fanums uitbetaald. Zie S'JACOB LXXXVIII-LXXXIX [ook: fanne; zie ook: nevel].
- FANUM GAILJOEN, zie FANUM KALIYAN.
- FANUM KALIYAN (GM6) · munt van Travancore, waarvan er (in 1727) negen in de rijksdaalder* gingen [ook: fanum gailjoen; zie ook: fanum].
- FANUM-RADJA, zie KONINGSFANUM.
- FARDEEL (I,1/II,2/P) · bundel, pak, baal; het wordt vooral gezegd van de balen kaneel, die gemiddeld 80 pond* wogen. Spaans en Portugees *fardo*, Italiaans *fardello*. **P**: een bundel van 70 tot 120 kilogram.
- FARINHA (GM4) · meel gemaakt van de wortelen van de maniokplant, *manihot utilissima* [ook: tapioca].
- FARSAKH (P) · Perzische lengtemaat, namelijk de afstand die een beladen muilddier in een uur aflegt. Was de weg moeilijk dan was de farsakh korter dan langs goede wegen. Men onderscheidde dan ook *farsakh-i-sangin* (zwarte farsakh) en *farsakh-i-sabok* (lichte) [ook: parasang].
- FASTIDIEN (GM1) · blijken van tegenwerking.
- FASTIDIEUS (GM1) · tegenwerkend.
- FAUBA, zie SUBA.
- FAUCEBRAY, zie FAUSSEBRAYE.
- FAUCEBRÉ, zie FAUSSEBRAYE.
- FAUJDAR (GM2) · militair magistraat belast met de politie en de strafrechtspraak in de voornaamste steden van Hindustan [ook: fausdaer, fausidaer].
- FAUSDAER, zie FAUJDAR.
- FAUSIDAER, zie FAUJDAR.
- FAUSSEBRAYE (GM1/GM4/GM9) · **GM1**: dubbele buitenomwalling van een versterkte plaats. **GM4**: omwalling tussen een gracht en een hoofdwerk. **GM9**: borstwering voor musketschutters voor en onderlangs de hoofdwal [ook: faucebray, faucebré, fossebraij].
- FAXATIE, zie VEXATIE.
- FAYN (II,2) · naam voor zekere kwaliteit Bengaalse zijde.
- FEINTE (GM6) · list, voorgeven, verdichtsel.
- FELP (I,1) · fluweel. Het Latijnse *vellus* is vacht; hetzelfde woord als het Engelse *velvet*; het Italiaans heeft zowel *felpa* als *velluto* [ook: fulp].
- FENIJN (K) · vergif.
- FERĀT (P) · mooi, zacht weer. Perzisch [ook: foroten].
- FIËREN (GM1) · toevertrouwen, uitlenen, borgen, krediet verlenen. Van het Franse *fier*.

FILEMORT (P) · kleur van een paard: *feuillemorte*.

FIRMAN (II,2/II,3) · algemeen gebruikte naam voor een geschreven privilege, pas of vrijbrief, door een vorst verleend. Hindustani *farmān* = koninklijk bevelschrift of 'gunstbrief'; Perzisch *farman* is letterlijk bevelschrift. Zie VOGEL, blz. 12 noot 3 [zie ook: caul, mandament, parwana].

FISCAAL (K) · toezichhouder op de handhaving van de openbare orde en openbaar aanklager.

FISTULA, zie CASSIA FISTULA.

FLAGREREN (GM3) · heersen, woeden. Latijn *flagrans* = vlammend.

FLANK (K) · zijde van een bastion of punt naar de stadsmuur gekeerd [zie ook: face].

FLAPKAN (I,1) · bierkan, kan met een flap- of klapdekse, meest met een inhoud van 10 mutsjes* of 1½ liter.

FLESVOEDER (II,1) · trechter.

FLIS, zie FLITS.

FLITS (GM4) · kletspraat [ook: flis].

FLOERS, zie KRIP.

FLOES (II,3) · Arabisch koperen muntje ter waarde van 2 dar* of ¼ cabier*.

FLORETIJDE, zie FLOSZIJD.

FLOSZIJD (I,2/II,2) · grove, niet getwernde* zijde*, meest van gebroken draden. Het is vermoedelijk op de klank af overgenomen van het Franse *filoselle* [ook: floretzijde, vloszijde].

FLUIT (I,1) · een in de zeventiende eeuw zeer gewild type van een eenvoudig transportschip zonder spiegel*. Voordelen van de fluit waren: mindere diepgang en 'onkostelijkheid' van bouw; bovenal ook het feit, dat ze met minder equipage* kon worden bediend dan andere schepen, vanwege het eenvoudiger tuig. Een uit Indië veel gehoorde klacht was, dat de achterzijde, die geen steven of spiegel had, maar een bol gebogen oppervlak - vulgo: de billen - door de tropenzone ging werken en barsten, waardoor lekkage ontstond. Mooie afbeeldingen in WITSEN EN VAN DER KELLEN-BENTHEM, plaat XXI [ook: fluitschip; zie ook: gading].

FLUITSCHIP, zie FLUIT.

FOA (II,2/II,3) · plantaardige rode verfstof, vooral in Perzië verbouwd [ook: foë; zie ook: meekrap].

FOCKERACK, zie BLIND.

FOË, zie FOA.

FOELIE (K) · zaadrok van de muskaatnoot*; na droging in de zon krijgt ze een licht bruin-gele kleur.

FOELIENOTEN (I,1) · variëteit van zeer kleine muskaatnootjes*, soms maar zo groot als een peperkorrel, maar met een zeer dikke laag harde foelie*, 'veel schooner en durabeler als de gemene' (RUMPHIUS, *Herbarium*) [ook: noten, gefoeliede -].

FOK (I,1) · het voorste, driehoekige zeil op kleine vaartuigen; bij grote schepen het onderste ra*zeil van de fokkemast of voorste mast.

FOONNES, zie FUANG.

FORA (TI/GM3) · niet bekende zijden stof.

FORDA, zie ALFANDEGA.

FORDE, zie ALFANDEGA.

FORKETSTOK (I,1) · stok met aan de ene zijde een punt om in de grond te steken, en aan het andere uiteinde een vork of gaffel om het musket te ondersteunen.

FORMALISEREN (GM1) · zich streng aan de regels houden.

FOROTEN, zie FERĀT.

FORTUINING, zie VERTUINING.

FOSSEBRAIJ, zie FAUSSEBRAYE.

FOTAS, zie PHOTAS.

FOULA KRIKA (GM9) · klimgewas, *clitorea ternatea*. De bloemen geven een blauwe verf. Portugees [ook: kembang telang].

FOURBERIE (GM6) · bedrog, schurkenstreek. Frans.

FOVEREN (GM6) · begunstigen. Vergelijk het Franse *favor*.

FRAA, zie TRAA.

FRANKEN (P) · verzamelnaam voor Europese christenen in Perzië. Perzisch *farengui*, oorspronkelijk Fransman.

FRASEL (II,3/GM1) · gebruikelijke gewichtseenheid in Arabië, ⅓ bahar*. In het begin van de zeventiende eeuw was, volgens STAPEL, de frasel kennelijk circa

20 pond* Hollands. Latere opgaven wijken daar vrij sterk van af. Bijvoorbeeld HUYGELBOSCH zegt dat de basis van het Arabische gewichtsstelsel was de man* of $2\frac{3}{8}$ pond* Hollands; 10 man of $26\frac{1}{4}$ pond was 1 frasel. **GM1**: $\frac{1}{25}$ bahar, die zelf een niet geheel vaste eenheid is; de frasel wisselt zo tussen 20 en $26\frac{1}{4}$ pond.

FREGAT (P/K) · P: oorspronkelijk noemde men fregat de grote open boten die de Portugezen voor oorlogsdoeleinden in de Oost bezigden gedurende de zestiende en zeventiende eeuw, en die door zeilen of riemen werden voortbewogen. Tijdens de Zevenjarige Oorlog (1756-1763) werd fregat de naam voor driemastschepen, bewapend met 24 tot 50 kanonnen. Zie verder *ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA II*, blz. 230. **K**: dwarsgetuigde driemaster.

FREGESIE (K) · parochiekerk. Portugees *freguézia*.

FREQUENTATIE (K) · bezoek, toegang.

FRET (I,1) · kleine schroefboor. Latijn *forare* = boren. Zie **VERDAM-VERWIJS** in voce *foret*.

FRONTUER (K) · grens.

FUANG (II,1) · Siamees geldstuk, gelijk aan $\frac{1}{32}$ taël* [ook: foonnes].

FUJA, zie bij **BOSKLEEDJE**.

FULP, zie **FELP**.

FUST (I,2/II,1) · lang, platboomd vaartuig, dat over riffen en ondiepten kon varen. Het kon geroeid worden, maar had ook zeilen. Spaans-Portugees *fusta*. Zie **KERN I**, blz. 139.

G

GAARN (K) · garen.

GAAS (GM9) · Perzische munt, $\frac{1}{20}$ mahmudi* [ook: casbegis].

GABA-GABA (II,1/GM4) · droge bladnerven van de sago*palm, gebruikt als daksparren*, voor wanden van huizen, en zelfs voor vloeren; zeer duurzaam. **GM4**: bladstelen van palmen [ook: gabbe-gabbe].

GABBE-GABBE, zie **GABA-GABA**.

GABEL (GM3) · accijns, indirecte belasting.

GADAGUM, zie **GADDEGAM**.

GADDEGAM (II,2/GM6) · zekere tollen of lasten door plaatselijke gouverneurs op Machilipatnam en Pulicat geheven. **GM6**: tol of last, door de lokale machthebbers in Coromandel geheven [ook: gadagum, goddegam].

GADING (I,1) · oude naam voor fluit*. Bij **WITSEN** *gaing*.

GAEREN, zie **GAREN** en **GARU**.

GAETSCHIJF, zie **JOFFER**.

GAING, zie **GADING**.

GALALIJ, zie **GILALO**.

GALANGA (P) · 'the aromatic root of certain Indian plants of the genera *Alpinia* and *Kaempferia*, formerly much used in medicine and cookery' (**KERSEY**). *Galanga* is middeleeuws Latijn, Middelnederlands *galigaen*, Nederlands *galigaan*, *galgant*, afgeleid van het Chinese *ko-liang-kiang*, wat letterlijk betekent 'a mild ginger from Ko in the province of Kanton'. Mogelijk: qalanqa = qalqantwortel.

GALATTEN, zie **KHALAT**.

GALBAT, zie **GELIAS**.

GALEI (I,1) · lang en smal vaartuig, dat zowel door zeilen als riemen kon worden voortbewogen; de naam werd ook wel gebruikt voor een groot roei-jacht [zie ook: gelias].

GALERIJ (I,1) · uitbouwsel aan weerszijden achter aan een schip, waarin de geheime gemakken zich bevonden. Aan de achterzijde lagen de galerijen in het verlengde van de achtersteven; deze kreeg daardoor een breed aanzien. Dit geheel was de spiegel, veelal met beeldhouwwerk en verguldsel versierd.

GALET (II,2) · nog niet afgehaspelde cocon van de zijde*rups.

GALIGA (I,2/II,1/P) · 1. vlinderbloemige plant, waaruit een rode verfstof wordt bereid; ook die verfstof zelf heet galiga. Zie **AUGÉ** sub voce *galéga*. Javaans *galuga*. **II,1**: rode verfstof, bereid uit de bladeren en wortels van de kasumba* of *bixa orellana*. Maleis *galuga* [ook: galleguen]; 2. **P**: bezoar*. Maleis *guliga*.

GALION, zie **GALJOEN**.

GALJOEN (I,1/III/P) · 1. **I,1**: groot zeilschip met drie of vier masten en hoog boord. **P**: de Spaanse en Portugese galjoenen waren prachtig versierd en meer voor praalvertoon dan vechten geschikt [ook: galion; zie ook: kora-kora]; 2. **I,1**: voorste punt,

snuit, rostrum van een schip; daarin bevond zich een kleine ruimte als cel: 'iemand in het galjoen sluiten'. Ook de geheime gemakken voor het scheepsvolk. Zie **MOSSEL** in voce. **III**: versierd verlengstuk van de voorsteven, aansluitend bij de scheg* [ook: scheepssnuit, sneb].

GALJOOT (I,1/I,2/II,1) · 1. **I,1**: breed en plat zeilschip, met een of twee masten, geschikt voor ondiep vaarwater; 2. **I,1**: klein schip, dat zowel gezeild als geroeid kon worden; klein type galei*. **I,2**: geschikt om zee te bouwen, vlug zeilend en bruikbaar in ondiep vaarwater. 'Galjodt is te voren ook genaemt een quelpaerd.' Naar zo'n vaartuig heeft het Quelpaertseiland, ten zuiden van Korea, zijn naam gekregen. **II,1**: zie **HOETINK**, blz. LXIII e.v. [ook: quel, quelpart; zie ook: gelias].

GALLALIJ, zie **GILALO**.

GALLEGAL, zie **GALLE-GALLE**.

GALLE-GALLE (GM5/T3) · **GM5**: soort hars, dat men, vermengd met kalk, gebruikt om scheepsnaden te stoppen. Maleis *gala-gala*. **T3**: harpuijs, mengsel van zwavel, kalk en hars, gebruikt voor het bestrijken van naden en voegen [ook: gallegal].

GALLEGUEN, zie **GALIGA**.

GALLEVAT, zie **GELIAS**.

GALLEY, zie **GELIAS**.

GANDEK (GM8) · vorstendienaar, voornamelijk gebruikt als boodschapper, onderzoeker, spion. Javaans [ook: gandex].

GANDEX, zie **GANDEK**.

GANG (I,1) · betekent in de scheepsbouw in het algemeen een doorlopende bekleding met planken, bijvoorbeeld om de huid van een schip, aan weerszijden doorlopend van voor naar achter; evenzo over het dek* en in het ruim. Het aantal samenstellingen met gang is zeer groot, bijvoorbeeld breggang, kimgang, loopgang, roggang, scheergang, watergang, zetgang.

GANGALI (II,2) · zeker soort Bengaalse zijde* van prima kwaliteit.

GANS (II,2) · 1. bronsachtig metaal uit Pegu. **VALENTIJN** omschrijft het als 'erts, met lood vermengd'; **STAPEL** als 'een gemengde specie van koper en loot'. Zie ook **YULE-BURNELL** in voce *ganza*; 2. afkorting van bitsgans*.

GANTANG (II,1/II,3/T4) · 1. gewicht, verschillend per

landstreek. Op West- en Midden-Java gold het vrij algemeen als $\frac{1}{10}$ pikol* (10 kati*, ongeveer 12 pond*); op Oost-Java maar 5 kati. Op Borneo had men gantangs van $4\frac{1}{2}$ pond. In de *Bataviasche Statuten* werd het bepaald op $13\frac{1}{3}$ pond. **VAN GOENS** zegt dat in Mataram de gantang een gewicht was 'wegende 8 pond'; de **VERSAMELING DER WOORDEN** daarentegen: 'een rijs- of peepermaat, waarvan 400 in een last gaan', wat neerkomt op $7\frac{1}{2}$ kati of 9 pond. Verder zegt laatstgenoemde bron dat op Ambon een gantang $17\frac{1}{2}$ pond was, 'dog op andere plaatse wel lichter'. Zie **DE HAAN**, *Priangan II*, blz. 691 noot 3; 2. inhoudsmaat (vooral voor rijst* en peper*) van ruim $8\frac{1}{2}$ liter. **T4**: inhoudsmaat van circa 3 liter [ook: ganting, ting].

GANTING, zie **GANTANG**.

GANTISAALS (II,2) · naam van zekere lijnwaden [zie ook: allegias].

GARBEL (I,1/I,2) · letterlijk: het gesorteerde; ook vuil, stof, doppen en schillen van de specerijen [zie ook: garbuleren].

GARBULEREN (I,2/II,1) · de droge waren, in het bijzonder specerijen, van vuil en stof reinigen; ook het sorteren van de specerijen, speciaal de kruidnagels*.

GARBULEUR (I,1/III) · de man die droge waren, vooral specerijen, ontdeed van vuil, stof, doppen en schillen, en daarna naar de kwaliteit sorteerde. **VALENTIJN** vertaalt garbuleur dan ook door kruytlezer, en onder gearbuleerde nagelen of noten verstond men zuivere, gesorteerde. Spaans *garbillar*; Arabisch *gharbil*, *ghirbâl* = zeef. In **STAPEL III**, blz. 373, komt het merkwaardige gebruik van het woord garbuleur voor als: vertrouwensman, de ambtenaar die toezicht oefent op het laden der Indische schepen en er voor moet waken dat geen verboden particuliere goederen worden ingeladen, 'toesiender' [ook: kruidlezer].

GARDIJN, zie **GORDIJN**.

GAREBEG (GM9) · feest ter gelegenheid van het einde van de vastenmaand [ook: grebak].

GAREN (GM1) · rooftochten ondernemen [ook: garenen].

GARENS, **FLORETTE** – (I,2) · garens van floszijde*.

GARIOFFELNAGEL (I,1) · eerste kwaliteit kruidnagel* [ook: giroffel].

GARISA (GM3) · inhoudsmaat voor rijst* van variërende grootte op de kust van Coromandel. Telugu* [ook: gars].

GARNIER, zie GARNIERING.

GARNIERING (I,1/II,2) · bekleding van het ruim van een schip met planken, rotan of bamboe, ter bescherming van schip en lading en om de laatste te beter te kunnen opstuwen. Ook de laag rijsbundels, onder in het ruim en waarop de lading rust. Het doel hiervan is, speciaal bij zware waren te voorkomen, dat het zwaartepunt van het schip te laag komt te liggen. Zie RÖDING op *stauen*. II,2: ook: houten betimmering van een kamer [ook: garnier].

GARRAS, zie GERASSEN.

GARS, zie GARISA.

GARU (A) · plunderen, roven [ook: gaeren].

GASEN (T1/GM3) · algemene naam voor dunne zijde*. Chinees *ling* [ook: gauze].

GASIA D'ANDABARRE (II,3) · zeker soort lijnwaad uit Surat.

GASTEREN (T2) · verbruiken.

GASTOS, zie GUASTOS.

GASTUS, zie GUASTOS.

GAUWICHEYT (T4) · slimmigheid.

GAUZE, zie GASEN.

GEALLEGEERDEN (GM11) · bondgenoten. Van het Latijnse *alligare* = verbinden.

GEALLINEERD (K) · geallieerd, verbonden zijn.

GEAPPOINTEERDE (GM1) · een voor een burgerlijke functie bestemde militair.

GEAPPOSTEERDE (GM1) · persoon aan wie de handel met de Nederlanders, tegen betaling van een pacht-som, was opgedragen of toegestaan (China).

GEBIED (K) · heerschappij.

GECOMMITTEERDEN (K) · dienaren officieel belast met een omschreven opdracht [ook: committeerders].

GEDJURUAN (II,1) · titel van een inheems ambtenaar aan Sumatra's Westkust. Maleis *djuru* = hoofd, dat nog thans in tal van Maleise ambtenaarstitels voorkomt, zoals *djuru tulis**, *djuru bahasa** [ook: goedjerwan].

GEDONG, zie GUDANG.

GEELGIETER (III) · kopergieter, die met messing of geel koper werkt.

GEELWORTEL, zie CURCUMA.

GEERS (T2) · gierst.

GEFORMALISEERD (GM4) · beledigd.

GEGAGIEERDEN (GM9) · gegageerden, personeelsleden die na hun ontslag uit actieve dienst, maandelijks een zekere gage kregen als pensioen.

GELANGHEN (T4) · ontvangen.

GELARAN (GM9) · letterlijk titulatuur, aanduiding van een adathoofd [ook: glarrang].

GELBY, zie GELIAS.

GELD, EIGEN – (K) · wat er bij inkoop voor betaald was.

GELDKANEEL (GM11) · kaneel die tegen betaling werd geschild.

GELIAS (II,2/GM2/GM6) · kleine, snelvarende inheemse vaartuigen, in de Rode Zee en langs de kusten van Voor-Indië veel gebruikt. De naam werd bij verschillende volken op velerlei wijzen geschreven en gesproken. SCHOUTEN, die de woorden vaak op de klank af weergeeft, schrijft *jelias*. Het woord is de stamvader van een tweetal Europese scheepsnamen, *galei** en *jol*. Zie YULE-BURNELL in voce *gallevat*. **GM2:** [gelby:] handelsvaartuig in het westen van de Indische Oceaan, gemaakt van met kokos- en andere vezels vastgemaakte planken. Arabisch *jalba*. **GM6:** [gallevat] een voor de oorlog uitgeruste *galei* ter kust van Malabar [ook: galbat, gallevat, galley, gelby, gelua, jalba, jalia, jalias; zie ook: galjoot].

GELIEM (P) · glad tapijt. Perzisch [ook: gilim].

GELUA, zie GELIAS.

GELUCKSTADTSE COMPAGNIE (GM2) · een in Holstein gevestigde compagnie die hoopte de Deense Compagnie te kunnen vervangen, en die zich voor-namelijk bezighield met de vaart op de kust van Guinee.

GEMANIERD, zie bij VELLEN.

GEMARINEERD, zie BEZEEUWD.

GEMEEN (K) · gewoon.

GEMET (GM3) · vlaktemaat tussen 4000 en 5000 m², 300 vierkante roeden*; niet overal gelijk.

GEMOETI, zie GUMUT.

GENGBER (K) · gember.

GENTIEF (II,1/II,3) · de naam waarmee in de Compagniestijd in Voor-Indië een hindu werd aangeduid (meervoud gentieven). Aanvankelijk werden er de Telugu* sprekende hindus mee bedoeld. Portugees *gentio* = heiden. De mohammedanen waren moren*. Zie YULE-BURNELL in voce *gentoo* [ook: jentief, jentivo, sentief].

GENTILESE (III) · van het Portugese *gentileza* = hoffelijkheid of 'gentlemanlike' optreden, maar speciaal in Indië ging het geleidelijk betekenen: fijne, uitgezochte artikelen, vooral sieraden, en tenslotte geschenk.

GEPARESSEERT (T2) · zeilklaar liggen. Frans *être paré*.

GEQUALIFICEERDEN (K) · Compagniespersoneel van de rang van assistent, boekhouder, onderkoopman, koopman en opperkoopman; bij de militairen vanaf de rang van sergeant.

GERASSEN (II,2) · katoenen kleden of doeken van Bengalen. Zie YULE-BURNELL in voce *piece-goods*, op *gurrahs* [ook: garras].

GEREED, zie GETWERND.

GERRIAAL (II,2) · inheems beambte op Bengalen.

GERT-KERCKERIE (II,2) · zeker soort Bengaalse zijde* van derde kwaliteit*.

GES (II,2/II,3/P/GM1) · lengtemaat in Perzië en Voor-Indië, niet overall even lang, ook wel aangeduid als el* (ook de cobido* werd zo aangeduid, maar was niet identiek met de ges). Op Coromandel was de ges 1¼ Hollandse el (**GM1**: circa 92 centimeter); volgens STAPEL II, 3 was een ges in Perzië 1⅞ el Hollands; de VERSAMELING DER WOORDEN zegt: 'ges maakt 1½ el tot Gamron'. De Compagnie rekende de cobido op gemiddeld 70 centimeter, de ges op 94 centimeter (**P**: de lengte van de ges was waarschijnlijk 0,63 meter). Zie HOTZ, blz. 404-405, en YULE-BURNELL in voce *gudge*.

GESACKELIT, zie DJAKALELE.

GESCHULPT (I,1) · uitgetand.

GETAH RASAMALA, zie RASAMALA.

GETARRET (I,2) · participium van tarren* of tarreren [ook: getart].

GETART, zie GETARRET.

GETTY (II,3) · bolletjes indigo*. De indigo werd in de handel gebracht als bolletjes (getty) of platte schijfjes (pappery*). Omdat slechts prima-indigo tot bolletjes kon worden gevormd, werd getty ook wel gebruikt voor indigo van eerste kwaliteit [zie ook: pappery].

GETWEERND, zie GETWERND.

GETWERND (II,3) · gedraaid. Meest van zijde* gezegd, die uit twee of meer draden was gedraaid. Tegenover getwernde stond ruwe* (onbewerkte) zijde [ook: gereed, getweernd].

GEUNOPOLET (II,3) · verfstof, omschreven als 'de wortel van Surat'.

GEVOLT (I,1) · voorzien van een vulling, dat is een plank-strook* op de bodem, naast de binnenkiel, die weggenomen kan worden om het schip onderin te reinigen [zie ook: vulling].

GEWATERD · gevlamde of moiré stof.

GEWISSE (T4) · geweten.

GIEREN (T2) · langs zij komen (in 'aan boord gieren').

GILALO (A/GM9) · A: middelgrote vlerkprauw. **GM9**: middelgrote vlerkprauw, vaak gebruikt voor oorlogsdoeleinden [ook: galalij, gallalij, gillala].

GILAMS (I,2) · doeken van Perzische zijde*, genoemd naar het district Ghilam aan de Kaspische Zee. Zie ook VALENTIJN V, blz. 270. Er kwamen ook gilams, doeken die op de Perzische leken, uit China, die door de Compagnie veel naar Japan verkocht werden. Zie HEERES-STAPEL I, blz. 216 [ook: gilems].

GILEMS, zie GILAMS.

GILIM, zie GELIEM.

GILLALA, zie GILALO.

GINGAM (I,1/II,1/II,2/GM2/T4) · eenvoudige katoenen stof, geruit of gestreept. In een cargalijs van aan de Kaap aangekomen goederen uit Coromandel stond achter gingam de toelichting 'beddeteyk'. Oorspronkelijk *gingham*; de naam schijnt afkomstig van de Franse plaats Guingamp in Bretagne, waar veel weverijen waren. Zie YULE-BURNELL en HEIDEN (*gingan*). VAN HOYTEMA verstaat onder gingham 'katoenen ruit, eenigszins stijf; de fijne soorten heeten indiennes'. LOKOTSCH: 'gestreeptes baumwollen Zeug'. De naam komt in tal van combinaties voor, als chaloe*-gekeperde gingams, dronggang*-ginggang en pinasse*-ginggang. **GM2**: taffachela* gingams waren fijne, gestreepte katoenen weefsels. **T4**: katoenen stof met strepen of ruiten, veelal afkom-

- stig uit Bengalen. Maleis *gingam* = gestreept goed [ook: ginggang].
- GINGELIE (GM11) · sesamzaad [ook: singelij].
- GINGGANG, zie GINGAM.
- GINGINGH, zie GINSENG.
- GINSENG (II,1/T4) · medicinale wortel uit China. Zie DAPPER II, blz. 205. Omschrijving en literatuuropgave bij HOETINK, blz. 34 noot 2. **T4**: de wortel van de *aralia ginseng*, met medicinale kracht [ook: gingingh, ninsin, shintsin; zie ook: nisi, radix nisi].
- GINST (II,1) · gele verfstof uit de *genista tinctoria*. Frans *genêt* = brem [ook: gint].
- GINT, zie GINST.
- GIOLFALIJNEN, zie bij DJULFA.
- GIROFFEL, zie GARIOFFELNAGEL.
- GITTAGOMME, zie GUTTEGOM.
- GLARRANG, zie GELARAN.
- GLAS (T2) · tijdsaanduiding aan boord van schepen; een glas is 30 minuten.
- GLAS, MOSCOVISCH – (GM4) · een soort gipsspaat, dat gebruikt werd voor vensters [ook: mariaglas].
- GNATAHOEDI, zie NGATAHUDI.
- GNOFFAMANIERA, zie NGOFA MANJIRAH.
- GOBARS, zie GOVERS.
- GOCKJE, zie GYOKU DO.
- GODAASKAR (II,3) · titel voor een ambtenaar bij de munt in Surat.
- GODDEGAM, zie GADDEGAM.
- GODIA, zie CHODJA.
- GODON (II,1) · brandvrij pakhuis in Japan, van klei vervaardigd. Een enkele maal heeft het ook de betekenis van stenen versterking. In YULE-BURNELL, in voce *godown*, wordt dit woord identiek gehouden met het Maleise *gudang*°.
- GOEDJERWAN, zie GEDJURUAN.
- GOEGY, zie YOGI.
- GOENIJ, zie GUNI.
- GOERIP, zie KURUP.
- GOESDY, zie GOUSI.
- GOLGAS (II,3) · gekleurde lijnwaden uit Gudjarat. Later is golga of golgas de naam voor met gekleurde figuren bewerkt flanel geworden, ook Turks flanel genoemd.
- GOM (GM3) · gong.
- GOM ELEMINI, zie ELEMI.
- GOMASTO (II,2) · inheemse agent of factor der Europese kooplieden in Voor-Indië. Hindustani *gomāshṭa*.
- GOMLAK (II,1/P/K) · roodgekleurde gom, voor vernis gebruikt. **P**: harsachtige substantie (schellak) die wordt afgescheiden door het insect *coccus lacca* en in korsten gevonden op de boomtakken van de *ficus* familie in Bengalen, Pegu, Siam en Assam. De kleur is verschillend, in Perzië werd vooral de lak van scharlakenrode kleur ingevoerd. Van lak-opstokjes* werd ook zegellak vervaardigd, waarvan TAVERNIER zegt dat het niet meer kost dan 10 sol per pond, terwijl het in Frankrijk 10 sol per ons waard is. **K**: gebruikt als appreteermiddel [ook: gommelakko, schellak; zie ook: cayolak].
- GOMMA ANIMAE (P) · vermoedelijk: bezoar*.
- GOMME ARABICUM OLIBANUM (II,3) · Arabische wierrook.
- GOMMELAKKO, zie GOMLAK.
- GOMUTE, zie GUMUT.
- GONJE, zie GUNI.
- GONNI, zie GUNI.
- GONTING, zie KUNTING.
- GONTONGION (T1) · Chinese militaire titel.
- GORAB (II,3/GM1) · inheems vaartuig, vroeger ook in de Archipel bekend, doch thans niet meer. De VER-SAMELING DER WOORDEN zegt: 'inlandse vaartuygen met 2 masten; item grote Indiaanse roofscheper'. Zie ook YULE-BURNELL in voce *grab*. **GM1**: groot roeivaartuig, 'galei' van Arabische oorsprong.
- GORDIJN (II,1/II,3/T2/K) · deel van een vesting; tussenwal tussen twee bolwerken. Overgenomen van het Franse *courtine*. **II,3**: Latijn *cortina*. **T2**: omhei-

ning, bestaande uit een rij palen verbonden met een dwarshout. **K**: hoofdwal tussen twee bolwerken of bastions [ook: gardijn, guardijn].

GORGEANEN (GM7) · mensen uit Georgië.

GORGELET (P) · tuitkan. HUYGEN VAN LINSCHOTEN, 31^e cap., blz. 47^A: 'Wanneer sij (namelijk de Portugezen te Goa) drincken, hebben een manier van potgiens gemaect van zwarte aerde, zijn seer fijn en dun, op de manier van de pullen die men bij ons ghebruyckt om die bloemen in te setten, ende binnen in den hals is een schildeke vol gaetgiens. Dit cruycxke wort ghenoot Gorgoletta, om dies wille dat als men wil drincken, soo houtment omhoog om niet aende mont te raken ende als dan comt het water door de gaetgiens... ende loopen al gorgelende in den mont sonder een droppel te storten.'

GORGOLET (GM9) · halssierraad.

GORIJS, zie GOURI-SCHOTELS.

GORY-SCHOTELS, zie GOURI-SCHOTELS.

GOTELING (I,1) · in het algemeen een voorwerp van gegoten metaal; in het bijzonder een klein soort scheepskanon.

GOUD IN SCHUYTJES (K) · goud in schuitvormige blokken gegoten.

GOUDRIJS (II,3) · lijnwaad uit Gudjarat, 'seer net en fraey gestickt met zijde', en ook van cattoen, van alle verwen en stiksels' [ook: nalijs].

GOURI-SCHOTELS (II,3) · uit China naar Voor-Indië gevoerde groene porseleinen schotels, ook wel vergifschotels genoemd, omdat men geloofde dat zij zouden barsten, als er vergiftigde spijzen in werden opgediend [ook: gorijs, gory-schotels, gurree schotel, vergifschotels].

GOURONS (T1) · stof met brede strepen en ruitjes.

GOUSI (II,3) · 'wegtol', zekere belasting in Perzië [ook: goesdy].

GOUWERONS (II,1/T2) · zijden doeken uit Kanton. **T2**: stof met brede strepen en ruitjes.

GOVERS (I,1/II,2) · dubbelbrede katoenen lappen, voor de meest uiteenlopende doeleinden gebruikt. STALPAERT, *cobars*: 'Cleetgens die bruynachtich blauw zijn met witachtige blauwe strepen door de midde-wech heen'. De naam kwam ook in combinatie veel voor. Bekende combinaties zijn *govers grinssing** (*grinssing* komt nog thans in de namen van diverse Javaanse batikpatronen voor en betekent gekroesd

of geschubd (dit patroon wordt herhaaldelijk in de Modjopaït-periode genoemd), *govers tambal** (*tambal* = lap, wordt ook thans nog veel gebruikt, zie JASPER-PIRNGADIE III, blz. 143), *serasah** *govers* en *govers-poleng**. Javaans *gëbër* of *gubah* = voorhang of gordijn. Zie ROUFFAER-JUYNBOLL, blz. 484, XII en XXIV [ook: cobars, coubours, gobars; zie ook: kain].

GRASEREN, zie GRASSEREN.

GRASSEREN (T2) · woeden, heersen. Portugees *grasar* [ook: graseren].

GREBAK, zie GAREBEG.

GREIN (I,1/I,2/II,1/II,2/II,3) · 1. eerst cardamom*, later ook andere kleine en fijne specerijen, vooral peper*, en zelfs tarwe en rijst*; oorspronkelijk betekende grein niet anders dan korrel, Latijn *granum*. Grein groeide ook in Afrika en een deel der kust aan de Golf van Guinea heette dan ook wel Greinkust; later veranderde de naam in Peperkust. In STAPEL II, 3, blz. 536, is sprake van de opdracht een baal 'Guinees greyn' mee te nemen, 'dat bij haar [slaven] over de spijse gestroyt wert'; 2. **II,1**: gewichtseenheid voor edele metalen of edelgesteenten, waarvoor men oorspronkelijk graankorrels gebruikte, $\frac{1}{2}$ karaat*. **II,2**: in de diamanthandel $\frac{1}{4}$ karaat; 3. **I,2**: doek, oorspronkelijk van zijde*, later ook namaak daarvan, als Turks grofgrein, van kameelhaar. Zie WOORDENBOEK DER NEDERLANDSCHE TAAL en VERDAM-VERWIJS, beide op *grein*. **II,1/II,3**: sterke stof, oorspronkelijk uit geiten- of kameelhaar, later ook uit wol, katoen en zelfs zijde geweven. Wollen grein heette kamelot*. In het Nederlands bestaat nog thans het woord grein als naam van een sterke stof [ook: grofgreyn].

GRINSSING (II,2) · gekroesd, geschubd; gebruikt in combinatie met een textielsoort [zie ook: *govers*].

GROFGREYN, zie GREIN.

GROFTON (I,1) · grote ton, met twee keer zoveel inhoud als de *smalton** [ook: *dubbelton*].

GRONDWAARDE, zie bij TSIEEUW.

GROOT (GM2) · munt ter waarde van $\frac{1}{2}$ stuiver*.

GROOTMARSZEIL, zie MARSZEIL.

GUARDIJN, zie GORDIJN.

GUASTOS (II,2) · onkosten. Portugees *gastos* [ook: *gastos*, *gastus*, *quastos*; zie ook: *gasteren*].

GUASTOSHOUDEUR (II,2/III) · hulpkassier, die de kleine kas, de rekening der dagelijkse onkosten hield.

GUDANG (II,2) · pakhuis, schuur [ook: gedong; zie ook: godon].

GUGUGU (II,1/GM1/GM9) · Ternataanse titel voor de rijksbestuurder in de Molukse rijken. *Gugu* = beheerder, bestuurder. Zie de rangorde en titels der Molukse hofgroten bij VALENTIJN Ib, blz. 97 e.v. en DE CLERCQ, *Bijdragen*, blz. 324. **GM9**: gugugu is gelijk aan djogugu, een samentrekking van *Djouw Gugugu*, Heer Rijksbestuurder. In sommige gevallen gebruikt ter aanduiding van dorpschouwen [ook: djogugu].

GUINEES (II,1/II,2/II,3/GM1) · eenvoudige, grove geruite katoenen stof, onder andere in Gudjarat opgekocht en veel naar de westkust van Afrika uitgevoerd. Nog thans wordt in Indië, te Pondicherry, dergelijke stof gemaakt, bestemd voor de handel op Afrika en in commerciële kringen bekend als guinea-cloth of guinea-stuffs [ook: corroots, guinea-stuffs; zie ook: camaay, negroskleed].

GUINESTUFFS, zie GUINEES.

GULA (A) · suiker.

GULDEN (K) · rekeneenheid in 's Compagnies boeken, in Indië gelijk aan 20 lichte stuiver*. Drie gulden maakten een rijksdaalder*.

GULUNG (II,1) · rol van matten; kain* gulung is opgerold doek.

GUMUT (II,1/GM3) · de zwarte, houtige vezels van de saguweer*- of arènboom, waaruit touw werd bereid [ook: gemoeti, gomute, idjuk].

GUNI (I,1) · jute, Bengaalse hennep; ook de daaruit geweven ruwe stof, vooral voor zakken gebruikt (gunizak). Zie YULE-BURNELL in vocibus *gunny* en *jute* [ook: goenij, gonje, gonnij].

GURIPO, zie KURUP.

GURREE SCHOTEL, zie GOURI-SCHOTEL.

GURU (GM7) · leraar; de titel waaronder het hoofd van de sekte der Sikhs bekendstond.

GUTTEGOM (II,1) · hardgele hars van de *garcina cambogia*, gebruikt in de geneeskunde en ook als verfstof. De wetenschappelijke naam is *gummi gutae* [ook: gittagomme].

GUZERATTEN (GM1) · zeevarende en handeldrijvende moslims, die vanuit hun woonplaats in het noordwesten van India tot in de Molukken kwamen.

GYOKU DO (T1) · broodkoper [ook: gockje].

H

HAAK (I,1) · 1. rukwind; in gebieden van windstilte wordt een tropische bui vaak door haken voorafgegaan. 'Met haken waaien', 'haakwinden'. Het is niet onmogelijk dat dit woord een verbastering is van het in oudere journalen veel voorkomende caeck* of kaeck; 2. haakbus*.

HAAKBUS (II,3/GM1) · zwaar soort geweer. **GM1**: klein kanon [ook: haak; zie ook: bus, busschieter].

HAAR (I,1) · mengsel van koehaar, papier en teer, gebruikt als vulling tussen de buiten- en binnenhuid van een schip.

HAARDOEK (P) · een grof weefsel, meestal van geitahaar.

HAARLEMS (P) · in 'Haarlems werk': linnen.

HAASSIE, zie HADJI.

HACQUET, zie HAKKET.

HADJ (GM4) · de bedevaart naar Mekka, waartoe elke moslim eens in zijn leven verplicht is; in Europa hield men de hadj voor een bedevaart naar de graven van de profeet Mohammed, te Medina, en van zijn neef Ali, dat ten rechte te Nedjef in Irak is.

HADJI (II,3/GM1/GM3) · Mekkaganger. **GM1**: hoofd van een mystieke broederschap in de islam. **GM3**: persoon die de bedevaart naar Mekka (de hadj) heeft verricht [ook: haassie, hagio].

HAEN (K) · in: 'sal zijn haen coningh wesen': zal hij de toon aangeven.

HAENTJESBIER (III) · Hollands bier uit de brouwerij Het Haentje te Amsterdam.

HAEYEN (GM1) · heien.

HAGIE, zie HADJI.

HAGJE (GM4) · figuurlijk: lekker beetje.

HAI-FANG (GM4) · Chinese assistent-prefect voor de kustverdediging. Zie ook VIXSEBOXSE, blz. 50 [ook: hajong].

HAI-TAO (T1/GM5) · **T1**: Chinese admiraal of bevelhebber van de kustverdedigingsvloot. **GM5**: vlootvoogd (China) [ook: hayto, haytou].

HAJONG, zie HAI-FANG.

HAKIM-BASHI (GM3) · hofarts. Perzisch.

HAKIM MALIK (GM3) · hofarts. *Malik* = vorst [ook: hakim molk].

HAKIM MOLK, zie HAKIM MALIK.

HAKKEBORD (I,1) · bovenkant van de spiegel* of achtersteven van een schip, die in willekeurige vorm was uitgehakt en waaraan men bevriende schepen al van verre herkende [ook: hekbord].

HAKKET (I,2) · twist, ruzie [ook: hacquet].

HALFAAM (I,1) · inhoudsmaat, 64 mingelen* of circa 76,8 liter.

HALFDEK (I,1) · zie bij koebrug. Tegenwoordig de ruimte op het bovenste dek* van een schip, achter de grote mast.

HALMALILLEHOUT (GM4) · hout van de *berria ammonilla* [ook: halmenhielenhout].

HALMENHIELENHOUT, zie HALMALILLEHOUT.

HALS, zie SMIJT.

HALSEN, MET OPEN – ZEILEN (GM2) · voor de wind zeilen.

HALSSAAK (K) · misdrijf waar de doodstraf op stond.

HAMEY (II,3) · verdedigingswerk: een hek met ijzeren punten, dat in een gracht of doorgang kon worden neergelaten.

HAMMANS (II,2) · doeken van een vast en dik weefsel, gebruikt als omslagdoeken in het koude jaargetijde en als handdoeken. Arabisch *hamman* = Turks bad. Zie ook KERSEY in voce *hummun*.

HANAKIN (GM7) · heffing van de vreemde handel ten bate van de stad Nagasaki en haar bewoners. Het bedrag wisselde in de loop van de tijd [ook: fannagin].

HANDSALVE (K) · geschenk, gegeven om iets gedaan te krijgen.

HANDSAAK (K) · korte houten boom aan de ene zijde rond, aan de andere vierkant, gebruikt als hefboom en soms als wapen.

HANGMACK (II,3) · hangmat. Een etymologische schakel van het Spaanse *hamaca* en Franse *hamac* naar het Nederlandse hangmat.

HANTERING (GM2) · handenarbeid, waarmee men aan de kost komt.

HAPJE (II,1) · zeemansterm voor windvleugje.

HARDER (II,1/T1/T2/GM2) · in de Aziatische wateren veel voorkomende, haringachtige vis. Maleis *balana*. Volgens KAEMPFER wordt ze ook in Japan gegeten en heet daar *makut*. Zie ook DE HAAN, *Priangan II*, blz. 361 noot 8. **T1**: Engels *mullet*. **T2**: barbeel, *mugil kamada*, karperachtige zoet- en zoutwatervis. **GM2**: karperachtige rivier- en zeevis, *mugil ramada*, veel in de buurt van Formosa gevangen [ook: balana, herdervis, makut, mugil].

HARDSTEEN, zie ARDUIN.

HARI MULUD (GM7) · feest ter gedachtenis van de geboorte- en sterfdag van de profeet Mohammed op de twaalfde van de derde maand van het maanjaar; het werd, hoewel het eigenlijk geen officieel feest van de islam betrof, in Indonesië alom gevierd. Maleis *hari* = dag, *mulud* van het Arabisch *maulid* [ook: herry moulout].

HARP (I,2/II,1) · schuinstaand rooster van traliegaas, voor het zeven of harpen* van graan, specerijen en zelfs buskruit. Thans ook gebruikt voor het sorteren van grint, steenkolen, aardappelen. Duits *Harfe*, Engels *harp*.

HARPEN (GM3/K) · **GM3**: zuiveren; zeven. **K**: het uitzeven van de onrijpe, verschrompelde peperkorrels.

HARPUIS (I,1) · mengsel van dooreengesmolten hars, lijnolie en vet, soms ook zwavel, om van schepen masten, stengen* en rompdelen boven water te besmeren ter bescherming tegen houtworm en verering. Oud-Frans *harpois*, Germaans *hars* en Frans *poix* = pek. WITSEN noemt harpuijs het werk, waarmee de naden gebreeuwd worden en leidt het, via harpluis, af van herpluizen. Het WOORDENBOEK DER NEDERLANDSCHE TAAL neemt aan dat dit berust op een vergissing van Witsens drukker en dat harpuijs en harpluis twee verschillende woorden zijn. De etymologische woordenboeken noemen ook beide woorden. FRANCK-VAN WIJK: *harpluis* = werk om te breeuwen.

HARQUEBUS (T2) · vuurroer.

HARRANG (II,2) · zijdemarkt of verkoopplaats der zijde* in Bengalen. De VERSAMELING DER WOORDEN spelt areng en geeft als omschrijving: 'een Indiaanse insamelpplaats off schuur, ook weeffplaats in Bengalen' [ook: areng].

HASARDEREN (K) · risico lopen.

HASBAL HOCKEL, zie HASB-UL-HUKM.

HASB-UL-HUKM (II,3) · keizerlijk bevelschrift, 'expres-

se ordre'. De woorden vormen als regel de aanhef van een keizerlijk document en betekenen letterlijk 'volgens het bevel' [ook: hasbal hockel, hosbul hockum].

HASEGAY (II,1/T2) · assegaai of werpspies. Het woord stamt via het Spaans uit de taal der Berbers. (T2: het Berberwoord is overgenomen door de Portugezen.) Zie VETH, blz. 129 e.v. [ook: tombak, tumbak].

HASILGELD, zie BAROTGELD.

HASPELARIJ (GM3) · gebouw waar garen werd gesponnen.

HASPELING (K) · gekrakeel, kibbelarij.

HATIB, zie KHATIB.

HATIBE, zie KHATIB.

HAVENEN (GM1) · verzorgen, onderhouden.

HAVILDAR (II,2/GM2) · hoge stedelijke autoriteit. Volgens HAVART II, blz. 118, is de letterlijke vertaling: 'een perzoon, aan wien yets betrouwd is, doch met dit woord wordt verstaan de opperste bestierder van een plaats'. Op hoofdplaatsen als Machilipatnam was zijn macht zeer groot: 'Den hawaladaar ageerd als een souverayn; hij slaat dood, verzend verhoogd, verlaagd, wien hij wil'. Zie verder HAVART I, blz. 228-231; ook YULE-BURNELL in voce. Thans leeft dit woord nog als titel voor een onderofficier der sepoys. GM2: hoogste stedelijke autoriteit, gouverneur van een stad [ook: auweldaar, haweldaar].

HAWELDAAR, zie HAVILDAR.

HAYTO, zie HAI-TAO.

HAYTOU, zie HAI-TAO.

HEDDI, zie AHADI.

HEER, OP DEN – (GM1) · op krediet, op onderpand van de van de heer (de werkgever) te ontvangen soldij. In: 'verkoppen op den heer'.

HEERESAAI (I,2/GM1) · goede soort saai*. Zie WOORDENBOEK DER NEDERLANDSCHE TAAL op *heerensaai*. GM1: soort licht gekeperde wollen stof.

HEGT (GM9) · handvat.

HEK (I,1) · achterwand van een schip, of het bovenste deel van die achterwand. Ook deel van het schip van de spiegel* tot de achtermast.

HEKBALK (I,1) · verbindingsbalk tussen de beide zijwanden, achter aan het schip en dienende tot steun van het hek*.

HEKBOOT (I,1/GM5) · 1. klein zeilschip met vierkante achterstevan; volgens À WINSCHOOTEN hetzelfde als een kat-zonder-ooren*. GM5: zeilvaartuig met één dek*, ronde boeg en vierkante spiegel*; 2. de kleinste sloep, die achteraan, bij het hek* van het schip, opgehesen werd.

HEKBORD, zie HAKKEBORD.

HEKSTUT (I,1) · knievormige stut met zogenaamde papegaaisbek, ter schraging van de einden van de hekbalk*.

HEMD, zie TOLET.

HERDERVIS, zie HARDER.

HERDEUTELLEN, zie bij DEUTEL.

HERIDEREN (GM2) · deelnemen, deel hebben in.

HERRY MOULOUT, zie HARI MULUD.

HEYRTOCHT (K) · krijgstoct.

HING, HINGO, zie ASA FOETIDA.

HITTOU (II,1) · de buitenste zijde van de cocon van de zijderups, die ruwer is dan de daaronder liggende; ook de zijde van die cocons, welke door de vlinder, bij het ontpoppen, reeds zijn doorgebeten. De juiste Chinese naam is *hi-t'ou*, waarin *hi* = zijde en *t'ou* = stuk of brok. Dit laatste woord, als suffix achter een ander substantief geplaatst, krijgt de betekenis: massa [ook: sitou, sittauw].

HOCKA, zie HOKAH.

HOCKELINGEN (GM7) · beginnelingen, onervarenen; melkmuilen, jongvolk.

HOCKIEL, zie WAKKIEL.

HOCKINS (GM2/GM3) · GM2: zijden stof uit Tonkin. GM3: zijden stof uit de provincie Hokkien, ten rechte Fukien.

HOCKJES (I,2) · Chinese doeken of kleden, waarschijnlijk genoemd naar de plaats Hok-siu, die veel zijde* uitvoerde.

HOCKOM, zie HUKUM.

HOCKUM, zie HUKUM.

HOECCUM, zie HUKUM.

HOEDENDRAGER (II,3/GM7) · in Voor-Indië gebruikt als aanduiding van een Europeaan. Hindustani *topīwālā*, van *topī* = hoed. **GM7**: Europeaan, christen.

HOEKER (I,1/GM3) · klein, platboomd vaartuig, meestal met twee masten, maar steeds met boven het dek* uitstekende kajuit. **GM3**: tamelijk klein, rondgebouwd schip met platte bodem, soms met drie masten.

HOEKJEN TE BOVEN KOMEN (K) · probleem overwinnen.

HOETELERIJ (GM7) · knoeierij.

HOETOUWTE, zie UTI-UTI.

HOKAH (GM8) · pijp waarbij de tabak door water wordt ingezogen [ook: hocka].

HOLMES, zie BAARS.

HONE (T3) · schade [ook: honje].

HONGAY, zie HONGI.

HONGI (II,1/GM3) · vloot van gewapende prauwen of kora-kora* in de Molukken, waarmee op commando van de Compagnie eens per jaar 'visite' gehouden werd, ter extirpatie of uitroeiing van clandestien aangeplante specerijbomen. **GM3**: Molukken-Maleis, letterlijk: getier, geraas [ook: hongay; zie ook: dati].

HONGIDIENSTPLICHT (A) · vorm van herendienst, roei-dienst op de hongi*.

HONJE, zie HONE.

HOOFD (I,1) · dwarse, effenkleurige banen aan het uiteinde van een doek.

HOOFDEN HALEN (GM1) · koppensnellen.

HOOFDOFFICIER (GM7) · term, in zwang voor personen die van hogere rang waren dan onderofficier.

HOOPLOPER (GM1) · jong matroos.

HOORNWERK (III/GM4/GM5/K) · soort verdedigingswerk, bestaande uit een bastion als centrum, aan weerszijden door een lange vleugel afgesloten. **GM4**: buitenwerk van een vesting, vaak door een brug daarmee verbonden. **GM5**: buitenwerk van een vesting, namelijk een gebastioneerd front, rechts en links afgesloten door een rechte vleugel. **K**: langwerpige versterking loodrecht op de muur met een bastion aan het einde.

HOPOU, zie HU-PU.

HOPPO, zie HU-PU.

HORRY (II,3) · op Surat de naam voor een klein open vaartuigje, vooral gebruikt voor het verkeer tussen de ree en de wal.

HOSBUL HOCKUM, zie HASB-UL-HUKM.

HOUCUM, zie HUKUM.

HOUTKASSIE, zie CASSIA LIGNEA.

HOUW, zie BAARS.

HOUW, TER – KOMEN (GM7) · in de VOC-taal gebruikt als sloopsterm voor 'terecht komen'.

HOUWKIND (K) · houkind, een kind dat tot gedurige last zal zijn.

HUKUM (GM2/A) · **GM2**: territoriaal hoofd op Ternate. **A**: rechter; titel van het dorpshef van Hatiwe, in status van hetzelfde niveau als een patih* [ook: hockom, hockum, hoecum, houcum].

HU-PU (GM5) · aanvankelijk wellicht de aanduiding voor elke ambtenaar die zich met financiën bezighield. Door de Europeanen werd de aanduiding gebruikt voor de in 1683 bij de hervatting van de overzeese handel ingestelde zeedouaneambtenaren, waarschijnlijk omdat één van de eerste dergelijke ambtenaren in Fukien vice-president van het departement van Financiën was: *hu-pu lang-chung* [ook: hopou, hoppo].

HURKE (GM2) · vrachtschip. Portugees *hurca*. Mogelijk is er enige samenhang met het noordelijker sloopstypen hulk.

HUT (I,1) · woonvertrek voor de sloopofficieren, meestal gelegen onder het campagne*dek en boven de kajuit. In de laatste woonde de schipper of kapitein en soms een hooggeplaatste passagier. Spreekwoord: 'als het regent in de kajuit, druipet het in de hut'.

HUYSBEECK, zie EUSBEYCKEN.

I

IANITSIJN (GM7) · 'stedehouder'.

ICHIBU (II,1) · kleine gouden munt in Japan ter waarde van ¼ koban*. Zie NACHOD, blz. 135 met noot 7 [ook: itceboi, itzebu].

- IDJUK, zie GUMUT.
- IGMISSIE (II,2) · uitvoerrechten op Pulicat [ook: jigmettie; zie ook: digmettie].
- IJZERHOUT (II,1) · algemene naam voor verschillende hardhoutsoorten. Maleis *kaju-besi*.
- IKERY (GM6) · pagode* gemunt te Ikkeri, de vroegere hoofdstad van Canara of Bednur; de waarde was rond 1705 2 rijksdaalder* of 6 gulden*, in 1732 ⅔ rijksdaalder.
- IKJE (II,1) · Japanse lengtemaat van 6 voet* 3 duim*, dat is 3 Nederlandse el*, 1,909 meter.
- ILLICO (GM3) · op staande voet, dadelijk, terstond. Latijn *ilico*.
- ILLIPIBOOM (GM11) · waarschijnlijk de in India inheemse boom *bassia longifolia*. De zaden van deze boom leveren illipévet of -boter.
- ILLUDEREN (GM2) · bespotten.
- IMAM (GM2) · de voorganger bij de salat (de rituele godsdienstoefening die de islam vijf keer daags voorschrijft). Bij uitbreiding kreeg het woord de betekenis van leider van de moslimgemeenschap. In Jemen is het de titel van de Arabische vorst, die sinds ongeveer 1630, toen de Turken uit het land werden verdreven, regeerde [ook: imman].
- IMBUËREN (GM7) · beïnvloeden. Van het Franse *imbu*.
- IMMAN, zie IMAM.
- IMMERSI BASSI, zie MIR SHIKAR BASHI.
- IMPEDIMENT (GM1) · moeilijkheid, verhindering, bezwaar, belemmering.
- IMPETREREN (GM2) · bij de overheid vorderen.
- IMPIDEREN (GM4) · bemoeilijken, verhinderen [zie ook: impediment].
- IMPLOIJEREN (K) · employeren.
- IMPONEREN (GM6) · 1. opleggen, schuiven op; 2. plaatsen in. Latijn *imponere*.
- IMPORTEREN (K) · bedragen.
- IMPORTUN (GM9) · lastig, onwelkom.
- IMPROBEREN (GM3/GM9) · afkeuren [ook: inproberen].
- IMPUTEEREN (K) · toerekenen.
- INCARNADIN (GM1) · vleeskleurig.
- INCHIADO (II,2) · eetbare wortelknol van een cassave-soort. Zie KERN I, blz. 229, en YULE-BURNELL in voce *yam* [ook: inhamos, iniamos].
- INCLINEREN (K) · neigen tot.
- INCONTINENTI (GM4) · onmiddellijk volgend, ineenvolgend.
- INDAGATIE (GM7) · dagvaarden. Van *indagen*.
- INDAGEREN (GM6) · naspeuren, opsporen. Latijn *indagare*.
- INDIGNA (GM11) · inboorling.
- INDIGO (II,3/P/GM1) · de diverse soorten van indigo werden aangeduid naar de plaats van herkomst: indigo d'Agra, indigo de Biana (plaats nabij Agra), indigo Chatigam (van Chittagong), indigo-Cirques, Serquis of Sirchees (van Sharkej), indigo-Gengeli (van Gingeli), indigo-Laura of Lawro (van Lahore), indigo-Aldergellasi (?), etc. [zie ook: anil, getty, nila, pappery].
- INDITIE (GM1) · aanwijzing.
- INDUCTIE (GM2) · aansporing.
- INDULGENTIE (K) · toegeeflijkheid.
- INDUSTAN, GROTE – (GM1) · de groot-mogol.
- INFALLIBELIJCK (GM1) · zonder mankeren, zonder falen.
- INFESTEREN (GM1/K) · **GM1**: kwellen, overlast aandoen, verontrusten. **K**: vijandelijk aantasten.
- INFLUEREN (GM4/K) · **GM4**: insluipen. **K**: tussenvoegen.
- INFRACTIE (GM1) · overtreding.
- INGABEY, zie NGABEHI.
- INHAMOS, zie INCHIADO.
- INHERIDENTEN (GM4) · innig verbonden.
- INHOUDSMAAT (I,1) · een mingelen* is 1,2 liter, of ½ stoop*, of 2 pint*, of 8 mutsjes*. Een aam* is 128 mingelen of 153,6 liter, dat is 2 halfaam*, of ⅔ okshoofd*, of ¼ toelast*.

INHOUTEN (I,1) · de ribben of het geraamte van een schip, zowel de spanten* als de dwarsverbindingen daartussen. Hij is goed van inhouten: hij is een stevige baas.

INIAMOS, zie INCHIADO.

INICQ (GM1) · onrechtvaardig.

INIQUITEIJT (K) · ongerechtigheid.

INJUNGEREN (III) · voorschrijven, bevelen. Latijn *in-jungere*.

INJURIEN (K) · schadelijke inwerking.

INKOMEN (I,1) · de binnenwaartse ombuiging van de zijwanden van een schip; de ronding van de dwarsdoorsnede. Het verschil tussen de grootste breedte van de scheepsrump en de breedte aan dek* is het inkomen.

INPROBEREN, zie IMPROBEREN.

INSINUATIE (K) · officiële aanzegging, vordering.

INSTALLIG (I,2/II,1) · 1. ongewild. In de uitdrukking 'installig maken': zijn marktwaarde doen verliezen. Men kon een artikel installig maken, door er kwaad van te vertellen. Een door zeewater beschadigd artikel was installig geworden; 2. ongeënd. Installige schuld is schuld, die men nog te vorderen heeft.

INSTEREN (GM1) · insisteren, erop aandringen.

INTCHIE, zie ENTJIK.

INTERDICEREN (GM2/K) · **GM2**: tussenbeide komen, ten voordele van iemand spreken. **K**: verbieden.

INTERLOPER (I,2) · Oost-Indiëvaarders die buiten de Compagnie om handelden; het typisch Hollandse equivalent is lorrendraaier*. Engels, letterlijk: beunhaas [ook: enterloper].

INTERNET (I,2) · internette parels stonden tegenover ronde parels van zuivere vorm. Een parel heeft alleen dan een zuiver ronde of ellipsvormige gedaante, als ze los heeft gezeten tussen de spieren of het weke lichaamsgedeelte van de oester. Heel dikwijls echter zitten de parels vast aan de binnenkant van de schelp en soms zijn ze zelfs geheel of grotendeels door het parelmoer ingesloten; dat zijn dan internette parels. Zitten ze óp het parelmoer, dan is de zuivere vorm door het aanhechtingspunt verbroken; zitten ze er half in, dan kan men het uitstekende deel afzagen en krijgt dan de halfronde parel of perle-bouton.

INTJE, zie ENTJIK.

INTRICAAT (GM5) · ingewikkeld.

INULT (GM1) · ongewroken, zonder wraak.

INVALESCEREN (GM1) · toenemen in waarde, in kracht.

INVIDIE (K) · afgunst.

IOPENBIER, zie JOPENBIER.

ISHIK AGASI BASHI (GM6) · hoofdportier, tevens ceremoniemeester.

ITCEBOI, zie ICHIBU.

ITEREREN (K) · herhalen.

I'TIMAD UD DOULET (II,3) · Perzische titel, grootvizier of 'vertrouwer des rijcx' [ook: achmael douleth, atumaed-douleth, octemaed-doulet; zie ook: douleth].

ITZEBU, zie ICHIBU.

J

JAARSCHAER (I,2) · jaarooft. Zie VERDAM-VERWIJS op *share*.

JAATS, zie JÄTS.

JABONHOUT (GM6) · hout van de *sarcocephalus cordatus*. Javaans *djabon*.

JACHTAN, zie YAKHDĀN.

JACKANTIËN (GM7) · grootspraak, opsnijderijen. Frans *jactance*.

JAGASURA (GM9) · bewoners van bepaalde dessa's die zijn vrijgesteld van belasting om een graf te onderhouden.

JAGERERO'S (GM7) · suikerboeren.

JAGEROSKASTE (GM9) · kaste* van de palmwijnappers. *Wahumpuraya*.

JAGERSUYCKER (K) · ruwe suiker.

JAGGERY, zie JAGRU.

JAGIR (GM6) · apanage. Perzisch [ook: sjagier].

JAGRU (GM7) · klappersuiker [ook: jaggery].

JALAEYSY (II,3) · eenvoudige lijnwaden uit Gudjarat, genoemd naar de plaats Jalaelpore. Ook de gecombineerde naam jalaetsy-sellem komt voor. Dit laatste deel, dat ook in bijvoorbeeld bafta*-sellem gevonden wordt, houdt Stapel voor identiek met chela* [ook: jalaessy].

JALAESSY, zie JALAEYSY.

JALBA, zie GELIAS.

JALIA, zie GELIAS.

JALOR, zie DJALUR.

JAMBOK, zie ALMADIA.

JAMMAMA (GM3) · soort hert in Siam en Cambodja; geen eland.

JANG DI PERTUAN (GM7) · gebruikelijke titel voor een vorst. Maleis, 'hij, die heer is over'.

JĀTI (K) · hiërarchisch geordende groep waaruit een sociale gemeenschap in Malabar was opgebouwd.

JĀTS (GM7) · roerige volksgroep (Noord-India) [ook: jaats].

JAXA, zie DJAKSA.

JELIAS, zie GELIAS.

JEMADAR (GM4/GM7/GM8) · **GM4**: hoofd van de politie, ook wel landvoogd (Noord-India). **GM7**: ambts-titel in Bengalen met niet steeds dezelfde betekenis, meestal een hoofd van de politie. **GM8**: hoofd van de politie, speciaal van de bereden politie [ook: siemidaar, sjemmedaer].

JENTIEF, zie GENTIEF.

JENTIVO, zie GENTIEF.

JERMANG, zie SARNANG.

JIGMETTIE, zie IGMISSE.

JIJN, zie bij IJNBLOK.

IJNBLOK (T2) · blok met drie of meer schijven, dat wordt gebruikt voor het vormen van een iijn: een zwaar takelgestel, bestemd voor het optillen van lasten.

JIZYA, zie DJIZJAH.

JOFFER (I,1) · 1. lange dunne paal of spriet; 2. houten blok of katrol zonder schijven, maar met drie of vier

gaten om de touwen door te laten [ook: gaetschijf].

JOLFALIJNEN, zie bij DJULFA.

JONK (II,1) · groot Chinees zeilschip met drie masten en een zeer hoog en breed achterschip. Verbastering van het Indonesische woord *djung*. Zie ook YULEBURNELL in voce *junk*.

JONKAN, zie CHUNGAM.

JOOSJESTHEE (I,2) · de meest uitgelezen thee*. Naar *dju-si* = het Boeddhahuisje op een Chinees altaar [zie ook: josies].

JOPENBIER (III) · dik, moutrijk, donker bier, dat als middel tegen zwakte en bloedarmoede gold. Genoemd naar een straat in Dantzig [ook: iopenbier].

JOSIES (T2) · God. Portugees *deus*. Joosje was een volksbenaming voor de duivel en een aanduiding van Hollandse zeelieden voor Chinese beeldjes van halfgoden.

JOUISSEREN (GM4/K) · **GM4**: genieten. **K**: het genot hebben van.

JOUKICK, zie YU-CHI CHANG-CHÜN.

JOUROEBASSA, zie DJURUBAHASA.

JUFFER (T3) · rond blok* met bolle zijden gevat in een touwstrop of in een ijzeren beslag. Aan boord van een schip gebruikt voor het stijf zetten van staand want [ook: jufferblok].

JUFFERBLOK, zie JUFFER.

JURE DATCHYN, zie DJURU DATJING.

JURE TULLIS, zie DJURU TULIS.

K

KAAG (I,2) · typisch Nederlands platboomd vaartuig voor de binnenvaart, met sprietzeil en een of twee fokken*.

KAAG (T1/T2) · **T1**: rukwind. **T2**: bui, opkomende harde wind [zie ook: haak].

KABAJA (GM4/GM5) · **GM4**: lang, ruim, van voren met spelden of knopen dichtgemaakt vrouwenoverkleed. **GM5**: in het Arabisch en Perzisch een lang overkleed met mouwen voor mannen [zie ook: casack].

- KABAL (A) · ‘zwarte’ magie waardoor een persoon onkwetsbaar kan worden voor zijn vijanden.
- KADEL (II,3/GM2) · ledikant of ‘veldkoets’. Het is een in de zeventiende en achttiende eeuw veelgebruikt woord in het Indisch-Nederlands, klaarblijkelijk overgenomen uit het Tamil *kattil* (YULE-BURNELL). Thans is het in Indië uitgestorven, doch schijnt in Zuid-Afrika nog te leven. **GM2**: rustbank, bed, baar. Van het Malayālam *kattil* [ook: catel, catil].
- KADI (II,2/P/GM7) · rechterlijk ambtenaar. **P**: vrede-rechter of politierechter in Mohammedaanse landen; ook civiele zaken werden door hem berecht. Uitgesproken als kazie. Zie YULE-BURNELL in voce *cazee*. **GM7**: de rechter volgens het godsdienstige recht [ook: cady, cagie, cazy].
- KADJANG · 1. gevlochten palmbiad [ook: cadjang; zie ook: kajang]; 2. katjang*.
- KAFFER (III/T1) · de populaire naam voor de ‘diefflyders’ van de fiscaal*, zoals men in Holland sprak van de ‘rakkers’ van de schout; koddebeier. Het waren meest gespierde negers uit Angola of Mozambique. De naam kaffer betekent heiden, vgl. Arabisch *kafir* = ongelovige, niet-Mohammedaan.
- KAFILAH (II,2/II,3/P) · 1. karavaan van lastdieren. Van het Perzisch *karavan*; het Arabische *kafilah* heeft een meer uitgebreide betekenis, zie hieronder [ook: caffel]; 2. een vloot handelsschepen. Zie YULE-BURNELL in voce *cafila* en KERN I, blz. 33 noot 4.
- KAIMAL (GM6/K) · **GM6**: ‘vrijheer’, een meestal erfelijk hoofd bij de nairos. **K**: titel van een *nāduvazhi** [ook: caimael].
- KAIN (II,1/II,2/P) · algemene naam voor doek, lijn-waad; *kain gulung* is opgerold doek, aanduiding voor gordijn. Waarschijnlijk hetzelfde als *govers**. Zie ook ROUFFAER-JUYNBOLL, blz. XXIV [ook: cay-en].
- KAITSILI (A) · Noord-Molukse term voor prins [ook: quitchil].
- KAJANG (T3) · gevlochten matten van diverse plantenvezels, onder andere gebruikt als dakbedekking. Maleis [zie ook: kadjang].
- KAJU PUTIH (GM6) · without, de vooral op Buru voorkomende *melaleuca leucondendrum*, waaruit een gelijknamige aromatische, pijnstillende olie wordt gestookt. Maleis.
- KAKAP (GM6) · inheems vaartuig, kleiner dan een gorab*.
- KAKÉAN (A) · animistisch religieus genootschap van mannen op West-Ceram [ook: kakihan].
- KAKIHAN, zie KAKÉAN.
- KALAMBAK (II,1/T1/T2) · 1. hars uit de aloëboom*. **T1**: fijnste soort aloë of agelhout*, sterk en aangenaam riekend, in reukwerk en als medicijn gebruikt. **T2**: afkomstig uit het koninkrijk Champa. Zie KAEMPFER, blz. 468 [ook: calimbacq]; 2. de gedroogde wortel van de Chinese rabarber, in Indië veel als laxans gebruikt. Javaans *kalëmbak*. Zie *rhubarb* bij MILBURN II, blz. 516-517, en KERN II, blz. 36-37 [ook: kelambak, rabarber].
- KALANGS (GM4) · speciale, zich apart houdende groep van de bevolking van Java, die verplicht was voor de vorsten van Mataram in de bossen hout te kappen en te vervoeren [ook: calangers].
- KALANTAR (II,3/GM4) · burgemeester in Perzië; ook hoofd der politie. Zie HOTZ, blz. 45 noot 4. Letterlijk: groter, major.
- KALBAS, zie KALEBAS.
- KALEBAS (II,1) · flesvormige vrucht van de *cucurbita pepo*, Maleis *labu*, uitgehold als fles te gebruiken [ook: kalbas].
- KALFATEN (T2/GM4) · breeuwen, scheepsnaden dicht met werk (gepluisd touwwerk) en pek.
- KALUWAY (A) · werpspies [ook: calaway, calewey, calleway].
- KAMELOT (II,1) · barkan* [zie ook: grein].
- KAMER (I,1/II,1) · 1. **I,1**: afgesloten deel van een dek* of ruim; broodkamer, constabelskamer, kruitkamer etc. Met kamer, zonder meer, wordt meest de constabelskamer bedoeld; 2. **I,1**: vernauwing achter in de ziel van een kanon, waarin de kruitlading ligt. **II,1**: de ruimte in een kanon, waarin de lading ontbrandt; 3. **II,1**: kort, groot geweer, of klein kanon.
- KAMFER BAROS (T1) · eerste kwaliteit kamfer. Afkomstig van Baros op West-Sumatra.
- KAMPO, zie KUNG-PU.
- KAMPUNG (A) · nederzetting, dorp [ook: campon].
- KAN (K) · basisinhoudsmaat voor vloeistof, 1,51 liter.
- KANARI (GM4) · fraaie boom, voor wegbeplanting gebruikt, *canarium commune*.
- KANASSER, KANASTER, zie CANASTER.

- KANBAN (GM7)** · woord dat bij de VOC gebruikt werd voor de verkoop van haar waren door haarzelf en niet door Japanse tussenpersonen. In Japan zelf betekent het uithangbord van een handelshuis [ook: cambang].
- KANDEEL (I,2/T2)** · bekende drank voor kraamvrouwen. **T2**: warme drank bereid uit melk of wijn met eierdooiers, suiker en kaneel.
- KANDEELSKOP (I,2)** · porseleinen kop, waaruit kandeel* werd gedronken [ook: cameelskom; zie ook: kandeel].
- KANDIJL (II,2/II,3/K/GM2)** · 1. last, zoveel als een span ossen dragen kan. Volgens VALENTIJN V, 1, blz. 70 is dat 480 pond*, 'doch van mineraal 520 pond'; volgens HAVART I, blz. 187, is een kandijl op Machilipatnam 480 pond, op Golconda 520 pond. HAVART III, blz. 26 zegt: 'ijder os draagd twee honderd veertig ponden'. Eenmaal was er sprake van 540 pond en van 690 pond. Zie ook YULE-BURNELL in voce *candi*. **K**: 470 of 500 Amsterdamse pond. **GM2**: 1 kandijl = 4 pikol = $\frac{1}{5}$ last [ook: candil, candy]; 2. **II,2**: een landmaat, en wel oorspronkelijk zo'n stuk land, dat verondersteld werd een kandijl graan op te brengen; volgens YULE-BURNELL gemiddeld 75 acres, wat ruim 30 hectare zou zijn. Het lijkt uitermate onwaarschijnlijk dat zo'n groot stuk land maar 500 pond graan zou opbrengen [ook: candi].
- KANDURUAN (GM7)** · titel van een hoofd van vrij lage rang in de Sunda-landen.
- KANEEL**, zie bij CASSIA FISTULA en CASSIA LIGNEA.
- KANEEL DE MATTE (II,2/K)** · minderwaardige kaneelsoort, hoofdzakelijk uit Malabar afkomstig. Portugees *canella da matta*. Zie KERN II, blz. 18-19. **K**: kaneel van veel mindere kwaliteit dan de Ceylonse, maar hij kon de markt drukken. De Compagnie wilde hem daarom in handen krijgen. *Canella de mato* [ook: boskaneel, kaneel (wilde -)].
- KANEEL, WILDE -**, zie KANEEL DE MATTE.
- KANNEGIE (II,3)** · Perzische zijde van inferieure kwaliteit [ook: kannekije].
- KANNEKIJE**, zie KANNEGIE.
- KANNEKIJNS (II,1)** · fijne witte katoenen doeken. Portugees *canequim*. Zie ROUFFAER-JUYNBOLL in voce, en KERN I, blz. 42 [ook: cannegums, cannequins].
- KANTIG (I,2)** · droog, bros; van foelie* gezegd, die door verkeerde emballage was uitgedroogd en daardoor ook haar geur verloren had [ook: brijse-lijk, korstig; zie ook: sokkel].
- KAPAS (A)** · katoen.
- KAPITAN (A)** · oorlogsleider van de dorpsgemeenschap [ook: cavaleer].
- KAPITEIN DES ARMES (III)** · opziener van het tuighuis, officier van bewapening. Frans *capitaine d'armes* [zie ook: scheepskorporaal].
- KAPITEIN-CHINEES (GM6)** · hoofd van de Chinezen; geen militaire rang.
- KAPITEIN-LAUT (II,1)** · hoofdman der zee. Inheemse naam voor vlootvoogd [ook: capitan-laoet].
- KAPOEN**, zie KAPPAN.
- KAPPAN (P)** · Perzisch weegwerktuig, bestaande uit een ijzeren staaf, waarlangs een gewicht werd geschoven. De te wegen goederen werden aan het kortste eind van de staaf, die op een spil rustte, opgehangen [ook: capon, capou, kapoen].
- KARA (K)** · lokale eenheid of buurtschap waarin de nairas* waren georganiseerd (Cochin).
- KARAAT (II,1)** · gewichtseenheid gebruikt bij het wegen van edele metalen, gelijk aan $\frac{1}{4}$ mark* en onderverdeeld in 12 grein*. In de diamanthandel was een karaat 4 grein of ruim $\frac{1}{5}$ gram. Voor de etymologie zie YULE-BURNELL in voce *carat*.
- KARAËNG (II,1)** · Makassarse titel, uitsluitend gevoerd door afstammelingen van vorsten en regentenfamilies, scherp afgescheiden van de mindere hoofden, de daëngs. Bonisch *arung* [ook: carran, crain; zie ook: arung].
- KĀRANAVAN (K)** · oudste man in een tarāvad*; hij oefende het legale gezag uit en had de dagelijkse leiding.
- KARAVANSERAI (II,3/P/GM6)** · de herberg der karavanen. Zie uitvoerig DUNLOP, blz. 733 noot 3. Het Perzische *sera* of *serai* betekent naast herberg ook paleis, groot gebouw; het Franse *sérail* komt daarvandaan. **GM6**: rusthuis voor karavanen en reizigers [ook: carawansera, carruansera].
- KARBEEL (I,1)** · stut; stuk hout dat een balk ondersteunt of tot verbinding van ribben* en andere delen dient.
- KARDEELBLOK (T3)** · zwaar blok*, aan boord van een zeilschip gebruikt voor het doorscheren van het kardeel: de reep (kabel) waarmee de onder-ra*s* worden opgebracht of gestreken.
- KARDOES (GM3)** · met buskruit gevuld papier.

KARET (II,1) · schildpadshoorn. Het echte karet komt alleen van de *chelonia imbratica*, die veel voorkomt in de Molukken en de wateren van Celebes. Het oorspronkelijk Caraïbische woord is door de Spanjaarden uit West-Indië naar Oost-Indië overgebracht [ook: corret, tartaruga].

KARICAMS (I,1/II,1) · eenvoudige effen rode of blauwe doeken, 'doch de roode d'aelderbeste begeert' (STALPAERT, *carycams*). Meest afkomstig uit Gudjarat. Zie ROUFFAER-JUYNBOLL in voce.

KARSAAI (II,1/P) · grof gekeperd laken. Engels *kersey*. **P**: volgens CURZON II, blz. 534 noot was dit een soort wollen doek, 'which received the name from the village of Kersey in Suffolk, where the woollen trade had been established by a colony of Flemings' [ook: carsay, carsaey; zie ook: saai].

KARVARY, zie LEGIA.

KARVEEL (I,1/GM3) · 1. rondgebouwd, klein, snelzeilend vaartuig. Spaans *caravele* is het verkleinwoord van *caraba*, vergelijk ook het Arabische *kârib* = bark en het Latijnse *carabus*. Zie YULE-BURNELL in voce *caravel*. **GM3**: snelzeilend scheepje met smalle boeg en breed achtereinde [ook: caravel]; 2. vracht of lading; 3. een zwaar blok (katrol) met koperen of palmhouten schijf.

KAS (I,1) · kist, bijvoorbeeld voor kaneel.

KASID (GM4) · koerier, boodschaploper. Arabisch.

KASISI (GM4/A) · **GM4**: op de Specerij-eilanden een lage moskee-beambte. **A**: verzamelwoord voor islamitische voorgangers [ook: cassise, kassijs].

KASJE (II,1/T1/GM1/A) · duit*; klein tinnen muntje. In Japan was 1 taël* 550 kasjes. Nog thans worden de Chinese duiten in Pidgin-Engels *cash* genoemd. Van het Indisch-Portugese *caixa* = tinnen geldstuk. Zie YULE-BURNELL in voce *cash* en KERN I, blz. 78. **T1**: in geheel Zuidoost- en Oost-Azië gebruikt geldstukje van geringe waarde. **GM1**: zeer kleine munten, in de Archipel gebruikt, aanvankelijk van koper. Anders dan PAULUS II, blz. 798 (in voce *muntwezen*) zegt waren ze voor 1633 reeds van lood in gebruik. **A**: koperen of loden muntje van Chinese oorsprong [ook: caixa, casken, pitje].

KASSIE, zie CASSIA.

KASSIJS, zie KASISI.

KASTE (K) · hiërarchische status die in India de sociale structuur bepaalde. Zie S'JACOB, XXV-XXIX.

KASUMBA (II,1/T3) · oranjebloem van de *cartha-*

mus tinctorius, gebruikt als verfstof voor katoen en draden, als medicijn, en als surrogaat van saffraan om spijzen te kleuren. Maleis. Zie MULLER, blz. 267, YULE-BURNELL in voce *safflower*, en MILBURN I, blz. 310. **T3**: rode bloem van de *bixa orellana*, gebruikt als verfstof, medicijn of kleurstof. Maleis *kesuma* [ook: cassomba; zie ook: galiga].

KAT (I,1/GM3) · klein zeilvaartuig met één dek* en ronde boeg – waarvan de vorm aan een kattenkop doet denken –, vooral gebruikt om op een rede liggende schepen te laden of lossen; soms ook kat zonder oren genoemd. **GM3**: vaartuig tussen een fluit* en een boeier, een traag schip dat veel lading kon innemen [ook: katschip].

KAT ZONDER OREN, zie KAT.

KATI (I,2/GM9/A/T4) · gewichtseenheid, $\frac{1}{100}$ pikol* of ongeveer 6 hectogram. **GM9**: kati op Banda weegt $\frac{5}{4}$ pond*. **A**: gewichtseenheid van 625 gram. **T4**: een van oorsprong Chinees gewicht dat stond voor 16 taël*, $\frac{1}{100}$ pikol of circa 6 ons. Maleis *kâti* [ook: catsy, catti, cattij].

KATJANG (I,2/II,1/T4) · 1. boon, erwt; algemene naam voor peulvruchten. Maleis [ook: cadjang; zie ook: kitserij]; 2. groene boon, erwt, meegenomen op de VOC-schepen als victualie [ook: kadjang].

KATJU, zie CATECHU.

KATOEP, zie KETUPAT.

KATSCHIP, zie KAT.

KATTESPOOR (I,1) · inwendige verdubbeling der spannen*, boven het kolsem* langs, ter versteviging van het geraamte van een schip.

KAUEN (T4) · scheldwoord, vermoedelijk afgeleid van cauwaart: slappeling; of van iets niet kunnen kauwen: zeuren.

KAUJA'S (T4) · soort provisie.

KAUWA (K) · koffie. Arabisch *kahwa*.

KAYIRU (II,2/GM1) · de vezels van de klapperboom. Zie YULE-BURNELL in voce *coir*, en MILBURN I, blz. 278. **GM1**: de vezel van de kokosnoot, voor touwen vlechtwerk gebruikt [ook: cair, cairo, cayer].

KAYIRUTOUW (II,2) · touw gemaakt van de klappervezels [ook: cayerdraat, cayer touw; zie ook: kayiru].

KAYO LACKO, zie CAYOLAK.

KAZBEGI (P) · Perzische koperen munt ter waarde van $\frac{1}{2000}$ thoman*, circa 2 cent.

KEBUN (A) · tuin, aanplant [ook: combon, coubon].

KEDGEREE, zie KITSERIJ.

KEDGODA PESSEND (II,3) · zijde* van zeer goede kwaliteit. Het is deze soort die in de contracten der Compagnie steeds geëist wordt. Zie vooral HOTZ, blz. 156 noot, en HEERES-STAPEL, passim. Perzisch *kedkhoda pasand* [ook: catgoda passant].

KEEL (GM1/K) · **GM1**: de zijde van de bastions, waarmee ze gemeenschap hebben met het inwendige van een vesting. **K**: binnen- of stadszijde van de punt.

KEIZERSSTEDEN (GM2) · in Japan waren vijf keizerlijke steden, Miako (= Kioto), Jedo (= Tokio), Osaka, Sakaya en Nagasaki.

KELADI (II,1) · plant van de familie der *araceae*, waarvan de wortelknollen, gekookt of gebakken, in tal van Aziatische landen een veelgebruikt voedingsmiddel zijn. Maleis; Javaans *tales*.

KELAMBAK, zie KALAMBAK.

KELAPA (A/T3) · **A**: klapper, kokospalm. **T3**: kokospalm, klappermelk. Maleis [ook: clappes, clappus].

KELDER (K) · kist met vakken waarin flessen passen.

KELILING (A) · omlopend, rondgaand [ook: coeliling].

KEMANAKAN (GM9) · zusterszoon [ook: commenack-an].

KEMBANG TELANG, zie FOULA KRIKA.

KEPALA (A) · hoofd [ook: capalle].

KEPALA SOA (A) · hoofd van een soa.

KERMÈS (P) · cochenille. Perzisch *kermès* = rood, afgeleid van *kerm* = worm.

KETAH-KENARI, zie ELEMI.

KETJAP, zie SOJA.

KETJIL (GM1) · titel die personen van vorstelijken bloede voeren. Ternataans [ook: chil].

KETSIER (II,2) · een der minste kwaliteiten Bengaalse zijde*.

KETTUTENGU (K) · schatting over kokospalmen die de *mādambi's** betaalden aan de *radja's*.*

KETUPAT (A) · rijst* in kokosbladeren gekookt [ook: katoep].

KHALAT (P) · erekleed. Vorsten, vorstelijke personen en zeer hooggeplaatste personen (zoals de provinciale gouverneurs) schonken aan aanzienlijke ambtenaren en vreemdelingen mantels van kostbare stof benevens een daarbij passende tulband, als teken van tevredenheid. Ook directeuren van de VOC werden op die wijze onderscheiden. Wanneer de *sjah** zeer buitengewoon tevreden was nam hij zijn mantel van zijne eigene schouders en bekleedde daarmee degene die hij onderscheiden wilde [ook: chalatt, galatten].

KHAN (II,3/P) · suffix achter namen van aanzienlijke personen, betekenis: heer. Oorspronkelijk een Tataars-Mongoolse titel voor stamhoofden (vergeleijk Djengis Khan). De sultan van Turkije voerde onder meer de titel van khan. In Perzië is khan thans een door de *sjah** veelvuldig toegekende titel, ongeveer als *esquire*. Zie HOTZ. Het wordt op dezelfde wijze gebruikt als *beg*, en naast *beglerbegi** staat *khankhanan** = heer der heren, titel voor een legeraanvoerder. Uitspraak chan, met Nederlandse ch [ook: chan; zie ook: beglerbegi].

KHAN BAFFY (P) · een kwaliteit van zijde*.

KHANKHANAN (II,3) · 'heer der heren', titel voor een legeraanvoerder [ook: chan channa].

KHANSAMAN (GM7) · 's konings financier'; hofmeester, thans in betekenis afgezak tot eerste huisbediende. Perzisch [ook: chansamaan].

KHARBAR, zie KHERVAR.

KHATIB (A) · islamitische voorganger die de vrijdagse preek in de moskee verzorgt [ook: chatib, hatib, hatibe].

KHERVAR (P/GM4) · **P**: ezelsvracht; **GM4**: ezelsvracht van 294½ kilogram [ook: charibar, kharbar].

KHERVARI, zie bij LEGIA.

KHLANG (GM2/GM9) · **GM2**: loods, hal. Siamees. **GM9**: koninklijk departement [ook: clang].

KHLANG-NAY (GM9) · hoofd van een khang* of koninklijk departement belast met een bepaalde taak, zoals in- en verkoop van goederen; nay is hoofd of heer (Siam).

KHLANG-OFFICIEREN (GM7) · 'hofskooplieden' (Siam).

KHODJA, zie CHODJA.

KHRAM, zie KHROM.

KHROM (GM9) · kamer of departement binnen de ko-

- ninklijke administratie (Siam) [ook: crommetha, khram].
- KIATEHOUT (II,2/GM1) · **GM1**: djatihout of teakhout, van *tectona grandis*. **II,3**: het woord is ontstaan uit de samenkoppeling van het Soedanese *ki* = boom en *jati* = djati. Zie ook DE HAAN, *Priangan* II, blz. 11 noot 4 [ook: cajati, quatihout, teeckenhout].
- KIDOLESEN (GM4) · bergbewoners van het zuiden van West-Java. Javaans *kidul* = zuiden.
- KIELHALEN (I,1) · 1. zware straf aan boord waarbij de gestrafte aan het ene boord in zee werd geworpen, onder de kiel doorgehaald en aan het andere boord opgetrokken. Om hem voldoende te doen zinken werden de benen met lood bezwaard; 2. krenge*.
- KIELSCHWEIN, zie KOLSEM.
- KIESELBASSEN, zie KIZIL-BASH.
- KIKKER, zie KNECHT.
- KIL (II,1/T2/GM1) · waterloop, diepte, inham, geul tussen inhammen of ondiepten.
- KILADĀR (GM6) · garnizoens- of fortcommandant (Coromandel) [ook: killedaar].
- KILANG (A) · gedestilleerde drank op basis van water, suiker en kruiden.
- KILLEDAAR, zie KILADĀR.
- KILLEKARE, zie KŪLICCAKKARAN.
- KIM (I,1) · oorspronkelijk rand, gordel. Ook de banden om een vat, evenals een stevige omgording om de buitenwand van een schip tussen kiel en buik heetten kimmen. Dan de bocht in een buikstuk* of vrang. Overdrachtelijk voor gezichtskring, horizon.
- KIMELAHA (II,1) · inheemse titel, bij de Compagnie gebruikt ter aanduiding van een vertegenwoordiger van de sultan van Ternate in landstreken buiten dit eiland gelegen; stadhouder. Thans duidt men op Ternate daarmee slechts een kamponghoofd aan. Zie STAPEL II, 1, blz. 116 noot 3 [zie ook: salahukum].
- KIMMEGANG (I,1) · stevige verbinding van brede planken tussen kiel en buik van een schip [zie ook: gang].
- KIMMEWEGER (I,1) · stevige balk die de kim* – hier in de betekenis van buikstuk* – draagt.
- KIMPTOUANS (T1) · gouden lakenen [ook: simptouans].
- KINJO (II,1) · een schuitje zilver (zie schuitgeld). Japans, letterlijk: schoen.
- KINNEBAKSBLOK (T3) · éénschijfs-blok*, waarvan het huis aan één zijde ten dele open is. Aan boord van een schip gebruikt om lopers langs gewenste plaatsen over dek* te leiden.
- KIPATIH (A) · titel van een dorpsheer, in status min of meer gelijk aan een radja* [ook: quipattij].
- KIPPER LONT (GM9) · band die bepaalde soorten koopwaar bijeenhoudt.
- KIRIMAN (A) · (liefdes)boodschap [ook: krieman].
- KISHMISH (P) · krenten. Perzisch.
- KITAB (A) · boek [ook: citap].
- KITASOL, zie QUITASOL.
- KITS (GM5) · tweemastig, vierhoekig vaartuig. Engels *ketch*.
- KITSCHA (II,3) · de dop der koffiebonen in Arabië [zie ook: kitser].
- KITSER (II,3) · een Arabische volksdrank, gemaakt van een aftreksel van kitscha* vermengd met wat rozenwater.
- KITSERIJ (I,2/GM9) · katjang*. Thans de Engels-Indische naam voor gekookte rijst*. **GM9**: Indisch gerecht bestaande uit onder andere gespleten erwten en bonen. Hindi *khichri* [ook: kedgere].
- KITSOUROAN (GM4) · Maleis *kjahi djuruan* of *suruhan*: bode, gezant, afgezondene [zie ook: kjahi].
- KITESOL, zie QUITASOL.
- KIZIL-BASH (P/GM2) · **P**: geregelde troepen van sjah* Abbas in Perzië. Letterlijk: roodmutsen. **GM2**: roodkop, de spotnaam door de Turken gegeven aan de kurtji's, de leden van de grenswacht, die een bevoorrechte, erfelijke militaire groep vormden en die een hoge rode muts droegen [ook: kieselbassen; zie ook: kurtji-bashi].
- KJAHĪ (II,3/GM6) · hoge Javaanse titel. **GM6**: in Bandjarmasin de titel van territoriale hoofden, districtshoofd [ook: quey].
- KLAFTER (GM4) · vadem* [ook: lachter].

KLEED (I,1/P/A) · 1. textiel, in vele soorten; dit vormde, hoofdzakelijk komend van de kust van Coromandel (kustkleden), het voornaamste ruilmiddel van de Compagnie. Zij werden in Oost-Indië, Perzië, Arabië en Europa verkocht. De gelijknamige soorten, in verschillende plaatsen gemaakt, weken af in kwaliteit, kleur en afmetingen. De maten werden uitgedrukt in cobido's*. De weefsels (drie- of vierdraads) en de kleur waren van invloed op de handelswaarde. De meeste kleden waren effen – zwart, groen, paars, indigo* – met een, veelal rode, baan aan de zelfkant. Die baan noemde men het hoofd*. Daarnaast waren er vrij veel geruite kleden. Alle waren in hoofdzaak bestemd voor kleding: heupdoeken, buikbanden en hoofddoeken; ook wel voor dekens. Evenals de doeken meest van katoen geweven, maar fijner en met bonte figuren versierd, waren de sitsen* (een enkele maal ook van zijde* geweven). De bewerking hiervan had veel overeenkomst met batikken. Op enkele plaatsen had de Compagnie in haar loge een eigen ververij. In werken als YULE-BURNELL, MILBURN, VALENTIJN en HAVART vindt men opsommingen van de talrijke soorten en variëteiten, maar nergens treft men een bespreking aan van de kenmerkende eigenschappen van elke soort. De enige die daartoe een poging deed is STALPAERT in zijn *Informatie*, kort na 1603 opgesteld. Verder vindt men enkele elementen tot een beschrijving in JASPER-PIRNGADIE, HEIDEN en VAN HOYTEMA. In de KORTE SCHETS worden ook enige kleden beschreven. Zie ook DUNLOP, blz. 482-493 [ook: doek, lijnwaad, lijwaat, textiel; zie ook: kain]; 2. een rol of baan zeildoek, 2 voet* 8 duim* breed.

KLEINZEN (II,2) · door een doek filtreren. Zie VERDAMVERWIJS in voce *cleinsen* [ook: klenzen].

KLENZEN, zie **KLEINZEN**.

KLERK, DUIJS – (GM1) · predikant die geen theologische hogeschool had bezocht, maar wegens 'singuliere gaven' tot het ambt was toegelaten.

KLINKET (GM6) · deurtje in een grote deur aangebracht.

KNASTER, zie **CANASTER**.

KNECHT (I,1) · 1. een eenvoudige windas, zoals er bij elke mast een stond om de zeilen te hijsen; een bezaans*knecht, een fokke*knecht, een voormarse*knecht etc. De knecht stond vaak onder het eerste dek*; 2. houten pin, om een schoot of touw aan vast te maken [ook: kikker].

KNIE (I,1/I,2) · **I,1**: knievormig gebogen hout, gebruikt als verbindingstuk tussen twee volgens een vaste hoek op elkaar staande balken. Zie **MOSSEL**, figuur 34. **I,2**: gebruikt bij het samenstellen van het

geraamte van een schip. Meervoud knies [ook: kniehout].

KNIEHOUT, zie **KNIE**.

KNIJP (GM5) · een soort arak*, namelijk arak api, gemaakt van het sap van de vruchttros van de nipah-palm.

KNOOP (I,1) · van voor- en achtersteven: verbindingblok. **PILAAR**: 'de stompe hoek van de steven en het slemphout* wordt aangevuld door de stevenknoop'.

KOBAN (I,2/II,1) · kleine ban, gouden munt in Japan, ovaalvormig en bijna 18 gram wegende. Tot 1696 was de koban 21 karaat*, een goudgehalte van 85,69, en gold ongeveer *f* 24, daarna 13 ½ karaat, een goudgehalte van 56,41, en *f* 15,60, dat is 6,8 taël*. Zie **KUSSÁKA**, blz. 22 en **NACHOD**, blz. 410-414 [ook: cobang, coubang, coupon].

KOEBRUG (I,1) · extra-vloer tussen twee dekken*, een afgesloten ruimte vormende, meest laag van verdieping en dienende voor berging van plunje; een enkele maal ook als slaappleats. Deze extra-vloer met stevige verbindingsbalken maakte de schepen sterk, maar ook zwaar, zodat een schip met koebrug meer diepgang had dan zonder zo'n dek. Het koebrugsdek liep maar over een deel van het schip; de rest heette halfdek*. Tegenwoordig is koebrug de naam voor het onderste dek van het schip. **VAN YK**, blz. 85 zegt 'koe- of misschien wel koy-brugge' [ook: koebrugsdek].

KOEBRUGSDEK, zie **KOEBRUG**.

KOELIAALS (II,2) · parelduikers op Ceylon en Madurai.

KOELIE (GM1) · arbeider, dagloner, sjouwer. Soms gebruikt in de betekenis van rover; dat ondersteunt de opvatting van YULE-BURNELL, kolom 248, dat de aanvankelijke zin zou zijn Koli, naam van een zeer wild volk in de Western-Ghats [ook: couli].

KOELTE, DICHTÉ – (GM1) · zekere windkracht, vrij stevige bries.

KOEWA, zie **CAUWA**.

KOJANG (III/T2) · inheemse maat in de Archipel, hoofdzakelijk gebruikt als rijst*maat, maar ook om het laadvermogen van vaartuigen aan te geven en dan gewoonlijk vertaald door last*. In de zeventiende eeuw rekende de Compagnie een kojang op 23 pikol*; later liep dat op tot 32 pikol. **T2**: last van 30 pikol, circa 1500-2000 kilogram. Maleis [ook: coyangh].

KOLATHIRI (K) · de titel van het hoofd van het geslacht dat over het noorden van Malabar heerste. De kolathiri had alleen werkelijke macht in het gebied rond Cannanur.

KOLDER (GM1) · wambuis, soms wellicht harnas [ook: kulder].

KOLSEM (I,1) · lange balk, die binnen een schip op de buikstukken* ligt en door deze heen met de buitenkiel verbonden is [ook: binnenkiel, kielschwijn (KLUGE), kolswijn (A WINSCHOOTEN), swin, tegenkiel, zaadhout].

KOLSWIJN, zie KOLSEM.

KOMBAARS (T1/T2) · grove wollen of gewatteerde deken, zoals zeelieden en soldaten gebruiken. Portugees *coberta*.

KOMBUIJS (GM5) · stookplaats [ook: conbuys].

KOMSCHELP (I,2) · in de Molukken gevonden grote parelmoerschelp, als kom of bord gebruikt. Zie RUMPHIUS, *D'Amboinsche Rariteitkamer*, blz. 193 [ook: schelpkom, tafelbord].

KONDI (II,3) · bak, tobbetje of pot, speciaal de mengbak bij de bereiding van indigo*.

KONING, JONGE – (GM6) · letterlijke vertaling van het Maleise *radja muda*, dat vaak als kroonprins wordt weergegeven. Het woord *muda* betekent jong, maar ook in tegenstelling tot *tua*, oud, een iets lager zijn in rang; het heeft dus niet altijd betrekking op de leeftijd, maar soms op de status, waarom men hier beter kan vertalen: onderkoning [ook: radja muda].

KONINGSCHANCO (II,2) · een bijzonder gevormde of gekleurde chanco*, die wel drie- à vierduizend rijksdaalders* op kon brengen.

KONINGSFANUM (II,1) · fanum ter waarde van circa 10 stuiver*, waar de gewone fanum ongeveer 7½ stuiver werd gerekend [ook: fanum-radja; zie ook: fanum].

KONINGSNAGEL (GM5) · volgens RUMPHIUS (*Herbarium*) een monstrositeit met vele kelkbladen, voornamelijk voorkomend op Makéan.

KONKANIS (K) · bevolkingsgroep in Malabar, oorspronkelijk niet uit Malabar afkomstig, die zich bezighield met de groothandel.

KÔNOMORO (GM3) · ingemaakte groentesoorten, 'pickles'. Japans [ook: connemonne].

KONTENG, zie KUNTING.

KOOPMANSCHAPPEN (K) · handelswaren.

KOOS, zie KOZA.

KOPDAALDER, zie PROVINTIEDAALDER.

KORAAAL (GM7) · hoofd van een korale*. Singalees.

KORA-KORA (I,1/I,2/II,1/III/GM1) · 1. kraak, Portugees zeilschip met groot laadvermogen. Volgens VAN YK is een kraak hetzelfde als een galjoen*; afbeelding aldaar blz. 9 en VAN DER KELLEN-BENTHEM, afbeelding I; 2. Ambonees roeivaarttuig, staatsieprauw. Van het Spaanse *carraca* en dit weer uit het Arabische *qarâqir*, pluralis van *qorqora*. De Portugeese vorm *coracora* werd in het Ambons-Maleis overgenomen als *kora-kora*. GM1: oorlogsvaartuig van de bewoners van de Specerij-eilanden, een grote vlerkprauw, vooral voor het roeien ingericht; de bemanning was soms een paar honderd man groot [ook: caraque, correorre, kraak].

KORALE (II,2) · district of gewest op Ceylon; tot de bekendste kaneelgebieden van de Compagnie behoorden 'de vier corlas' en 'de zeven corlas'. Singalees. Zie ook YULE-BURNELL in voce *corle* [ook: corla, corle].

KORRELLAK, zie ZAADLAK.

KORSTIG, zie KANTIG.

KOTA (GM3) · versterkt dorp. Maleis.

KOTWAL (II,2) · inheems politieambtenaar, veelal belast met het toezicht op de markt. Zie YULE-BURNELL in voce *cotwal* [ook: coetewaal, cutwaul].

KOUWER (GM9) · hoogstwaarschijnlijk: cauris*.

KÖVIL (K) · paleis of 'huis' bij de naam van een heersersgeslacht (Malabar) [ook: coil].

KÖYMAMĀR (K) · nairo*titel [ook: coimaer].

KOZA (II,3) · emmer of waterpot van poreuze klei; STAPEL II, 3, blz. 75, omschrijft het als een leren zak met ijzeren beugel, gebruikt bij het waterputten. Perzisch *kūza* [ook: koos].

KRAAK, zie KORA-KORA.

KRAAKPORSELEIN (P) · porselein aangebracht in een kraak*.

KRABBER, zie KRITSER.

KRANKBEZOEKER (K) · ziekenbezoeker of lekelezer, as-

sistent van de dominee onder meer belast met vertroosting van de zieken.

KRENGEN (I,1/T4) · het ver overzij halen van een schip om het van onderen te kunnen reinigen van dierlijke en plantaardige aangroei- of herstelwerkzaamheden te kunnen verrichten; [ook: kielhalen, krenken].

KRENKEN, zie **KRENGEN**.

KREUK LIGGEN (GM4) · beschadigd zijn.

KRIEMAN, zie **KIRIMAN**.

KRIP (T1) · fijne uit wol of zijde* los geweven stof die door koken in water (krippen) een eigenaardig uiterlijk krijgt [ook: floers].

KRIPFLOERS (T1) · zijden crêpe [zie ook: krip].

KRITSER (I,1) · gereedschap in de vorm van een knipmes, met houten handvat en een driehoekig omgebogen scherpe punt aan het lemmet. Het diende om houtwerk af te schrappen. Zie **MOSSEL**, figuur 137 [ook: krabber, kritsijzer, ritsijzer, schrap].

KRITSIJZER, zie **KRITSER**.

KROON (GM1) · munt; de in Indië gebruikelijke naam voor leeuwendaalder*. In 1615 werd de kroon op 40, in 1639 op 48 stuiver* gesteld.

KROONRAS (I,1) · eerste kwaliteit ras*. Engels *crown-rash*.

KROONSAAI, zie bij **SAAI**.

KROOS (I,1) · kuipersterm voor inkeping, om een ander hout in te laten, vooral de groef in de duigen, waar de bodem ingesloten moet worden. Het gereedschap om die groef te maken heette eveneens kroos of krooschaaf. Zie **MOSSEL**, blz. 140 en figuur 172.

KRUIDLEZER, zie **GARBULEUR**.

KRUIDNAGEL (I,1/GM3) · de Compagnie onderscheidde de volgende soorten: 1^e kwaliteit, geheel gaaf: garioffel*; 2^e kwaliteit, het ronde kopje der nagels: caplet*; 3^e kwaliteit, de steel zonder kopje: antoffel* of staak; 4^e kwaliteit: blom*, paille, peverel, poeier. Werd aan de nagelbloem de gelegenheid gegeven zich te ontwikkelen, dan kreeg men moernagels*. **GM3**: de kruidnagel begint gewoonlijk na twaalf jaar vrucht te dragen; de volle dracht wordt na ongeveer twintig jaar bereikt [ook: nagel; zie ook: barot, caplet].

KRUIK, zie **MINGELEN**.

KRUISDAALDER (II,1/GM2/K) · 1. Bourgondische munt die in alle Nederlandse gewesten gangbaar was; de munt werd na de afzwering van Filips II in de opstandige gewesten vervangen door de leeuwendaalder*; 2. munt, meestal de Brabantse genoemd, voor het eerst onder Filips II in Brabant en Vlaanderen geslagen en gangbaar tot in de achttiende eeuw. Deze munt kwam veel in Indië voor. Zij dankte haar naam aan het op de munt afgebeelde Bourgondische kruis. **GM2**: Spaanse en Bourgondische gouden munt met een afbeelding van het Bourgondische kruis, waarde circa f 3,60. **K**: munt ter waarde van 60 lichte stuiver* [ook: crusade, crusado].

KRUISHOUT (I,1) · balk waaraan de schoten, halzen* en andere touwen van het tuig worden vastgesjord.

KRUISSTENG (I,2) · steng*, dat is topstuk of verlengstuk van de bezaans*mast.

KRUISZEIL (I,1) · het middelste zeil aan de achterste mast.

KRUYSSSEN (K) · patrouilleren om vervoer van producten waar de VOC het monopolie op had te beletten.

KSHATRIYA (K) · vorst; aanduiding in de hinduïstische kasten*hiërarchie.

KUF (GM7) · kof, schuur, stal.

KUFIE (GM9) · oorspronkelijke Nederlandse betekenis: slechte kroeg, bordeel.

KUHAR · dienaar, koelie* (Bengalen).

KUIL (I,1) · inzinking in het dek* van een schip tussen het halfdek* en de bak* [zie ook: loop].

KULDER, zie **KOLDER**.

KULICCAKKARAN (K) · letterlijk: hij die heeft te maken met de betaling van nairos* [ook: killekare].

KULIT (II,1) · huid van mens of dier, leer, schors van een boom. Maleis.

KULIT-LAWANG (II,1/GM1/GM6/GM9) · schors van de lawangboom, meest massooi genoemd. Er werd een welriekende olie uit bereid. Zie **STAPEL** II, 1, blz. 213. **RUMPHIUS**, *Herbarium* I, blz. 187, maakt verschil tussen kulit-lawang en massooi. Zie ook **DE HAAN**, *Priangan* III, § 1433-1434 en de daar genoemde literatuur. **GM1**: bast van de *massoia aromatica*, een op Nieuw-Guinea voorkomende boom. Het werd van ouds in de Indonesische pharmacopae gebruikt en

werd sinds de negentiende eeuw in Europa verwerkt bij zeep-, parfum- en likeurfabrikage. **GM6**: *cinnamomum*soort, welks vruchten en vooral bast als medicijn worden gebruikt, vaak ook tot olie gedistilleerd. **GM9**: *cinnamomum culit-lawan* [ook: couly lauwing, lawang, massooi].

KULLAR-AGASI (II,3/GM2) · hoofd der ruitery. Perzisch. Zie **HOTZ**, blz. 70 noot 1. **GM2**: letterlijk: hoofd van de slaven, de bevelhebber van een uit slaven samengesteld keurcorps [ook: couler-agasi].

KUMITIR (II,1) · gebatikte doek. Javaans. Zie **ROUF-FAER-JUYNBOLL**, blz. 102-103 [ook: committer].

KUNG-BUN (II,1/T1) · gouverneur-generaal of stadhouder van een provincie in China, volgens **GROENEVELDT**. De letterlijke vertaling is officiële brief of document; het woord kan gebruikt zijn voor de persoon van wie zo'n document uitgaat (volgens prof. Duyvendak). **T1**: tu-tu* [zie ook: combon].

KUNG-PU (GM5) · heeft nagenoeg dezelfde betekenis als hu-pu*. Deze persoon was echter vice-president van het departement van Openbare Werken: kung-pu lang-chung [ook: kampo].

KUNJIT, zie **CURCUMA**.

KUNTING (GM4/GM5) · **GM4**: platboomd, open, breed vaartuig met oplopende gekromde steven, vooral gebruikt voor visvangst met de zegen. Javaans. **GM5**: een kleine jonk* [ook: gonting, konteng, mangjang].

KŪRMALSARAM (K) · traditionele strijd tussen de twee nambūthiri*facties chovvaram* en panniyūr*.

KURTJI-BASHI (II,3) · hoofd van de grenstroepen of kurtji's, een bevoorrechte militaire kaste*. Perzisch. Zie **HOTZ**, blz. 69 noot 1. De **VERSAMELING DER WOORDEN** geeft: 'koutsie-bassi is generaal van de ruyterij' [ook: corgi-bashi; zie ook: kizil-bash].

KURUP (GM7) · schermleer; meestal is bedoeld een leenman [ook: goerip, guripo].

KUSTDEKEN (I,1) · deken, afkomstig van de kust van Coromandel [zie ook: kleed].

KUSU-KUSU (GM5) · grassoort *imperata arundinacea*, elders *alang-alang*. Molukken-Maleis [ook: coescoes].

KUTTAM (K) · nairo*landvergadering.

KWALITEIT (II,1) · cabessa* = hoofd, bariga* = buik, pee* = voet. In de handelsplaatsen van Zuid-Azië algemeen gebruikt ter aanduiding van respectievelijk eerste, tweede en derde soort. Een enkele maal kwamen ook de Maleise namen dezer lichaamsde-

len als kwaliteitsaanduiding voor, namelijk *kapala*, *awa* of *perut*, en *kaki* [zie ook: coetchiaal].

KWARTODIENST (A) · vorm van herendienstplicht ter voldoening van dagelijks bij de VOC voorvallende werkzaamheden [ook: quartodienst].

KWARTSLIEDEN (A) · kwartodienstplichtigen [ook: quaartslieden].

L

LB. (K) · libra; Amsterdams pond*.

L.M. (GM4) · loffelijker memorie.

LAARSINGE, zie bij **LAARZEN**.

LAARZEN (I,2) · lichaamsstraf aan boord, namelijk de schepeling met een eind touw op de broek kastijden.

LABBERDAAN (II,1) · gezouten kabeljauw, zoutevis. Genoemd naar het vissersdorp Le Labourd bij Bayonne [ook: abberdaan].

LABBERKOELTE (T2) · flauwe wind.

LABOANG-BATU (II,1) · ankerage- of havengeld. Maleis; het is een eigenaardig samengesteld woord, daar zowel *labu* als *batu* de betekenis anker hebben.

LACCAGIE (I,1/II,3/GM1) · de naam voor alle verlies gedurende het transport van producten en victualie, niet alleen door lekken, maar ook door morsen, indrogen, verloren gaan bij overlading, diefstallen etc. **STAPEL** geeft ook, met de spelling laxatie, verlies van edele metalen bij het versmelten. Men gebruikte ook het werkwoord lacqueren. **GM1**: alle verlies gedurende het transport en de opslag van waren [ook: laccagie, laxatie, lekkage, onderwicht].

LACHETIJD (GM9) · lafheid, zwakheid. Frans *lacheté*.

LACHORIA, zie **LACORIJS**.

LACHTER, zie **KLAFTER**.

LACKPAUS (T1) · de zes ministeries in Peking.

LACORIJS (II,1) · wollen stoffen. Bij **YULE-BURNELL**, in voce *piece-goods*, genoemd *laccowries* [ook: lachoria; zie ook: lechourias].

LACQUEREN, zie bij **LACCAGIE**.

LAEDEREN (GM4) · beledigen, benadelen [ook: lederen].

- LAET-POELERY, zie PULLERY.
- LAI-TSJAI, zie AGAR AGAR.
- LAK (II,2/II,3) · honderdduizend, zowel in het algemeen als speciaal een som van 100.000 ropia*. Hindustani *lākh*.
- LAK, GEGRANULEERD –, zie ZAADLAK.
- LAK OP STOKJES (II,2) · lak in zijn natuurlijke staat; het wordt door mieren om takken gemaakt, van een uit de lakbomen vloeiende gomsoort, zoals bijen was maken. Zie YULE-BURNELL in voce *lac*, en *stick-lac* bij MILBURN II, blz. 216 [zie ook: gomlak].
- LAKENRAS (II,1) · wollen ras*.
- LAKSAMANA (GM2) · vlootvoogd. Hij was in Atjeh en ook wel elders belast met het contact met vreemdelingen. Maleis.
- LALA (GM3) · titel in Perzië; opvoeder, mentor. Zie HOTZ, blz. 391.
- LALARI (II,1) · mangrove- of vloedbosboom, met hoog boven de grond opstekende wortels. Hij wordt in de oostelijke Archipel meest *mangi* genoemd. Zie VALENTIJN III, 1, blz. 222, die hem *mangi-mangi* noemt, en RUMPHIUS, *Herbarium* III, blz. 102 e.v., waar als de wetenschappelijke naam genoemd wordt *mangium celsum* [ook: mangi].
- LALAYANG, zie LELAJAN.
- LAMBU (GM4) · een soort sloep. Maleis.
- LAMFER (I,2/II,1) · zeer fijne doek of sluijer. Nederlands *lamfer* = rouwsluier; Frans *lampas*. KERN I, blz. 38: 'sluyers ofte *lamparden*'. Zie VERDAM-VERWIJS in voce *lamper* [ook: lamper].
- LAMMADOEHOER, zie LEMAHDUWUR.
- LAMPER, zie LAMFER.
- LANCOLS (II,2) · goedkope gedrukte katoenen doeken uit Golconda [ook: lancos].
- LANCOS, zie LANCOLS.
- LANCQUAS, zie LENGKUAS.
- LANDZAAT (T2) · vrije bewoner van een land, zonder grondbezit.
- LANKINS (T1/GM1) · T1: eerste kwaliteit Chinese zijde*. GM1: textiel uit Lankin = Nankin.
- LANTEAS (II,1) · grote, open, snelvarende roeivaartuigen, gebruikt voor goederenvervoer op de Chinese rivieren. Zie YULE-BURNELL in voce.
- LANTSPASSAAT (I,1) · rang tussen korporaal en soldaat, met als wapen een korte lans. Verbastering van het Italiaanse *lancia spezzata* = gebroken lans.
- LA ODE (GM7) · Butonse titel voor een lid van de hogere adel [ook: laude].
- LAPIS BESOAR, zie BEZOAR.
- LAPJESGELD (GM4) · kleine stukjes oud textiel aan een touwtje geregen, als geld gebruikt voor de inkoop van voedsel; tot het begin van de twintigste eeuw op Buton in gebruik.
- LARGATIE (GM11) · vrijlating. Frans *élargir* [ook: lergatie].
- LARI, zie LARIJN.
- LARIJN (II,3) · zilveren munt in Perzië ter waarde van $\frac{1}{10}$ thoman* of 10 stuiver*. Genoemd naar de stad Lar. Ook in Arabië kende men hele en halve larijnen. Zie vooral het merkwaardige boekje AFBEELELS [ook: lari, lorine].
- LASCORIJN, zie LASKAAR.
- LASEI (GM2) · rijst* in water gekookt.
- LASERNIJ, zie LAZERIJ.
- LASKAAR (II,2/κ) · inheemse soldaat in Voor-Indië, later ook werkmans en koelie*; thans hoofdzakelijk inheemse matrozen. Het grondwoord is het Perzische *lashkar* = leger of kamp; vandaar *lashkari* = die tot het leger behoort. Oorspronkelijk waren dat Gudjaratters, doch al spoedig is deze naam ook gebruikt voor 'swarte Ceilonse soldaten'. Zie VETH, blz. 118-120, YULE-BURNELL in voce *lascar*, en DE HAAN, *Priangan* II, blz. 770-771. K: christen soldaat [ook: lascorijn].
- LASKE (II,2) · platte diamant, aangetroffen tussen laagvormige gesteenten.
- LASSE (T3) · verbinding op een schip tussen twee houten verbanddelen die in de lengterichting aan elkaar worden bevestigd.
- LAST (GM2/κ) · kojang*. GM2: 1 last = 20 pikol (circa 1250 kilogram). K: gewoonlijk 3000 pond*.
- LASTBALKEN (I,1) · balken om zware lasten in het schip te hijsen; scheepskraan.

LASTPOORT (I,1) · laadpoort aan de zijkant van het schip, zodat de lading niet over het dek* maar rechtstreeks in het ruim kon gebracht worden.

LATIREREN, zie LATITEREN.

LATITEREN (GM4) · zich schuilhouden. Latijn *latitare* [ook: latireren].

LATOEN (GM3) · mengsel van 65% koper en 35% tin, messing.

LAUDE, zie LA ODE.

LAUWEN (GM1) · de bewoners van Laos.

LAWANG, zie KULIT-LAWANG.

LAXATIE, zie LACCAGIE.

LAZERIJ (K/GM4) · melaatsheid, lepra [ook: lasernij].

LEBE (II,1) · Mohammedaans dorpsgeestelijke. Zie PAULUS in voce.

LECHOURIS (II,3) · lijnwaden uit Agra. Bij YULE-BURNELL *laccowries* gespeld [zie ook: lacorijs].

LECHYAS, zie LECISEN.

LECISEN (T4) · lychee. Chinees *li-tji* [ook: lectiesen, lechyas].

LECTIESEN, zie LECISEN.

LEDEREN, zie LAEDEREN.

LEEGHTE (T4) · de laagvlakte aan de westkust van Formosa.

LEEUWENDAALDER (II,1/P/K) · Nederlandse munt, geslagen na de afzwering van Filips II en genoemd naar de beeldenaar. De munt werd later vervangen door de provintiedaalder*, maar bleef als handelspenning nog lang in gebruik; speciaal in de Levant was zij zeer gewild. **P** geeft als waarde 1½ gulden; zie ook bij kroon. **K**: munt ter waarde van 48 stuiver* [zie ook: kroon, kruisdaalder, provintiedaalder].

LEGGER (I,1/I,2/T1/GM1) · 1. groot water- of wijnvat, dat als regel in het ruim van het schip bleef liggen; inhoud ruim 400 liter (I,1) of 563 liter (I,2 en T1). Kleinere vaten heetten varkens*. **GM1**: groot watervat van 500, 750, 1000 Nederlandse kan*; 2. handelsagent, commies of factor.

LEGGERS IN SCHOVEN (GM1) · watervaten in duigen

overgezonden om ter plaatse in elkaar te worden gezet.

LEGGERWERK (III) · vaatwerk.

LEGIA (II,3/P/GM4) · Europese naam voor de beste kwaliteit Perzische zijde*, zogenaamde koningszijde, afkomstig uit Laidjan aan de Kaspische Zee. Het woord betekent: moerasland. In Perzië zelf was de naam *khervār* of *karvary*. **P** geeft als omschrijving van *kharwari*: een goedkope soort van zijde. **GM4**: de zijde die men in Europa gewoonlijk legia noemde en die van Ghilan kwam; soms khervari genoemd omdat ze per ezelsvracht van 294½ kg of khervar* werd berekend [ook: charwary, karvary, khervari; zie ook: allegias].

LEGWARINGEN, zie LIJFHOUTEN.

LEKAS (A) · snel [ook: lekees].

LEKEES, zie LEKAS.

LEKKAGE, zie LACCAGIE.

LEKOU, zie LI-KUAN.

LELAJAN (GM9) · grote handelsprauw met drie masten en twee roeren [ook: lalayang].

LEMAHDUWUR (GM8) · het terras voor de kraton, waar de susuhunan zich bij feestelijke gelegenheden aan zijn onderdanen vertoonde [ook: lammadoehoer].

LEMIEREN (GM2) · aanbreken, in 'het lemieren van de dag'.

LEMINIAS, zie LHEIMENIAS.

LENG (I,1) · strop of lus van touw, dat rondom een last werd geslagen.

LENGGUA (II,1/GM3) · een hard- of ijzerhoutsoort. **GM3**: woudreus die hout levert geschikt voor meubels. Maleise naam voor *aerocarpus indicus* [ook: ligoa, lingoa].

LENGKUAS (GM4) · wortelstok van de *alpinia galanga*, die een opwekkend middel voor maag en ingewanden levert. Maleis [ook: lancquas].

LENSEN (T4) · het voor de wind weglopen van een schip met een beperkte zeilvoering bij storm.

LENS POMPEN (GM3) · droog pompen, zolang pompen dat geen water meer wordt opgehaald.

LEPELSTUK (GM1) · soort scheepsgeschut van klein kaliber.

- LEPOU, zie LI-PU.
- LERGATIE, zie LARGATIE.
- LEUSE (T4) · salvo, sein.
- LHEIMENIAS (I,2/II,3) · blauwe lijnwaden met witte sterretjes (I,2: van Europees maaksel, II,3: uit Gudjarat). Zie ROUFFAER-JUYNBOLL I, Bijlagen, blz. V en YULE-BURNELL in voce *lemmanees* [ook: leminias, lhoemenias, lhymenias].
- LHOEMENIAS, zie LHEIMENIAS.
- LHYMENIAS, zie LHEIMENIAS.
- LICENTMEESTER (III) · hoofd van de dienst der in- en uitvoerrechten. De drie functies van sjahbandar*, ontvanger-generaal en licentmeester zijn moeilijk uiteen te houden. Dikwijls was de licentmeester tevens sjahbandar. Zie DE HAAN, *Oud-Batavia I*, blz. 229 met noot en STAPEL III, blz. 167-168.
- LIENTUAAN (II,1) · gezuiverde vermiljoen, veel in de pharmacopae gebruikt, en ook wel levenselixer genoemd. Chinees *lien-tan*.
- LIGNEA, zie CASSIA LIGNEA.
- LIGNUM ALOË, zie ALOËHOUT.
- LIGNUM FISTULA (I,2) · het hout van de cassia fistula*.
- LIGOA, zie LENGGUA.
- LIGTER, zie SMALSCHIP.
- LIGUE (K) · verbond.
- LIJFHOUTEN (I,1) · dikke planken aan weerszijden van het dek* van een schip, overlans lopende, tegen de verschansing aan. De ribben* en balken zijn hier aangehecht of ingezwaluwd [ook: legwaringen, wattergangen].
- LIJFSVERPANDE (GM4) · personen die ter aflossing van schulden in (tijdelijke) slavernij vertoefden.
- LIJK (I,1) · zoomtouw of boordsel van een zeil. 'Uit de lijken geslagen' = uit het boordsel gescheurd. Het woord lijk – Engels *leech* – is overgenomen van het Spaanse *liga* = band.
- LIJNSLAGER (K) · touwslager.
- LIJNWAAD, zie KLEED.
- LIJWAAT, zie KLEED.
- LI-KUAN (II,1) · ambtenaar van het ministerie van ceremoniën in China. In het zuiden uitgesproken als *li-ku* [ook: lekou; zie ook: li-pu].
- LIMIEREN, zie LUMIEREN.
- LINGOA, zie LENGGUA.
- LIPLAPPEN (GM9) · insmeren van schepen met een Buginees of moors* middel (liplap) ter bescherming tegen de houtworm.
- LIPOUY, zie LI-PU.
- LIPPEN (I,1) · de in een bepaalde vorm uitgezaagde delen van een balk of plank, die bij het lassen in elkaar sluiten. Voor verschillende soorten zie MOSSEL, figuur 15 - 32.
- LI-PU (II,1/GM4) · ministerie van ceremoniën in China, dat onder andere tot taak had de tribuut-brensende gezantschappen te ontvangen. Bij de Compagnie ook gebruikt als titel voor leden van de rijksraad [ook: lepou, lipouy; zie ook: chincon, likuan].
- LIQUIDATIE (K) · akte van afrekening en vereffening.
- LITTEL (II,2) · gewichtseenheid voor indigo* en andere waren, volgens STAPEL 300 pond*; volgens de UYTREKENING te Machilipatnam variërende tussen de 294 en 300 pond.
- LIUSUNEUS (T1) · weerschijnende armozijn* met bloemwerk [ook: densos].
- LIVRE (P) · munt ter waarde van circa 17 stuiver*. Zie TAVERNIER, blz. 478 noot 1, waar hij 15.000 thoman gelijkstelt met 690.000 livres [ook: pond, Frans –].
- LODIE (I,1) · Russisch zeilvaartuig. Zie RÖDING sub voce *loddinger* [ook: lodi].
- LODI, zie LODIE.
- LOG (I,1) · houten doos of bakje; boterlog, zoutlog. Een Duits Compagniesdienaar vertaalde boterlog door Butterdose.
- LOGE (K) · factorij.
- LOIA, zie LOJANG.
- LOJANG (II,1) · geel koper of messing, een mengsel van rood koper en tin. Maleis [ook: loa].
- LOKOBOU (II,1) · Siamese of Cambodjaanse nootjes.
- LOLARO (GM2) · Ternataanse naam voor een *brugiera-*

soort; boom, tot de mangrove- of vloedbosvegetatie behorend.

LOMBONG (GM6) · rijst'schuur. Maleis en Javaans *lumbung*.

LONGEBATTEN (GM2) · doeken, in de Timor-archipel gewild.

LONGIJS (I,1/II,2/II,3) · 1. lange, smalle heupdoeken, welke twee- of driemaal om de heup werden gewonden; ook sjaals, voor kleding bij koud weer, en voor bedbedekking. Ze waren van wol of katoen, terwijl de duurere zijden randen hadden. Een enkele maal komen ook geheel zijden longijs voor. Van het Hindus *lungi*. Zie YULE-BURNELL sub voce *loonghee* [ook: longo's]; 2. een stuk lijnwaad, dat bij de indigo*bereiding als filter werd gebruikt [zie ook: looy].

LONGO'S, zie LONGIJS.

LONTROTAN (II,1) · een rotansoort die zacht en lang smeult en daarom als lont gebruikt werd.

LOOD (II,1) · gewichtseenheid, $\frac{1}{6}$ mark*.

LOOK (I,1) · knoflook, of het aftreksel uit de bollen daarvan, waaraan medicinale kracht werd toegeschreven.

LOOP (I,1) · 1. dysenterie; rode loop is bloeddysenterie [ook: parsingh]; 2. deel van het dek* dat van voor naar achter doorloopt. Men heeft stuurboords- en bakboordsloop. Schepen met doorgaande loop zijn schepen zonder kuildek, met een recht doorgaand dek, zogenaamde gladdekschepen [ook: loopgang; zie ook: kuil].

LOOPGANG, zie LOOP.

LOOS (I,1) · al wat men aan reservedelen of -materialen meenam was loos of waarloos. Wat niet aanstonds nodig was werd meegenomen 'voor de loos'. VAN YK gebruikt voor (waar)loos want: opgeslagen want [ook: waarloos].

LOOY (II,3) · stuk lijnwaad dat bij de bereiding van indigo* als filter dienst deed [ook: loy; zie ook: longijs].

LOPEN, GESCHROEFDE – (P) · geweerlopen waarvan de binnenkant schroefvormig was.

LORI, zie LURIVOGEL.

LORINE, zie LARIJN.

LORRENDRAAIERS (II,1/K) · lieden of vaartuigen die

handelden op daartoe door de Compagnie verboden plaatsen, of in verboden artikelen; monopoliebrekers, smokkelaars. Meest inlanders, maar ook wel Europeanen. K: bedriegers, knoeiers, vaak smokkelaars.

LOY, zie LOOY.

LUMIEREN (T4) · aanbreken, lichten van de dag [ook: limieren].

LURAH (II,3) · titel met de betekenis hoofd of chef; in de tijd van Mataram was het een predikaat voor hoge ambtenaren; thans voor het hoofd van de dorpsgemeente of kalurahan. Javaans.

LURIVOGEL (II,3) · kortstaartige, bontkleurige papegaai uit de Molukken, van het geslacht *lorius*. Zij werden wel als geschenk aan Voor-Indische vorsten gegeven. In het Maleis komt naast luri ook nuri voor [ook: lori].

LUTI-LUTI (GM1) · pokken. Molukken-Maleis.

M

MA^o · mahmudi*.

MS. · maas*.

MAAG (K) · verwant.

MAAS (II,1/II,3/T2) · rekenmunt. In Japan en China $\frac{1}{6}$ taël*, respectievelijk circa 7 stuiver* en circa 8 stuiver. In Siam $\frac{1}{6}$ taël, circa 9 stuiver. Op Atjeh en Makassar waren er gouden mazen, beide $\frac{1}{6}$ gouden taël, respectievelijk $12\frac{1}{2}$ en 30 stuiver; op Atjeh was er ook de zilveren maas ter waarde van $\frac{1}{8}$ Spaanse reaals*, dat is $7\frac{1}{2}$ stuiver. Afgekort: ms. [ook: mas].

MACIS (I,1) · foelie*. Uitgesproken als het Franse *macis*. Engels *mace*, Italiaans *mace*. Mogelijk hetzelfde als het Latijnse *maccis*. Zie echter YULE-BURNELL in voce en WARBURG, blz. 11-13 en 55 vlg. In KERN noemt Van Linschoten het *massa*.

MADA (II,3) · (Hindustani) vrouw; beeldrijke naam voor een bak bij de indigo*bereiding, welke haar toevoer ontvangt uit een andere bak, die *ner* (man) heet.

MADAFANUMS, zie MADAPHONTS.

MADAFOENES, zie MADAPHONTS.

MĀDAMBI (K) · klein hoofd met beperkte bevoegdheden (Malabar).

- MADAPHONTS (II,1) · fijne katoenen doeken, genoemd naar de stad Madapollam. Zie YULE-BURNELL in voce *madapollam* [ook: madafanums, madafoenes; zie ook: madaps].
- MADAT (GM5) · term in Indonesische talen voor opium, in de staat om geschoven te worden.
- MADDAWANIJS (II,2) · katoenen doeken, vermoedelijk naar zeker dorp genoemd. De bijvoeging *borre* duidt aan dat ze geel waren (zie bij *boreh*).
- MADIKA (GM7) · titel van hoofden in Midden-Celebes.
- MADOPS (II,2) · doeken of kleden van katoen; vermoedelijk naar Madapollam genoemd [zie ook: madaphonts].
- MADURA (A) · Indiase textielsoort.
- MAGGEREBBER (II,3) · Arabier. *Maghrabī* = westelijk. Zie YULE-BURNELL in voce *muggrabee* [zie ook: mangerabe].
- MAGH (GM2) · bewoner van Arakan in Birma [ook: Moga].
- MAHALDAAR (GM7) · 'deurwagter' (Coromandel).
- MAHMUDI (II,3/P/GM1/GM2) · 1. zilveren Perzische munt, $\frac{1}{100}$ thoman*, dat is circa 8 stuiver*. **P**: ze waren van een laag gehalte en werden te Surat geslagen. **GM1**: in 1624 in Surat 10 stuiver of iets meer. **GM2**: afkorting: ma°; 2. **II,3**: een soort lijnwaad. Zie YULE-BURNELL, 707b.
- MAHOUBA, zie MAHULI.
- MAHOUT, zie MOHAWAT.
- MAHU PUTIH (A) · groeistadium van de sagopalm, waarin het meelgehalte in de stam op zijn maximum is [zie ook: mayang baru, siriboa].
- MAHULI (A) · kleine vlerkprauw [ook: mahouba].
- MAINATU (GM3) · wasman. Het woord komt zowel in Indiase talen voor als in het Maleis.
- MAINTENUE (GM8/K) · **GM8**: gerechtelijke handhaving. **K**: onderhoud.
- MAINTIMENTOS (P/GM3) · **P**: proviand. **GM3**: levensmiddelen [ook: mantimentos].
- MAJANG, zie 1. KUNTING; 2. MAYANG.
- MAJORAAL (GM4/GM7) · dorpshoofd op Ceylon. Singalees *gamarale*.
- MAJORES (P) · bewindhebbers.
- MAKADANG ETANA, zie MAKKADAÄNG-TANA.
- MAKADANTANA, zie MAKKADAÄNG-TANA.
- MAKKADAÄNG-TANA (GM7/GM9) · **GM7**: rijksbestuurder. Buginees. **GM9**: de titel van de rijksbestuurder van Boni [ook: makadang etana, makadantana].
- MAKUT, zie HARDER.
- MALIGNANT (T3) · boosdoener. Frans *maligne* = boosaardig.
- MALIGNEREN (K) · kwaad doen [ook: malingneren].
- MALIK UD TADJIR (GM4) · hoofd (letterlijk: vorst) der kooplieden (Perzië) [ook: melktusaar].
- MALINGNEREN, zie MALIGNEREN.
- MALLEMOLLEN, zie MALMALS.
- MALMALS (II,2) · mousseline stoffen. Hindustani; door Jan Compagnie herhaaldelijk verbasterd tot mallemolens. Zie YULE-BURNELL in voce *mulmull* [ook: mallemolten].
- MALVA (II,3) · plant van de familie der *malvaceën*; de gedroogde bladeren werden gebruikt als laxans, terwijl uit het zaad van sommige soorten een surrogaat van muskus bereid werd [ook: malve].
- MALVADIS, zie QUARTILLE.
- MALVE, zie MALVA.
- MAMANDAR, zie MANDAR.
- MAMANKAN FEEST (GM2) · vergadering van vorsten en hoofden in Malabar onder het voorzitterschap van de zamorin*, eens per twaalf jaar gehouden.
- MAMINWAARTS, zie MANNUWAAR.
- MAN (I,2/II,2) · 1. in geheel West-Azië bekende naam voor een gewichtseenheid van de meest uiteenlopende zwaarte. In Arabië kende men een man van 2½ pond* Hollands, maar er waren ook mans van 20, 24, 36, 53, 68 en 74 pond. Het verschil werd niet slechts bepaald naar het land, maar ook door de te wegen koopwaar. Zo werd de indigo* meest verkocht in mans van 36, de salpeter daarentegen in mans van 68 pond. In eenzelfde land had men soms twee soorten mans; zo kende men in Gudjarat een grote man van 36½ pond en een kleine man van 34½ pond. Onafhankelijk van de plaatselijke waarde was de man verdeeld in 40 ceer*. 10 Man was een

- frasel*, 150 man een bahar*. Het woord man is niet het Portugese *moa* = hand, maar van oud-Mesopotamische oorsprong en komt reeds in het klassieke Grieks voor en in het Latijn als *mina*. Zie YULE-BURNELL in voce *maund*; ook HOTZ, blz. 410 [ook: maon, maun, maund]; 2. gewichtseenheid voor parels, $\frac{1}{20}$ mangelin*.
- MANAKOLAM NAMBEDDI, zie bij NAMBURI.
- MANCEPDAAR, zie MANSABDAR.
- MANCHIA, zie MEN-I-SJAH.
- MANCHUA (K) · vrachtboot met één mast en een vierkant zeil [ook: mansjouw].
- MANDAAT OLA, zie SANNA.
- MANDADOOR, zie MANDUR.
- MANDAMENT (II,2) · in Turkije en Perzië gebruikte naam voor gunstbrief, vrijpas of privilege. De vorm mandament is van de Portugezen overgenomen, *mandamento* [ook: commandement; zie ook: caul, firman, parwana].
- MANDAR (P) · chef de réception [ook: mamandar].
- MANDEK (II,2) · helper van een parelduiker, 'steenophaalder'. VERSAMELING DER WOORDEN: 'Mandekkos zijn handrijkers van de paarlduykers'.
- MANDIOCA, zie MANIOK.
- MANDOSTI (II,2) · plantaardige rode verfstof [ook: thioli mandosti; zie ook: meekrap].
- MANDUR (III/GM4/A) · opziener. Portugees *mandador*; in de talen van de Archipel en ver daarbuiten is dit woord overgenomen als mandor of mandur. **GM4**: inlandse opziener. **A**: voorman [ook: mandadoor].
- MANGELEN (T2) · ruilhandel drijven.
- MANGELIN (II,2/GM1) · gewichtseenheid voor het wegen van diamanten. Tamil *manjadi*, zaadkorrel van de *adenanthera pavonina* – vergelijk grein, dat ook een zaadkorrel was. De gewichten waren niet overal even zwaar, bijvoorbeeld 9, 12 of $13\frac{1}{2}$ in een pagode*. Van de meest gebruikte waren volgens STAPEL $302\frac{3}{4}$ mangelin gelijk aan 419 karaat*. Dit komt vrij nauwkeurig overeen met de opgave van DE THÉVENOT V, blz. 293: 'Le poids principal des diamans est le mangelin; il pèse cinq grains et trois cinquièmes, et le carat ne pèse que quatre grains; et cinq mangelins sont sept carats'. De UYTREKENING daarentegen zegt, onder Golconda: '1 mangely is $1\frac{3}{8}$ karaat diamants gewigt'. Zie ook YULE-BURNELL in voce *man-*
- gelin*. **GM1**: schommelend van $1\frac{3}{8}$ tot $1\frac{1}{2}$ karaat [ook: mangely, mansjadi].
- MANGELY, zie MANGELIN.
- MANGERABE (II,3) · gouden muntje in Arabië ter waarde van ruim $1\frac{1}{4}$ reaal*. De naam betekent Arabier (zie bij maggerebber).
- MANGGRA (GM3) · boom met smakelijke vruchten, *mangifera indica*.
- MANGI, zie LALARI.
- MANGIE (GM11) · stuurman. Zie YULE-BURNELL in voce *manjee*.
- MANIAGAR, zie MANIYAKKAR.
- MANIANTIE (GM1) · administratie, beheer.
- MANIENCE (GM6) · hantering, afdoening, behandeling van zaken. Bastaard-Frans.
- MANIËREN (K) · leiden, besturen.
- MANIGAR, zie MANIYAKKAR.
- MANIHOT, zie MANIOK.
- MANINGAER, zie MANIYAKKAR.
- MANIOK (I,1/II,3) · zeer meelrijke wortel van de cassavesoort *jatropha manihot*. De wortelknollen werden gedroogd en tot meel (Portugees *farinha**) gemalen. Een beschrijving in L'HONORÉ NABER, blz. 13 e.v. [ook: mandioca, manihot].
- MANIYAKKAR (II,2/GM6/K) · inheemse titel voor dorpshoofd. STAPEL: 'opsienders van 't volck van den koninck'. Zie YULE-BURNELL in voce *monegar*. **GM6**: dorpshoofd ter kust van Madurai. **K**: Indiaas dorpshoofd, opziener van het volk [ook: maniagar, manigar, maningaer].
- MANJELA, zie CURCUMA.
- MANNA (II,3) · een gomachtige substantie, die zich als druppels afzet op de bladeren van zeker soort bomen, onder andere de assagaaybomen op Mauritius. De gestolde druppels werden als korrels ingezameld en als purgeermiddel gebruikt.
- MANNEN (GM2) · aan de man brengen.
- MANNETJESFOELIE (I,2) · foelie* van de mannetjesnoten*.
- MANNETJESNOTEN (I,1) · weinig geurige nootmus-

kaatsoort, soms als medicijn gebruikt. *Myristica fatua*. Maleis: *pala laki-laki*. Zie WARBURG, blz. 331 e.v. RUMPHIUS (*Herbarium*) zegt dat men in tegenstelling tot de 'oprechte' noten ook 'wijfkens' vermeldt.

MANNUWAAR (GM9) · belastingpachter, pachter van een district (Coromandel) [ook: maminwaarts, mannuwaar].

MANO, SOTTO – (P) · ondershands.

MANSAB (GM8) · soldaat van een mansabdar*.

MANSABDAR (GM6/GM8) · **GM6**: officier van lage rang. Perzisch. **GM8**: officier die, al naar zijn graad, van tien tot in de duizenden ruiters onder zich had. Ook niet-militaire ambtenaren waren zo ingedeeld, hoewel ze in werkelijkheid geen soldaten onder zich hadden [ook: mancepdaar].

MANSCHIA, zie MEN-I-SJAH.

MANSEL, zie MENZEL.

MANSJADI, zie MANGELIN.

MANSJOUW, zie MANCHUA.

MAN-TAURIS, zie MEN-I-TABRIZ.

MANTIMENTOS, zie MAINTIMENTOS.

MANTRI (II,1/II,3/GM6) · een hoge dienaar van de vorst, rijksbestuurder. Thans de titel voor vele inheemse ambtenaren, zoals *mantri-politie*, *mantri-tjatar* (vaccinateur), *mantri-tjandu* (opiumverkoper) etc. Maleis; Sanskriet *mantrin* = raadsheer of minister. **GM6**: mantri heeft op Java ongeveer de betekenis van ambtenaar [ook: mentry].

MANUWAAR, zie MANNUWAAR.

MAON, zie MAN.

MAPPILLA, zie MOPLA.

MAPULE, zie MOPLA.

MARADIA (GM7) · vorstentitel in Midden-Celebes.

MARADOS, zie bij PHOTAS.

MARAMBI (GM7) · titel van zekere lagere hoofden bij de nairōs*.

MARASAOLY, zie MARSAOLÉ.

MARDIJKER (II,1/A) · oorspronkelijk vrije inlander, wonend buiten zijn eigen stamland; ook vrijgelaten

slaaf en zijn afstammelingen. Daar voor vrijlating allereerst de christenslaven in aanmerking moesten komen, wordt mardijker herhaaldelijk gebruikt in de betekenis: inlands christen. Maleis *mërdika* = vrij. Zie VALENTIJN IIa, blz. 256, en vooral DE HAAN, *Oud-Batavia* I, blz. 512 e.v. **A**: in de stad wonende vrije Aziaat van niet-Ambonese afkomst.

MARELES, zie bij DEKKUM.

MARGARITHAPARELS (I,2) · parels van de Margaritha-eilanden, gelegen voor de kust van Venezuela, aan het oostelijk uiteinde van de Benedenwindse Eilanden. Latijn *margarita* = parel [ook: margrittepeerlen].

MARGOSA (T1/T2) · **T1**: in Zuid-India (**T2**: Zuid-China) en Ceylon de naam voor de bitterboom of *neemtree*. Vruchten, bladeren en bast werden gebruikt in de geneeskunde [ook: merregose].

MARGRITTEPEERLEN, zie MARGARITHAPARELS.

MARIAGLAS, zie GLAS, MOSCOVISCH –.

MARINJO (II,1/III/K) · bode of boodschapper; van de Portugezen overgenomen titel voor lagere inheemse ambtenaren in de Molukken. Thans in de Molukken nog wel gebruikt voor politie-oppassers, en zelfs voor de bediende die de kinderen naar school brengt. De oorspronkelijke betekenis schijnt te zijn geweest waterschout. Het zou dan het Portugese *marinho* zijn: tot de zee behorende. Zie DE HAAN, *Priangan* II, blz. 777-778. **K**: gerechtsdienaar [ook: marinyu, marnigne, merinho, merinje; zie ook: bosmarinjo].

MARINYO HUTAN, zie BOSMARINJO.

MARINYO KEWAN (A) · persoon die namens het dorpsbestuur belast is met het toezicht op het gebruik van de woeste grond.

MARINYU, zie MARINJO.

MARK (II,1/GM4) · gewichtseenheid voor het wegen van goud, zilver en edelgesteenten. Niet overal even zwaar, maar meest 230,4 gram, en dan genoemd mark-troys, naar de stad Troyes in Frankrijk. Er zijn verschillende onderverdelingen: 1 mark (fijns) = 12 penningen* = 24 karaat* = 288 grein* = 4920 milligram; 1 mark = 8 once* = 16 lood* = 64 quent* = 160 engels* = 5120 ase*; 1 mark = 10 mat*. Ook in de geneeskunde was de mark een gewichtseenheid. De onderverdeling was daar: 1 mark = 8 oncen = 64 drachmen = 192 scrupel = 3840 grein. **GM4**: 1 mark = 16 lood = 288 grein.

MARKAL (II,2) · maat voor granen; de inhoud aan

graan had een gewicht van circa 12 ceer*, circa 20,4 pond*.

MARKKREAAL (II,1) · reaal* van markzilver*, die in Indië 60 stuiver* gold [ook: merckreaal, reaal (Spaanse –)].

MARKZILVER (II,1) · zilver van hoog gehalte.

MARNAS (T2) · moeras, laag gelegen land [ook: mo-rats].

MARNIGNE, zie MARINJO.

MARSAOLÉ (GM4) · aanduiding voor de vier aanzienlijkste niet-vorstelijke geslachten van Ternate, speciaal voor het eerste daarvan [ook: marasaoly].

MARSZEIL (I,1) · zeil, onmiddellijk boven de beneden- of onderzeilen, dus het tweede van onder af. Het grootmarszeil is dat zeil aan de grote mast, het voormarszeil hetzelfde aan de fokke*mast.

MARTAVAN (I,1/T3) · rood-stenen pot, van kleur en substantie ongeveer als rode dakpannen. Doordat de martavanen enigszins poreus zijn, gaan ze, indien ze met water zijn gevuld, 'zweten', en de verdamping van dit 'zweet' houdt het water in de martavanen koel. Genoemd naar de plaats Martaban in het district Rangoon. T3: gebruikt in Azië voor het bewaren van drinkwater etc. aan boord van inheemse vaartuigen.

MARTGANG (GM1) · tegen marktwaarde.

MARUMAKATTĀYAM (K) · 'oom-opvolging', opvolgingswijze binnen een taravād*: als de kāranavan* overleed werd hij opgevolgd door zijn oudste neef.

MAS, zie MAAS.

MASCHALLIAET (P) · vermoedelijk een geruite stof. VERDAM-VERWIJS: *masche* = maas van een net.

MASEL, zie MENZEL.

MASHA (II,3) · gewichtseenheid in Hindustan, 1/2 thool*, circa 15 gram. De namen van de gewichten masha en thool moeten etymologisch identiek beschouwd worden met maas* en taël* [ook: masse].

MASKORAEEL (T4) · gebundelde strengen koraal.

MASSE (II,3) · 1. streng (zijde* of haar); 2. masha*.

MASSECAU (T2) · alcoholische drank.

MASSENAYER (A) · roeier.

MASSIGE, zie MESQUN.

MASSOOI, zie KULIT-LAWANG.

MASSUUR, zie MAZUR.

MASTIEK (II,3) · welriekende harssoort van de mastiekboom, dat om zijn aangename geur gekauwd werd. Reeds bekend uit de Griekse literatuur.

MASUYR, zie MAZUR.

MAT (II,1/II,2) · gewichtseenheid voor het wegen van edele metalen, 1/10 mark*. II,2: goudgewicht, gelijk aan 2,4 karaat*.

MATACAO, zie MATAKAU.

MATAKAU (II,1/A) · letterlijk (Ambonees): rood oog, in de betekenis van boos oog; oorspronkelijk elk magisch middel om rovers en onheilbrengers te weren, en bezittingen tegen dieven te beschermen. Het hoort dus thuis bij het fetisjisme. In de Molukken kende men algemeen het gebruik van matakau-drinken, bij gelegenheid van een verzoening, het doen van een plechtige belofte, het sluiten van vrede of bondgenootschap. De daarbij gebruikte drank bestond meest uit palmwijn of saguweer*, vermengd met wat bloed van mens of dier; het kon evenwel ook uit zuiver water bestaan. Dikwijls werden er voor het gebruik nog voorwerpen ingedompeld, waaraan men magische kracht toeschreef, als een kogel, een pijlpunt, een armring etc. Zie VALENTIJN III, 1, Ambonsche Zaaken van den Godsdienst, blz. 10 e.v. A: animistische eedsformule; verbodsteken bij de ingang of rand van een kebon* of dusun* [ook: matacao, mattacau, mattekauw].

MATA-MATA (GM7) · spion.

MATIAAL (II,2) · zeker soort Bengaalse zijde* van goede kwaliteit.

MATICAL, zie MUSKAL.

MATTACAU, zie MATAKAU.

MATTEKAUW, zie MATAKAU.

MATTHAM (II,2) · zekere alliage, op Coromandel gebruikt bij het essaaiëren van goud. Het bestond uit drie delen fijn zilver, vermengd met een deel koper.

MATTHAN (II,3) · pols- of karnstok, onder andere gebruikt bij het bereiden van indigo*.

MAUIEN, zie MAWE.

MAUN, zie MAN.

MAUND, zie MAN.

- MAURISSEN, zie MURIS.
- MAUSQUIT, zie MESQUN.
- MAWE (A) · animistisch priester [ook: mauien, mayuin].
- MAYANG (A) · palmbloesem [ook: majang].
- MAYANG BARU (A) · bloeistadium van de sagopalm, waarin het meelgehalte in de stam begint af te nemen [zie ook: mahu putih, siriboa].
- MAYPOOSTEN (II,2) · geweven kains* of doeken uit Bengalen.
- MAYUIN, zie MAWE.
- MAZUR (II,2) · lastdrager. Hindustani *mazūr*. STAPEL: 'coelijs off arbeydsame menschen' [ook: massuur, masuyr].
- MEDITATIE (K) · overweging, beraadslaging.
- MEEKRAP (II,2/II,3) · plantaardige rode verfstof, gebruikt voor het kleuren van textiel; zeer veel verhandeld in geheel Voor-Indië en Perzië. Er waren bij de Compagnie vele Indische en Perzische namen voor deze verfstoffen, zoals craproot*, foa*, galiga*, mandosti*, ruinas* en saye*. Een beschrijving bij MILBURN I, blz. 141. De VERSAMELING DER WOORDEN zegt: 'foe sijn meewortelen in Persia', elders: 'mandosti, zaywortels om chitsen te verwen'. Dit is niet juist, daar mandosti hetzelfde is als foa, terwijl saye ook wel een verfstof is, maar van een andere plant [ook: meewortelen].
- MEENINGH (K) · bedoeling.
- MEEWORTELEN, zie MEEKRAP.
- MEIDAAN (II,3/GM4) · plein, open ruimte. Als regel werd bedoeld de beroemde meidaan te Isfahan; zie STAPEL II, 3, blz. 280. De VERSAMELING DER WOORDEN zegt: 'voorhoff des Tempels'. Perzisch *maidān*.
- MĒLKKŌYMA (K) · oppervoogdij over een tempelgebied.
- MELKTUSAAR, zie MALIK UD TADJIR.
- MELVINGSDOEK (I,1) · een bepaald merk van zeildoek. Zie RÖDING op *Segeltuch*.
- MENEES (GM1) · kuiperijen, kwade praktijken [ook: minees].
- MENGELEN, zie MINGELEN.
- MEN-I-AKBAR (P) · Perzische gewichtseenheid, 50 pond*.
- MEN-I-SJAH (II,3/GM2) · Perzische gewichtseenheid, overeenkomend met 11½ pond* Hollands, verdeeld in 2 men-i-tabriz*; ⅓ carga*. Letterlijk: 'koningsman'. GM2: 5,89 kilogram [ook: chaman, manchia, manschia].
- MEN-I-SURAT (P) · Perzische gewichtseenheid, 34½ pond* (gelijk aan 3 men-i-sjah*).
- MEN-I-TABRIZ (II,3) · Perzische gewichtseenheid, een halve men-i-sjah*. Genoemd naar de stad Tabriz. Gelijk aan de batman* [ook: man-tauris].
- MENTIE (K) · melding.
- MENTRY, zie MANTRI.
- MENUDENTIËN (T1) · kleinigheden, levensmiddelen [ook: minutieën].
- MENZEL (II,3) · dagreis; in STAPEL omschreven als rustplaats voor karavanen, eindpunt van de dagreis. Perzisch [ook: mansel, masel].
- MERA (II,3) · rood. Maleis *mērah* = rood.
- MERABULAS, zie MIRABOLANEN.
- MERCEDES (GM2) · gunsten, lonen, ongeveer hetzelfde als beneficiën. Spaans.
- MERCKKREAAL, zie MARKKREAAL.
- MERE (GM11) · onvermengd, zuiver. Latijn *merus*.
- MERINHO, zie MARINJO.
- MERINJE, zie MARINJO.
- MERITEREN (K) · waard zijn.
- MEROCKEN (T4) · plunderen. Vermoedelijk afgeleid van Spaans *merodear*.
- MERREGOSE, zie MARGOSA.
- MESDJID, zie MESQUN.
- MESIGIT, zie MESQUN.
- MESNAGIE (K) · zuinigheid.
- MESOLANY (II,1) · eenvoudige sterke stof, van Europees fabrikaat, veel naar Indië geëxporteerd. Ze was half uit linnen, half uit schapewol geweven. De oorspronkelijke naam, het Italiaanse *mezzolana*,

betekent dan ook half wol. Zie HEIDEN in voce *mesolan*.

MESQUN (II,1) · moskee. Verbastering van het Portugeze *mesquita* [ook: massige, mausquit, mesdjid, mesigit, missigit, musquit].

MESTIES (II,2/T2/GM1/K) · halfbloed, geboren uit ouders van verschillend ras. Zie VETH, blz. 97-101, en YULE-BURNELL in voce *mustees*. **T2**: persoon van gemengde Aziatische en Spaanse afkomst. **GM1**: niet scherp van de toepassen* te onderscheiden, het percentage Portugees bloed is bij hen groter. **K**: kind van een Europese vader en een inheemse moeder.

MESUSEN (GM2) · misbruiken, overtredingen.

METICAAL, zie MUSKAL.

MEXICAAN, zie REAAL VAN ACHTEN.

MEYNING (GM3) · verkoop bij opbod [zie ook: mijnen].

MIERBAER (GM6) · ontvanger der havenrechten, een lagere functie dan sjahbandar*. Perzisch *mir-bahr* = havenmeester.

MIERDA, zie MIRDAHA.

MIERIKSWORTEL (I,1) · de vlezige wortel van de mierik (dat is lepelblad of peperwortel). Het extract werd in opgeloste vorm meegenomen als middel tegen de scheurbuik [ook: myr edick].

MIGNON (I,1) · kleinste soort scheepskanon.

MIJL (κ) · lengtemaat; de Duitse of Hollandse mijl mat 7,407 kilometer.

MIJNEN (T2) · bezit verwerven bij publieke verkoop [zie ook: meyning].

MILLE (II,1/II,2) · oorspronkelijk gierst, doch meest gebruikt voor maïs of Turkse tarwe, die thans nog in Zuid-Afrika millies heet. Portugees *milho* = gierst. Zie VETH, blz. 322 e.v. [ook: millie].

MILLIE, zie MILLE.

MINDJAK RASAMALA, zie RASAMALA.

MINE (GM4) · uitdrukking van het gelaat, gebaar.

MINEES, zie MENEES.

MINGELDINGE (GM1) · lage gelding, lage waarde.

MINGELEN (I,1) · inhoudsmaat, circa 1,2 liter, onderverdeeld in 8 mutsjes* [ook: kruik, mengelen].

MINUTIËN, zie MENUENTIËN.

MIR SHIKAR BASHI (GM2) · opperjagermeester, tevens hoofd der bossen, in Perzië [ook: immersi bassi].

MIRAB (GM6) · hoge beambte die het toezicht had over alle waterzaken in Perzië.

MIRABOLANEN (II,1) · pruimachtige vruchten van diverse *terminalia*-soorten, meest de *terminalia chebula*. Ze waren als laxans zeer in trek, en geconfijt ook als versnapering. Zie verder KERN II, blz. 52-53, *myrabalans* bij MILBURN II, blz. 218, en YULE-BURNELL in voce *myrabalans* [ook: merabulas; zie ook: carica].

MIRDAHA (II,2) · bij de Compagnie gebruikt als titel van het hoofd der matrozen op de kleine inheemse vaartuigen. Hindustani *mirdaha* is eigenlijk: het hoofd van 10 man [ook: mierda].

MIRDJUMLA (GM2) · schatmeester; de titel van de hoogste minister, den 'vertrouwer des rijks', van Golconda.

MIROMA (I,2) · plant met eetbare vrucht. Zie RICHARDSON [ook: miroude].

MIROUDE, zie MIROMA.

MISCAL, zie MUSKAL.

MISE (GM5/GM6) · inzet, voorschot, inleggeld.

MISSIGIT, zie MESQUN.

MISSLAG (I,1) · overslag of overmaat. Een balk of knie* wordt aan een andere verbonden met een voet mislag: er een voet overheen strekkende.

MITJENS (T1) · handschoenen [ook: mittens].

MITTENS, zie MITJENS.

MOA (T4) · alcoholische drank gedistilleerd uit de bloemen van de *bassia latifolia* [ook: mowa].

MOCQUAS, zie MUKKUVAS.

MOCQUODON, zie MOCUDDUM.

MOCUDDUM (GM11) · hoofdman [ook: mocquodon].

MODELJAAR, zie MUDALIYAR.

MODIM (A) · islamitische voorganger, die de gelovigen oproept tot of voorgaat in het gebed [ook: modun].

MODLIAAR, zie MUDALIYAR.

MODSEDEI, zie MOSSEDEY.

MODUN, zie MODIM.

MOELAWISSAAL (II,2) · tol voor vervoer van goederen langs de weg; 'weghgeden'. HAVART I, blz. 149, zegt: 'moela-wizaal beteykend een gerechtigheid, van ijder osse-dragt goed een wiza, 't welk omtrent drie duyten* naar onze rekening beloopt'.

MOERIANATTOE NAMBIAAR, zie MURIYANATTY NAMBIYAR.

MOERNAGEL (I,1/I,2) · het uitgegroeide vruchtbegin-sel van de kruidnagel'bloem, een ruim 2 centimeter lange, op een olijf gelijkende vrucht, die tot de voortplanting geschikt is. Hij bevat weinig olie en werd geconfijt in suiker of wijn. Zie PAULUS sub voce *kruidnagelen*, blz. 456, en het WOORDENBOEK DER NEDERLANDSCHE TAAL sub voce *moernagel* [ook: polangh, pulong].

MOERSACKY, zie MURASAKI.

MOESKOPPEN (II,1/T3) · stropen, plunderend het land doortrekken. De oorspronkelijke betekenis was doden, de kop inslaan. Zie VERDAM-VERWIJS in voce *moescoppen*. T3: stropen, geld aftroggelen, stelen [ook: muiskoppen].

MOESSADEN (GM2) · eetbare kruiden, groenten.

MOESSON (K) · in Malabar is de zuidwestmoesson (mei tot en met september) de natte of kwade tijd*, de noordoostmoesson (oktober tot mei) de droge tijd*. Tijdens het begin van de zuidwestmoesson was wegzeilen uit Malabar onmogelijk.

MOESSON, HARDE – (K) · de zuidwestmoesson, beginnend in mei, waarin geen scheepvaart naar Malabarse havens mogelijk was.

MOETSILKA, zie MUCHALKA.

MOETWILLIG (K) · kwaadwillig.

MOGA, zie MAGH.

MOGHATA (I,2/II,2) · goedkope zijde* van een in het wild levende zijderups. II,2: 'moghta off gebroocke zijde'; STAPEL zegt ook dat 'de doorgebete huysjes in moghta of florette gaeren werden verhaspelt'. Indien de vlinder uit de pop komt, voor deze is afgehaspeld, bijt zij er zich doorheen. Van de aldus beschadigde draden werd moghta gemaakt. Verschillende auteurs houden dit woord synoniem met *moonga*. Dit is volgens YULE-BURNELL echter een soort wilde zijde uit Assam; in de toelichting lezen we daar niettemin: 'The floretta' yarn or *muckta*'.

Daaruit zou zijn af te leiden dat moonga iets anders is als moghta [zie ook: mongo, selvatica].

MOGOL-ROPIA, zie bij ROPIA.

MOHANDIRAM (GM8/GM9) · GM8: officier bij de laskaren*. GM9: in Kandy een functionaris belast met het oproepen van de bevolking voor koninklijke diensten; tevens eretitel. In Nederlands gebied officier over twee ranchu (compagnieën) laskaren.

MOHAWAT (GM7) · olifantendrijver (Coromandel) [ook: mahout].

MOHOTTALA, zie MOHOTTIAR.

MOHOTTIAR (GM5/GM9) · GM5: secretaris (Kandy). GM9: in Kandy was dit een functionaris van wisselende rang, belast met het bijhouden van archieven; secretaris. In het Nederlandse gebied was hij een officier in rang tussen mudaliyar* en mohandiram* [ook: mohottala].

MOHUR (II,3) · de eeuwenlang in Hindustan gebruikte gouden standaardmunt, oorspronkelijk 10 ropia*, later circa 14 ropia [ook: moor (gouden -), moor, muhr; zie ook: xerafijn].

MOLEH, zie MULLA.

MOLLA, zie MULLA.

MOM (I,1/T3) · dik, krachtig, hopvrij bier uit Brunswijk, genoemd naar de eerste brouwer, Christiaan Mumme. Duits *Mumme*. T3: het werd veelal vanuit Europa op de schepen naar Azië meegegeven.

MOMAANSIGT (K) · voorwendsel.

MOMMIE (II,1) · welriekende balsem, gebruikt als geneesmiddel, speciaal bij beenbreuken, en om lijken te balsemen. Van hetzelfde Arabische grondwoord *mumia* is ook mummie afgeleid: met mumia gebalsemd lijk. Zie ook WOORDENBOEK DER NEDERLANDSCHE TAAL in voce *mummie*.

MONG, zie MOTH.

MONGO (II,1) · wilde of boszijde (zie bij selvatica) van een in Assam levende zijderups. Zie YULE-BURNELL in voce *moonga* [zie ook: moghta].

MONNIK, zie SPEEN.

MONTASSIS (II,3) · eenvoudige en zeer goedkope lijnwaden uit Gudjarat.

MOOIWEERSLAP, zie BONNET.

MOONGA, zie MONGO.

MOOR (II,2/GM4) · 1. naam waarmee in Voor-Indië een mohammedaan werd aangeduid; de hindus waren gentieven*. Portugees *mouros*. **GM4**: werd in de oudere generale missiven moor voor moslim in het algemeen gebruikt, geleidelijk kreeg het de zin van (moslimse) onderdaan van de groot-mogol van Ceylon; 2. mohur*.

MOOR, GOUDEN – , zie MOHUR.

MOP, HOLLANDSE – (GM9) · baksteen.

MOPLA (GM7) · moslim van gemengd Arabisch en Indisch bloed [ook: mappilla, mapule].

MORADOR (GM6) · ingezetene. Portugees.

MORADOS, zie bij PHOTAS.

MORATS, zie MARNAS.

MORBUM (GM2) · syfilus. *Morbus (gallicus)*.

MOREAS, zie MURIS.

MOREES, zie MURIS.

MOREREN (GM2) · zich ophouden, vertoeven.

MORI (II,3) · het lozingsgat in de bodem der bakken waarin de indigo* bereid werd.

MORLIOEN (T4) · mariljoen, harnas.

MORRI, zie MURIS.

MORSSERIJEN (GM4) · knoeierijen.

MORTEPAY (III) · soldaat of ambtenaar, wiens naam op de monsterral voorkwam en voor wie dus gage werd betaald, maar die in werkelijkheid niet bestond.

MORTIFICEREN (K/T4) · **K**: delgen, afdoen van een schuld. **T4**: vernederen, tuchtigen. Frans *mortifier*.

MOSAPHIJ, zie MOSSAHAFY.

MOSQUITJE (I,1) · mal voor het gieten van musketkogels.

MOSSAHAFY (II,1) · de koran. Arabisch *mushâf* = het boek [ook: mosaphij, moussaffij].

MOSSEDY (II,2) · inheemse ambtenaar op Pulicat. STAPEL omschrijft mossedy's als 'regenten en amptenaren'. De VERSAMELING DER WOORDEN zegt: 'modsed-

deis, hoffbediendens in Bengalen', en elders 'mossedijs zijn raadsheren op Cormandel' [ook: modseddei].

MOSSEROT (II,3) · 'boeckhouder van de munt' in Surat.

MOTH (GM9) · soort erwten [ook: mong, mung].

MOUCAO (A) · moesson*, seizoen.

MOUDE (I,1) · 1. korenmaat; 2. bak waarin men melk te romen zette. Middelnederlands [ook: mouw].

MOUPA, zie MÛTTA.

MOURI (II,3) · zeer fijn, stofachtig en roodgekleurd zand, dat bij de bereiding van indigo* daaronder vermengd werd, ten dele om ze minder broos te maken, ten dele om ze te verzwaren.

MOUSSAFFIJ, zie MOSSAHAFY.

MOUW, zie MOUDE.

MOWA, zie MOA.

MUCHALKA (II,3) · schriftelijk vastgelegde verplichting, contract. Bij de Compagnie werd er speciaal mee bedoeld het beruchte verbandschrift, dat alle vertegenwoordigers van Europese landen te Surat in 1699 moesten tekenen, en waarbij zij zich verbonden alle schades, door Europese zeerovers aan inheemse handelaars toegebracht, te vergoeden. Hindustani. Zie HEERES-STAPEL IV, blz. 150-152 en 221-222 [ook: moetsilka].

MUCKER, zie MUKARI.

MUDALIYAR (II,2/GM3) · ambtstitel van een inheems hoofd van een provincie of district, 'groot-gouverneur'. Singalees. Zie ook YULE-BURNELL in voce *modelliar*. **GM3**: bij de Singalezen een militaire rang; de Compagnie verstond er een 'groot-gouverneur' onder [ook: modeljaar, modliar].

MUDEKE, zie MUTSJE.

MUFTI (P/GM5) · **P**: Mohammedaans wetgeleerde. **GM5**: Moslimse rechtsgeleerde; hij geeft fatwa's, verklarende rechtsregels.

MUGIL, zie HARDER.

MUHR, zie MOHUR.

MUISKOPPEN, zie MOESKOPPEN.

MUKARI (II,3) · kameelverhuurders [ook: mucker].

MUKKUVAS (K) · kaste* van zeevissers [ook: mocquas].

MULCTEREN (GM1) · beboeten.

MULLA (II,3) · aanvankelijk: patroon van een vrijgelaten slaaf, later onderwijzer of wetgeleerde, tenslotte kenner van de koran. Hindustani. Zie YULE-BURNELL in voce *moollah*. STAPEL II, 3 zegt 'priester' [ook: moleh, molla].

MUNDERI (II,2) · gewichtseenheid voor parels*, $\frac{1}{4}$ cani*, $\frac{1}{6}$ man*.

MUNG, zie MOTH.

MUNIËREN (GM5) · voorzien. Frans *munir*.

MURASAKI (GM3) · letterlijk: purper, ook gebruikt voor soja. Japans [ook: moersacky].

MURID (A) · leerling.

MURIS (I,1/I,2/T4) · veelgebruikte katoenen doeken, ook ellefa* genoemd. YULE-BURNELL sub voce *moorees*: 'blue cloths, principally manufactured in the districts of Nellore'. Het Javaanse *mori* = wit katoen, is vermoedelijk hetzelfde woord. T4: eenvoudige blauw katoenen stof; of witte textiel van hoogwaardige kwaliteit uit Coromandel [ook: maurissen, moreas, morees, morri].

MURIYANATTY NAMBIYAR (GM6) · 'vrijheer' in het rijk van Cochin, wiens gebied oostelijk van Cranganur lag [ook: moerianattoe nambiaar].

MUSKAATNOTEN (I,1) · in de Compagniestijd onderscheidde men vier soorten: gave noten, hele rompen*, stukken van rompen en vermijterde* noten. Tegenwoordig kent men een onderscheiding in drieën: gave of 'vette' noten, gerimpelde noten en rompen. Zie JANSE, blz. 179 [zie ook: brouwersnoten, foelienoten, mannetjesnoten].

MUSKAL (P/GM3) · P: Perzische gewichtseenheid, $\frac{1}{1280}$ men-i-sjah*, $\frac{1}{32}$ ceer*; een kilogram bevatte 217 muskal. Het is de shekel van de bijbel. Arabisch *mithkal*. GM3: gewicht van aanvankelijk 73 gram, later kleiner en vooral voor parels* in gebruik [ook: matical, meticaal, miscal].

MUSQUIT, zie MESQUN.

MUSTAAF-I-KHÄSSA (GM5) · titel van de schatbewaarder van het rijk van de groot-mogol.

MUSTOFFIE MEMALIK (GM6) · de *mustaufi* van de sjah*, het centrale hoofd van de financiën in Perzië.

MUTI (GM4) · kralen; de term is gebruikelijk in de Timor-archipel.

MUTSJE (I,1) · inhoudsmaat, $\frac{1}{8}$ mingelen*, circa 150 centiliter. Volgens een Duits Compagniesdienaar was een mutsje 'einem gemeinen Trinckglasz gleich' [ook: muddeke].

MÜTTA (K) · oudste prins [ook: moupal].

MYR EDICK, zie MIERIKSWORTEL.

N

NA (K) · naar.

NAAMWAERDIG (K) · noemenswaardig.

NAAR (II,3) · waterbak. Meervoud nolar. Mogelijk hetzelfde woord als ner*.

NABAB, zie NAWAB.

NABETALING, zie bij STILSTAND.

NACHODA, zie ANACHODA.

NADAPPE, zie bij DEKKUM.

NADENKELIJK (K) · bedenkelijk.

NADESTROOK (I,1) · beplanking tussen de barghouten*. Behalve door breeuwen werd die strook* dikwijls tegen indringen van zeewater beschermd door er een lap zeildoek over te spannen, de naad-pre-senning* [ook: trek].

NÄDU (K) · een aantal buurtschappen waarin de nairos* georganiseerd waren.

NÄDUVAZHI (K) · civiel en militair hoofd van een nādu*.

NAGEL, zie KRUIDNAGEL.

NAGIES, zie NGAJU.

NAIK (II,2) · veel gebruikte titel voor gouverneur; oorspronkelijk was het legeraanvoerder. VALENTIJN V, 1, blz. 4: 'de Naik of Grave'. De titel werd steeds achter de eigenaam geplaatst: Kistappanayk, Wenkepatanayk, etc. Zie ook YULE-BURNELL in voce.

NAIROS (II,2) · naam voor leden van de heersende klasse in Malabar, onmiddellijk volgend op die der brahmanen*. Het was de militaire kaste* bij uitnemendheid, 'sijn alle geboren krijgsluyden'. STAPEL zegt 'zijnde quasi edellieden'. Zie HEERES-STAPEL II, blz. 294, en de daar aangehaalde literatuur; zie ook

STAPEL II, 2, blz. 294 noot 1, en NIEUHOF, *Gedenk-waerdige zee- en lantreyze*, blz. 145-148. De VERSAMELING DER WOORDEN zegt: 'Neiras sijn groten off rijksraden van den Samorijn'; elders 'Nayros, soldaten tot Couchin op Malabar'. Het DAGHREGISTER 1661 zegt ten onrechte 'nairos of arbeydsvolk' [ook: nairs, nayars].

NAIRS, zie NAIROS.

NAK (GM4) · titel voor een mandarijn (Siamees).

NALIJS, zie GOUDRIJS.

NAMBEDI, zie NAMBURI.

NAMBIAER, zie NAMBIYAR.

NAMBIYAR (GM6/K) · **GM6**: titel (Malabar). **K**: ondergroep van de ambalavāsīs [ook: nambiaer].

NAMBURI (GM6) · titel van de vier, later drie landheren uit de kaste* der brahmanen*, wier gebied tussen Cochin en het land van de zamorin* lag. Ainecutty nambuthiri was de zuidelijkste; hij stond onder Cochin; de noordelijkste, de punatur nambuthiri, onder de zamorin; de middelste, de minst machtige, de manakolam nambuthiri, stond onder de beide vorsten [ook: nambedi].

NAMBŪTHIRI (K) · Malabarse brahmanen. Zij stonden aan de top van de kastenhiërarchie. Zij waren het reinst en moesten zeer stringente leefregels houden om hun status te bewaren. Hun autoriteit werd in het hele land erkend. Zij waren sacrosanct en konden daarom gemakkelijk als bemiddelaar of ambassadeur optreden. Zij waren de sluitstenen en de hoeders van de hinduïstische leefwijze. Samen met dit geestelijk gezag ontleenden zij ook materieel grote macht aan de tempellanden en aan particulier grondbezit.

NAMPTISEREN (T2/GM3/GM5/GM9/GM11/K) · **T2**: voorlopige genoegdoening geven. **GM3/GM5**: in onderpand houden. **GM9**: van het Franse *nantir*, een onderpand stellen. **GM11**: pakken, nemen. Latijn *namiare*. **K**: als borgsom storten.

NAMPTISSEMENT (GM6) · borgtocht, onderpand. Frans *nantissement*.

NAMRAK (II,1) · uit Cambodja en Siam afkomstige zwarte vloeibare lak, gebruikt om meubelen en sieraden te kleuren. Het is het sap van een zogenaamde vernisboom, welke *rak* heet. Vers is het melkleurig, maar wordt, na enige tijd gestaan te hebben, diep-zwart. Zie de omschrijving in PALLEGOIX I, blz. 144-145 [ook: tsieran, vamrak].

NARDUS, zie SPICA NARDI.

NARRENCONDERS (II,1) · katoenen lijnwaden van de kust van Coromandel.

NATAHOUDIJ, zie NGATAHUDI.

NATUREL, QUASTIG – (K) · lastig karakter.

NAUROES (GM5/GM9) · **GM5**: de aanvang van het Perzische zonnejaar uit de voor-moslimse tijd en als zodanig ook daarna in gebruik gebleven; het was de 21ste maart. Daar de dag met de avond begon om 6 uur, kan er ook over 20 maart gesproken worden. Op deze dag werden rekeningen vereffend en hoge ambtenaren benoemd of herbenoemd. Perzisch *no-ruz* = nieuwe dag. **GM9**: Perzische nieuwjaarsdag [ook: noroos].

NAVET (II,1) · klein zeilvaartuig. Het woord werd ook gebruikt als algemene naam voor vaartuig. Portugees *naveta* = scheepje.

NAWAB (II,2/GM1) · titel der stadhouders van de groot-mogol over Bengalen, Orissa, Surat etc. In 's Compagnies stukken omschreven als 'groot-gouverneur' of 'vice-roy'. **GM1**: de gouverneur van Bengalen namens de groot-mogol. Het woord is als 'nabob' in Europa voor een rijkwaard uit Indië ingeburgerd [ook: nabab].

NAYARS, zie NAIROS.

NAZIR (II,3/GM2) · de hoogste ambtenaar in Perzië na de grootvizier. De VERSAMELING DER WOORDEN zegt: 'superintendant van des conings van Persiën werkhuyse; item dispensier* van alle guastos'. Dit klopt met HOTZ, blz. 159-160, die hem tresorier noemt. **GM2**: na de *i'timad ud doulet* 'de aanzienlijkste dienaar van de sjah'; het hoofd van diens persoonlijke, in het bijzonder financiële, administratie, ook van alles wat de paleiszaken betrof. Van het Arabische *nazar* = blik, gezicht.

NEBY, zie NGABEHI.

NEGENGULDENSVOGEL (T4) · scheldwoord, oorsprong niet aangetroffen.

NEGERI, zie NEGORIJ.

NEGORIJ (T2/GM1) · nederzetting, dorp, dorpsgemeenschap. Maleis *negeri* [ook: negeri, negrij].

NEGOTIEPENNINGEN (K) · geld dat de VOC voor de handel naar de Oost mocht uitvoeren.

NEGRIJ, zie NEGORIJ.

NEGROSKLEED (I,2) · guinees*. De naam geeft aan, dat ze veel aan negers verkocht werden, daarom noemde men ze ook guinees lijnwaad.

NEHER (II,3) · goot, afvoerpijp.

NELY (I,2/II,2/T2/GM2) · 1. Voorindische naam voor rijst* in de bolster. **II,2**: afgesneden rijstaren. **T2**: ongepelde rijst. **GM2**: rijst in de aar, dus zoals ze te velde staat. Maleis *padi* [ook: nily, padi]; 2. **II,2**: blauwe katoenen doek. Voor de combinatie nely-goudchely zie bij chiavonijns.

NEMPE (GM5) · namelijk, immers. Latijn.

NEQUANIAS, zie NIQUANIAS.

NER (II,3) · (Hindustani) man; een weekbak bij de indigo*bereiding die zijn inhoud toevoert aan een andere bak, die mada* (vrouw) heet. Mogelijk hetzelfde als naar*.

NESSER (GM9) · eergeschenk bestaande uit gouden/of zilvergeld, aan vorstelijke personen of hoogwaardigheidsbekleders aangeboden. Arabisch *nazr* = wijden [ook: sigh offer].

NEVEL (II,2) · kleine munt in Voor-Indië, niet overal van gelijke waarde. De fanum* was verdeeld in nevels; het aantal verschilde per plaats, bijvoorbeeld volgens de UYTREKENING 8 à 9 te Machilipatnam, 9 à 10 te Datcheron, 10 à 11 te Bimlipatam. Zie VALENTIEN IV, 1, blz. 358-359 en MORELAND, blz. 95.

NGABEHI (II,3/GM6) · titel van Javaanse hoogwaardigheidsbekleders. **GM6**: destijds titel voor een regent [ook: ingabey, neby].

NGAJU (A) · vlerkstang of -balk van een vlerkprauw [ook: assenadjo, nagies].

NGALAMAT (GM8) · voorteken, adres, opschrift. Uit het Arabisch in het Javaans overgenomen [ook: allamat].

NGATAHUDI (GM4/A) · **GM4**: hoofd der roeiers. Ternataans. **A**: voorzeiler in de hongi*, tevens titel van het dorpshoofd van Mardika, in status ongeveer gelijk aan een patih* [ook: gnatahoedi, natahoudij].

NGOFA MANJIRA (II,1/GM9/A) · Ternataanse titel voor dorpshoofd. Zie DE CLERCQ, *Bijdragen*, blz. 324. VALENTIEN Ib, blz. 98 omschrijft het met hofjonkers. **GM9**: titel van een dorps- of soa*hoofd in Ternate. **A**: Noord-Molukse titel voor een hoogwaardigheidsbekleder [ook: gnoffamaniera].

NIETO, zie NITU.

NIETTO, zie NITU.

NIEUHAAR, zie PERSINTOS.

NIGROMATIE (T4) · zwarte kunst, tovenarij.

NILA (II,3) · zowel de naam van een blauw lijnwaad als van de indigo* [zie ook: anil].

NILY, zie NELY.

NIM (P) · Perzisch koperen muntje ter waarde van circa 1 cent.

NINSIN, zie GINSENG.

NIQUANIAS (II,1) · blauw en wit gestreepte katoenen doeken uit Coromandel. Bij YULE-BURNELL worden ze *nicannees* genoemd. Zie ook HEIDEN in voce *necanias*. STAPEL spreekt van 'niquanias of tappseyls*' [ook: nequanias].

NISAN (GM4) · vorstelijk gunstbewijs, privilege.

NISI (II,1) · Japanse naam voor ginseng*.

NITU (A) · geest, demon [ook: nieto, nietto].

NOLAR (II,3) · meervoud van naar*.

NORIMON (II,1) · draagstoel. Japans, letterlijk: ding om in te zitten. Zie KAEMPFER, blz. 285 [ook: norimono].

NORIMONO, zie NORIMON.

NOROOS, zie NAUROES.

NOTEN, GEFOELIEDE – , zie FOELIENOTEN.

NURI, zie LURIVOGEL.

O

OBAN (II,1/GM1) · grote ban, gouden munt in Japan, minder in gehalte maar groter in gewicht dan de koban* of kleine ban. De oban was ongeveer tien maal zo zwaar als de koban, doch slechts zeven maal zoveel waard. Zie NACHOD, blz. 135. **GM1**: de oban had een waarde van circa 45 à 60 taël* [ook: oubang; zie ook: koban].

OBAT (A) · geneesmiddel [ook: oebat].

OBREPTIEF (GM6) · bedrieglijk, om de tuin leidend.

OBRUEREN (GM4/GM5) · **GM4**: vernietigen. **GM5**: iemand van zijn stuk brengen.

- OBSERVEREN (K) · naleven (een bepaling).
- OBSTEREN (GM1) · in de weg staan.
- OBTINEREN (K) · verkrijgen.
- OBTRUDEREN (GM1) · opleggen, dwingen te aanvaarden.
- OCCAGIE (K) · gelegenheid.
- OCTEMAEL DOULET, zie I'TIMAD UD DOULET.
- OEBAT, zie OBAT.
- OFFRESSEEREN (T4) · aanbieden. Frans *offrir*.
- OIRBAAR (T4) · voordeel, belang.
- OIRBOOR (T2) · voedsel.
- OIRNAALS, zie bij BETHILLES.
- OJA PIPIT (GM7) · ambtsaanduiding in Siam.
- OKNA (GM2) · aanduiding van de derde van de vijf rangen van hoge ambtenaren in Siam.
- OKSHOOFD (I,1) · inhoudsmaat, 1½ aam* of circa 230,4 liter.
- OLA (K) · palmblad.
- OLE (K) · ola*, brief; eigenlijk een brief op palmblad geschreven.
- OLEE, zie ULI.
- OLIBANUM (II,3) · wierook.
- OLIFANT (GM3) · de olifantster, die het einde van de zuidwest-moesson* meebrengt en daarmee de zware buien van de overgang naar de noordoostwinden. Vertaling van het hindi-woord *hathiya*.
- OLIJK (GM1) · klein, nietig.
- OLITEITEN (II,1/II,3) · welriekende oliën of uit zodanige oliën bereide artsenijen, balsem. Plurale tantum van het Latijnse *oleum*.
- OLIUM TERRAE (GM9) · letterlijk aardolie of *minjak tannah*.
- OMBAXEN (GM4) · links of rechts omwenden.
- OMBOL, zie UMBUL.
- OMHOUWER (I,1) · een kuipersgereedschap, namelijk de hand-dissel*, om de schuine afkanting van de randen der duigen te bewerken.
- OMMARAUDEN, zie UMARA.
- OMPAGGERD (GM2) · omheind. Zie bij pagar.
- OMSLAG (I,1) · het instrument dat dient om een boor in vast te hechten en die dan in draaiende beweging te brengen [ook: boorzwengel].
- ONBESLET (GM1) · onbelemmerd.
- ONCE (I,2/II,1/GM3) · 1. II,1: gewichtseenheid voor het wegen van edele metalen, ⅛ mark* of 2 lood*; 2. gewichtseenheid. I,2: ⅙ pond*. GM3: 0,031 kilogram = 20 engels* = 640 aas*.
- ONDERLEGGEN (K) · proberen.
- ONDERLEGGER (III) · naam van het logement- of slaapschip, bestemd voor die ambtenaren en werklieden op de Bataviase ree, die niet aan de wal konden eten en overnachten. Het was oorspronkelijk niet hetzelfde als de uitlegger of het wachtschip dat voor bewaking van de ree diende, maar beide functies zijn later gecombineerd.
- ONDERSCHIJDELIJCK (K) · verschillend.
- ONDERSTAAN (K) · proberen.
- ONDERSTALLIG (I,1) · men noemde een schip onderstallig, als men het water niet meer naar de pompen kon krijgen, bijvoorbeeld door verstopping der pompbuizen met peper of rijst uit het ruim. Later kreeg het woord de meer algemene betekenis van beschadigd.
- ONDERWICHT, zie LACCAGIE.
- ONDERZEILSKOELTE (I,1) · zodanige wind dat men geen topzeilen kon voeren, maar alleen de onderzeilen, dat is grootzeil en fok* [zie ook: schoverzeil].
- ONG GIA (GM2) · aanspreektitel in Tonkin, ongeveer Oude Heer.
- ONGEORBOORT (GM1) · onbenut, ongebruikt.
- ONGEPOSEERT (GM4) · onbetrouwbaar, ongestadig.
- ONGEVOELIG (K) · ongemerkt, langzamerhand.
- ONKOSTELIJK (K) · goedkoop.
- ONTRAMPONEREN (K/T4) · vernielen, beschadigen [ook: tramponeren].
- ONTSTAEN (K) · kwijtraken, missen.

ONVERDULLIGHEYT (GM7) · ongeduld.

ONWAER WORDEN (GM1) · ontwaren.

OOGWIT (K) · oogmerk, doelwit.

OORTJE (P) · munt ter waarde van ¼ stuiver* = 2 duiten* = 4 penning*.

OPBOEIEN (GM1) · het boord van vaartuigen verhogen met opstaande zijplanken [zie ook: boeien].

OPDONDEREN (GM2) · verschijnen.

OPGIJEN (T4) · een zeil gedeeltelijk ophalen zodat het minder wind vangt.

OPINIATREREN (GM2) · koppig blijven volhouden.

OPLANGEN, zie bij BUIKSTUK.

OPLANGERS (I,1) · planken die men in verticale richting buiten tegen het schip bevestigde, om daarlangs de lading aan boord te hijsen.

OPOFFEREN (GM2) · aanbieden.

OPPERHOOFD (K) · hoofd van een Compagniesvestiging.

OPRAPET, zie UPARAT.

OPROETEN (GM6) · opstellen.

OPTOGHT (GM3) · krijgstoct.

ORANBAY, zie OREMBAAI.

ORANCAYO, zie ORANGKAJA.

ORANG (A) · mens.

ORANG LAUT, zie TORADJENERS.

ORANGBABAY (A) · vermoedelijk orangtua*.

ORANGBAIK, zie OREMBAAI.

ORANGKAJA (II,1/A) · titel voor dorps- of landschaps-hoofd. Maleis, letterlijk: rijk mens. A: rijk man; titel voor een dorpsheer, in status lager dan radja* of patih* [ook: orancayo, oremcay].

ORANGKAJA BESAR (GM2) · Maleise titel, letterlijk: rijkeman grote.

ORANGKAJA KAMERA (A) · lid van de Grote Leitimorse Landraad of van de Hituse Landraad.

ORANGTUA (A) · dorpsoudste [ook: toua-toua].

ORDRE (K) · wachtwoord.

OREMBAAI (II,1/III) · oorspronkelijk een alleen in de Molukken gebruikte naam voor hoog opgebouwde vaartuigen met kiel, zonder vlerken, en die door pagaiers werden geroeid en gestuurd. De voor personenvervoer ingerichte orembaais hadden in het midden een stevig gevlochten dak, waar de passagiers onder zaten, en een of meer gongspelers bovenop. Deze laatsten gaven de maat voor de roeiers aan. In de zeventiende eeuw werd het op Batavia een van de meest geliefde ontspanningen om op maandavonden op de rivier of de stadsgrachten te gaan orembaaien. De gongspelers werden dan vervangen door het uit slaven samengestelde huisorkest. Het woord orembaai is waarschijnlijk een verbastering van het Maleise *rĕmbaja* = staatsievaartuig, waarvoor het Portugese lidwoord *o* is geplaatst. Door Jan Compagnie werd het meestal verbasterd tot orang baik (= fatsoenlijk mens). Zie VALENTIJN IIa, blz. 182-183 en DE HAAN, *Oud-Batavia II*, blz. 222 [ook: aranbay, aranbayck, oranbay, orangbaik].

OREMCAY, zie ORANGKAJA.

ORI (II,3/P) · zilveren Perzische munt ter waarde van ⅓ thoman* of circa f 4. Zie HOTZ, blz. 399-400.

ORNIJS (II,3) · kostbare lijnwaden van zijde* en gouddraad, 'die de vrouwen dragen in plaats van sluyers om 't aangesigt te bedecken'. Zie ook YULE-BURNELL, 11b.

OSMANI, zie ASSUMANIS.

OTISAALS, zie BIJ BETHILLES.

OTONA (II,1) · (Japans) oorspronkelijk hoofd van een familie, later een ambtenaar. In Compagniespapieren werd het woord geregeld vertaald door burge-meester, wat onjuist is. Beter: wijk- of straatmeester. In de keizerlijke steden vond men meerdere otona's. KAEMPFER, goed op de hoogte, zegt op blz. 199 dat de otona is 'hoofd en hooge overigheid van zijne straat', en op blz. 235 'onzen tegenwoordigen otona, die, behalven 't bestier over een der straten der stad [Nagasaki] ook voorzien is met 't gebied over ons eyland Desima'. Zie voor zijn functies op Decima NACHOD, blz. 417-418. Ook FEENSTRA KUIPER, blz. 89-90 [ook: ottena].

OTTENA, zie OTONA.

OUBANG, zie OBAN.

OULIJ, zie ULI.

OUPATY, zie UPETI.

OUTINGPOYERS (T4) · Chinese zeerovers afkomstig uit een niet nader geïdentificeerde plaats in de omgeving van Amoy.

OUTOUWTE, zie UTI-UTI.

OUTREQUIDANCE (GM1) · aanmatiging, schaamteloosheid.

OVERAEST (GM1) · overvoerd.

OVERDRAGEN (GM1) · vertalen.

OVEREN, NAAR - GAAN (GM1) · naar de overwal gaan.

OVERLEGGEN (K) · laten liggen tot het volgende seizoen.

OVERLOOP (I,1) · oude naam voor het onderdek van een schip, later algemeen voor dek*. Ook in samenstellingen als koebrugs*overloop en schutoverloop*.

OVERLOOPSBAND (I,1) · band of richel langs het dek* van een schip.

OVERLOOPSPLANK (I,1) · dek*balk.

OVERLOOPSWURP (I,1) · overloopsbalk [zie ook: worp].

OVERSCHRIJVEN (K) · schriftelijke rapportering.

OVERWINST (K) · winst, dat is opbrengsten minus kosten [zie ook: winsten].

P

P^L. (GM5) · provisioneel.

PS., zie PEES.

PAAI (III) · 1. betalingstermijn, betaaldag; 2. portie of aandeel [ook: paey].

PAALKIST (I,2) · oorspronkelijk de kist, later het fonds, waarin het paalgeld of ankergeld werd bewaard. Uit dit fonds werden bekostigd de te nemen veiligheidsmaatregelen voor de scheepvaart, als het leggen van bakens en het plaatsen van vuurtorens. Enkhuizen had het recht van paalkist voor de toegangswegen tot de Zuiderzee; het moest de bakens, tonnen etc. onderhouden, maar mocht daarvoor van alle binnenkomende schepen zekere betaling eisen.

PAANTJE (I,2/II,2) · linnen of katoenen lap, door de Afrikaanse negers als kledingstuk - meest lenden-doek - gebruikt. Het woord is in de zeventiende-

eeuwse Nederlandse handelstaal overgenomen uit het Portugese *pano* en dit weer uit het Latijnse *pannus* = lap. Zie ook het WOORDENBOEK DER NEDERLANDSCHE TAAL op *paan*; tevens VETH, blz. 134-136 [ook: pansje, pantsje; zie ook: panje].

PAAP (GM1/T4) · **GM1**: priester, ook gebruikt voor de islam (hadji's* of moskeepersoneel). **T4**: benaming in de VOC-bronnen voor een katholieke of heidense priester.

PACCA (P) · zuiver, echt, rein. Perzisch *pâk*.

PACHA, zie PASJA.

PACTOUW (T2) · particuliere handelsgoederen die door schepelingen aan boord meegenomen mochten worden. Frans *pacotille*.

PADACK, zie PEDAK.

PADATIJ, zie PEDATI.

PADI, zie NELY.

PADJAK (GM9) · belasting.

PADRES (T2) · jezuietenpaters, benaming voor Spanjaarden.

PADUAKAN (A) · groot Makassars-Buginees handelsvaartuig.

PAENE, PÆNE (GM2) · poene, boetedoening.

PAEP, GROTE - , zie DAIRO.

PAETIE, zie PATIH.

PAEY, zie PAAI.

PAGAR (II,1) · omheining, haag. Ook een versterking, door zodanige pagar omgeven. Maleis [ook: pagger].

PAGELARAN, zie bij PANTJANITI.

PAGETTER, zie PALJETTER.

PAGGER, zie PAGAR.

PAGODE (II,1/II,2/P/GM9/K/T1) · 1. munt op de kust van Coromandel, door de Compagnie berekend op 120 stuiver*; onderverdeeld in 16 grote en 24 kleine fanums*. **II,2**: munt ter waarde van 6 Hollandse gulden. Zie YULE-BURNELL in voce *pagoda*, c. **P**: in Deccan had men een pagode die 8 Perzische laringen* gold. **GM9**: pagode tibbekis is de Vengurlase pagode; pagode sannegrijs of sammegrijs is de

Canarase pagode; pagode St. Thomas is een zilveren munt met de beeltenis van St. Thomas, geslagen door de Portugezen. **K**: gouden Zuid-Indiase hindumunt ter waarde van 3 tot 3½ ropia*. In 1694 bepaalde de gouverneur-generaal de wisselkoers als volgt: 1 pagoda tibbekis is 75 stuiver, 1 pagoda sammegrijs is 112½ stuiver [zie ook: ikery]; 2. **T1**: Chinese tempel; 3. **II,2**: afgodsbeeld.

PAIKAR (II,2/GM3) · kleinhandelaar. In **STAPEL II, 2**, blz. 63: 'paykaars off voorkopers'. Zie **YULE-BURNELL** in voce *picar*. **GM3**: kleinhandelaar, kleine makelaar.

PAILLE, zie **BLOM**.

PAIS (II,2/II,3/GM3) · kleine koperen munt ter waarde van ¼ ropia*, ¼ ana*. Zie ook **YULE-BURNELL** in voce *pice*. **II,3**: onderverdeeld in 36 amandelen* en 80 cauris*. **STAPEL II, 3**, blz. 54 zegt 'peysen, sijnde een halve stuyver*, maeckende 42 en 45 peysen min of meer een ropia'. **GM3**: muntje van ¼ ropia [ook: peis, peisa, peys, pisson].

PAKHUISMEESTER (K) · beheerder van de pakhuizen, verantwoordelijk voor de conservering, uitgifte en ontvangst van de waren.

PAKSCHIP (GM11) · schip tot vervoer van gepakte goederen.

PALANKIJN (T1) · draagstoel [ook: palanquin].

PALANQUIN, zie **PALANKIJN**.

PALEMPURIS (I,1) · 'a kind of chintz bed-cover' (**YULE-BURNELL**).

PALIGAAR (GM11) · leenvorst (Madurai).

PALIYAT ACHAR, zie **PALJETTER**.

PALJETTER (GM4/GM6) · **GM4**: titel van een der machtigste 'vrijheren' in Cochin; zijn landbezit lag tussen die stad en Cranganur. **GM6**: Paliyat achar, bij de VOC paljetter, was de titel van het voornaamste legerhoofd, tevens hoofd-radja-door* van Cochin, met een eigen gebied [ook: pagetter, paliyat achar].

PALMEER, zie **PALMIRAPLANK**.

PALMERO, zie **PALMIRAPLANK**.

PALMIET (II,3) · 'Het jonge groeipunt van de stam, z.g. palmiet, wordt als groente gegeten (palmkool, die ook als zuur wordt ingemaakt)' (**PAULUS** op *kalapa*). De **VERSAMELING DER WOORDEN** zegt: 'het pit in 't bovenste sagte gedeelte van den tronk der cocosboom, soet van smaak en lekker, gelijk aan onse bloemkool.'

PALMIJTBOOM (I,1) · boom waaruit men het palmiet haalde. Maleis *kalapa* = klapper.

PALMIRAPLANK (II,2/GM3) · plank van de palmira- of waaierpalm. Zie voor deze boom en zijn veelzijdig nut **YULE-BURNELL** in voce *palmyra*. **GM3**: plank van de palmyra- of lontarpalm, *borassus flabellifer* [ook: palmeer, palmero].

PAMPANGERS (III/T2) · een groep in de Molukken en Batavia wonende christen-inboorlingen, afkomstig uit de landstreek Pampang (Luzon, Filippijnen). Door de Spanjaarden werden zij vooral als soldaten gebruikt en gewaardeerd. Reeds in 1613 ontmoet men Pampangers in de Molukken en in de jaren van Coens tweede gouverneur-generaalschap woonden er in Batavia. Zij gingen tot de hervormde godsdienst over en werden later verenigd met de mardijkers*. Hun juiste naam is Pampango's. Zij dienden veelal als VOC-soldaten. Zie **DE HAAN**, *Oud-Batavia I*, blz. 514-516 [ook: Pampangers].

PANACHE (GM2) · pluim met diamanten [ook: pinatche].

PANAKAWAN (GM7) · page, huis- of lijfbediende. Javaans.

PANCADO (II,1/GM1) · van het Spaans-Portugese *pancada*, een handelsterm met de praktische betekenis: verkoop in het groot. In de handel met Japan had dit woord een speciale betekenis. De Portugezen verkochten witte Chinese zijde* 'en bloc' of 'de *pancada*' (= tegelijk) aan de gouverneur van Nagasaki, die het in het klein weer verkocht. Dit gebruik bleef van kracht in de Compagniestijd; ook tijdens de vestiging van een kantoor der Compagnie in Japan mocht deze de Chinese zijde niet aan de kooplieden verkopen, maar alleen aan de gouverneur. De prijs werd, bijvoorbeeld ten huize van een der burgemeesters van Nagasaki, bepaald door tien voornaamste kooplieden, uit elk der vijf keizerlijke steden twee, 'en Compagnies opperhoofd, dog alleen in schijn, ter andre zijde'. Geleidelijk kreeg nu het woord pancado de betekenis: prijsbepaling van de zijde (**GM1**: prijszetting van hogerhand). Alle andere waren mochten eerst worden verkocht, nadat de pancado was vastgesteld. In 1655 werd de pancado opgeheven, maar in 1685, bij het eindigen van de taxatiehandel en het invoeren van de limitatiehandel, werd ze weer ingesteld, nu niet alleen voor ruwe* Chinese, maar voor alle zijde, terwijl tevens bepaald werd dat nu ⅓ van het gelimiteerde omzetbedrag uit zijde moest bestaan. Zie **STAPEL II, 1**, blz. 442 en 487 e.v., **NACHOD**, blz. 131, 354-355 en 390, en **VALENTIJN**, Japan, blz. 94.

PANCHES, zie **PANGSIS**.

PANCIER (P) · harnas.

PANDELECOER, zie PANNIYŪR.

PANDIDAR (GM6) · pachter van het bestuur over een gebied (Coromandel).

PANDIT (GM6) · brahmanen*-titel. Een nevenvorm is 'pantel'. Meervoud: pantelu.

PANEMBAHAN (II,1) · titel der vorsten van Mataram, voor zij die van susuhunan aannamen (1620). Ook in West-Borneo werden sommige vorsten panembahan genoemd. Het woord is afgeleid van *sĕmbah*, eerbewijs, en betekent: voorwerp van eerbiedige verering.

PANGAWA, zie PUNGGAWA.

PANGAYEN (GM2) · roeien, pagaaien.

PANGERAN (II,1) · adellijke titel op Java, ook hier en daar in Maleise landen overgenomen, als regel slechts gedragen door zoons of broeders van regerende vorsten, en dan ook meest vertaald als prins.

PANGIA (II,2) · zijde* van prima kwaliteit uit Bengalen [ook: pangium].

PANGIUM, zie PANGIA.

PANGLIMA (II,1/GM1) · stadhouder of rijksbestuurder. Ook in de verbinding *panglima-radja*. Het grondwoord is *lima*, vijf, waarmee de hand wordt aangeduid die weer het symbool is van de uitvoerende macht. **GM1**: titel van de vertegenwoordigers van de Atjehsen vorst ter westkust van Sumatra en elders.

PANGOELOE, zie PENGHULU.

PANGSIS (T1) · zijden doeken uit China [ook: panches].

PANICAL, zie PANIKKAR.

PANIKKAR (GM6/K) · titel van een bestuurder ter kust van Malabar; eigenlijk nairo*schermeester [ook: panical].

PANJE (II,3) · lap of stuk lijnwaad. Vergelijk Latijn *pannus* en Portugees *pano* = lap. In het Nederlands bestaat het woord nog als *paan*. De uitdrukking '4 panje broals' in STAPEL betekent dus: 4 stukken broals [zie ook: paantje].

PANNICCECOER, zie PANNIYŪR.

PANNIOERCOUR, zie PANNIYŪR.

PANNIYŪR (K) · een van de twee traditionele nambūt-hiri*facties, die Calicut steunde [ook: pandelecoer, panniccecoer, pannioercour; zie ook: chovvaram, kŭrmalsaram].

PANSJE, zie PAANTJE.

PANTCHIALLANG, zie PANTJALANG.

PANTEBALCKEN (II,2) · balken van een duurzame houtsoort uit de omstreken van Palicol. De naam is dubieus. HAVART III, blz. 14, zegt pautekebalcken.

PANTEL, zie PANDIT.

PANTJALANG (III/GM4) · 1. groot Maleis zeilvaartuig, gesloten, dat is met doorlopend dek*, en een of twee masten. Daar ze uitnemende zeilers waren werden ze bij de bestrijding van zeerroof gebruikt. Het Maleise *pentjalang* betekent eigenlijk 'schip, dat op de uitkijk wordt gezonden', van *tjalang* = uitkijk. **GM4**: een vaartuig van naar de streek wisselende aard, soms een van planken gebouwd groot handelsvaartuig, soms een kruiser van de zeerovers [ook: pantchiallang, pantjalling]; 2. **III**: bevolkingspatrouille, politie-afdeling.

PANTJALLING, zie PANTJALANG.

PANTJANITI (GM7) · poëtische, verheven benaming voor de pagelaran, de plaats voor het vorstelijk verblijf, waar de hoofden hun opwachting kwamen maken.

PANTSJE, zie PAANTJE.

PAPANGERS, zie PAMPANGERS.

PAPEDA (II,1) · sago*pap of brij. Zie PAULUS III, blz. 672, en VALENTIJN IIa, Ambon, blz. 158 [ook: papedo].

PAPEDO, zie PAPEDA.

PAPPERY (II,3) · platte schijfjes indigo*; ook wel gebruikt voor indigo van tweede kwaliteit [zie ook: getty].

PAPUA'S (GM3/GM6/A) · **GM3**: kustbewoners van Nieuw-Guinea en van de daarvoor gelegen eilanden. **GM6**: onder Papua's verstond men destijds de mensen van de eilanden bezuidoosten Halmaheira, de zogenaamde Radja-Empat-eilanden; wat men nu Papua's zou noemen heetten Novaguineeërs. **A**: bewoners van de eilanden beoosten de Molukken, 'kroesharigen' [zie ook: Alfoeren].

PAR TOUT (GM1) · na afloop van, bij het einde van.

PARADIJSHOUT, zie ALOËHOUT.

PARADIJSKORRELS, zie CARDAMOM.

PARAGON, zie bij DIAMANT.

PARANG (II,1/T1/GM9) · kapmes. Maleis. **T1**: Hakmes, houwer. **GM9**: pede* [ook: paringh, par-rang, parryng].

PARA-PARA (II,1) · rak of stelling van latwerk, onder andere gebruikt om koffiebonen, muskaatnoten* etc. op te drogen. Maleis [ook: parra-parra].

PARASANG, zie FARSAKH.

PARATANDA (GM1) · controleur, opzichter. Maleis *per-tanda* = persoon, die aantekent.

PARAVA'S, zie PARRUA'S.

PARAVENI LANDEN (GM9) · landerijen op Ceylon die erfelijk in persoonlijk eigendom werden bezeten [zie ook: pernevium].

PARAWA'S, zie PARRUA'S.

PARCALLEN (I,1) · dicht geweven katoenen lappen. Vergelijk Middelnederlands *perkaal*; vermoedelijk van het Perzische *pargâlah* = lap. VAN HOYTEMA zegt sub *perkal*: 'oorspronkelijk Indisch effen katoen, soort cambric, mooi wit, eenigszins geappreteerd, veel bedrukt. Batist mousseline is perkal' [ook: percallen].

PARDAU (II,1) · oorspronkelijk Portugees *pardao*, in Goa geslagen zilveren munt ter waarde van 300 reis. In het belang van 's Compagnies handel op de kust van Malabar werden ze ook in Holland geslagen. Later kwamen ook gouden pardaus voor. Zie vooral ROUFFAER-IJZERMAN I, blz. 222 e.v.; ook YULE-BURNELL in voce.

PARDESAAN (I,2) · lange hellebaard. Frans *pertuisane*.

PARDOEN, zie BAKSTAG.

PAREL, zie bij INTERNET, MARGARITHAPARELS en STAMPPAREL.

PARELGRUIS, zie STAMPPAREL.

PARELZAAD, zie STAMPPAREL.

PARELZIJDEN, zie bij ARDASSINA.

PAREREN (GM3) · gehoorzamen.

PARESE (GM9) · jaarlijkse audiëntie van de salagama*

of kaneelschillers-kaste* bij de gouverneur te Colombo. Bij deze gelegenheid konden klachten worden besproken.

PARINGH, zie PARANG.

PARNAKKAN, zie PERANAKAN.

PAROA (K) · lang en smal roeivaarttuig. *Paroo*.

PARRA (II,2/K/GM3) · 1. graanmaat, niet overal van dezelfde inhoud, zodat meest het gewicht erbij werd gevoegd. In Pulicat had men parra's van 48, op Ceylon van 40, in Nagapattinam van 37½ pond*. In Pegu werd de rijst* verhandeld bij parra's van 52 pond. **K**: Malabars gewicht van 40 pond; 2. **GM3**: vaarttuig van de zuidoostkust van India.

PARRANG, zie PARANG.

PARRA-PARRA, zie PARA-PARA.

PARRUA'S (II,2) · christen-inlanders, langs de kust van Madurai wonend. Ze hielden zich vrijwel uitsluitend met de parelvisserij bezig. Zie de uitvoerige toelichting met literatuuropgave bij HEERES-STAPEL I, blz. 510 noot, en NIEUHOF, *Gedenkwaardige zee- en lanctreyze*, blz. 149-152. De VERSAMELING DER WOORDEN zegt: 'parruas sijn St. Thomas-Christenen' [ook: parava's, parawa's; zie ook: patangati].

PARRYNG, zie PARANG.

PARSINGH, zie LOOP.

PARTEN (GM2) · delen.

PARTIAAL (GM1) · door partijzucht gedreven.

PARTIJ (K) · vijand, concurrent.

PARTISAAN, zie PERTISAAN.

PARWANNA (II,2) · een geschreven bevel, privilege of gunstbrief. Een gunstbrief door de groot-mogol zelf verleend en getekend werd steeds firman* genoemd, terwijl de door de rijksbestuurders, gouverneurs, onderkoningen en dergelijke verleende privileges parwanna's heetten [zie ook: caul, firman, mandament].

PAS (K) · vaarvergunning.

PASANGGRAHAN (GM6) · logeergebouw voor reizende ambtenaren. Javaans.

PASAR (T2) · markt. Maleis [ook: passer].

PASCEDEL (K) · pasbrief; borg werd geëist dat geen an-

- dere route werd gevaren dan in de pasbrief beschreven.
- PASJA (II,3) · Turkse en Arabische vorstentitel [ook: baschia, bassa, pacha; zie ook: sjah].
- PASSEBAAN (GM5) · plaats waar de vorst aan zijn onderdanen gelegenheid gaf hem hun hulde te betuigen. *Pasēban*.
- PASSEELKEN (GM1) · pascedel*, paspoort.
- PASSER, zie PASAR.
- PATAAT, zie PATATTA.
- PATACHE (II,1) · 1. klein schip, adviesjacht. Het woord is in het Portugees als *patacho* overgenomen uit het Arabische *batash* = wachtschip, ook tweemastschip [ook: petache]; 2. patakan*.
- PATAKAN (T2) · benaming voor verschillende zilveren munten. Spaans *patacon*, Portugees *patacao* [ook: patache].
- PATAMER, zie PATH-MĀR.
- PATANGATI'S (II,2) · titel van de hoofden van de parua's*, 'sijnde sooveel als burgermeesters in onse landen'. De VERSAMELING DER WOORDEN zegt: 'pattangatijs zijn inlandsche hoofden der paarlduykers' [ook: pattangatijs].
- PATANI, zie PATTENI.
- PATATTA (II,1/GM4/T3) · uit Amerika overgebrachte eetbare wortelknol. Portugees *batata*, Engels *sweet potato*. Zie KERN I, blz. 229, en II, blz. 178. Als meer- voud soms patattasen. **GM4**: *ipomoea batatas*, eetbaar knolgewas. **T3**: bataat, zoete aardappel. Maleis *ubi jawa* [ook: bataat, pataat, pattadda, pattatte].
- PATCHERY (II,2) · tweetal, paar. Verschillende doeken werden in het klein verkocht bij 't patchery off 2 stux'. Werd dit woord gekoppeld aan de naam van een lijnwaadsoort, dan betekende dit waarschijnlijk: van dubbele breedte.
- PATE, zie PATIH.
- PATHANEN, zie PATTANEN.
- PATH-MĀR (P/GM1) · P: bode te voet, koerier. HUYGEN VAN LINSCHOTEN, blz. 112: 'die Indiaensche Booden, die de brieven in de winter van d'een plaats op d'ander draghen'. **GM1**: renbode [ook: patamer, pattaman].
- PATHOLEN (II,3/III/GM4) · fijne gewaden, meest van zijde*. Zie YULE-BURNELL in voce *patola*. STAPEL II, 3, spreekt op blz. 8 van 'patholen of sijde chindos', maar op blz. 222 van zowel 'cattoene patholen' als 'zijde patholen'. Herhaaldelijk worden patholen en sitsen* voor dezelfde lijnwaden gebruikt. **GM4**: licht zijden weefsel met slangenmotief [ook: patola, petola].
- PATIH (II,1/GM1/GM4/GM7/A) · titel voor Maleise en Javaanse hoofden, oorspronkelijk heer. **GM1**: in het Ambonse komen ambtstitels voor die aan de Javaanse doen denken, maar niet dezelfde betekenis hebben. Daar is patih 'het hoofd'. **GM4**: in het Ambonse een der titels voor dorps- hoofden. **GM7**: in het algemeen de rechterhand van het hoofd van een regentschap (Cheribon). **A**: titel voor een dorps- hoofd, qua status tussen radja* en orangkaja* [ook: paetie, pate, patty].
- PATINGGI, zie PETINGGI.
- PATKAS (II,3) · goedkope lijnwaden uit Surat. *Patka* (Hindustani) is een band, door de eenvoudige man als gordel gedragen en ook wel als tulband.
- PATOLA, zie PATHOLEN.
- PATROCINEREN (GM2) · verdedigen, beschermen.
- PATROCINIE (GM5) · beschermheerschap.
- PATTADDA, zie PATATTA.
- PATTALAS (GM9) · platboomd schip, op de Ganges gebruikt voor transport van salpeter en andere goederen. Bengaals *pateli*.
- PATTAMAN (P) · 1. vaartuig met Middellandse- Zeetuigage of drie masten, dat veel op de westkust van Voor-Indië voorkomt. Zie YULE-BURNELL; 2. path-mār*.
- PATTANEN (II,3) · Indische naam voor de Afghanen en hun afstammelingen. Zie STAPEL II, 3, blz. 71, en YULE-BURNELL in voce *Puttān* [ook: Pathanen].
- PATTANGATIJN, zie PATANGATI.
- PATTARS (κ) · Tamil brahmanen*, waren meest geld- schieter, handelaar of landbezitter [ook: pattres].
- PATTAS, zie PETAS.
- PATTATTE, zie PATATTA.
- PATTENI (II,2) · ruwe* zijde* van prima kwaliteit, maar nog geheel onbewerkt en ongekleurd, dus zoals ze van de cocon komt. Ze bestaat echter alleen uit de beste, ongebroken draden, terwijl de grovere of

- stuggere draden, die aan de buitenzijde van de con zitten, er evenmin bij gehaspeld zijn [ook: patani; zie ook: potti].
- PATTILLA (P) · koperen pan.
- PATTRES, zie PATTARS.
- PATTY, zie PATIH.
- PAULISTEN (GM7) · missionarissen van de Jezuïetenorde.
- PAUTEKEBALCKEN, zie PANTEBALCKEN.
- PAYEMENT (K) · kleinere munten, bedoeld voor dagelijks gebruik, meestal in patria reeds gesnoeid en ontmunt.
- PEAUPOUS (II,1) · raadsheren in militaire zaken, in China.
- PECCO (I,2) · thee* van beste kwaliteit, de zogenaamde thee met witte puntjes. Chinees *pe-hoa* = wit haar.
- PEDA, zie PEDE.
- PEDACK, zie 1. PEDAK; 2. PEDE.
- PEDAK (I,2/II,3/III/GM3) · tijdelijk verblijf, passantenhuis. **II,3**: tijdelijk verblijf, in tegenstelling tot stenen huis. **III**: hut. Men vindt houten en bamboezen pedakken vermeld in 's Compagnies papieren. Maleis *pètak*, oorspronkelijk afgesloten ruimte of vak, maar ook 'eene zeer kleine woning, van enkele hokjes voorzien' (DE CLERCQ, *Het Maleisch*). In het Bataviaas Maleis heeft het thans ook de betekenis kajuit. Zeer waarschijnlijk is dit de stamvader van het Engelse *paddock*, dat ook omheinde ruimte betekent (in **I,2** verwijst Stapel naar het Maleise *pondok*). **GM3**: afgescheiden gedeelte, bijvoorbeeld van een huis of een schip, vaak: winkelpand. Maleis [ook: padack, pedack, petack, pondok].
- PEDARM, zie PEDE.
- PEDATI (GM8) · buffelkar met schijfwielen, vroeger ook een vorstelijke koets, door vele buffels getrokken. Javaans [ook: padatij].
- PEDE (I,1/GM1/GM9) · een wapen, bestaande uit een stok of kolf, met ijzer beslagen of van een ijzeren punt voorzien. Etymologisch verwant met *pedalum* = herdersstaf. **GM1**: kort, stijf rapier, waarmee een rondassier* was bewapend. **GM9**: slag- of steekwapen [ook: peda, pedack, pedarm; zie ook: parang].
- PEDRA DE PORCO (II,1) · varkenssteen, gevonden in de gal van varkens. Deze steen had grote waarde als tegengif en werd volgens HUYGEN VAN LINSCHOTEN meer op prijs gesteld dan de bezoar*. Portugees. Zie KERN II, blz. 69, en BALDAEUS, blz. 169.
- PEE (I,2) · derde kwaliteit Bengaalse zijde*. Portugees *pé* = voet [ook: peeu; zie ook: kwaliteit, tresoortis].
- PEES (I,1) · stuks. Afgekort als ps. Portugees *peça*, Frans *pièce*.
- PEESKES, zie PESHKASH.
- PEETTAS, zie PETAS.
- PEEU, zie PEE.
- PEIS, zie PAIS.
- PEISA, zie PAIS.
- PELAM, zie PELING.
- PELANG, zie PELING.
- PELING (I,2/II,1/II,2) · zijdeachtige stof uit Voor-Indië en China, maar vooral uit Tonkin. Het proces, volgens welke ze gekleurd worden, heet nog thans in de Archipel pelangi of plangi. Zie JASPER-PIRN-GADIE III, blz. 84 e.v. en blz. 239 e.v.; ook ROUFFAER-JUYNBOLL, blz. 214-215 [ook: pelam, pelang].
- PELINGHS, zie POLENG.
- PELONG (A) · inheems vaartuig.
- PELONGS (I,1) · geschakeerde kleedjes van allerlei kleur. Mogelijk dezelfde als polengs*.
- PENGHULU (II,1) · oorspronkelijk een vorstentitel, thans op Java gebruikt voor de leider van het moskee-personeel. Het grondwoord *ulu* = hoofd [ook: pangoeloe; zie ook: ponglu].
- PENNING (II,1/P/K) · 1. gewichtseenheid voor het wegen van edele metalen, $\frac{1}{2}$ mark* of 2 karaat*; 2. **P**: munt ter waarde van $\frac{1}{320}$ gulden* = $\frac{1}{6}$ stuiver* = $\frac{1}{2}$ duit*. **K**: kleinste rekeneenheid in 's Compagnies boeken, $\frac{1}{6}$ stuiver.
- PENNIST (K) · klerk of schrijver.
- PEON, zie PION.
- PEPATIH (GM9) · hoofdregent.
- PEPELA, zie PIPAL.
- PEPER (K) · groeit in het heuvelgebied en tegen de berghellingen. Het is een klimplant; als staken die-

- nen keurig in het gelid geplante bomen, vaak de areek. De korrels zitten als bessen in ritsen aan de ranken. In Malabar werden ze in januari en februari geplukt en gedroogd in de zon, waardoor de korrels zwart werden. Onrijpe korrels verschrompelden en moesten uitgezeefd worden (harpen*). De VOC moest er bij de inkoop op letten dat dit gebeurd was, anders diende er bij het wegen met slinking rekening gehouden te worden. Witte peper werd verkregen door het wegwassen van het buitenste vliesje.
- PEPER, LANGE – (GM4) · soort Spaanse peper, *capsicum longum*.
- PERAHERA (GM6/GM9) · **GM6**: het grootste, jaarlijkse, boeddhistische feest op Ceylon. **GM9**: jaarlijkse religieuze processie [ook: perrehere].
- PERANAKAN (GM6/GM9) · **GM9**: iemand die in het land is geboren van een inheemse moeder en een uitheemse vader (**GM6**: gewoonlijk een Chinees) [ook: parnakan, pranakan].
- PERCALLEN, zie PARCALLEN.
- PERDANA (A) · titel van de leden van het vierhoofdig bestuur van Hitu.
- PERICLITEREN (GM1) · in gevaar brengen.
- PERIMBO DAPPONADE, zie PERUMPADAPPU SWARŪPAM.
- PERLE-BOUTON (I,2) · halfronde parel* [zie ook: internet].
- PERNAMBUCHOUT (P) · een houtsoort die een purperrode kleurstof oplevert [ook: bresilyhout].
- PERNEVIUM (GM7) · bepaalde vorm van landuitgifte op Ceylon [zie ook: paraveni landen].
- PEROATIN, zie PROATIN.
- PEROPESEN (GM1) · niet nader geïdentificeerde doeken of weefsels.
- PERPETUAAN (I,1) · een zeer sterke, serge*achtige stof, oorspronkelijk uit Portugal afkomstig, later veel in Engeland gemaakt, thans ook in Frankrijk. Letterlijk: eeuwigdurend, vandaar ook wel sempi-terne genoemd.
- PERREHERE, zie PERAHERA.
- PERSINTOS (II,3) · 'bindsels of banden, daar men de bedsteeden meede bint en toerijgt, om 't bed op te leggen' (STAPEL II, 3, blz. 100). De moren* noemden ze nieuhaar.
- PERTISAAN (GM6) · soort hellebaard, in gebruik bij het voetvolk.
- PERUAAN, zie REAAL VAN ACHTEN.
- PERULERO (GM2) · lichte reaal-van-achten* met een waarde van slechts 32 stuiver*, door knoeiers naar Batavia gebracht om ze als volwaardige realen uit te geven.
- PERUMPADAPPU SWARŪPAM (K) · het Cochinese koningshuis met zijn vijf tāvazhis*: madattumkil, mūta, paluruuti, chāzhūr en elaya [ook: Perimbo Dapponade].
- PESHKASH (II,3) · de gedwongen schenkingen aan inheemse autoriteiten om tot de handel te worden toegelaten. Perzisch, letterlijk: de eerste vruchten. Speciaal in de boeken der Compagnie van Bengalen ontmoet men hiervan jaarlijks grote posten [ook: peeskes, recognitiepenningen].
- PESHA (GM2/GM7) · **GM2**: eerste minister. **GM7**: erfelijke eerste minister der Maratha's.
- PESO (GM3) · munt ter waarde van 5 realen-van-achten* [ook: pesoduro].
- PESODURO, zie PESO.
- PETACHE, zie PATACHE.
- PETACK, zie PEDAK.
- PETAS (II,1) · katoenen kleden met strepen en hoofden*. Zie de omschrijving bij ROUFFAER-JUYNBOLL, blz. 156 en XII; ook YULE-BURNELL sub vocibus *piece-goods* en *puttee* [ook: pattas, peettas].
- PETINGGI (GM7) · dorpshoofd. Javaans [ook: patinggi].
- PETOLA, zie PATHOLEN.
- PETULANTIE (GM4) · opvliegendheid, woestheid.
- PEVEREL, zie BLOM.
- PEXEREN (GM11) · zondigen. Latijn *peccare*.
- PEYS, zie PAIS.
- PEYSTEREN (II,1) · laten weiden, namelijk de reispaarden. Vandaar ook pleisteren, rusten. Zie VERDAM-VERWIJS sub voce *peisteren*.

PHARO (GM6) · prauw. *Prahu*.

PHILANDER (GM9) · buidelrat.

PHOTAS (II,2) · sterke, met ruiten geweven doeken. Hindustani *phūta* = gespikkeld. YULE-BURNELL geeft, in voce *piece-goods*, het artikel *fautahs*, en omschrijft dat door 'loinbands' (*fautah* is Hindi). Ook de gecombineerde naam *morados fotas* komt voor; de UYTREKENING zegt, onder Bengalen, '4 pees' *fotas* is een *marados*' [ook: *fotas*].

PHRA-KLANG (GM1) · titel van de opperschatmeester van Siam, de 'eerste minister', die onder andere het contact met vreemdelingen onder zich had [ook: *bercquelang*, *berkelang*].

PIAAL (GM6) · bokaal, wijnschaal. Perzisch *piyāla*.

PIEK (I,1) · 1. gaffel, een spriet of paal, aan de ene zijde gaffelvormig om de mast sluitend en dienend om een zeil aan vast te maken; 2. het spits toelopen-de deel van een schip, onder in het ruim, zowel aan voor- als achterstevan.

PIERING, zie PIRING.

PIERKEN, zie PIRING.

PIJP (I,1/III) · lang, smal, buisvormig wijn- of olievat, met een inhoud wisselend van 400 tot 500 liter. Spaans *pipa*. De Engelsen hebben het al heel vroeg overgenomen als naam voor een biervat; een Engelse *pipe* had een inhoud van 572½ liter. In het Middelnederlands komt het eveneens voor en noemde men Engels bier ook wel *pipenbier*.

PIJPESTELLEN (GM4) · last veroorzaken, onwillig worden.

PIKOL (II,1/P/K) · draaglast; zoveel als een man aan een juk kan dragen, meest bepaald op 125 pond*. Onderverdeeld in 10 *gantang** en 100 *kati**. Maleis *pikul*; *pikulan* = juk. P stelt de pikol op 120 pond en maakt onderscheid in de pikol Siam en pikol Pegu van dat gewicht en de pikol Batavia en pikol Tayouan van 122 pond. K: 122½ pond.

PILAAR, zie REAAL VAN ACHTEN.

PILAARBIJTEN (GM1) · huichelen.

PILEREN (GM2) · roven.

PILLAI (K) · een *nairo** van hoge rang [ook: *poele*, *poellij*].

PIMPELTJE (I,1/I,2) · inhoudsmaat, klein drinkvat van glas of porselein, niet steeds even groot; het oorlam

werd erin verstrekt. Voor medicijnen, limoensap en dergelijke gebruikte men *pimpeltjes* van ¼ mutsje*.

PIMPOU, zie PING PU.

PINANG, zie AREKA.

PINAS (III) · oorspronkelijk een smalle sloep, later ook een kleine galei* en een snelvarend jacht, dat zowel door riemen als zeilen werd voortbewogen. Spaans *pinaza*, Portugees *pinaça*. De naam is afgeleid van het Latijnse *pinus* = dennehout.

PINASSE (II,2) · sterke stof, geweven van de vezels der ananas-plant. Dit maakt de combinatie *pinasse-gingams** min of meer hybridisch, daar *gingams* uit katoen geweven zijn. YULE-BURNELL spreekt van *peniascoes*.

PINATCHE, zie PANACHE.

PING PU (GM5) · ambtenaar van het departement van Oorlog (China) [ook: *pimpou*].

PINT (I,1) · inhoudsmaat, ½ mingelen* of 4 mutsjes*, circa 0,6 liter.

PION (II,2/II,3/GM1) · Voorindische naam voor een inheemse bode, looper of bediende. De VERSAMELING DER WOORDEN zegt 'Inlandse huursoldaten'. Het is het Portugese *peao*, van *pé* = voet, en de oorspronkelijk betekenis was: soldaat te voet. GM1: infanterist van inheemse landaard [ook: *peon*].

PIPAL (II,3) · de heilige vijgeboom van Voor-Indië, die in houtsoort en bladvorm veel op de populier lijkt, waarmee zijn naam verwant is. Hindustani. Zie YULE-BURNELL in voce *peepul* [ook: *pepela*, *pipla*].

PIPLA, zie PIPAL.

PIRING (I,2) · bord of schotel. Maleis [ook: *piering*, *pierken*].

PISSON, zie PAIS.

PISTOLET (GM2) · Spaanse gouden munt, waarde circa f 9 à f 10.

PITCHARINGE, zie BIDJARA.

PITCHIAEREN (T1/T4) · T1: overleggen. T4: bespreken, onderhandelen, beschouwen, overwegen [ook: *pitsiaren*; zie ook: *bidjara*].

PITJE (II,1) · zie bij kasje. Het Chinese *piti* was de naam van een munt van slecht gezuiverd tin. Thans is het in Indië nog de naam voor dubbeltjes. Javaans *pitjis*.

PITJES KANDAGA, zie CAURIS.

PITSIAREN, zie PITCHIAEREN.

PLAAN (GM7) · vlakke. Latijn *planum*.

PLACCAAT (K) · verordening.

PLANGI, zie bij PELING.

PLANO, DE – (GM7) · volkomen, geheel.

PLATFORM, zie WATERPAS.

PLICHTELIJK (K) · plechtig.

PLOEG (III) · soort schaaft, behorend tot het gereedschap van de scheepstimmerman, om groeven in de lange zijde van planken te maken [ook: ploeg-schaaft].

PLOEGSCHAAF, zie PLOEG.

PLUGGEREN (GM4) · ploeteren, zwoegen.

PLUNDERAGIE (I,2) · plunje, zeemansterm voor kleeding.

PLUYMGRAAF (T4) · opzichter over het pluimvee, vaak gebruikt bij wijze van scherts.

POASSE, zie PUASA.

POCHMOLEN (GM9) · molen waarmee ertsen en stenen werden fijngestampt.

POCKELEN, zie PUKUL.

PODEER (GM2) · macht. Portugees *poder*.

POEIER, zie BLOM.

POELANG, zie POLENG.

POELE, zie 1. PILLAI; 2. POLENG.

POELLIJ, zie PILLAI.

POESPAS (T4) · stampot met rijst.

POETRIE JAMMELANG, zie PUTRI DJAMILAN.

POETSJOK, zie PUTJUK.

POEYER (GM1) · poedersuiker.

POILZIJD (I,2) · zijde* met pluivormende draden, gebruikt bij het weven van fluweel. Frans *poil* [ook: poolzijde].

POKKEN, AMBONSE –, zie POKKEN, SPAANSE –.

POKKEN, SPAANSE – (III) · syfilis. Zie STAPEL III, blz. 206 noot 3 [ook: pokken, Ambonse –].

POLANGH, zie MOERNAGEL.

POLAYEPANAM (GM9) · belasting op kokospalmen.

POLEMITEN (I,2/II,1) · sterke, effen en gladde stoffen, oorspronkelijk van kemelhaar gemaakt en daarom vroeger ook wel kamelotten genoemd; later ook van wol [zie ook: barkan].

POLENG (I,1) · ruit; gebruikt in combinatie met een textielsoort, zoals tapis poleng. STALPAERT zegt van poleng ‘anders genoemd *tjambes*’ en omschrijft ze als kleine kleedjes, ‘ruytwijs geschoren’. Poleng komt in de Javaanse weefindustrie nog zeer veel voor. JASPER-PIRNGADIE bespreken bijna honderd polengsoorten. Mogelijk is de bij de Compagnie veel voorkomende naam *boulang* voor een soort kleden een verbastering van poleng. Javaans [ook: poelang, poele; zie ook: govers, pelinghs, pelongs, timbes].

POLIGAR (GM4) · leenman, landheer.

POLITEYK, zie POLITIJK.

POLITIE (K) · het publiek bestel; beleid; bestuur.

POLITIEK, zie POLITIJK.

POLITIJK (T3) · bestuurlijk vertegenwoordiger (resident) van de Compagnie in de dorpen op het Formosaanse platteland [ook: politeyk, politiek].

POMMERIJS (II,3) · 1. kostbare zijden of halfzijden doeken, als tulband om het hoofd gewonden. Ze waren zeer duur; uit STAPEL II, 3, blz. 225 blijkt dat de gewone soorten nog *f* 30 à 35 per stuk kosten. Dit lijkt onmogelijk veel voor een doek van 3 el* lang en 1 el breed, en daarom is het waarschijnlijk dat met pommerijs ook nog andere kledingstukken werden bedoeld. De inheemse naam schijnt *pamri* te zijn. YULE-BURNELL in voce *pambre* geeft enige voorbeelden waar het door ‘mantle’ wordt vertaald. Dit klopt met de omschrijving in de VERSAMELING DER WOORDEN, waar wij lezen: ‘eermantels, die tot geschenk worden gegeven’.

POND (GM2/K) · **GM2**: gewicht; het Amsterdamse of Trooise (van Troyes) was 0,494 kilogram, het Delftse, Antwerpse of Brabantse 0,4697 kilogram, het Keulse 0,4677 kilogram. **K**: het Amsterdamse pond (lb.) diende als basisgewicht.

POND, ENGELS – (P) · gewichtseenheid, $\frac{1}{2}$ kilogram.

POND, FRANS – , zie LIVRE.

PONDEREREN (GM1) · overwegen.

PONDOK, zie PEDAK.

PONGLU (II,1) · titel voor ambtenaren op Sumatra. Vermoedelijk een samentrekking van penghulu*. Het woord komt voor in de samenstellingen pongloe-daats (zie bij datjing), pongloe-cavel (*capal* = schip) en pongloe-warang (*barang* = goederen). De bedoelde ambtenaren moesten dan het weeggeld, het scheeps- of ankeragegeld en het goederengeld innen.

PONT (K) · breed, platboomd vaartuig.

POOLZIJDE, zie POILZIJDE.

POOT, zie POTTI (1).

POOTI, zie POTTI (2).

POPELY (II,2) · doek, waarvan de schering uit zijde*, de inslag uit katoen of floretzijde* bestaat. Thans heet nog in de textielnijverheid een halfzijdigen stof popeline. Combinaties waren popelijs-borre* en popelijs-talpony*.

PORI (II,1/GM4) · Chinees legeraanvoerder. NIEUHOFF (*Het gezantschap*) gebruikt het in zijn beschrijving van het eerste grote gezantschap naar China enige malen, en vertaalt het door veldheer. Een echt Chinees woord kan het niet zijn, daar het Chinees geen r kent. **GM4**: De bovenstaande mededelingen zijn onjuist en dienen te vervallen.

PORTUURLIJN (T1) · een zwaar eind tros, dat vastge- maakt aan de kraanbalk, geschoren door de ring van het anker en daarna belegd binnen boord, het anker gevangenhield tot het commando 'vallen'.

POSSI-POSIHOUT (II,1) · naam voor een tweetal duurzame houtsoorten, vooral gebruikt bij de bouw van huizen. Zie de omschrijving bij VAN EEDEN-DUYFJES. Minahassa's.

POTDEKSEL, zie BOSBANK.

POTTI (II,2/K) · 1. de ruwe* zijde*, zoals ze van de cocon komt, wordt in twee kwaliteiten onderscheiden; de beste is de patteni*, de mindere de potti. Men neemt daarvoor de minste cocons en bovendien 'wort aan beyde eynden al de grove sijde met den afval en hooftjes daar ingebonden' [ook: poot]; 2. **K**: titel van een ambalavāsi* [ook: pooti].

POUY, zie PU YÜAN.

PRAAIEN (GM4/GM6) · **GM4**: met een scheepsroeper contact zoeken. **GM6**: met een scheepsroeper dan wel met seinvlaggen ondervragen [ook: verpreyden].

PRACTICA (GM2) · ervaring hebbend.

PRAECAVEREN (GM4) · voorbehoud nemen, zich in acht nemen.

PRANAKAN, zie PERANAKAN.

PRAUW MAJANG (GM9) · soort vissersvaartuig.

PREADMONEREN (GM1) · van te voren waarschuwen, aanmanen.

PRECARIO (GM1) · tegen betaling van lasten en tollens.

PRECIPIANT (K) · voortvarend, snel.

PREËMINENTIE (GM1) · voorrecht, privilege, bevoorrechte positie.

PREFIGEREN (GM1) · van te voren vaststellen, fixeren.

PREJUDICEREN (K) · benadelen, schaden.

PREJUDICIABEL (GM2) · nadelig.

PRESENNING (I,2) · dek*kleed van geteerd zeildoek, dat over de luiken werd gespannen om het indringen van het zeewater te voorkomen. De doden, die overboord moesten worden gezet, werden in een presenning genaaid, met lood bezwaard.

PRESUPPOST (GM2/K) · **GM2**: veronderstelling. **K**: voorwendsel.

PRETERITIE (GM7) · weglating. Frans *préterition* = schijnbare weglating.

PRETINDE (II,3) · stof uit Broach, half zijde en half katoen.

PREUVE (K) · proef.

PREVATIVE (K) · voornamelijk.

PREVEREN (GM11) · beroven. Latijn *privare*.

PRIEY, zie PRIJAJI.

PRIJAJI (GM6) · ambtenaar, lid van de hoofdenklasse. Javaans [ook: priey].

PRIJS (I,1/I,2) · buitgemaakt schip van de vijand. Vergelijk Latijn *prensum* [ook: prinse].

PRIJSERING, zie PRIJSSTELLING.

PRIJSSTELLING (I,2) · in de uitdrukking 'verkoop tegen prijsstelling', dat is tegen door Heren XVII vastgestelde prijzen [ook: prijsering; zie ook: stok].

PRINSE, zie PRIJS.

PRINSESAAI, zie bij SAAI.

PRINSESTUKJE (II,1/GM1) · klein, draagbaar kanon. In de constructie had prins Maurits deel gehad.

PRISEREN (GM2) · schatten, de waarde bepalen.

PROATIN (GM5) · lokaal hoofd van lagere rang in Benkulen [ook: peroatin].

PROBEREN (GM2) · bewijzen.

PROCEDEREN (GM2) · verwerven.

PROCEDIDO (GM1) · opbrengst.

PROFLIGEREN (GM6) · verslaan. Latijn *profligare*.

PROLIX (GM1) · wijldlopig.

PROMPTITUDO (K) · stiptheid, vlugheid.

PROPAGATIE (GM6) · voortplanting, uitbreiding.

PROPULCEREN (GM1) · teruggedrijven, afweren.

PROSEQUEREN (GM9) · vervolgen.

PROTRACTIE (GM1) · vertraging.

PROVINTIEDAALDER (II,1) · munt, in de verschillende provincies geslagen en van het provinciewapen voorzien, overal van dezelfde waarde, en bij plakkaat der Staten-Generaal van 1606 gesteld op 2 gulden 8 stuiver*, later 2½ gulden. De waarde was in Indië gelijk aan de daar meer bekende Spaanse reaal*, namelijk 60 stuiver [ook: kopdaalder; zie ook: zwaardrijksdaalder].

PUASA (GM7) · de moslimse vastenmaand [ook: poasse].

PUKUL (A) · kloppen (van sago*meel) [ook: pockelen].

PULLERY (II,2) · tolgeld op uitgaande goederen in Coromandel en Golconda. Volgens HAVART I, blz. 149, was pullery oorspronkelijk 'een geschrift wegens de gerechtigheid, die aan den Heer voor het weyden van draag-beesten betaald word' [ook: bate-pullery, laet-poelery].

PULONG, zie MOERNAGEL.

PUNATUR NAMBEDDI, zie bij NAMBURI.

PUNGGAWA (GM7) · algemene term voor hoofd, vaak een districtshoofd (Boni) [ook: pangawa].

PUTJUK (II,1/II,3/T3) · II,1: 1. zoetruikende gom van de *corypha gebanga*, als inheems geneesmiddel gebruikt. Uit het merg van deze boom werd ook een minderwaardige sago* bereid; 2. Voorindische wortel, de *costus indicus*, die veel naar China werd uitgevoerd als ingrediënt voor de Chinese offerstokjes. II,3: 1. inheems geneesmiddel, bereid uit het merg van de *corypha gebanga*. Javaans. 2. Voorindische wortel, ingrediënt van de *costus indicus*. De VERSAMELING DER WOORDEN zegt: 'een soort van watten (?). Ook een wortel, die een aangename parfuum geeft, of in 't Latijn *costus odoratus*'. Zie YULE-BURNELL in voce *putchok*. T3: zoetruikende gom, afkomstig van de *costus indicus*, een wortelsoort die als ingrediënt voor wierook wordt gebruikt [ook: poetsjok].

PUTREFACTIE (GM5) · rotting, bederf. Frans *putréfaction*.

PUTRI DJAMILAN (GM7) · gebruikelijke titel voor de moeder van de vorsten van Pagarujung en Suruaso; ze had grote invloed en het recht met het buitenland te corresponderen, als ware ze koningin van Minangkabau [ook: poetrie jammelang].

PU YÜAN (GM4) · term waarmee in literaire taal een Chinese gouverneur zichzelf aanduidde, bijvoorbeeld in een bevelschrift. Zie ook VIXSEBOXSE, blz. 26 [ook: pouy].

Q

QUAARTSLIEDEN, zie KWARTSLIEDEN.

QUADREREN (GM2) · overeenstemmen.

QUALE (GM4) · riviermond. Maleis *kuala*.

QUALIJK (K) · nauwelijks.

QUARTEEL (I,1/I,2) · 1. I,1: een spekton bij de walvisvangst. Volgens KERNKAMP, blz. 324 noot, gelijk aan 4 okschoufden*; 2. I,1: bij de Compagnie een specerijmaat van circa 350 pond* kruidnagels*, 500 pond muskaatnoten* of 200 pond foelie* bevattend. Dit was natuurlijk niet constant, daar de quarteel een inhoudsmaat was en het gewicht dus variëren kon. In I,2 wordt de inhoud gelijkgesteld aan ¼ okschouf.

QUARTILLE (GM2) · Spaanse koperen munt met een waarde van circa ⅓ cent [ook: malvadis].

QUARTODIENST, zie KWARTODIENST.

QUASTIG (K) · lastig.

QUASTOS, zie GUASTOS.

QUATIHOUT, zie KIATEHOUT.

QUEL, zie GALJOOT.

QUELPART, zie GALJOOT.

QUENT (II,1) · gewichtseenheid voor het wegen van edele metalen, ⅜ mark* of ¼ lood* [ook: quintijn].

QUETCHODA-PASSANT (P) · een kwaliteit zijde*.

QUEY, zie KJAH.

QUIDAM (K) · een vreemd en, in ongunstige zin, zonderling individu.

QUIJT WORDEN (K) · kwijtraken, afzetten.

QUINTIJN, zie QUENT.

QUIPATTIJ, zie KIPATIH.

QUITASOL (T2/GM2/GM3) · T2: parasol van bamboe-constructie. GM2: staatsieregen- of zonnescerm. GM3: staatsiezonnescerm, een waardigheidsteken [ook: kitasol, kittesol].

QUITCHIL, zie KAITSILI.

QUTBSJAH (GM4) · algemene naam van de koningen van Golconda.

R

RA (I,1/I,2) · I,1: lange ronde paal of spier*, haaks hangende aan een mast en waaraan de zeilen bevestigd zijn. Een driemastschip had 12 à 15 ra's, die elk hun eigen naam hadden. Aan de achterste mast hing een ra in schuine richting, dienende om de bezaan* aan te bevestigen. Deze schuine ra werd steeds roe genoemd. I,2: 'Van de ree vallen': straf aan boord waarbij de gestrafte aan een lijn gebonden van de ra werd getrokken zodat hij in zee viel. Soms werden daarbij de benen met lood bezwaard om hem een goede onderdompeling te bezorgen [ook: ree, rheed].

RABARBER, zie KALAMBAK.

RABAT (I,1) · 1. percentuele korting op de bepaalde prijs; 2. serge*.

RADAAR, zie RAHDAR.

RADEEN, zie RADEN.

RADEN (II,3/GM7) · inheemse titel op Java. GM7: lid van het vorstelijk geslacht van mindere rang dan een pangeran* [ook: radeen, radin].

RADERIJEN, zie RAHDARI.

RADICAL, zie bij TSIEEUW.

RADIN, zie RADEN.

RADIX CHINA (I,1/II,1/T1) · gedroogde wortel van de *smilax China* L., als medicijn tegen huidziekten gebruikt. Uit dezelfde plant wordt de thans nog in de pharmacopae gebruikte sarsaparille verkregen. Zie KERN II, blz. 41 e.v., en *China root* bij MILBURN II, blz. 502 [ook: wortel-china].

RADIX NISI (GM9) · de ninsin of ginseng* wortel, gebruikt voor medicinale doeleinden [ook: som].

RADJA (II,2/A/K) · vorst. A: titel van een in status hoog dorpshef. K: koning. Zie s'JACOB XXXIII [ook: raedja, ragia, ragie].

RADJA MUDA, zie KONING, JONGE –.

RADJADOOR (GM4/K) · GM4 blz. 232: ter kust van Malabar een aan het Portugees ontleend woord voor regent; ook in de samenstelling ragiadoormoor, opperregent; blz. 636: lokale plaatsvervanger van een vorst; radjadoormoor (*moor, mor* = groot) was de voornaamste radjadoor, de rijksbestuurder, de opperregent. K: functionaris onder de radja* die het dagelijks bestuur in handen had. Hij leek veel op een stadhouder [ook: ragiadoor, ragiewaar, regedore].

RADOER, zie RAHDAR.

RAEDJA, zie RADJA.

RAGIA, zie RADJA.

RAGIADOOR, zie RADJADOOR.

RAGIE, zie RADJA.

RAGIEWAAR, zie RADJADOOR.

RAHDAR (II,2) · inner der tolgelden. Het woord betekent letterlijk: die over de weg gesteld is [ook: ra-daar, radoer; zie ook: rahdari].

RAHDARI (II,2/GM2) · wegtollen of doorvoerrechten. Zie YULE-BURNELL in voce *radaree*. GM2: tolrecht op

- het vervoer te land, tolkantoor [ook: raderijen; zie ook: rahdar].
- RAHOUT, zie REEHOUT.
- RAKIT (GM4) · vlot. Maleis.
- RAKSHĀ-BHŌGAM (K) · jaarlijkse som voor bescherming die bondgenoten en vazallen aan de Malabarse radja* betaalden.
- RALA, RALE (GM5) · Singalese eretitel voor een man van hoge geboorte.
- RAMBOETIN (II,2) · ruige, 'harige' katoenen doek. De UYTREKENING zegt, onder Tegenapatnam, 'ramboetijns, 3 pees* worden uyt één pees Guinees* lijwaet gescheurt; ook maer twee, of anders van ijle salampouris*, daertoe geprepareert'. Men vergelijkte voor de naam het Maleise *rambut* = haar, alsmede de rode harige vrucht rambutan.
- RAMPAARD (I,2) · laag en kort scheeps-affuit*. VAN YK (blz. 267-268) verklaart de naam rampaard daaruit, dat het kanon dezelfde dienst deed als de middel-eeuwse ram of muurbreker. Het woord is echter zo goed als zeker overgenomen van het Italiaanse *ram-pardo* = verdedigingswerk. Zie ook WOORDENBOEK DER NEDERLANDSCHE TAAL op *roopaard* [ook: rapaard, rolpaard, roopaard].
- RAMPASSEN (GM6) · roven. Vanouds gebruikelijke term in de omgangstaal der Nederlanders in de Indische archipel. Maleis *rampas*.
- RĀNI (K) · de oudste vrouw in een taravād*, en daarom hoofd ervan.
- RANKEN (T1) · streken.
- RANTAK (A) · klein kanon.
- RANTSOENHOUTEN (I,1) · de twee oprijzende steunbalken van de achterboeg. Ze rusten op de achtersteven en vormen de omraming van de spiegel*.
- RAPAARD, zie RAMPAARD.
- RAPINE (GM1) · roofzuchtige.
- RAS (I,1/II,1) · gekeperde wollen of zijden stof, zeer glad geweven en geschoren, zodat men geen haar ziet. Er waren talrijke soorten rassen. De naam is ontleend aan het Latijnse *rasus* = geschoren; Italiaans *raso*. Zie HEIDEN [zie ook: kroonras, lakenras, raset].
- RASAMALA (II,1) · welriekende vloeibare balsem, in Arabië en Voor-Indië bereid uit de *liquidambar orientalis*. Zie PAULUS in voce [ook: getah rasamala, mindjak rasamala, rassamalie].
- RASEREN (T3) · slopen, verwoesten.
- RASET (II,1/GM1) · de fijnste rassen* werden rasetten genoemd. GM1 geeft raset de betekenis van ras.
- RASSAMALIE, zie RASAMALA.
- RATEL (II,3/P) · gewichtseenheid in Arabië. In Mokka een ½ man* of 100 wockia*. P: in Perzië ¼ men-i-sjah*, 10 ceer* [zie ook: cheharek].
- RATU (GM6) · titel van de hoofdvrouw van de susuhunan.
- RATUBAGUS (GM5) · in Bantam de titel van een zoon van een sultan bij een bijvrouw van lage rang.
- RAVELIJN (GM4) · blz. 272: halvemaaanvormige voorschans; blz. 466: voorschans van een vesting ter dekking van een poort of dergelijke.
- RAWA (GM6) · moeras. Maleis.
- REAAL (II,1/T2/GM1) · Spaans-Portugese munt van 6 stuiver*. Daarnaast bestonden: 1. de reaal-van-achten* of standaard-reaal (afgekort als a/r), een zilveren munt ter waarde van 8 realen of 48 stuiver (GM1: sedert 1622 60 stuiver), 2. de reaal van vieren ter waarde van 24 stuiver, 3. de mark- of Spaanse reaal*, die in Indië 60 stuiver gold.
- REAAL, SPAANSE – , zie MARKREAAL.
- REAAL VAN ACHTEN (K) · zilveren Spaanse munt, gemunt in Mexico, Peru en Sevilla. Zie bij reaal [ook: colonne, mexicaan, peruaan, pilaar, seviliaan].
- REAAL VAN VIEREN, zie bij REAAL.
- RECENTEREN (GM4) · aanvullen, verversen.
- RECHATTA (II,2) · fijne katoenen doek. Over chelasse rechattas zegt Van Linschoten (KERN I, blz. 63): 'seer fijn ende subtyl ghewrocht, ende wert veel in Indiën ghesleten, oock meer gheacht als zijde': want in de prijs de zijde altemets te boven gaet om zijn fijnigheyt ende wonder aerdigheyt; zijn ghenaeamt Rechatas ende Cheylas' [ook: regatty; zie ook: chella].
- RECHT VAN NAESTE (K) · recht van koop tegen dezelfde prijs als door een ander geboden.
- RECIBIDOR (GM9) · ontvanger van landrenten en hoofdgelden (Jaffna).

- RECOGNITIEPENNINGEN, zie PESHKASH.
- RECOMPENS (K) · compensatie.
- RECREUTE (GM3) · aanvulling in een garnizoen.
- REDIJT (GM1) · herhaling.
- REDIMEREN (GM2) · loskopen, afkopen, vrijkopen.
- REDOUTE (T2) · kleine schans of versterking.
- REE, zie RA.
- REE, VAN DE – VALLEN, zie bij RA.
- REEHOUT (I,1) · houten lijst om het scheepsboord, ter hoogte van het opper-dek* [ook: rahout].
- REEHOUTSCENT (I,1) · sent* ter hoogte van het ree-hout*.
- REETSEL (II,2) · maaksel, speciaal van zijde* gezegd. Men onderscheidde gereede en ongereede (ongetwernde en ongekleurde) zijde.
- REFACTIE (I,2/II,1/GM1/GM2) · korting, verleend na de levering van een product, indien dit bleek niet overeenkomstig de monsters te zijn geleverd, of aanvankelijk onzichtbare gebreken te hebben, zoals lijnwaden die bij het uitpakken bleken 'geplekt' te zijn. Tegenwoordig gebruikt men daarvoor het woord *fusti*. **II,1**: ook meer algemeen, onkosten, tarra, korting voor beschadiging. **GM1**: vergoeding, schadeloosstelling. **GM2**: voldoening.
- REFRENEREN (GM6) · inperken, beteugelen. Latijn *refrenare*.
- REGALEREN (GM4) · bij de hofreis met een geschenk vereerd worden (Japan).
- REGAM (GM7) · handschrift, schriftelijk bevel, vooral van de sjah* uitgaande. Perzisch *rakam*.
- REGARDE, TEN – VAN (K) · ten aanzien van.
- REGATTY, zie RECHATTA.
- REGEDORE, zie RADJADOOR.
- REGELING (I,1) · brede houten lijst die rondom het scheepsboord, met name rond het campagne*dek, liep 'daer men met de armen op leent'. Het is niets anders dan wat men thans op een stoomschip met het Engelse *railing* aanduidt [ook: rogboort, rogang].
- REIJS, zie REIS.
- REIS (K) · maal, keer [ook: reijs].
- REÏTEREREN (GM4) · herhalen.
- REKET (T4) · van het Franse *requêter* = zoeken, opsporen.
- REKIP (P) · stijgbeugel. Perzisch *rikib* of *rekab*.
- RELEVEREN (GM3) · ontheffen.
- REMAOS (P) · galeien, roeivaartuigen [ook: remas].
- REMAS, zie REMAOS.
- REMBOURSEREN (K) · terugbetalen.
- REMOREREN (GM1/K) · **GM1**: zich ophouden. **K**: verblijven.
- REMUEMENT (GM1) · wijziging, verandering.
- RENDOS (GM3) · pacht. Ontleend aan het Portugees.
- RENFORCEREN (K) · versterken.
- RENOSTER (GM2) · rinoceros.
- RENUMEREREN (GM3) · betalen, vergoeden.
- REPOUCHE (GM2) · échec, terugdringing.
- REPREMENDE (T4) · boete, straf.
- RESCONTRE (K) · gevecht.
- RESCRIPTIE (GM2) · schriftelijk antwoord.
- RESETEREN (GM1) · zich met bitterheid herinneren.
- RESGATEREN (GM1) · loskopen. Portugees *resgate*.
- RESIDENTIEPLAETS (K) · plaats waar de Compagnie een vestiging had.
- RESILIËREN (GM1/GM5/GM9) · **GM1**: terugtreden. **GM5**: terugkomen op. Letterlijk: opzeggen. **GM9**: opzeggen, ontbinden.
- RESOLVEREN (K) · besluiten.
- RESPONDE (K) · verantwoording.
- RESPONDEREN (K) · instaan voor.
- RESPONDIERS (GM2) · term, afgeleid van *respondentia*, zekerheid voor goederen die overzee vervoerd worden.

RESTAS (II,2) · fijne doeken uit Bengalen, zowel van katoen, tesser* of wilde zijde, dan wel zijde* gemaakt. Meestal waren ze gestreept.

RESTRINGEREN (GM1) · beperken, intrekken.

RETORQUEREN (K) · tegenspreken, bestrijden.

RETORSIE (GM3) · wedervergelding, wraakneming, represaillemaatregel.

REVELAAR (III) · soort plank of lat.

RHEEDE, zie RA.

RIB, zie SPANTEN.

RIBBESACKEN (GM3) · kwellen, plagen. Letterlijk: lichamelijk onder handen nemen.

RIJDER, ZILVEREN –, zie DUKATON.

RIJF (II,1) · rasp. Vergelijk het Gronings *keesrief* en *neutmuskoatriefke*.

RIJKSDAALDER (K) · munt. In patria 48 stuiver*; in de Oost sinds 1656 op 60 stuiver gesteld.

RIJST (I,1/K) · voedingsmiddel. **K**: witte rijst is gepelde rijst, zwarte rijst ongepelde rijst [zie ook: bras, nely].

RIJSTBIER, zie SAKE.

RIJKSSTENDEN (GM3) · rijksgroten [ook: rijxtenden].

RIJXTENDEN, zie RIJKSSTENDEN.

RINCKET (GM4/T4) · **GM4**: rij. Van het Portugees. **T4**: 'in rinket staan', in het gelid staan.

RINKELWERK (T3) · snij- en beeldhouwwerk ter versiering van schepen.

RITSIESBOOM (T2) · lycheeboom.

RITSIJZER, zie KRITSER.

RIYAL (II,3) · zilveren Perzische munt ter waarde van $\frac{1}{20}$ thoman*, circa *f* 2.

ROBBE-ROBBE, zie RUBA-RUBA.

ROBE (II,2) · bundel kaneelschors van 56 pond*.

ROBIJN BALLAEYS (GM1) · lichtrode, naar het witte zwemende robijn.

ROCKTUTIA, zie SPIAULTER.

RODOMONTADO (GM5) · zwetserij, pocherij.

ROE (I,1) · de schuine ra* aan de achterste mast.

ROEDE (GM5/K) · lengtemaat die lokaal vrij sterk varieerde; de Amsterdamse was 4,53 meter. **K**: Amsterdamse roede 13 of 16 voet*; Rijnlandse roede 12 of 16 voet [ook: roeij].

ROEIJ, zie ROEDE.

ROEKOE, zie RUNGKU.

ROEMAALS (I,1) · dunne zijden doeken, gebruikt als zakdoek en om in de hand te dragen om muskieten en dergelijke te verjagen. De *VERSAMELING DER WOORDEN* zegt: 'roemaal, hoofdwinsel (Mallebaars)', wat een afwijkende verklaring is. Zie *YULEBURNELL* sub voce *roomaul*. In de combinatie roemaals d'esta is de toevoeging waarschijnlijk een epitheton ornans; Portugees *d'esta* = van het oosten.

ROER (P/T4) · **P**: jachtgeweer. **T4**: vuurroer, soort kanon.

ROGBOORT, zie REGELING.

ROGGANG, zie REGELING.

ROGGEVEL (II,1/T2) · huid van de rogvis. Ze vormden een waardevol handelsartikel. De gewone soorten werden gebruikt voor het polijsten van houtwerk; in Japan ook als bekleding voor gevesten van zwaarden en voor meubelen. De fraai getekende fijnere soorten hadden grote waarde als curiosa, waaraan men magische kracht toeschreef, en werden met hun gewicht aan goud betaald. Zie *VALENTIYN*, Siam, blz. 62-63, waar verschillende afbeeldingen staan.

ROLPAARD, zie RAMPAARD.

ROMEYN STUCK (T4) · soort geschut.

ROMPEN (I,1/I,2) · onrijp afgevallen, rimpelige, minder vette en daardoor minderwaardige muskaatnoten*, die geraapt worden. *VALENTIYN* omschrijft rompen als 'slegte of raapnoten'. *RUMPHIUS* (*Herbarium*) zegt van de noten dat ze 'ongezien en rimpeilig' zijn. Met rompen bedoelde men de muskaatnoten die in de tegenwoordig aangehouden onderscheiding in kwaliteit gerimpelde noten heten.

RONDASSIER (GM1) · schilddrager met een rond schild, bewapend met een pede*.

RONDSTAAN (GM11) · in 'de handel doen rondstaan', voldoende geld hebben om de handel te kunnen drijven.

ROODAARDE (II,1) · sterk ijzerhoudende leem, zowel verfstof als bloedstelpend middel. Zie *red earth* bij MILBURN I, blz. 136.

ROOPAARD, zie RAMPAARD.

ROOS (II,2/GM4) · inheems ambtenaar in Arakan. Zie ook het DAGHREGISTER 1653, blz. 99. **GM4**: de titel van de onder de kotwal* staande politieambtenaar in Arakan.

ROPIA (II,2/II,3/P/GM1/K) · zilveren munt, niet overal gelijk van waarde. Meest circa 28 stuiver*, verdeeld in 16 ana* (P: 16 stuiver.) Zie STAPEL I, 2, blz. 68 e.v., YULE-BURNELL in voce *rupee*, VALENTIJN IV, 1, blz. 357 en de UYTREKENING. Sanskriet *rūpya* = zilver. Ropia's-chaganni zijn vermoedelijk genoemd naar de groot-mogol sjah* Jehaan. **GM1**: het woord is in verschillende vormen in allerlei delen van Azië overgenomen. **K**: Indiase munt, geslagen door of vanwege de mogols. De marktwaarde volgde de goud- en zilverwaarde en was niet constant. De officiële wisselkoers was in Malabar in 1686 30 stuiver. Deze werd gebruikt in de VOC-boekhouding en bij de berekening van de maandgelden van 's Compagnies dienaren. Als er een groot verschil tussen officiële wisselkoers en marktwaarde ontstond, moest de wisselkoers aangepast worden. Er waren gouden en zilveren mogol-ropia's (1 gouden is 7½ rijksdaalder*), Bengaalse zilveren ropia-sicca* en bazarropia's (respectievelijk 33 en 30 stuiver) en Suratse ropia's (37½ stuiver) [ook: ropij].

ROPIA SICCA (GM3/GM6) · **GM3**: door de VOC geslagen ropia*, die 4% meer intrinsieke waarde had dan de inheemse. *Sikkah* betekent muntstempel. **GM6**: in Bengalen aangemunte ropiasoort.

ROPIJ, zie ROPIA.

ROTTANG (A) · rotan, stok [ook: rotting; zie ook: compagniesrottang].

ROTTING, zie ROTTANG.

ROTUNDE (GM8) · ronde, openhartige.

ROUW (I,2/II,2) · ongezuiverd (salpeter), ongeslepen (diamant), ongebleekt (katoen), onbewerkt (zijde); ruwe* zijde* stond tegenover gesponnen (gewrochte, gereede, getwernde*) zijde, ook wel tegenover geverfde zijde; rouw lijnwaad tegenover gecouleert lijnwaad.

RUAGIEPEPER (I,2) · minderwaardige peper*, omschreven als 'vuyle en ondeugende peper'. 'Ruagie van peper' wordt gesteld tegenover 'schone afval'.

RUBANTE (II,1) · een felrood mineraal uit China, als

kleurstof gebruikt ter vervanging van het dure vermiljoen of cinnaber. Zie ook DAPPER, blz. 245-246.

RUBA-RUBA (II,3/GM1) · algemene naam voor in de Archipel te betalen rechten, als havengelden, tollen, invoerrechten, ankeragegelden en dergelijke. Maleis *rubā* = geschenk [ook: robbe-robbe].

RUGGEN (I,1) · van een schip gezegd: in het midden van het dek* bol gaan staan, naar boven doorbuijen, doordat voor- en achterstevan te zwaar beladen zijn. Men zei ook: het schip 'krijgt rug', of 'steekt de rug op'. Tegenwoordig noemt men het 'doorzetten', maar men spreekt ook wel van 'kattenrug'. Zie MOSSEL, blz. 49.

RUINAS (II,2/II,3) · plantaardige rode verfstof uit wortels, gebruikt voor het kleuren van lijnwaden [zie ook: meekrap].

RUMAH KAKÉAN (A) · initiatiehuis van het kakéan*-genootschap.

RUNGKU (GM7) · een soort vlerkprauw, van een type dat vooral op de Filippijnen gebruikt wordt [ook: roekoe].

RUW (I,2) · van zijde* gezegd, zoals ze van de cocon komt. KERN I, blz. 101: 'Daar is onghesponnen sijde, die men rauwe zijde noemt; oock gesponnen ende gedraeyde zijde, die de Portugesen *retres* heeten'. De ruwe zijde moest eerst worden ontgomd (zie afgesood) [zie ook: rouw].

S

SAAI (II,1) · licht gekeperde wollen stof, uit Europa veel naar Indië en Japan gevoerd. De verschillende kwaliteiten en variëteiten werden aangeduid als heeresaaï*, kroonsaaï, prinsesaaï en erminesaaï* [ook: saye; zie ook: karsaaï].

SAAY, zie SAYE.

SABANDAAR, zie SJAHBANDAR.

SABOA (A) · kleine vlerkprauw [ook: boniet].

SACCATTIJ, zie SAKAT.

SACKEN DE MAGLIE (P) · maliënkolders.

SACKI, zie SAKE.

SADAH (GM1/A) · **GM1**: titel van een aanzienlijke Ternataans grote. 'Commissaris des konings' geeft zijn waardigheid niet onjuist weer; hij was ook hoofd van het leger. **A**: titel van een Noord-Molukse hoffunctionaris.

SAFFRAAN, INDISCHE – , zie CURCUMA.

SAFFREINTANG, zie SEVEREINTANG.

SAGERU, zie SAGUEER.

SAGO (II,1/GM1) · meel bereid uit het merg van de sagoboom. Zie STAPEL II, 1, blz. 213-219. **GM1**: Het is het dagelijks hoofdvoedsel van de meeste bewoners van de Molukken. Op de kleine eilanden komt ze niet of in onvoldoende mate voor, zodat men op Halmageira aangewezen is [ook: boombrood, sago-manta, sagu].

SAGO LEMPENG (A) · sago*broodje [ook: sago, maroeca, zagoe marouco].

SAGO MAROECA, zie SAGO LEMPENG.

SAGOMANTA, zie SAGO.

SAGOSAGOW (A) · werpspies.

SAGOUW, zie SAGUWEER.

SAGU, zie SAGO.

SAGUEER, zie SAGUWEER.

SAGUWEER (II,1/GM3/T3/T4) · het sap van de arèn- of saguweerboom, dat vers zacht en zoet is en gegist de alcoholische drank arak* oplevert. Zie PAULUS in voce *palmwijn*. **GM3**: palmwijn, die van verschillende palmsoorten gewonnen wordt, meest van *arenga saccharifera*. **T3**: palmwijn, alcoholische drank verkregen uit het sap van de onrijpe bloemkolf van verschillende palmsoorten. Portugees *sagueiro*, Maleis *tuak**. **T4**: wijn van de *gemutu*-palm [ook: sageru, sagouw, sagueer].

SAINCERDAMS (K) · Sanskrit.

SAKAT (T2) · woekerplant. Maleis [ook: saccattij].

SAKE (II,1) · Japans nationale, alcoholhoudende drank, uit tarwe bereid. KAEMPFER noemt het 'de bier van 't landt'. MONTANUS geeft de beschrijving 'ruikt als weeg-luisen, doch is soo sterck als Spaensche wijn'. De sake werd ook wel uitgevoerd en onder andere in Batavia veel gedronken. Zie DE HAAN, *Priangan* II, blz. 582, met noot, en HOFFMANN [ook: rijstbier, sacki].

SAKKABASJI (GM6) · 'opperste waterhaalder van den koning' (Perzië).

SALAGAMA, zie CHALIA'S.

SALAHACCUM, zie SALAHUKUM.

SALAHUKUM (II,1/A) · inheemse titel, vroeger gedragen door de stadhouders van de sultan van Ternate, die door de Compagnie meestal, ten onrechte, als kimelaha's* werden aangeduid. De stam van het woord is *ukung* = volkshoofd. Zie DE CLERCQ, *Bijdragen*, blz. 150 en 324. **A**: kimelaha [ook: salahac-cum].

SALARMONIACQ (I,2) · sal ammoniacum, ammoniak-zout, of kortweg salmiak.

SALATAN (GM2) · slecht gewas; de kruidnagel* geeft bij lang doorstaan van de droge zuidenwind minder opbrengst dan normaal. Maleis *selatan* = zuidenwind.

SALEMPURIS (I,1/II,2/GM2) · textiel genoemd naar de plaats Salemporis of Serampore, ten zuiden van Calcutta. YULE-BURNELL spreekt van 'a kind of chintz'; STALPAERT van 'witte cleetjes, ende hebben aen elc eynt een roode streep'; HEIDEN maakt verschil tussen de hiergenoemde, welke hij salampores noemt en een andere soort, salampori; deze laatste omschrijft hij als een stof, geweven uit de haren van de angorageit en met zijde* opgewerkt. **II,2**: veelkleurige doeken, kleden en dekens uit Voor-Indië. **GM2**: veelkleurige sitsen* doeken, genoemd naar de stad Salempour in Coromandel [zie ook: dekens].

SALGADEHOUTEN (II,2) · door STAPEL genoemd als uitvoerproduct van Palicol; evenzo bij HAVART III, blz. 14. Mogelijk heeft dit hout iets uit te staan met het Spaanse *salgada*, naam van een zekere wilgensoort.

SALIMOE (II,1) · 'eenige catoene en sijde stofjes', aldus STAPEL. Het woord staat mogelijk in verband met het Maleise *sëlimut* = deken.

SALPICADOS (II,1/II,2) · **II,1**: eenvoudige (**II,2**: gespikkelde) katoenen doeken van de kust van Coromandel. De VERSAMELING DER WOORDEN bedoelt vermoedelijk dezelfde als ze spreekt van 'salpicara, gespikkelde lijwaten, neusdoeken ac'.

SALVATICA, zie SELVATICA.

SALVIA (GM6) · salie.

SAMANTHA (K) · vazal van een grote vorst.

SAMBLANT, zie SEMBLANT.

SAMBOK, zie: 1. SJAMBOK; 2. ALMADIA.

SAMMELEN (GM4) · treuzelen.

SAMMORIJN, zie ZAMORIN.

SAMPAN (II,1/A) · klein, goed zeilend vaartuig met

- scherpe kiel. Het woord stamt uit het Chinees. Zie PAULUS, V, blz. 122 e.v., en YULE-BURNELL in voce. **A**: inheems vrachtaartuig [ook: champan, chianpan, siampan].
- SAMPAN DJAWA (GM4) · een op Javaanse wijze getuigde sampan*.
- SAMSIK (GM2) · Chinees hoofd op Formosa.
- SAMSU (T3) · alcoholische drank uit China.
- SAMUDRI, zie ZAMORIN.
- SANDARAK (II,3) · witte gomhars van de *callibris quadrivalis*, in de chemie gebruikt en ook als bestanddeel van vernis en politoer. Perzisch *sandarah* [ook: sandrak].
- SANDRAK, zie SANDARAK.
- SANEN (I,2) · zeer fijne Bengaalse kleden, in het bijzonder uit Balasore afkomstig. Zie VALENTIJN V, 1, blz. 161.
- SANGELIA (GM1) · snelzeilend vaartuigje van Voor-Indië, vooral gebruikt om op prauwen te jagen.
- SANGUIS DRACONIS, zie DRAKENBLOED.
- SANIRI (GM7) · territoriale indeling op Ceram in gebruik bij de leden van het kakéan*-verbond en die onder een raad voor rechtspraak en bestuur stond; het woord wordt in de generale missive gebruikt in de zin van een bijeenkomst van die raad.
- SANIRI TIGA AIR (A) · volksvergadering van de kakéanistische* Alfoeren* van West-Ceram om onderlinge conflicten te bespreken en te beslechten.
- SANKĒTAN (K) · tempelgebied.
- SANNA (GM9) · in een palmblad of ola gegrifte opdracht [ook: mandaat ola].
- SANTRI (GM4) · leerling van de islam-school. Ruimer: persoon die zich goed aan de voorschriften van de wet van de islam houdt.
- SAPANHOUT (I,2/II,1/GM1) · donkerrood sandelhout, hout van de *caesalpina sappan*, gebruikt om rode verfstof uit te trekken, voor inlegwerk en als medicijn. Oud-Javaans *sapang* = rood. Zie KERN I, blz. 83. **GM1**: het kwam overeen met brazielhout (pernambucahout*) en was zeer gewild in Japan [ook: champanhout, sappanhout].
- SAPPANHOUT, zie SAPANHOUT.
- SARAAF (II,2/II,3/GM4) · inheems wisselaar in Bengalen. **II,3**: bankier of wisselaar. Zie YULE-BURNELL in voce *shroff*. **GM4**: geldwisselaar. Perzisch [ook: shroff, xaraffe].
- SARAM BOURONG (T1) · vogelnestjes.
- SARAMBE (GM8) · versterkt kamp. Arabisch *zarebo* [ook: zarebo, zariba].
- SARANG (GM2) · nest, ook gebruikt voor eetbaar vogelnest. Maleis.
- SARANGIE, zie SERANG.
- SARASSELEYE (T1) · veelkleurige lijnwaden, die speciaal voor Ternate gemaakt werden (zie ook serasah).
- SARASSEN, zie SERASSEN.
- SARBATHUIS (GM6) · opslagplaats van medicijnen, dranken, enzovoorts [ook: serbethuys].
- SARDAAR, zie SIRDAR.
- SARI (II,3) · vrouwenrok [zie ook: dhotial].
- SARIF(F) (A) · titel waarmee een afstammeling van de profeet Mohammed wordt aangeduid.
- SAR-I-KHAIL (GM1) · titel van de tweede persoon, dus van de rijksbestuurder, van Golconda. Letterlijk: commandant van de lijfwacht [ook: sircheyl, zerccheyl].
- SARNANG (II,1) · eetbare zaden van de *castanea argentea*, met de smaak van kastanjes, door de bevolking in het bos verzameld. Javaans *sarangan* [ook: jermang].
- SARONG (A) · inheems kledingstuk.
- SARSAMET (GM4) · het hoofd (*sar*) van een district (*samt*) (India) [ook: sersamet].
- SAS (GM6) · een kruitmengsel [ook: sats].
- SASAK (GM6) · vlechtwerk van bamboe of twijgen. Maleis.
- SASI (A) · tijdelijk door het dorpsbestuur uitgevaardigd gebruiksverbod van de woeste grond voor jacht- en verzameldoeleinden [ook: sassie].
- SASSIE, zie SASI.
- SATS, zie SAS.
- SAUCIER (I,1) · sauskom.

SAUVAGAGIS, zie SAWAGESJES.

SAVOY, zie SOWOHL.

SAWAGESJES (II,3/T4) · lijnwaden uit Ahmedabad, meest wit. Ze waren veelgevraagd. T4: witte katoenen stoffen meestal afkomstig uit Surat [ook: sauvagagis, zauvageessiens].

SAY, zie SAYE.

SAYAWERA, zie SAYE.

SAYE (I,2/II,2) · 1. wortel van een plant der familie *cinchonachae*, waarvan een rode verfstof werd gemaakt, gebruikt bij het kleuren van katoenen draden en doeken. Bij de Compagnie kreeg het woord de algemene betekenis van kleur – dus niet per se rood. Zo schrijft HAVART III, blz. 23, dat men de doeken bij het blauwverven met indigo* zo lang in de verfpot moet laten 'totdat ze hare bruyen-blauwe zaye krijgen', elders: 'hare volle zaye bekomen hebbende'. Het is een Tamil woord *shayaver*, waarin *shaya* = kleur en *ver* = wortel. Maleis *bengkudu*. Zie YULE-BURNELL in voce *choya*, *chaya-root* bij MILBURN, blz. 277 en DE HAAN, *Priangan* III, § 661 en de daar genoemde literatuur [ook: saay, say, sayawera, sjayaweer; zie ook: meekrap]; 2. zie SAAL.

SCHAAL (P) · aanlegsteiger en/of losplaats voor schepen. Italiaans *scala* [ook: schale].

SCHAAR (I,2) · oogst. Zie VERDAM-VERWIJS in voce.

SCHAARSTOKKEN (I,1) · smalle maar dikke planken of balken, langsscheeps liggende in het dek*, gelast in de dekbalken. Ze dienen tot versterking van het dek, maar zijn zo gelegd dat ze tevens de omboording van de luiken vormen [ook: scheerhout; zie ook: scheerstok].

SCHABENDER, zie SJAHBANDAR.

SCHAIRROOD (II,1) · scharlaken rood.

SCHALE, zie SCHAAL.

SCHAMPDEK, zie SCHANDEK.

SCHANDEK (I,1) · eigenlijk het dek* van een schip, onmiddellijk naast de verschansing, dat tevens de dienst deed van potdeksel*. Later ook gebruikt voor potdeksel. Oorspronkelijk schansdek, maar door partiële assimilatie veelal tot schampdek vervormd [ook: schampdek].

SCHANGINA (GM1) · soort hert, met iets minder waardevol vel dan de jammama*. Zie MULLER, blz. 118 [ook: sihangma].

SCHANSKLEEDEN (II,1) · zeemansterm voor gekleurde kleden of lappen waarmee men een sloep of boot bekleedt als voorname passagiers moeten worden overgebracht.

SCHANSKORF (T4) · mand gevuld met aarde om te dienen als verdedigingsmiddel tegen vijandelijk vuur.

SCHANTSCOOP (GM3) · tegen spotprijzen.

SCHARLAKEN (I,1) · fijne wollen stof van helderrode kleur. Het woord is overgenomen van het Oud-Frans *escarlate*. Het meervoud scharlakens, alsof het een soortnaam was, ontstond door de bijgedachte aan laken [ook: scheraken].

SCHAVELEN (II,3) · zeemansterm voor: de zeilen op de wind zetten.

SCHAVIELEN (T4) · het schuren of schaven van lading of onderdelen aan boord waardoor schade kan ontstaan.

SCHEEPSKORPORAAL (III) · de man, die aan boord van een Compagnieschip belast was met het toezicht op en het onderhoud van de wapens. Hij was aan boord, wat men op de wal een kapitein-des-armes* noemde [ook: swaartveger, wapensmid].

SCHIEPSSNUIT, zie GALJOEN.

SCHIEERGANG (I,1) · de rij planken van de huid van een schip, ter plaatse waar de scheepsromp de grootste omvang heeft en welke rij het eerst wordt aangebracht of geschoren; van scheren = spannen [ook: scheerstrook].

SCHIEERHOUT, zie SCHAARSTOKKEN.

SCHIEERSTOK (I,1/T4) · 1. zie SCHAARSTOKKEN; 2. T4: lange lat die wordt gebruikt in de scheepsbouw. Middels het vastspijkeren van een aantal scheerstokken langs de opgerichte spanten van een schip in aanbouw (scheren) kan men zien waar afwijkingen van de gewenste vorm optreden [ook: strooklat].

SCHIEERSTROOK, zie SCHIEERGANG.

SCHIEG (III) · een soort console onder de boegspriet, dikwijls uitlopend in het schegbeeld.

SCHIELAK, zie GOMLAK.

SCHIELING (P/K) · P: munt ter waarde van 6 stuiver*. K: Nederlandse munt ter waarde van ⅓ rijksdaalder*.

SCHIELPKOM, zie KOMSCHELPEL.

- SCHEPEL (I,1) · maat voor granen en rijst* en dergelijke, 27,814 liter.
- SCHEPPER (GM3) · roeier.
- SCHEPPRAUW (GM3) · roeiprauw.
- SCHERAKEN, zie SCHARLAKEN.
- SCHERFJES (GM4) · kleine muntjes.
- SCHERING (I,1) · de omspanning welke dient om het geraamte van een schip in aanbouw bijeen te houden. Als de schering (zie bij scheergang) is geschorren kan men de vorm van het schip reeds zien. Ook het geraamte zelf werd wel schering genoemd.
- SCHIER OF MORGEN (K) · te eniger tijd.
- SCHILDBANKEN (I,1) · zware steunbalken, waarop het braadspil rust.
- SCHILDERGASTEN (K) · gewone soldaten.
- SCHOPUS (GM2) · doel(stelling).
- SCHOR (II,1) · zeemansterm voor steil, diep; een schorre kust is een kust waar men niet ankeren kan.
- SCHOT EN LOT (K) · belastingen, hoofdgeld.
- SCHOUW (III) · een vlak, open vaartuig [zie ook: waterschouw].
- SCHOVERZEIL (I,1) · het grootzeil. Onder het meervoud schoverzeilen verstaat men grootzeil en fok* samen, de enige zeilen die bij een sterk doorstaande wind werden gevoerd [zie ook: onderzeilskoelte].
- SCHRAP, zie KRITSER.
- SCHREEF (I,1) · duidt een maat aan, een schreef of schrap op de maatstok, vermoedelijk een duim*. Als inhoudsmaat was een schreef 4 stoop*. Van schrijven.
- SCHRIPUL (K) · scrupule.
- SCHROBBEN (GM3) · kaalplukken, uitplunderen.
- SCHROOTBOOR (I,1) · kuipersgereedschap, waarmee de fijne gaatjes voor de pinnen die de bodemplankjes van een vat verbinden worden gemaakt.
- SCHUDDE (GM4) · galgebok.
- SCHUITGELD (II,1) · in een schuitvormig blok gegoten metaal (goud, koper, lood, zilver), zoals nog thans het tin in schuitjes op de markt wordt gebracht. In Japan was het schuitzilver de grondslag van het muntstelsel; een schuitje zilver had er de constante waarde van 4,3 taël* of ongeveer *f* 15. Andere munten werden er omgerekend in taëls, en deze weer in schuitgeld of schuitzilver. Zie NACHOD, blz. 134 [zie ook: kinjo].
- SCHUITZILVER, zie bij SCHUITGELD.
- SCHURFD (GM4) · schunnig, minderwaardig.
- SCHUTGEVEERTE (GM3) · gevecht met geschut.
- SCHUTOVERLOOP (I,1) · het dek* van het schip waarop de kanonnen staan.
- SCHUTSCHIP (I,1) · schip dat geschut voerde en waarvan men bij de bouw aan bijzondere eisen gebonden was. WITSEN: 'de bovenste vulling* in een schut-schip maakt men wijt na de poorten hoog zijn.'
- SCIATER, zie SHATIR.
- SCURRIEL (GM8) · grof, gemeen.
- SECLUSIE (K) · uitsluiting.
- SECUNDE (K) · hoofd van de handel en administratie.
- SEEPMES (T2) · aan een stok bevestigd zwaard.
- SEGUIRE (GM1) · vrijgeleide.
- SEK (I,1/III) · een zoete, meestal Spaanse, wijn, uit gedroogde druiven bereid en daardoor een groter percentage alcohol bevattend. Vergelijk het Engelse *sack*; oorspronkelijk het Spaanse *vino secco*.
- SELALOUS, zie CHELA.
- SELAMS (GM3) · van het moslimgeloof.
- SELATTERS (GM2/GM4) · **GM2**: schepen van Straat Singapore. Maleis *selat* = zeestraat, en wel in het bijzonder die van Singapore. **GM4**: *orang selat*, volkstam wonend bij de *selat* (in dit geval de Straat van Malakka).
- SELLIFDAAR (II,2) · titel van inheems dienaar der Compagnie op Bengalen, en wel de paardenknecht of toezienaar op de stal. Het is mogelijk dat dit woord teruggaat op *silah-dar*, bereden militair; zie YULE-BURNELL in voce *sillidar*. STAPEL acht een vervorming van *julib-dar*, paardenknecht of muilddierdrijver, waarschijnlijker [ook: sjelffdaar].
- SELVATICA (II,2/II,3) · wilde of boszijde, van een in het wild levende zijderups. Zie MILBURN II, blz. 244, en YULE-BURNELL in voce *tussah* (II,3: in voce *moon-ga*) [ook: salvatica, tassar, tesser].

SEMAAN (II,2) · zonnedek, bestaande uit een zeil, op vier palen rustende, en aan alle zijden open. Het werd gebruikt door reizende ambtenaren en autoriteiten, om daaronder gehoor te verlenen. Zie YULEBURNELL in voce *shameeana*.

SEMANIS, zie ASSUMANIS.

SEMBLANT (K) · voor de schijn [ook: samblant].

SEMENSINA (P) · rabarberzaad, wormpoeder.

SEMIANEN, zie ASSUMANIS.

SEMPITERNE, zie PERPETUAAN.

SEN (T1) · kleine Japanse munt. Meervoud senes.

SENAPRIO (II,3) · zwavelkwik, cinnaber, vermiljoen.

SENGADJI (II,1/GM1/A) · oorspronkelijk stamhoofd, thans titel voor districtshoofd. Ternataans. Door VALENTIEN met 'hertog' vertaald. A: titel van een dorpsheer van ongeveer hetzelfde niveau als een radja* [ook: sengage, sengasij, senghadie, zinghadja].

SENGAGE, zie SENGADJI.

SENGASIJ, zie SENGADJI.

SENGHADIE, zie SENGADJI.

SENT (I,1) · lijst, tijdelijk verbindingsmiddel om de spanten*, die het geraamte van een schip vormen, op hun plaats te houden. De senten worden evenwijdig aan elkaar in de lengte van het schip aangebracht. Al naarmate men nu het schip met planken bekleedt of opboeit*, worden de senten weer weggenomen [ook: cent].

SENTIEF, zie GENTIEF.

SEPHANGA (II,3) · lijnwaden van Agra en Surat. Ook de naam sephanga de Calpy komt voor [ook: sephanga].

SEPTHANGA, zie SEPHANGA.

SEQUESTREREN (K) · apart houden; in bewaring geven.

SER, zie CEER.

SERAFIJN, zie XERAFIJN.

SERANG (K) · bootsman over inheemse matrozen [ook: sarangie].

SERASAH (I,1/II,1/II,3) · veelkleurig; gebruikt in combinatie met een textielsoort, zoals serasah govors*

(bontgekleurde zijden kleedjes met afbeeldingen van bloemen en vogels), of tapis serasah (bij VALENTIEN steeds met de bijvoeging 'met bloemwerck er op', en volgens STALPAERT 'cleetgens die geschildert sijn met loofwerck, oock met gevogelte; sijn heel bontachtich'). Serasah-Malaju (sarasse-maleye), oorspronkelijk speciaal voor Ternate (*malaaju*) vervaardigd, waren zeer in trek in de Archipel. Maleis *serasah* = veelkleurig [zie ook: sarasseleye, serassen].

SERASSEN (II,1/T3) · veelkleurige zijden doeken. T3: bedrukte katoen met gevarieerde patronen, uit Coromandel [ook: sarassen, zarassen; zie ook: serasah].

SERBETHUYS, zie SARBATHUIS.

SEREH (GM6) · grassoort, *andropogon nardus*, waarvan een vluchtige olie wordt gewonnen, die bij allerlei aandoeningen uitwendig wordt toegepast.

SERESERIJ, zie SERU.

SERGANNES (II,2) · eenvoudige katoenen doeken uit Bengalen.

SERGE (I,1/I,2) · oorspronkelijk een naam voor zijden stoffen, later dunne, gekeperde wollen stof. II,2: oorspronkelijk een wollen of katoenen stof, veel als voering gebruikt. In de Compagniestijd droegen de Europeanen in Indië kleren van dunne, donkere serge. Via het Italiaanse *sargia* uit het Latijnse *sericus*, welk laatste woord een adjectief is met de betekenis: van zijde* [ook: chargie, rabat (naar de stad Rabat in Marokko)].

SERLASKAR (II,2) · titel van de onderkoning van Orissa, die zijn residentie had in Chicacol. Volgens HAVART III, blz. 80, is de letterlijke vertaling van die titel: hoofd van het leger. De VERSAMELING DER WOORDEN zegt: 'serlaskier is als primo visier op Cormandel' [ook: serlaskeer].

SERLASKEER, zie SERLASKAR.

SEROETGOET (II,2) · naam van zekere katoenen lijnwaden die in Nagelwanse in Noord-Coromandel werden geweven.

SERPAUW (GM2) · erekleed. Perzisch *sarāpā*.

SERRE, zie CEER.

SERSAMET, zie SARSAMET.

SERU (A) · permanent op de zeebodem verankerde constructie van hout en vlechtwerk om vis te vangen [ook: sereserij].

- SERVANDAMS (II,2) · katoenen lijnwaden uit Pulicat.
- SESTERGANTY (II,2) · een zeker soort bethilles*. Volgens YULE-BURNELL betekent *sassergates*: stof van 1000 knopen.
- SESTIENES (II,1) · zijden doeken of sjaals van Coromandel.
- SETHAN (A) · duivel.
- SETTER, zie SITTER.
- SEUG (T3) · langwerpige stuk metaal, in de vorm van een schuitje, vooral van lood of tin.
- SEVEREINTANG (I,1) · scheepsgereedschap dat in de bek van een bankschroef geplaatst werd om voorwerpen vast te klemmen. Zie MOSSEL, blz. 133 en figuur 153 [ook: saffreintang (VAN YK), souvereintang].
- SEVILIAAN, zie REAAL VAN ACHTEN.
- SEYLSTEEN (P) · magneet [ook: calamista, caramista].
- SEYSCANNAES (P) · paardentuig.
- SHAHI (P) · zilveren Perzische munt ter waarde van $\frac{1}{200}$ thoman*, circa 4 stuiver*.
- SHATIR (P) · voetbode. Perzisch. De Perzen zijn in het oosten steeds als goede hardlopers bekend geweest [ook: sciater].
- SHINTSIN, zie GINSENG.
- SHROFF, zie SARAAF.
- SIAMPAN, zie SAMPAN.
- SIANCON (GM4) · generaal (China).
- SICCA, zie ROPIA SICCA.
- SICKARIE, zie CHAKRI.
- SIDEREN (K) · cederen, afstaan.
- SIEEUW, zie TSIEEUW.
- SIEGOS, zie CHÖGANS.
- SIEMIDAAR, zie JEMADAR.
- SIERIJ, zie SIRIH.
- SIGH OFFER, zie NESSER.
- SIGUREREN (K) · verzekeren, beveiligen.
- SIHANGMA, zie SCHANGINA.
- SIJNER (K) · belastinggaarder, tolheffer.
- SILGOS, zie CHÖGANS.
- SILVERWIT (P) · wat van het gesmolten zilver overblijft; zilverslakken. Lithargyr(i)um, 'silverschuym dat men in medicijnen doet' (VERDAM-VERWIJS).
- SIMPTOUANS, zie KIMPTOUANS.
- SIMULATE (GM2) · oogluikend.
- SINDEN (T4) · gelasten.
- SINDIS (II,3) · zijden doeken uit Sindh.
- SINGELGROND (I,1) · ankergrond, zand noch slijk bevattend, maar bestaand uit steengruis, als bij de Engelse singels.
- SINGELIJ, zie GINGELIE.
- SING-LAM-ONG (GM3) · Zuid-Chinese titel, met de betekenis 'de koning, die het zuiden pacificeert'. De titel werd gevoerd door twee elkaar opvolgende onderkoningen van Fukien, vader en zoon, in het midden der zeventiende eeuw.
- SINTENELSGASTEN (GM4) · schildwachten, wakers. Frans *sentinelle*.
- SIOGE, zie YOGI.
- SIPAT (A) · grensteken [ook: zijpat].
- SIPOU (T1) · een nieuwe sortering stoffen, sommige op de manier van petas*, van katoen of zijdegaren verweven.
- SIRAP (GM5) · houten dakpan.
- SIRCHEYL, zie SAR-I-KHAIL.
- SIRDAR (GM2/GM9) · **GM2**: commandant (India). **GM9**: commandeur (Perzië) [ook: sardaar].
- SIRIBOA (A) · groeistadium van de sagopalm, waarin het meelgehalte in de stam zeer verminderd [zie ook: mahu putih, mayang baru].
- SIRIH (T2/GM1) · **T2**: betel*noot. **GM1**: de sirihpruim werd aan bezoekers als welkomstgave aangeboden. Maleis [ook: sierij; zie ook: areka, catechu].

SISIA, zie DJIZJAH.

SISIK (GM1) · schildpad. Maleis [ook: cicir].

SISTEREN (GM5) · verschijnen.

SITOU, zie HITTOU.

SITS (I,1/II,2) · kleurig bewerkt doek van katoen of zijde*, meest gebruikt voor tulbanden of gordels. De bewerking ervan had veel overeenkomst met het batikken. Op plaatsen waar de Compagnie in haar loge een eigen ververij had werden de sitsen door inlanders bewerkt naar voorbeelden, die zij zeer getrouw navolgden. Het was een langzaam en geduldig werk. HAVART: 'Eerst krijgen zij het lijwaat ruw, dan wasschen zij het wit, dan stampen ze wat karkayl [mogelijk carica* of galnoot met buffelmelk vermengd], doen het in melk, waarin dit witte lijwaet werd gestoken en vervolgens gedroogd. Daarna word het op hare wijze gevouwen en effen geklopt om te dichter te wezen. Dan word er op gesponst en verw gemaakt van een zeker root-hout, waarmede de eerste trekking op de spons gedaan word. En wanneer zij nu verscheyde coleuren begeren te hebben, zo van rood, paars, groen enz. dan werden alle die plaatsen met aluynwater, dat door haar, ijder naar zijn wetenschap, gemengd word, bestreken en voorders geschilderd naar de monsters, die zij nevens haar hebben leggen.' Een betere beschrijving is te vinden in STAPEL II, 2, blz. 205-210. STALPAERT spreekt van *tshijndes*, van het Hinduis *chint*, vanwaar, via het Engelse *chitz*, ons sits komt. De Maleise naam is *tjita*, Javaans *tjinde*. Zie YULE-BURNELL in voce *chintz* [ook: chindos, chits, tsjints].

SITTAUW, zie HITTOU.

SITTER (I,1/T4) · balk die naast de buikstukken* op de bodem van het schip ligt. Ook deel van een spant (zie bij spanten) [zie ook: buikstuk]. T4: het onderste deel van een spant dat dwars op de kiel wordt geplaatst [ook: setter].

SITTI, zie CHITTY.

SIUMANEN, zie ASSUMANIS.

SIUMANIS, zie ASSUMANIS.

SJAARNIA (II,3) · verzamelbak bij de indigo*bereiding.

SJAGIER, zie JAGIR.

SJAGON, zie DJAGUNG.

SJAH (P) · de sjah* van Perzië voerde de titel padisjah = heer der koningen, later sjah-in-sjah. In Turkije voerde de sultan ook de titel padisjah, die vervol-

gens verkort werd gebezigd voor de rang van bevelhebbers in leger en vloot: pasja*.

SJAHBANDAR (II,1/III) · het hoofd van de haven, tevens tollenaar of inner der havengelden, een enkele maal kortweg bandar genoemd. Het was een belangrijke functie in de Indische havensteden, lang voordat de Europeanen er kwamen. De sjahbandar was ook de tussenpersoon tussen vorst en vreemde kooplieden. Hij werd daarom wel aangeduid als 'voorspraak' of 'voorspraak der vreemdelingen'. Zonder zijn toestemming was het niet mogelijk handel te drijven. Dikwijls maakte de sjahbandar van zijn positie misbruik en reeds Cornelis de Houtman kreeg het in 1596 met deze titularis in Bantam aan de stok. In Batavia, Malakka en enkele andere plaatsen waar de Compagnie soevereine rechten had, stelde zij een sjahbandar aan die de controle oefende op de vreemde schepen, de benodigde passen verleende, voornamelijk vreemdelingen namens de regering verwelkomde etc. Aanvankelijk inde hij ook de in- en uitgaande rechten, maar op Batavia geschiedde dit al sedert 1620 door de ontvanger-generaal. Was de sjahbandar geen integer man, dan kon hij beter dan wie ook de particuliere handel begunstigen en in de winst delen. Perzisch *sjah-bender*, letterlijk: havenkoning; Maleis *bandar* = haven, *sjah-bandar* letterlijk havenhoofd. Zie ook DE HAAN, *Oud-Batavia* I, blz. 229 [ook: bandaar, chiambaar, sabandaar, schabender, syahbandar; zie ook: licentmeester].

SJAHRIAR (P) · een mansnaam; ook een der titels van de monarch. Perzisch [ook: chariar].

SJAMBOK (II,3) · 1. grote zweep. Zuid-Afrikaans; Perzisch *chābuk*, Maleis *tjambuk* [ook: sambok, tjambok]; 2. almadia*.

SJANACOEIA, zie COSTUS ARABICUS.

SJANKOS, zie CHANCO.

SJANNESIJN, zie DJA-MESHIN.

SJAP, zie TJAP.

SJAPPAAR (GM5/GM9) · GM5: bereiden ijlbode; Perzisch *tjapār*. GM9: chobdar*.

SJAYAWEER, zie SAYE.

SJEKWAARTS, zie CHĀKAR.

SJELFFDAAR, zie SELLIFDAAR.

SJEMMEDAER, zie JEMADAR.

SJERIF (II,3) · vorstelijke titel in Arabië. Het woord be-

- te kent heilig en was oorspronkelijk een epitheton voor de afstammelingen van Mohammed.
- SJESUM (II,2) · zekere sortering Bengaalse zijde*.
- SJODELECOER, zie CHOVVARAM.
- SJOGY, zie YOGI.
- SJOLIJ, zie CHELAS.
- SJOLPHALIJNEN, zie bij DJULFA.
- SJONKAN, zie CHUNGAM.
- SJOUTER, zie CHAUTER.
- SJOUW (I,1) · oorspronkelijk een ineengerolde vlag, als sein gebruikt. Liet men deze achteraf waaien dan was dit een sein om aan boord te komen, ook wel noodsein. Later werd daarvoor het meest een witte wimpel gebruikt, eveneens sjouw genaamd.
- SJOUWEN (I,1) · seinen vanaf een schip. 'Wij sjouwden om loodsen' (VALENTIJN, *Eerste uyt- en thuysreize*).
- SLAGHBOEGEN (I,2/GM3) · 1. overstag gaan, of door de wind gaan bij het laveren; 2. **GM3**: een buitenkansje geven.
- SLAM (II,1) · ertsslijk, slib of modder waarin ertsdelen voorkomen. Duits *Schlam*.
- SLANG (II,1) · lang en smal kanon; veldslang.
- SLANGENHOUT (GM4) · het bittere hout van *trychnos ligustrina*, gebruikt als koortsverdrijvend middel.
- SLANGENSTEEN, zie BEZOAR.
- SLEET (K) · afzet.
- SLEMPHOUT (I,1) · blok, aangebracht ter plaatse waar voor- en achterstevan met de kiel samenkomen en dat het verband tussen deze delen vormt.
- SLIM (K) · slecht, ongunstig.
- SLOEF (T4) · dekplank.
- SLONSJE (I,1) · klein lantaarntje zonder brandgevaar en speciaal door de constabel* in de kruitkamer gebruikt.
- SMALDELEN (GM2) · verkleinen.
- SMALLIJST (I,1) · lakensoort met smalle lijst, zoom of boord.
- SMALSCHIP (I,1) · schip dat ook geschikt was voor de binnenvaart, en dus niet te breed, opdat het door de sluizen kon. Volgens VAN YK een schip, dat 'zo nauw is gebouwd, dat door de stad Gouda kan gelaten' [ook: ligter].
- SMALTON (I,1) · ton met klein bodemoppervlak, met de helft van de inhoud van een grofton*.
- SMEEKOOL (K) · fijne steenkool.
- SMIJTEN (I,1) · wenden van een schip [zie ook: smijt].
- SMIJT (I,1) · touw aan de fok*, waarmee deze bij het overstag gaan werd omgetrokken [ook: hals, smijter].
- SMIJTER, zie SMIJT.
- SNAAR, zie bij DRIL.
- SNAPHAAN (I,1) · geweer, waarbij de lont aan een haan bevestigd is, die 'als met een snap afsprong'. Zie TEN RAA-DE BAS-WIJN III, blz. viii en plaat 9; IV, blz. vii.
- SNEB, zie GALJOEN.
- SNERTBALIE, zie bij BALIE.
- SNICKJONK (II,1) · kleine jonk*. Snick of snicke is een Germaans woord voor sloop; het bestond zowel in het Middelnederlands als Middelduits reeds, thans nog in het Fries en Gronings.
- SNIJDER (K) · mes.
- SNIPPEL (T3) · lap.
- SNUITEN (GM3) · bedriegen, voor de gek houden.
- SNUYTINGE (GM2) · afzetterij, beetnemerij.
- SOA (GM4/A) · **GM4**: groep van geslachten op de Molukken; ook de wijk waar een dergelijke groep woonde. **A**: onderdeel van een dorp, gehucht.
- SOA SIO, zie SOASIVO ·
- SOASIVO (II,1/GM2) · rijksraad. Ternataans *soah-sivo*. **GM2**: letterlijk: geslachten negen. De hoofden van deze negen aanzienlijke geslachten moesten bij belangrijke aangelegenheden door de koning van Ternate geraadpleegd worden [ook: soa sio].
- SOCHSTUK, zie ZOG.
- SOESJES (I,2) · doeken van Chinese krip*zijde*, meest gestreept (blauw en wit).

- SOJA (I,1) · gekruide saus, door gisting bereid uit de sojaboontjes, de zaden van de *glycine soja*. Maleis *ke-dele* [ook: ketjap].
- SOKKEL (I,1/II,3) · baaltje of mand van biezen, matten of boombladen, speciaal zoals die werden gebruikt voor de verpakking van foelie*, tabak en dergelijke. Bij transport of opslag kon de foelie kantig* worden of juist te vochtig, waardoor er wormen inkwamen. Een sokkel foelie woog 28 Bandase kati* of 161 pond*.
- SOLAGIEMENT (K) · soelaas, verlichting.
- SOLFALINEN, zie bij DJULFA.
- SOLIDUM, IN – (GM6) · voor de gehele som, in het geheel.
- SOLLOGESJES (II,2) · zeer fijne, mousseline-achtige weefsels. Zie HEIDEN in voce *sologeses*.
- SOLPHER (II,3) · sulfuer, zwavel.
- SOM, zie 1. SOMAN; 2. RADIX NISI.
- SOMAN (II,3) · een last in Perzië, verdeeld over twee balen, om door een ezel of kameel te kunnen worden vervoerd, evenals *carga**; STAPEL: ‘ijder som zijnde 26½ man’ [ook: som].
- SOMBREEL, zie SOMBREER.
- SOMBREER (II,3/GM6) · parasol. Portugees *sombreiro*. **GM6**: hoed met brede rand, ook zonnenscherm. Spaans *sombreiro* [ook: sombreel].
- SOMMEREN (GM2) · besommen, berekenen.
- SONGLO (GM7) · ‘witte thee’, een soort licht-groene thee.
- SONGUAT (GM1) · Japans nieuwjaar. De maand shō-gatsu is de eerste maand van het tussen 20 januari en 19 februari van onze jaartelling beginnende nieuwjaar. Het nieuwjaarsfeest is de grootste Japanse feestdag.
- SONNIS, zie SUNNIETEN.
- SONTOK, zie TSUNG-TU.
- SOORT (I,2) · in de uitdrukking ‘noten of nagels in soorten’: ongesorteerd, alle kwaliteiten door elkaar.
- SOPHIJ (GM7) · 1. sufi*; 2. bij Europeanen gebruikelijke titel voor de sjah*, omdat hij stamde uit het geslacht der Safaiden, stamvader Safiudin.
- SOUCHONG (I,2) · een fijne thee* van jonge blaadjes. *Siao-tschung* = kleine soort.
- SOULAGEREN (K) · verlichten.
- SOU MONGIJ, zie SUMONGI.
- SOUVEREINTANG, zie SEVEREINTANG.
- SOWOHI (GM3) · titel van een der groten van de Molukse rijken, de bewaarder der rijkssieraden [ook: savoy].
- SPAN (T4) · maat, de afstand tussen duim en pink van een gestrekte hand.
- SPANT (I,1) · stel; bijvoorbeeld een spant barghouten, een spant stuivers.
- SPANTEN (I,1) · dikke gebogen zijstukken of ribben, waaruit het geraamte van een schip bestaat. De houten spanten van grote schepen konden natuurlijk niet uit een stuk gezaagd worden. Een spant bestond uit een buikstuk*, twee sitters* en twee oplan-gen*.
- SPAR (III) · lange paal, steigerpaal of dakspant.
- SPARGEREN (GM3) · verbreiden, uitstrooien. Latijn *spargere*.
- SPAT (II,1) · blaasroer en ook de giftige pijltjes die door het blaasroer geblazen worden. ROUFFAER-IJ-ZERMAN I, achterop plaat 41: ‘pijken [pieken] met vergulde punten oft spitsen, ende zijn oock spuyten oft spatten, daer zij pijlkens uit blazen’. Het Middelnederlands kende reeds het woord spat als propenschieter; zie VERDAM-VERWIJS in voce. TIELEHEERES II, blz. 15 noemt spuytgeweer. Ook de werkwoorden spatten en uitspatten komen voor. Zie verder PAULUS in voce *wapens*, onderafdeling *blaasroeren*. De inheemse naam is *sumpitan*.
- SPEAULTER, zie SPIAULTER.
- SPECIEUS (GM3) · schoonschijnend.
- SPECTEREN (GM5) · er op uit zijn, de bedoeling hebben.
- SPECULATITEIJTEN (K) · zaken die beschouwd, overdacht worden of kunnen worden.
- SPECULEEREN (K) · zijn gedachten laten gaan over.
- SPEEN (I,1) · naam van de rechtopstaande spijlen die de beting* vormen [ook: monnik, speun].
- SPEKKEN (T2) · Spanjaarden.

SPELS HEBBEN (K) · moeite, last hebben van.

SPEUN, zie SPEEN.

SPIAULTER (III/GM1) · zink. **GM1**: ook mengsel van lood en tin. Middelnederlands *speauter*, Duits *Spialter*, Engels *spelter* en Frans *spiautre* [ook: rocktutia, speaulter; zie ook: tutanego].

SPICA NARDI (I,2/P) · naam van een lavendelachtige plant, waaruit een welriekende olie, de nardus- of lavendelolie, werd bereid. Latijn, letterlijk: nardusaar. Middelnederlands *spekenard*. **P**: uit Hindustan afkomstig; zie *ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA* in voce *spikenard* [ook: nardus, spiconardi; zie ook: spijkolie].

SPICONARDI, zie SPICA NARDI.

SPIEGEL, zie bij GALERIJ.

SPIEGELSHIP (I,1) · schip met brede, vierkante, meest versierde achterstevan [zie ook: fluit].

SPIEGELVRANG, zie WORP.

SPIER (III) · sloopsterm voor rondhout, gebruikt voor scheeps-ra's of kleine masten.

SPIJKOLIE (I,1/GM1) · olie, bereid uit de *lavandula spica* en gebruikt als vernis. **GM1**: lavendelolie [zie ook: spica nardi].

SPILBED (I,1) · de stevige onderbouw waar het gangspil op rust en in draait [ook: spilbeting].

SPILBETING, zie SPILBED.

SPINELLEN (II,1/II,2) · 'Oriëntaelsche robijnen'. Zie *BALDAEUS*, blz. 164, *KERN II*, blz. 79, en *STAPEL II*, 2, blz. 185 [ook: espinellen].

SPINT (I,1/III) · bederf, vermolming, verpoëring in het hout. Oorspronkelijk was spint de naam van het weke, nog niet geheel gevormde hout dat vlak onder de bast zit [ook: vuur].

SPOELIE (GM7) · plundering. Frans *spoliation*.

SPOLIËREN (GM2) · buitmaken, roven. Frans *spoliation*.

SPOOR (I,1) · balk of blok onder in het schip en waarin enig zwaar scheepsdeel – mast of spil – is ingelaten en vaststaat. Het fokke*spoor is dus de balk, waar de fokkemast in steunt.

SPORLING, zie bij SPORREN.

SPORRELINGS (GM9) · verzet.

SPORREN (T3) · zich verzetten, opstandig zijn.

SPRINGBOUT (GM9) · klem.

STAAK, zie ANTOFFEL.

STADHOUDER (K) · 's konings plaatsvervanger die de heerschappij namens hem uitoefent.

STAMET (II,1) · grove maar dunne wollen stof van Europees maaksel. Frans *estamet* [ook: zeefdoek].

STAMPPAREL (I,1/I,2) · parel van de kleinste soort, te klein om gaatjes in te boren. Thans worden die wel voor ringen en 'oplegwerk' gebruikt. In de zeventiende eeuw werden stampparels opgelost en dan als cardiacum, medicijn tegen hartzwakte, aangevend. Zie *DE HAAN*, *Priangan III*, blz. 406 [ook: parelgruis, parelzaad, zaadparel].

STECKGROND, zie STEEKGROND.

STEEKGROND (I,2/II,1/GM1) · goede ankergrond, vooral uit zand of modder bestaand. 'Een anker steken' is: een anker vieren. *DE HAAN*, *Priangan II*, blz. 358 noot 2, verklaart de naam als grond 'waar bij 't peilen met een stok in gestoken kan worden'. **GM1**: grond die men met een peilstok nog juist zoveel aansteekt, dat de punt er even in wegzakt [ook: steckgrond].

STEEL, zie ANTOFFEL.

STEENBOK (II,1) · vaartuig om koraalsteen te halen. Deze stenen werden bij laag water van de riffen gehaald met platboomde schuiten. Zie *WOORDENBOEK DER NEDERLANDSCHE TAAL* in voce *bok* [zie ook: steenhaalder].

STEENGELDEN (GM8) · uitbetaling aan de hoofden bij de parelvisserij.

STEENHAALDER (III) · schuit of 'bok' waarmee men in Batavia koraalsteen haalde van de eilanden in de baai. Dat was een zwaar en eentonig werk en daarom werden zeelieden soms voor straf op een steenhaalder geplaatst [zie ook: steenbok].

STEENSTUKKEN (GM1) · klein geschut, met stenen kogels schietend.

STEKEN (III) · staken, van stemmen of adviezen gezegd.

STENEN, BLAUWE – (GM1) · te Batavia als stoepstenen gebruikt en in de schepen vermoedelijk niet veel meer dan ballast.

STENG (I,1) · bovenmast; verlengstuk of topstuk van

een mast, dat kan worden gehesen of geschoten (= laten zakken). De diverse stengen worden genoemd naar de verschillende topzeilen, welke eraan bevestigd worden: bramsteng etc.

STEYGER (GM4) · mijnbaas, mijnopzichter. Duits *Steiger*.

STILSTAND (I,2) · 1. specerijen werden verkocht onder een stilstand van bijvoorbeeld 12 maanden, dat wil zeggen onder toezegging, dat de Compagnie in de eerstvolgende 12 maanden geen nieuwe verkoping van dezelfde specerijen zou houden. Daardoor kregen de kopers de zekerheid, dat de markt niet overvoerd zou worden, en de prijzen zich op een bepaald niveau konden handhaven. Men vindt de uitdrukkingen 'stilstand of swijgh aan de zijde van de Compagnie' of 'stillestaen met het verkopen'; 2. specerijen werden verkocht op bijvoorbeeld 12 maanden dag - te betalen over 12 maanden - met rabat van 6 ten honderd voor contante betaling, en een stilstand, uitstel of swijgh van 2 maanden, dat wil zeggen dat betaling na uiterlijk 2 maanden nog als contant zou worden aangemerkt. Betaalde men echter voor de stilstand was verlopen, dan heette dit voorbetaling, waarvoor dan een extra korting werd verleend (van 1 tot 5 procent). Kocht men à contant, doch overschreed daarbij de verleende stilstand, dan kreeg men nabetaaling te voldoen, berekend naar een vrij hoge rente (meestal 8 procent). Men mocht echter ook een gedeelte voor het verlopen van de swijgh betalen en een evenredig gedeelte na het verlopen daarvan. Dit noemde men: compensatie van voor- en nabetaaling [ook: swijgh, uitstel].

STOCKEDRAGER, zie CHOB DAR.

STOCKREGEL (K) · grond-, leefregel.

STOK (I,2/K) · 1. 'bij de stok verkopen': in het openbaar bij opbod verkopen. Het tegengestelde was verkoop bij prijsstelling*. Een derde wijze was verkoop bij contractatie*; 2. K: kerfstok.

STOKEBRAND (K) · onheilstichter.

STOKSUIKER (II,2) · kandisuiiker, zo genoemd omdat men de suikerstroop langzaam door een vat liet lopen, waar dwars doorheen verschillende stokjes waren gestoken, om welke de suiker zich kristalliseerde.

STOMACHEREN (GM6) · zich ergeren. Frans *s'estomaquer*.

STOOP (I,1) · inhoudsmaat, 2 mingelen* of ¼ schreef*, circa 2,4 liter.

STOOTHOUTEN (I,1) · de voorste delen van het barghout* die om de boeg van het schip heen gebogen worden [ook: boeghouten].

STORAX, zie BENZOË.

STORMHOED (T4) · helm.

STRANG (T4) · zeearm, rivierarm.

STRATAGEMA, zie STRATAGEME.

STRATAGEME (GM2) · krijgslist [ook: strategema].

STREEK (I,1) · 1. kompasstreek, de 32 streken van de windroos; 2. bekleding met planken; 3. de dikke balk die de steven vormt.

STRIJKBANK (III) · werkbank van een kuiper met daarin een schuin geplaatste schaaf, dienend om de duigen van een vat glad te maken.

STRIJKEN (I,1) · beschieten of bekleden met planken.

STRIJKWEER, zie STRIJKWERING.

STRIJKWERING (GM1) · borstwering, vanwaar men de omgeving met geschut bestrijken kan [ook: strijkweer].

STROJONKER (GM5) · kale jonker, armzalige volgeling.

STROLONT (T3) · lont geslagen uit plantenvezels.

STROOK (I,1) · plank. Overdrachtelijk: de richting die de planken volgen. 'Van strook' = op rij, op hun plaats, in de richting; vergelijk 'dat strookt niet met' = dat komt niet overeen met.

STROOKLAT, zie SCHEERSTOK.

STROPPIËREN (T4) · beroven.

STUIVER (K) · Nederlandse munt ter waarde van ¼^s rijksdaalder*. In 1656 in de Oost op ⅓^o rijksdaalder gesteld – de Indische stuiver werd daarom lichte stuiver genoemd. De ongesnoeide zilveren Hollandse stuiver werd opgewaardeerd tot zware stuiver, dat is 1¼ lichte stuiver.

STUYNDERS (I,1) · verlengstukken van de kattesporren*; ook de opvullingen der vakken tussen de spanten*. A WINSCHOOTEN meent dat het woord oorspronkelijk 'steunder' heeft geluid [ook: stuyvens, stuyvers].

STUYVENS, zie STUYNDERS.

STUYVERS, zie STUYNDERS.

- SUANGI (GM2/A) · **GM2**: boze geest, weerwolf. Soms wordt bedoeld het geloof hieraan, tovenarij. **A**: tovenaar, heks [ook: swangi].
- SUASA (GM2) · mengsel van niet-edele metalen. In de Indische Archipel gaf men er wegens de mooiere kleur de voorkeur aan boven goud of zilver. In het Atjehse suasa komt behalve goud en fijn koper ook zilver voor. Maleis [ook: swasse].
- SUBA (II,2) · gewest of provincie. Het hoofd van zo'n gebied, de gouverneur of onderkoning, heette subadar, maar werd in 's Compagnies papieren meest kortweg suba genoemd. Zie ook YULE-BURNELL in voce [ook: fauba].
- SUBADAR, zie bij SUBA.
- SUBLEVEREN (GM4) · verlichten.
- SUBORNATIE (GM6) · leugentaal; omkoperij. Frans.
- SUBREPTIEF (GM6) · heimelijk.
- SUCCEDEREN (K) · slagen.
- SUCCUREREN (GM3) · helpen. Frans *secours*.
- SŪDRĀS (K) · aanduiding in de hinduïstische kasten* hiërarchie.
- SUFI (GM2/GM4) · lid van een mystieke orde in de islam. Van Perzisch *suf* = wol, waarin een dergelijke man zich als teken van eenvoudige levenswijze kleepte; de dynastie van Perzië stamde van een sufi af, wat in het gebruik van het woord soms enige verwarring veroorzaakte [ook: sophij].
- SUKU (GM4) · in Minangkabau waren de 22 à 27 geslachten in vier suku, geslachtenunies, verenigd. Maleis, letterlijk: vierde part, poot.
- SULTAN (GM2) · in Perzië heeft sultan de betekenis van gouverneur van de tweede rang.
- SULTAN MUDA (GM2) · kroonprins. Maleis 'jonge sultan'.
- SUMONGI (T1) · niet te identificeren zijden stof uit Tonkin [ook: soumongij].
- SUMPITAN, zie bij SPAT.
- SUNGI (T1) · ceder.
- SUNNIETEN (GM5) · orthodoxe en meest voorkomende groep der moslims. Arabisch *sunnah* = weg, pad, gedragslijn. Daarnaast waren er de schismatische sjiieten, van het Arabische *shiah* = huis (van de profeet) [ook: sonniss].
- SUPERCARGO (P) · de koopman die belast was met het verkopen der lading.
- SUPERCEDEREN (GM2) · wachten, uitstellen, nalaten, ophouden, voorlopig afzien van.
- SUPINE (GM5) · vadsig, indolent. Latijn *supinus*.
- SUPPEDITEREN (GM1) · verschaffen.
- SUPPORTEREN (K) · dragen.
- SURCHEREN (GM2) · uitstellen, opschorten.
- SURI (II,2/GM5/K) · palmwijn, het gegiste sap uit de kokos- en andere palmen. Sanskriet *sura*. In de Archipel heet het *tuak**. Zie SCHOUTEN I, blz. 280, en YULE-BURNELL in voce *sura*. **GM5**: arak*. **K**: toddy.
- SURRIANEN (GM6) · leden van de Syrische kerk of Thomas-christenen*.
- SURUHAN (GM3) · overbrenger van bevelen, van berichten van een vorst. Maleis *suruh* = bevelen.
- SUSPENDEREN (T3) · schorsen, opschorten.
- SUSPENS (K) · opschorting, uitstel.
- SUSPITIE (K) · verdenking, argwaan.
- SUSTENTEREN (K) · in zijn onderhoud voorzien.
- SUSTENUE (K) · bewering.
- SUSTERLING (III) · neef of nicht. De kinderen van twee zusters of van een broer en een zuster waren elkaars susterlingen.
- SUSTINEREN (K) · concluderen.
- SUTAWANGSA (GM7) · de naam (mogelijk titel) waaronder de kapitein der Oost-Javanen te Batavia gedurende een groot deel van de achttiende eeuw bekend stond.
- SWAARTVEGER, zie SCHEEPSKORPORAAL.
- SWALP (T3) · balk, waarop bij een schip de dekplanen rusten [zie ook: zwalpen].
- SWANGI, zie SUANGI.
- SWANKIAN (T1) · ongeconfijte gember.
- SWASSE, zie SUASA.
- SWIJGH, zie STILSTAND.

SWIJNSPRIET (T2) · steekwapen voor de jacht op zwijnen.

SWIN, zie KOLSEM.

SWONG, zie ZWONG.

SYAHBANDAR, zie SJAHBANDAR.

T

TABEA (A) · 'tot ziens'.

TABIJN (GM7) · volgelingen, dienaren. Perzisch *tabain* is de meervoudsvorm van *taba* of *tabi*.

TABIJNEN (P) · zijden weefsels.

TACK (II,3) · koperen munt ter waarde van 1/20 ropia* of 2 pais*. Hindustani *takā*. Zie YULE-BURNELL in voce *tucka*.

TACKAKUSACH (GM1) · dorpsraad (Singkan).

TACTENAMET (P) · vermoedelijk: zoutvat. Perzisch *tast-i-nemek* [ook: ticklemet].

TAËL (II,1/P/T3) · zowel een gewichts- als een munteenheid in tal van oosterse landen, als China, Japan, Tonkin, Cambodja, Siam, Atjeh, Makassar, Bandjarmasin etc. Als gewicht was de taël meest $\frac{1}{6}$ kati* of ongeveer 37½ gram. Zodanig gewicht aan schuitzilver* vormde in Japan de grondslag van het muntstelsel en werd eveneens taël genoemd. Deze was onderverdeeld in 10 maas* = 100 condrin* = 1000 rin (Japan had het decimale stelsel). Tot 1666 rekende men bij de Compagnie de Japanse taël op 57 stuiver*, daarna werd ze ingevolge een instructie van Heren XVII, die enige eenheid in het zeer verwarde systeem van omrekening der Indische munten wilden brengen, gefixeerd op 70 stuiver. De Chinese taël kwam vrijwel met de Japanse overeen; de waarde was er iets hoger en werd bij de Compagnie berekend op 80 stuiver. In Tonkin was de taël als gewicht eveneens $\frac{1}{6}$ kati; als munt, verdeeld in 10 maas en 100 condrin, gold ze $f\ 4,12\ \frac{1}{2}$ à $f\ 4,25$, door hoger gehalte. In Siam was de taël als gewicht $\frac{1}{20}$ kati of circa 30 gram; als munt was ze verdeeld in 16 maas en 32 fuang*. De waarde was er ruim $f\ 7$. Ook in Cambodja was de taël als gewicht $\frac{1}{20}$ kati; als munt gold ze echter slechts $f\ 3$, door minder gehalte. Op Atjeh had men als munt de gouden taël ter waarde van 4 rijksdaalder*, verdeeld in 16 gouden maas. Als zilvermunt had men daar nog de Spaanse reaal* à 60 stuiver, onderverdeeld in 8 zilveren maas. Ook op Makassar had men gouden taëls, verdeeld in 16 gouden maas, welke laatste door de Compagnie werden aangenomen voor 30 stuiver. P:

de taël gold (in Hindustan) 11 tot 13 ropia*. T3: Chinees *liang*, Japans *ryo* [ook: tayel, thail].

TAENBAST (T3) · taan is verfstof van eikenschors, die een gele kleur oplevert.

TAETS (II,3) · fijn weefsel uit Surat. STAPEL spreekt van 'goude taetsen'.

TAFELBORD, zie KOMSHELPEL.

TAFFACHELAS (I,1/II,1/II,2) · fijne, gestreepte zijden of katoenen weefsels uit Coromandel. In de KORTE SCHEETS: taffa cillers 'waren fijne witte gestreepte kleedjes, met zwart doortrokken'. Het Arabische *tafasjilah* is het meervoud van *tafsjilah*, letterlijk: stuk van een stof. De combinatie taffachelas gingam* betekent katoenen taffachelas [ook: bairams, beram, berm, bheram, taffachijs, topzeyl; zie ook: bherm, tapseyl].

TAFFACHIJS, zie TAFFACHELAS.

TAFFATAPPA (GM3) · vertegenwoordiger van de vroegere mirdjumla*, nu nawab* genoemd.

TAFTA (II,2/K) · dunne, gladde, zijden stof. Perzisch *tāftah*, geweven. Vergelijk ons woord *taf* en Frans *taffetas*. K: fijne katoenen stof, gewoonlijk zwart of wit.

TAIKUN (T1/T3) · T1: scheepskapitein. T3: schipper. Chinees *t'aikung* [ook: taycon].

TAIRO (GM6) · titel van de kanselier of voorzitter van de vijf werkelijke raadsheren, die de Roju of raad van de sjogun vormden in Japan [zie ook: dainagon, dairo].

TAK (A) · getalseenheid van 10 sago-lempeng* [ook: takka].

TAKKA, zie TAK.

TAKOLEY (T4) · muntsoort.

TALA (II,2) · gewicht in Bengalen; zoveel als een ropia* weegt [ook: thala].

TALACCHANNAVAR (GM6/K) · GM6: rentmeester (Malabar). K: legeraanvoerder [ook: talchenoor, talcinoor].

TALCHENOOR, zie TALACCHANNAVAR.

TALCINOOR, zie TALACCHANNAVAR.

TALE, DUIJTSE – (K) · Nederlands.

TALITER QUALITER (GM2) · zo-zo, matig.

TALLATALLA (A) · kleine vlerkprauw [ook: tallen].

TALLEN, zie TALLATALLA.

TALPONY (II,2) · epitheton bij de namen van zekere lijnwaden, vermoedelijk de naam van een bepaalde tint of kleurschakering [zie ook: popely].

TALSTOK (I,1) · rekenstok, door de constabel* gebruikt bij het oplossen van eenvoudige artilleristische vraagstukken, zoals het bepalen van het schootsbereik bij een bepaald projectielgewicht. Omschrijving bij HELLINGWERF.

TAMAELA (A) · titel van het hoofd van een clan [ook: tanna-ela].

TAMARINDE (GM1/GM3) · **GM1**: suiker gekookt van de inhoud van de peulen van *tamarindus indica*. **GM3**: peul van *tamarindus indica*, benut als medicijn en als lekkernij [ook: tamorin].

TAMBALS (II,2) · naam voor beschilderde katoenen doeken, die in zeer veel variëteiten voorkomen. *Tambal* betekent eenvoudig lap; ook gebruikt in combinatie met een textielsoort, zoals *govers* tambal*. Zie JASPER-PIRINGADIE III, blz. 143, en ROUF-FAER-JUYNBOLL, blz. 486.

TAMBIRAN, zie TAMPURĀN.

TAMBLINJEROE (GM8) · trommelslager, lid der Beravakaste*.

TAMETTEN (II,1) · kleine katoenen Coromandelse doeken, zakdoeken.

TAMORIN, zie TAMARINDE.

TAMPURĀN (K) · prins [ook: tambiran].

TAMPY'S (II,2) · gedrukte lijnwaden uit Golconda.

TAMUT (II,1) · beste kwaliteit Bengaalse zijde*.

TANEET (I,2) · taankleurig, bruingeel.

TANG (I,2) · 1. een primitieve munt, door de Compagnie tijdelijk in omloop gebracht, vrijwel uitsluitend op Java. Ze bestond uit een stukje getrokken koperdraad, met aan beide uiteinden een ingeslagen merk. De naam is waarschijnlijk overgenomen van het Javaanse *teng* = half. Het Maleise *tenga wang* was de naam voor een stuiver*; 2. zie TANK.

TANGA (GM1) · munt in India, thans nog gebruikt in de Portugese bezittingen daar. Waarde destijds circa 24 stuiver*.

TANGSJEEPS, zie TANSJEEPS.

TANJUNG (A) · kaap.

TANK (II,2) · kunstmatige vijver, vergaarbak voor was- en badwater. Beschrijving en afbeelding bij VALENTIJN IV, 2, blz. 145 en V, 1, blz. 172. Voor de merkwaardige etymologie zie YULE-BURNELL in voce [ook: tang].

TANKSAAL (II,2/GM9) · naam voor de munt, in Pulicat. Zie YULE-BURNELL in voce *tuxall*. **GM9**: aanduiding voor de munt in Coromandel.

TANNA-BANNA (II,2) · Bengaalse zijde van prima kwaliteit. Zowel de *tanna* (schering) als de *banna* (inslag) bestonden uit de fijne patteni*-draden.

TANNA-ELA, zie TAMAELA.

TANNEDAER, zie THANADAR.

TANNIJS (II,3) · strengen zijde* [zie ook: tanny].

TANNI-PATTENI, zie TANNY.

TANNY (II,2) · de beste Bengaalse zijde*, van patteni*-draden geweven. Genoemd naar de plaats Thanna, ten zuiden van Hooghly [ook: tanni-patteni].

TANSJEEBS (II,2) · zeer fijne mousseline doeken, van zijde of katoen. Zie YULE-BURNELL, in voce *piece-goods*, bij *tanjeeps* en bij *terindams* [ook: tangsjeeps, therindain].

TANTEPITLOE (II,2) · zaadjes, die, gekookt, een geleachtige massa vormden, welke met de indigo* gemengd werd om de lijnwaden te kleuren. Zie STAPEL II, 2, blz. 156, en HAVART III, blz. 21.

TANTIANOZIJDE (GM3) · de beste zijde* uit Bengalen.

TANTUM (K) · hoeveelheid.

TAP (I,1) · metalen klos, aan weerszijden aan het kanon bevestigd en waarmee dit in het rolpaard* vastlag.

TAPE, zie TAPIS.

TAPICHINDOS (T3) · bontgeschilderde soort doek, rok of kleed [zie ook: tapis, sitsen].

TAPIS (I,1/II,1/II,2/II,3) · algemene naam voor doek, rok of kleed*. Het is een in zeer veel combinaties voorkomende naam, die, volgens HEIDEN, 'gewisse Sorten bunter orientalischer Tücher' aanduidt; VAN HOYTEMA omschrijft tapis als 'shawl met veelkleurig Oostersch patroon er in geweven'. De naam

wordt steeds gevolgd door de naam van een speciale soort, bijvoorbeeld tape kain gulung*, tape chin-dos*, tape-kankenias (vermoedelijk van *kamkhā* = goudbrokaat) of tape serassen*. Verder heetten eenvoudige katoenen doeken, zonder kleurrijke beschildering of versiering, dikwijls tape-grandos en tape-quitichels (Maleis *ketjil* = klein): grote en kleine doeken. De bekendste variëteiten waren: tapis poleng*, tapis serasah* (fijngelbloemde veelkleurige sarongs) en tapis telpocan*. Zie PAULUS op *tapih* [ook: tape].

TAPIOCA, zie FARINHA.

TAPSEYL (II,2) · taffachelas*. Dit woord is een van de producten van de volksetymologie van Jan Compagnie; vergelijk het Arabische *tafsjilah*.

TAR (II,3) · 1. muntje in Surat, $\frac{1}{3}$ fanum*; 2. palmira-palm [zie ook: tarry].

TARA (K) · lokale eenheid of buurtschap waarin de nairos* waren georganiseerd (Calicut).

TARAVĀD (K) · de leef- en bezitsgemeenschap van de nairos, bestaande uit een vrouw, haar broers, jongere zusters, neven en nichten en verdere nakomelingen in de vrouwelijke lijn, in één complex van huizen samenwonend. Het was tevens een afsplitsing van het oorspronkelijke stamhuis van de geslachtslinie, die bestond uit alle nairos binnen een buurtschap die hun afstamming terugvoerden op dezelfde stammoeder. Naar dit stamhuis heette de linie ook taravād. Zie s'JACOB, xxvii-xxviii.

TARDEREN (K/T4) · K: te laat zijn met levering. T4: talmen.

TARREN (I,2) · de tarra berekenen [ook: tarreren].

TARREREN, zie TARREN.

TARRY (II,3) · alcoholische drank, bereid uit het gegiste sap van de palmira. Zie YULE-BURNELL in voce *toddy*.

TARTAR (T3/A) · 1. T3: benaming in de VOC-bronnen voor de Chinese keizers van de Ch'ingdynastie, oorspronkelijk afkomstig uit Tartarije (Mantsjurije); 2. A: balk.

TARTARUGA (II,1) · karet*. Van het Spaanse *tortuga* = schilpad.

TASAR, zie SELVATICA.

TASCH, NAUW OP DE – (K) · zuinig, gierig.

TASHRIF (GM3) · eerbewijs. Het is een term voor wat

aan een meerdere wordt aangeboden, maar de Europeanen gebruikten het ook voor het object alleen. Arabisch [ook: tassarijf].

TASSABEE, zie TASSAWUF.

TASSARIJF, zie TASHRIF.

TASSAWUF (GM4) · het sufisme, de in broederschap-pen met onderling afwijkende ritën georganiseerde mystiek van de islam, door de Nederlanders vaak voor sekten aangezien. Arabisch [ook: tassabee; zie ook: sufi].

TATANAMAN (A) · nieuwe ontginning.

TATER (II,2) · afval van zijde*, de grove buitendraden der cocons en de doorgebeten draden, waarvan moghta* gemaakt werd. De UYTREKENING omschrijft het als 'zijnde eygentlijck de vuylygheyt van andere' [zie ook: coetchiaal].

TĀVAZHI (K) · aanduiding van een verwantschapsrelatie in India. Segment van een geslachtslinie, los van de bezitsgemeenschap gezien. Zie s'JACOB, xviii.

TAXT (K) · (prijs)peil.

TAYCON, zie TAIKUN.

TAYEL, zie TAËL.

TAYOLEN (GM1) · slaven van de kust van Malabar.

TECKELEN (K) · omver doen vallen, beentje lichten.

TEECKENHOUT, zie KIATEHOUT.

TEEMS (I,1) · grote haren zeef. Frans *tamis*. Zie VERDAM-VERWIJS.

TEGENKIEL, zie KOLSEM.

TELPOCAN (I,1) · gebruikt in combinatie met een textielsoort, zoals tapis* telpocan, een bepaalde versiering beduidend. Bij STALPAERT *tulupacan*, 'cleetgens, die de grondt roodt ofte swart sijn, ende daer zijn ronde daelders op geschildert ofte adere cruycen'; uit deze beschrijving blijkt dat het dezelfde doeken zijn die thans in de batikindustrie tjeplokkans heeten, naar Javaans *tjeplok* = versiering in de vorm van een roos, sterretje, kruisje en dergelijke. Zie JASPER-PIRNGADIE III, blz. 118.

TELUGU (GM7) · de taal van Noord-Coromandel.

TEMET(s) (K) · 1. bij gelegenheid; 2. allengs.

- TEMPERAMENTGLAS (GM4) · een soort thermometer.
- TEMPESTIVAE (GM1) · tijdig, te rechter tijd.
- TEMPORISEREN (GM3) · uitstellen, dralen.
- TENDEREN (K) · zich richten naar.
- TEREN EN SMEREN (GM4) · goede sier maken.
- TERGIVERSATIE (GM5/GM9) · **GM5**: uitvlucht, draaierij. **GM9**: verdragende maatregel.
- TERREFDAAR (II,2/GM6) · titel van een hoge inheemse politie-officier in de Coromandelse havensteden. **GM6**: titel van een hoge autoriteit op het gebied van de politie in uitgebreide zin in de havensteden van Coromandel.
- TERSIMANO, zie DRAGOMAN.
- TESSER, zie SELVATICA.
- TEUVER, zie THEVAR.
- TEXTIEL, zie KLEED.
- THAIL, zie TAËL.
- THALA, zie TALA.
- THANADAR (GM4) · hoofd van een politiepost. Hindi [ook: tannedaer].
- THEE · zie bij bing, boei, congo, joesjesthee, pecco, songlo en souchong. Zie ook VETH.
- THERIAC, zie THERIAKEL.
- THERIAKEL (GM3) · soort tegengif [ook: theriac].
- THERINDAIN, zie TANSJEEPS.
- THEVAR (II,2/GM3) · titel der vorsten van een deel van Madurai, de landstreek in het zuidoosten van Voor-Indië, tegenover Ceylon. De thevar was een leenman van de naik* van Thanjavur. Zie HEERES-STAPEL II, blz. 113 noot 5. **GM3**: titel van een leenman van de naik van Madurai, en niet van Thanjavur. Zijn gebied lag in de zuidoosthoek van India, juist tegenover het nauwste deel van de straat van Manaar en omvatte ook een deel van de eilanden daarin [ook: teuver].
- THIOLI MANDOSTI, zie MANDOSTI.
- THOMAN (II,3) · Perzische rekenmunt ter waarde van *f* 39 à 40; 10 ori*, 20 riyal, 50 abassi*, 80 larijn*, 100 mahmudi*, 200 shahi*, 500 bisty*, 2000 kazbegi*, 4000 nim*, 10.000 dinār*, 20.000 fulus. Het Perzische *tuman* betekent 10.000 [ook: toman].
- THOMAS-CHRISTENEN (GM3/K) · **GM3**: naam voor de volgelingen van de Syrische kerk in India. **K**: schismatische christenen onder Syrisch patriarchaat. Zie S'JACOB, xxxvii-xxxviii [zie ook: parrua's].
- THOMBO (III) · lijst of register, meer in het bijzonder de lijst waarop het landbezit der inheemse bevolking van Ceylon was aangetekend. Singalees. Zie STAPEL III, blz. 238 noot 1 [ook: tombe].
- THOMEES, SINT – (K) · zilveren munt, geslagen door de Portugezen, met de beeltenis van St. Thomas erop. De waarde werd in 1694 bepaald op 105 stuiver*.
- THONY (II,2) · klein open vaartuig, soms uit één boomstam vervaardigd, op Machilipatnam vooral gebruikt voor het lossen van op de rede liggende schepen, op de kusten van Madurai en Ceylon voor de parelvisserij. Zie YULE-BURNELL in voce *doney*, VALENTIJN, Choromandel, blz. 48, NIEUHOF, *Gedenkwaardige zee- en lantreise*, blz. 190 en STAPEL II, 2, blz. 417.
- THOOL (II,3) · gewichtseenheid in Hindustan, circa 180 gram; onderverdeeld in 12 masha* [ook: tola].
- THORIA (II,3) · houtskool, bereid uit 'melckbomenhout'. Zie voor deze plant YULE-BURNELL in voce *milk-bush*.
- THUJAS (GM3) · dunne zijden stof [ook: thuyijs].
- THUYIJS, zie THUJAS.
- TICKLEMET, zie TACTENAMET.
- TIFEDOORS, zie CHÖGANS.
- TIJD, DROGE – (K) · het goede seizoen, periode van de noordoost-moesson*, september–mei [ook: tijd (stille –); zie ook: tijd (kwade –)].
- TIJD, KWADE – (K) · het regenseizoen, periode van de zuidwest-moesson*, mei–september [zie ook: tijd (droge –)].
- TIJD, STILLE – , zie TIJD, DROGE –.
- TIJFEREN (II,1/II,3/GM1) · doen druipen; (drinkbaar) sap of tuak* uit de palmboom tappen, wat in Voor-Indië het werk was van een bepaalde kaste*, de tivas*. Het woord is verbreid door de Portugese vormen *tiffar* = aftappen en *tiffador* = aftapper. Zie voor de verschillende verklaringen die omtrent de etymologie van dit woord gegeven worden DE HAAN, *Priangan* II, blz. 761-762 [ook: tijffen].

TIJFFELDRANK (GM5) · de gegiste drank, gewonnen door het tijferen*.

TIJFFEN, zie TIJFEREN.

TIKAL (II,2/GM5) · gewichtseenheid voor het wegen van edele metalen; gelijk aan $\frac{1}{100}$ bits. In Birma was 1 tikal zilver de grondslag van het muntstelsel; het had een waarde van $1\frac{1}{4}$ ropia*. Ook 1 tikal gans* had een vaste waarde, van $1\frac{3}{5}$ penning*. Zie ook YULE-BURNELL in voce *tical*. **GM5**: door de Europeanen gewoonlijk gebruikt voor de *bāht*, een ongeveer bolronde zilveren munt met een kroon of een rad gestempeld, ter waarde van ongeveer een ropia.

TIMBES (T4) · textielsoort, vermoedelijk dezelfde als tjambes*.

TING, zie GANTANG.

TINGAN (II,1/II,3/GM1) · handelsprauw uit West-Java. Javaans *těnggang*. **II,3**: soort prauw met twee roeren. **GM1**: een soort Javaanse sloep met twee roers, gewoonlijk als laad- en transportvaartuig gebruikt.

TINGKAL (I,2) · ruwe borax*. Portugees *atincal*, Arabisch *tinkal*, Maleis *tingkal* [ook: atinckuel].

TINTEMAGO, zie TUTANEGO.

TINTWIJN, zie VIN TINT.

TIVAS, zie bij TIJFEREN.

TIYYĀS, zie CHŌGANS.

TJABEH (GM2) · Spaanse peper, afkomstig van *capsicum annuum*.

TJAKELELE, zie DJAKELELE.

TJAMBES, zie POLENG.

TJAMBOK, zie SJAMBOK.

TJAP (II,1/GM1) · merk, stempel; ook een gezegeld of gestempeld stuk, bijvoorbeeld een reispas of handelsvergunning. Maleis [ook: chiap, sjap].

TJAPPEN (II,2/II,3) · van een merk of stempel voorzien. Hindustani *chhāp*, Maleis *tjap*. Zie vooral YULE-BURNELL in voce *chop*.

TJAULAS, zie TJAVELLIS.

TJAVELLIS (I,1) · doeken van fijne dunne stof, genoemd naar de stad Chaul. Zie KERN I, blz. 38 [ook: chiaulas, tjaulas].

TJEDAKO (A) · lendendoek van geklopte bombast.

TJEKRI (GM2) · gouverneur. Aan het Sanskriet *cakri* ontleend [zie ook: chakri].

TJEKWAARS, zie CHĀKAR.

TJENNING (GM7) · titel van de troonopvolger van Luwu; in de literatuur ten onrechte verklaard als rijksbestuurder, wel kwam het vaak voor dat de tjenning tevens rijksbestuurder was.

TOCK (P) · tulband [ook: toock].

TOEKAS (T4) · rotan. Maleis *tukas*.

TOELAST (I,1) · 1. groot wijnvat; 2. inhoudsmaat, 4 aam* of circa 614,4 liter.

TOEPAS (II,2/GM1/K) · vrije christen-inlander op Malabar, Coromandel en Ceylon, veelal vrijgelaten slaven, te vergelijken met de mardijker* in de Archipel. YULE-BURNELL zegt dat het halfbloeds waren – zie ook HEERES-STAPEL II, blz. 117 noot 3 –; mogelijk zullen er afstammelingen van halfbloeds onder geweest zijn, maar dan toch van overwegend inheems bloed. Praktisch waren het inlanders. Wat betreft de etymologie, NIEUHOFF, die in de *Gedenkwaerdige zee- en lantheize* ook een afbeelding geeft van 'een Toepas ofte Mardijcker met zijn vrouw', verklaart de naam doordat zij de Europese kleding en gewoonten aannamen en op 'hen selven toepassen'. Hij voegt daar echter aan toe dat ze volgens anderen genoemd zijn naar de edelsteen topaas, de eerste na de diamant, zoals zij de eersten na de Europeanen waren! CANTER VISSCHER leidt de naam af van *toepay* = tolk. Sommigen zijn van mening dat de oorsprong gelegen is in *topi* = hoed, omdat de Portugezen aan inlanders en slaven die het christendom aannamen, als onderscheiding toestonden een hoed te dragen. Zie ook DE HAAN, *Oud-Batavia* I, blz. 514. Stapel meent dat het woord 'tweetalig' betekent; vergelijk Maleis *durwa bahasa*. Zie ook STAPEL II, 2, blz. 464. **GM1**: rooms-katholieken, deels van zuiver Aziatisch, deels van gemengd Portugees bloed, overeenkomend met de mardijker bij de Nederlanders. **K**: christelijke bevolkingsgroep ontstaan door vermenging en clientèle van Malabaren met Portugezen. Zij hadden geen status in de autochtone samenleving, maar hoorden bij de Portugezen, zo niet door bloedbanden, dan toch door godsdienst, kleding en leefwijze. Zij woonden in of vlakbij de Portugeese forten. In Cochín erkende de VOC hen als burgers. Ze dienden als soldaten, als leveranciers van materialen, als ambachtslieden en als arbeiders [ook: topas; zie ook: mesties].

TOERIAS (I,1) · beschilderde Coromandeldoeken. In de KORTE SCHETS, *cain turia*, 'waren geschilderde

kleedjes, met ronde daalders, grov van doek'.

TOERILIA GAMPO, zie TURELI GAMPA.

TOETOMBO's, zie TOMME-TOMME.

TOESTEL (K) · uitrusting.

TOET (II,2/GM3/GM7) · moerbeiboompjes (**GM3**: een *morus*-soort), die het voedsel leveren voor de zijderups. Zie DE HAAN, *Priangan* III, blz. 889. **GM7**: Deze benaming stamt uit het Arabisch.

TOEVERLAAT (K) · vertrouwen.

TOFFA (P) · geschenk. Perzisch *tuhfa*.

TO-IA (II,1) · gouverneur van een provincie. Chinees [ook: touya].

TOILET (II,3) · fijn lijnwaad of zijde*, niet te verwarren met tolet.

TOLA, zie THOOL.

TOLET (I,1) · grof linnen omhulsel, om fijnere goederen in te pakken. Ook wel gebruikt als gaas om in een borduurraam te spannen [ook: camise, hemd].

TOLETTEN (I,1) · inpakken.

TOMAN, zie THOMAN.

TOMBAK, zie HASEGAY.

TOMBE, zie THOMBO.

TOMMAGON, zie TUMMENGUNG.

TOMME-TOMME (II,1) · sierdoosjes, met witte schelpjes versierd, hoofdzakelijk in de oostelijke Archipel en op Nieuw-Guinea vervaardigd. Bij VALENTIJN IIa, blz. 59 toetombo's genoemd [ook: tontombes].

TOMQUIRA (GM7) · indigoboom. Maleis *tom* = indigo*.

TOMRAMBAT (GM9) · Javaanse plant, een indigofera.

TOMTOM (GM3) · gong.

TONG (GM6) · slankhalzige wijnkruid.

TONTOMBES, zie TOMME-TOMME.

TOOCK, zie TOCK.

TOON (T4) · uiterlijk.

TOPAS, zie TOEPAS.

TOPBAAN (III) · speeltafel [zie ook: toppen].

TOPPEN (III) · het uitoefenen van het populaire hazardspel der Chinezen. Als bij roulette werd er een tolletje (het Middelnederlandse *top* = tol) bij gebruikt. Al spoedig vatte men in Indië ook alle andere gokspelen der Chinezen (met dobbelstenen, kaarten, munten etc.) samen onder de naam toppen. Ook Europeanen topten en in de meeste herbergen in Batavia vond men een topbaan of toptafel. Het toppen stond onder zeker toezicht der regering; het recht tot het geven van gelegenheid ertoe werd door haar verpacht en in roerige tijden werd het verboden. Aan de meeste topbanen was een pandhuis verbonden. In het Maleis heet het nog thans *main-toh* = tolspel.

TOPSTANDER (I,2) · vlag aan de uiterste punt van een steng* of masttop.

TOPZEYL, zie TAFFACHELAS.

TORAAN (A) · werpspies.

TORADJENERS (GM7/GM9) · **GM7**: nomaden die met hun gezinnen op zee leven langs haast alle kusten van het oosten van de Indische Archipel. Gewoonlijk *Badjo* of *Badjo-laut* genoemd; Makassars *To-ridjene*. **GM9**: een voornamelijk op zee levend en door de gehele Archipel rondtrekkend volk [ook: badjes, badjos, orang laut].

TORELI (GM3) · titel van zekere rijksgroten in Bima en andere rijkjes op Sumbawa [ook: tureli, turili].

TOUA-TOUA, zie ORANGTUA.

TOUSSAANWIJN (I,1) · in Middelburg staan twee oude huizen naast elkaar met de namen Bordeaux Oxhooft en Toursaens Oxhooft. Bedoeld zal dus zijn: wijn uit Touraine (hoofdstad Tours), een streek die volgens AUGÉ van oudsher beroemd was om zijn goede wijnen.

TOUTANG · 1. zie TU-TU; 2. **T4**: onofficiële benaming van een hoofdkwartier van een departement of vice-magistraat van een departement. Chinees *chou-t'ung*.

TOUTOCK, zie TU-TU.

TOUWACK, zie TUAK.

TOUYA, zie TO-IA.

TRA, zie TRAA.

TRAA (II,1/GM1) · Siamese naam voor paspoort of licentiebrief. Zie MULLER, blz. 305 in voce *trae* en HEERES-STAPEL II, blz. 285 [ook: fraa, tra].

- TRACTATIE (GM2) · handel.
- TRAIN, zie TREYN.
- TRAMPEREN (GM5/GM9) · **GM5**: betrekken bij, medeplichtig zijn aan. **GM9**: deelnemen; letterlijk: met de voeten stampen.
- TRAMPONEREN, zie ONTRAMPONEREN.
- TRANCQUE, zie TRANKJE.
- TRANKJE (II,3) · klein open vaarttuig. Zie YULE-BURNELL in voce *trankey* [ook: trancque].
- TRANSPORT (K) · officiële inventarisatie van alle bezittingen en eigendommen gemaakt voor de overdracht van het commandement aan een nieuwe commandeur.
- TRAVAAAT, zie TRAVADE.
- TRAVADE (T2/P/GM1) · **T2**: zware onweersbui. Portugees *trovoada*. **P**: storm. **GM1**: orkaan, van het Portugees *travados* [ook: travaat].
- TRAVAILLE (GM2) · moeilijkheid, ongeval.
- TRAVERSEREN (GM6) · hinderen.
- TREFTIG (GM4) · voortreffelijk, aanzienlijk.
- TREIL (I,1) · oorspronkelijk sleep- of treklijn aan boord van een schip, later gebruikt als verzamelnaam voor al het touwwerk. Een schip werd verkocht 'met zeil en treil'.
- TREILER (I,1) · schuit die met sleepnet vist. Tegenwoordig meest Engels *trawler*.
- TREK, zie NADESTROOK.
- TRENCEMENT (GM2) · loopgraaf, tranchement.
- TRESEL (T2) · zeef, vergiet, pot.
- TRESOER (K) · schatkamer, voorraadkamer.
- TRESOORTIS (II,1) · van de Portugezen overgenomen aanduiding voor: derde kwaliteit*. Meestal gebruikte men het woord *pee**.
- TREWISSA, zie TURBIT.
- TREYN BRENGEN, IN – (K) · op gang brengen [ook: in train brengen].
- TRICAM, zie TRICANDIA.
- TRICANDIA (II,3) · soort lijnwaden uit Gudjarat [ook: tricam, trichcandea].
- TRICHCANDEA, zie TRICANDIA.
- TRIPANG (GM7) · zeekomkommer, een voornamelijk aan Chinezen verkochte lekkernij, tevens versterkend middel. Maleis.
- TROCKTAFEL (GM4) · soort biljarttafel.
- TROCQUE (GM9) · ruilhandel [ook: troucque].
- TROCQUEREN (T2/GM1) · **T2**: ruilen. **GM1**: 'in trocque' is: in ruil.
- TROTTEREN (GM2) · traineren.
- TROUCHEMAN, zie DRAGOMAN.
- TROUCQUE, zie TROCQUE.
- TSCHA (II,1) · het Chinese woord voor thee* [ook: cha, chia].
- TSCHAKETELS (T1) · thee ketels.
- TSIEEUW (II,2) · dit woord, dat wortel betekent, werd gebruikt bij taxatie van parels*, en omschreven door radical, radicale waardije of grondwaarde. Zie STAPEL II, 2, blz. 421-422 [ook: sieeuw].
- TSIERAN, zie NAMRAK.
- TSJINTS, zie SITS.
- TSONG-PING (GM1) · een militaire rang, een opperofficier (Amoy).
- TSONTOCK TOEALO I-A, zie TSUNG-TU.
- TSUNG-TU (II,1/GM9) · titel van de onderkoning van Kwantung en Kwansi. Mandarijn-Chinees; in Zuid-China *tu-tok*. **GM9**: titel van een provinciaal gouverneur, bijgenaamd *toea lauya*, grote heer, een respectvolle term voor een magistraat [ook: sontok, tsontock toealo i-a, tu-tok].
- TUAK (II,1/GM1) · nog niet gegiste palmwijn uit de klapper-, saguweer- of andere boom. Verse saguweer* heet *tuak manis*, zoete tuak, gegiste saguweer *tuak kras*, sterke tuak. **GM1**: sap van onrijpe bloemkolven van verschillende palmsoorten, óf zo gedronken, óf gedistilleerd, óf op suiker verwerkt [ook: touwack; zie ook: arak, suri].
- TUFFTAAN (P) · kwispedor.
- TUIEN, zie VERTUIEN.

TUMAILALANG (GM7) · ‘hij, die binnen is’, titel van de Bonische rijksbestuurder.

TUMANG (A) · gewichtseenheid voor sago*, welke lokaal sterk varieert; pak sago-meel.

TUMBAK, zie HASEGAY.

TUMMENGUNG (II,1/GM1) · adellijke titel, thans vrijwel uitsluitend door regenten gevoerd. Javaans. **GM1**: titel van een aanzienlijk hoofd [ook: tomma-gon].

TURBEREN (GM5) · verstoren.

TURBIT (P) · Indische wortel, een purgatief. Perzisch *tarbad* [ook: trewissa].

TURELI, zie TORELI.

TURELI GAMPA (GM4/GM5) · titel van de rijkskanselier of eerste minister van onder andere Bima en Dompo [ook: toerilia gampo].

TURILI, zie TORELI.

TUTANEGO (I,2) · zink uit het in China gevonden tutanego-erts; hetzelfde als spialter*. Verschillende auteurs (zie SAVARY sub voce *tinténague*) beweren dat tutanego Chinees koper zou zijn, vermoedelijk een vergissing die de een de ander heeft nageschreven [ook: tintemago].

TU-TOK, zie TSUNG-TU.

TU-TU (II,1/T1/GM1/GM3) · **II,1** en **GM3**: Tartaren-generaal, dat is de bevelhebber van het Mandchugarnizoen, dat in de provinciale hoofdsteden van China was gelegerd; Chinees *tu-t’ung*. **T1**: provinciaal bevelhebber der troepen. **GM1**: opperbevelhebber der troepen, militaire gouverneur [ook: toutang, toutock; zie ook: kung-bun].

TUYSSCHEN (GM3/K) · **GM3**: aan hazardspelen deelnemen. **K**: kwanselen, ook dobbelen.

TWEERNEN, zie TWERNEN.

TWERNEN (III) · tot draden ineenwerken van ruwe* zijde* [ook: dubbelen, tweernen, twijnen; zie ook: getweerd].

TWIJNEN, zie TWERNEN.

U

UBAS, zie UBI.

UBASWORTEL, zie UBI.

UBI (II,1/T1/T2) · plant van de familie der *dioscorea*, waarvan de wortelknollen gebruikt werden als voedsel en als medicijn. Javaans; Maleis *uwi* of *wi*. **T1**: yam, broodwortel. **T2**: Maleis *ubis yam* [ook: ubas, ubaswortel].

UITGAAN (GM7) · afsterven.

UITKOOPS (GM5) · naar de waarde bij de verkoop.

UITLEGGER, zie bij ONDERLEGGER.

UITSCHIETEN (K) · ervoor uittrekken, eraan besteden.

UITSETTINGE (K) · uitzending.

UITSLAG (I,2) · overwicht of doorslag.

UITSPATTEN (II,1) · met een blaasroer giftige pijltjes blazen [zie ook: spat].

UITSTEL, zie STILSTAND.

UITWINDEN (I,2) · een schip uit een haven of baai trekken. Dit geschiedde door met een sloep een anker vóóruit te brengen, waarna men met een windas het schip naar het anker toe trok. Dit werd zo lang herhaald tot men in voldoende ruim water was om de zeilen te kunnen hijsen.

ULI (II,1/GM4/A) · oorspronkelijk broeder, later ook broederschap, bond van dorpen, landschap. In de geschiedenis van Ambon en de Molukken neemt de strijd tussen de *ulilima*’s (de vijf broeders) en *ulisiwa*’s (de negen broeders) een belangrijke plaats in. Zie STAPEL II, 1, blz. 4 en 151, en PAULUS sub *vocibus oelilima, oelisiwa* en *Oeliasers*. **GM4**: op Ambon een bond van stammen, genaamd *hêna* of *soa** I.v.m. *ulilima* en *ulisiwa*: *lima* is vijf, *siwa* of *sio* is negen. **A**: federatie of verbond van dorpen of genealogische groepen [ook: olee, oulij].

ULILIMA (A) · *uli** bestaande uit vier of vijf deelnemende componenten.

ULISIWA (A) · *uli** bestaande uit acht of negen deelnemende componenten.

UMARA (II,3) · hoge ambtenaar in mohammedaanse staten. Verbastering van *omrah* of *umarā*. Het is een meervoudsvorm van *amīr* = chef. Zie YULE-BURNELL in voce *omrah* [ook: ammarauw, ommarauden].

UMBUL (GM6) · oude Sundanese titel, hoofd van een zogenaamde *tjutak*, een onderdeel van een regentschap. Later gebruikte men de term *wedana** [ook: ombol].

UNCURREREN (GM1) · occureren, geschieden, oplopen, ondervinden.

UPARAT (GM3) · onderkoning (Siam) [ook: oprapet].

UPETI (GM1) · tribuut, cijns van landelijke opbrengsten. Niet percentueel, maar in bahars* te betalen. Maleis [ook: oupaty].

UPU (A) · heer.

URGEREN (K) · als dringend zijnde voorhouden; aandringen.

UTI-UTI (A) · Ambonse rok [ook: hoetouwte, outouwte].

V

VADEM (I,1) · lengtemaat, 6 voet* of 66 duim* of circa 1,69 meter.

VAISHYĀS (K) · aanduiding in de hinduïstische kastenhiërarchie.

VALEDICTIE (GM9) · begroeting.

VALEREN (GM2) · 1. zich meester maken; 2. schade verhalen.

VALETUDINAIR (GM5) · sukkelend, ziekelijk.

VALKONET, zie FALCONET.

VALLUNAVAR (GM6) · hoofd (onder de kolathiri*) [ook: balenoer, balnoor].

VAMRAK, zie NAMRAK.

VANTARDISE (GM6) · pocherij.

VANTEREN (GM3) · zich beroemen.

VARKEN (I,1) · watervat op een schip, gebruikt bij het waterhalen met sloepen [zie ook: legger].

VARSCH (K) · vochtig; 'met varsche oogen': met spijt.

VARSEBALIE, zie bij BALIE.

VASTEREN (GM2) · verwoesten, uitroeien, vernietigen, vernielen.

VELLEN, BIJ DE – GEMANIERD ZIJN (GM11) · een goed gemanierd schip is een schip waarop de stand en de hoeveelheid der zeilen goed geregeld en verdeeld is, en dat goed is toegeladen, zodat het zich gemakkelijk laat besturen, niet zwaar stamp, noch wreed slingert. Latijn *velum* = zeil.

VENDIMIJ (P) · passaatwind; ook de tijd van de verkoop te Gamron, het seizoen. Volgens prof. Juynboll: Italiaans *vendemmia* = wijnoogst. De herfst dus [ook: vindemie].

VENETIAAN (II,3) · de in Perzië en westelijk Indië hooggewaardeerde Venetiaanse dukaat of zecchini, verindischt tot chickeen. Zie YULE-BURNELL in voce *chick*, b [ook: chickeen].

VENTILEREN (GM2) · ter sprake brengen.

VERBODEMEN (GM1) · overschepen, op een andere bodem (schip) overbrengen.

VERBRODDEN (T4) · verknoeien.

VERCLUTSING (K) · herstelling.

VERDEK (I,1) · VAN LENNEP: 'naam, die sommige romanschrijvers en schoolmeesters, maar nimmer een zeeman aan het dek* geven'. Echter, zeventiende-eeuwse mannen van theorie en praktijk als WITSEN en À WINSCHOOTEN gebruiken het woord herhaaldelijk. De laatste spreekt zelfs van half-verdek.

VERDINGH (K) · overeenkomst.

VERDRIJVEN (GM1) · door tegenwind afdrijven.

VERDUBBELING (GM1) · het verdubbelhuiden van de kiel van een schip.

VERDUREN (GM5) · duur maken door het opjagen der prijzen bij inkoop.

VEREFFENEN (K) · afhandelen.

VERERGEREN (I,1/III) · beschadigd of minderwaardig worden, bijvoorbeeld specerijen door waterschade. Zie VERDAM-VERWIJS op argeren. III: slijten, verzwakken of bederven [ook: argeren].

VERGIFSCHOTELS, zie GOURI-SCHOTELS.

VERHEERD (GM3) · door de oorlog, door legerbenden getroffen.

VERHOETELLEN (GM5) · verknoeien, verbroddelen.

VERKLOEKEN (GM2) · de baas zijn, te slim af zijn.

- VERKOOP, WIJZE VAN – , zie bij CONTRACTATIE, PRIJSSTELLING, STILSTAND EN STOK.
- VERLEEMT (T4) · verlamd.
- VERMETEN (K) · wil, plan, voornemen.
- VERMIJTERD (II,1) · door de mijt of worm aangestoken; gezegd van muskaatnoten en andere specerijen. Ook kwam het zeer veel voor bij takkoraal, dat daardoor waardeloos werd.
- VERNESTELLEN (GM1) · verjagen van het nest, van de (versterkte) plaats.
- VEROPPIGNORATIE (GM11) · verpanding. Latijn *oppignerare*.
- VERORDOEN (T4) · benutten of verbruiken.
- VERPERKEN (GM1) · in perken verdelen, verkavelen.
- VERPEUTEREN (K) · verbruiken, bederven.
- VERPREYDEN, zie PRAAIEN.
- VERRUW (T3) · verf.
- VERSCHANSEN (GM7) · overplaatsen.
- VERSCHOT (K) · voorraad.
- VERSEBALIE, zie BALIE.
- VERSIEN (K) · maatregelen nemen; gedaan krijgen.
- VERSIEREN (GM7) · verzinnen.
- VERSIERT (K) · geveinsd.
- VERTIEREN (K) · verkopen, afzetten.
- VERTUIEN (I,1) · een schip vastleggen voor twee ankers, het gewone of daagse anker en het vertuianker. Dit is bijvoorbeeld nodig als een schip niet met de getijden om zijn anker mag zwaaien. Het vertuianker ligt gewoonlijk aan een zeer lange kabel, het tuitouw [ook: tuien].
- VERTUINING (I,1) · omgording, een brede strook van planken, boven het reehout*. De vertuining was het bovenste deel van de buitenhuid van het schip; er waren openingen in aangebracht als poorten voor de dekbatterij. Zie MOSSEL op *buitenvertuining*. VAN YK zegt: 'De fortuining, misschien zo genaamd, omdat dit planckwerck bij de Oude met dit naakte wijf beschilderd is geweest' [ook: buitenvertuining, fortuining].
- VERWACKEREN (GM4) · toenemen.
- VERWULFD (GM9) · overwelfd.
- VERWULFSEL (T3) · gewelf, stenen zoldering.
- VERZEEUWD, zie BEZEEUWD.
- VETBOOR (I,1) · kleine kuipersboor.
- VEXATIE (K) · kwelling, afpersing [ook: faxatie].
- VIDANE (II,2/GM3/GM7) · ambtenaar op Ceylon, belast met het toezicht op de bewerking der dorpsvel-den namens de soeverein. Zie YULE-BURNELL in voce *vidana*, en VALENTIJN, Ceylon, blz. 11. **GM3**: hoofd op Ceylon, belast met het toezicht op de dorpszaken. **GM7**: een toezicht houdend hoofd; bij hen zijn verschillende rangen te onderscheiden.
- VIERENDEELTJE, zie VIRTEL.
- VIERPOT (GM2) · vuurpot, zwerm-pot, pot met naar alle kanten springende vuurpijlen.
- VIGILEREN (K) · waken.
- VIGMENTEN (K) · gefingeerde ideeën.
- VIJGERT (II,3) · de bastvezels van de *figus*, de Indische vijgeboom, 'daer men touw van slaat'. De VERSAMELING DER WOORDEN zegt: 'word in Bengalen gemaakt van het hair der cocusnoten' [zie ook: vijgertouw].
- VIJGERTOUW (II,2/GM9) · touw vervaardigd van de bastvezels van de *figus*. **GM9**: touw gemaakt van de bastvezels van bepaalde Indische bomen [zie ook: vijgert].
- VIJZEL (I,1/III) · 1. een houten windas. Tegenwoordig: dommekracht; 2. houten schroef aan het drijf-wiel van de zeildoekmaker.
- VILE, zie VILEINE.
- VILEINE (III) · laag, zowel in de zin van gemeen en boos als van dorps of boers. In de tegenstelling 'vile' en 'eerlijcke' lieden wordt met de laatste 'menssen van goede stand' bedoeld [ook: vile].
- VILIPENDEREN (GM1/GM6) · **GM1**: voor alles wat lelijk is uitmaken. **GM6**: verachtelijk behandelen, door het slijk sleuren. Frans *vilipender*.
- VILIPENDIE (GM4) · verachtelijke behandeling, miskenning.
- VIN TINT (I,1/T1) · algemene naam voor rode Spaanse

- wijn. Spaans *vino tinto*. T1: Franse rode wijn, gebruikt om met andere rode wijnen te mengen [ook: tintwijn, wijntint].
- VINDEMIE, zie VENDIMIJ.
- VINGERLINGEN (I,1) · zware, op de achtersteven bevestigde hengsels, dienende tot steun van het roer. Ze hadden ogen, waarin de pinnen van het roer rustten en draaiden [ook: duimen].
- VIRTEL (I,1) · oorspronkelijk naam voor een kleine borterton. Een okshoofd* van 30 virtels [ook: vieren-deeltje].
- VISCHIEN, zie VISSING.
- VISHU (GM7) · feest waarbij aan personen van rang giften worden gedaan door van hen afhankelijke minderen.
- VISIADOOR (II,2) · opzichter der in- en uitvoerrechten in Pulicat. Portugees *vigiador* = waker, oppasser.
- VISITE (K) · visitatie.
- VISSCHER, zie VISSING.
- VISSERSVLIAGER (GM1) · vissersvaartuig.
- VISSING (I,1) · ronde of ellipsvormige opening in het dek*, ter plaatse waar mast of spil daar doorgaan. De vissing was van binnen met eikenhout bekleed. Ook de balken, die de masten etc. in alle richtingen steunen, heten vissings [ook: vischien, visscher (WITSEN)].
- VISTAND (P) · waarschijnlijk de hoorn van de narwal (*monodon monoceros*). Deze dolfijnen, waarvan de mannelijke exemplaren een zeer grote tand of hoorn bezitten die soms bijna twee meter lang wordt en uit ivoor bestaat, werden ook wel zee-eenhoorns genoemd. Men schreef er geneeskrachtige eigenschappen aan toe (vergelijk de eenhoorn als uithangteken bij apothekers).
- VIVA FORCE (K) · met alle kracht.
- VLAK (I,1) · de buik of kim* van het schip. Een schip met een fraai vlak: waarvan de romp een mooie lijn heeft.
- VLEUGEL, zie bij VLEUGELSTOK.
- VLEUGELSTOK (I,1) · een klein vlaggestokje boven in mast of steng*. De vleugel is de kleine gespitste vlag op de mast, die als windwijzer dienst doet.
- VLIAGER (GM1) · klein zeilbootje.
- VLOOTJE, ABBERDAANS (GM3) · klein, nauwelijks weerbaar vlootje.
- VLOSZIJDE, zie FLOSZIJDE.
- VOERDER (T4) · voeder, groot wijnavat.
- VOET, AMSTERDAMSE – (K) · lengtemaat; 28 centimeter.
- VOET, RIJNLANDSE – (K) · lengtemaat; 31 centimeter. 12 duim* is 1 voet*; 12 of 16 voet is 1 roede*.
- VOETBANK (K) · verhoging onder de borstwering.
- VOLSTANDICHEYDT (GM2) · standvastigheid, getrouwheid.
- VOLTE CORTE (II,3) · zeker soort Perzische zijde*.
- VOORBETALING, zie bij STILSTAND.
- VOORKOMEN (K) · bekend zijn.
- VOORMARSZEIL, zie bij MARSZEIL.
- VOORSCHIEEN (I,1) · verschansing.
- VOORVALLENS, zie bij ACHTERVALLENS.
- VOORWENDING (K) · voorstel.
- VRANG, zie BUIKSTUK.
- VRIJDOM (K) · uit de dienst van de Compagnie treden en het recht krijgen zich als vrijburger te vestigen.
- VRIJLUYDEN (P) · personen die niet in dienst der VOC waren maar vergunning hadden zich in Indië op te houden. Zie STAPEL I, 2, blz. 4.
- VROUWENGETIMMER (GM7) · 'vrouwvolk'. Duits *Frauenzimmer*.
- VROUWENHOF (GM1) · gebouw in Batavia waarin gedurende de eerste jaren van het bestaan van Batavia ongetrouwde vrouwen van allerlei landaard, zowel vrije als onvrije, waren ondergebracht, annex aan de school. De instelling werd in 1632 opgeheven.
- VULLING (I,1) · 1. goot langs de binnenkiel, dienend om het water naar de pompen te voeren. Ook de plank-strook*, die als deksel voor die goot dient [zie ook: gevolt]; 2. de opvullingen – planken – tussen de barghouten*. WITSEN: 'de onderste vullingen moeten zo breed zijn, dat die spie- of spuigaten er in kunnen worden gemaakt.'
- VUUR, zie SPINT.

VUYL (GM1) · ondiepte.

VYSIER ASEM, zie WAZIR AZEM.

W

WAARDIJE, RADICALE – , zie bij TSIEEUW.

WAARLOOS, zie LOOS.

WACKANAWEES, zie WAKI'AH-NAWIS.

WACKANAWIJS, zie WAKI'AH-NAWIS.

WACKERING (GM4) · toename.

WAESIR, zie WAZIR AZEM.

WAGENSCHOT (III) · gladde, dunne, eiken plank.

WAKI'AH-NAWIS (II,3/GM4/GM5/GM6) · inheems journaalhouder, bij de Compagnie meest dagregisterhouder genoemd. Letterlijk: nieuws-schrijver. Speelman vertaalt het met 'Secretaris van Staadt' – zie HOTZ, blz. 150 noot 4. De VERSAMELING DER WOORDEN zegt: 'voogden op Cormandel', en elders: 'wakkas: dagregisters'. **GM4**: de hoogste vizier na de grootvizier, die hij bij afwezigheid verving, vooral belast met kanselarijwerkzaamheden, ook wat het contact met vreemdelingen betrof. Perzisch, letterlijk: opschrijver van hetgeen gebeurt. **GM5**: de plaatsvervanger van de *i'timad ud doulet*, op wie hij tevens enig toezicht had te houden; tot zijn taak behoorde ook het houden van aantekeningen over de belangrijke voorvallen. **GM6**: nieuwsschrijver, ambtenaar, belast met het overbrieven van alle belangrijke aangelegenheden aan de groot-mogol [ook: wackanawees, wackanawijs].

WAKKIEL (GM6) · gemachtigde, plaatsvervanger, tegenwoordiger. Maleis *wakil* [ook: hockiel].

WALEN (P) · van de moesson*: het kenteren. Een *wael* is volgens VERDAM-VERWIJS een breuk, een scheur in de dijk.

WALI (GM6) · in Perzië gouverneur van hoge rang, voortgekomen uit een stam van erfelijke hoofden.

WALLADO (K) · greppel en wal als landafscheiding. Portugees *valado*.

WALPEN (I,1) · vermoedelijk zwalpen*.

WAMBAIS, zie WAMBUIS.

WAMBES, zie WAMBUIS.

WAMBUIS (GM1) · speciaal in de koloniale bronnen veel gebruikte term voor houten redoute, kleine schans [ook: wambais, wambes].

WAN (T3) · suikerwater.

WANAKUSUMA'S (GM5) · bevolkingsgroep die het gezag van de susuhunan slechts node erkende en vaak in verzet kwam.

WANCAN, zie WANGKANG.

WANG (T4) · sterke smalle bamboesoort met een gele kleur uit Japan. Chinees *wang* = goed.

WANGEN (T3) · het aanbrengen van zijstukken op een schip ter versteviging; elk van de twee zijden die samen een blok* vormen.

WANGH (II,3) · scheepsterm: klamp om een mast te stutten.

WANGKANG (II,1/GM1) · Chinees vaartuig van het type van de jonk*, maar kleiner, en gewoonlijk slechts met twee masten. Zie VETH. **GM1**: Chinees zeilschip met hoog voor- en achterschip, kleiner dan een jonk [ook: wancan].

WANLADEN (GM2) · zonder lading van handelswaarde, in ballast geladen.

WANNIAS (II,2/GM3) · districten in Noord-Ceylon, tussen Jaffna en Mannar. Ook de bevolking van die streken werd als Wannias aangeduid. **GM3**: de noordelijke districten van Ceylon zowel als de bewoners daarvan en hun erfelijke hoofden; de laatsten heetten eigenlijk wanniyas. Sankriet *vanya* = woud.

WANT, zie LOOS.

WAPENSMID, zie SCHEEPSKORPORAAL.

WAREN (T1) · vrijwaren, borg stellen.

WAREN, GEOORLOOFDE – (K) · waren waarvan de VOC de handel vrij liet [zie ook: waren, verboden –].

WAREN, VERBODEN – (K) · waren die uitsluitend door of aan de Compagnie verkocht mochten worden, zoals opium, peper* en kaneel [zie ook: waren, geoorloofde –].

WATER, 'T – (T4) · waterzucht.

WATERGANGEN, zie LIJFHOUTEN.

WATERPAS (II,2/K) · 1. eenvoudige versterking [ook: platform]; 2. K: plaats waar een water binnen de muren van een stad komt.

WATERSCHOUW (III) · een schouw* waarmee te Batavia, zowel voor de stad, het eiland Onrust als de schepen op de ree, het drinkwater werd gehaald van de 'waterplaats' aan de bovenloop der rivier.

WATTEBADDOE (GM9) · belasting op tuinen, met name op vruchtdragende bomen, zoals kokos- en suikerpalmen.

WAZIR (GM5) · 'minister' in de zin van staatsdienaar (Perzië) [ook: whasier].

WAZIR AZEM (P) · grootvizier (Perzië) [ook: vysier asem, waesir].

WEDANA (GM6) · districtshoofd [zie ook: umbul].

WEDANA KULON (GM9) · gouverneur van de westelijke strandregentschappen voor de susuhunan.

WEDANA PANUMPING (GM6) · de regent van centraal-Kartasura.

WEDDAS (GM3) · de primitieve oerinwoners van Ceylon.

WEDERHORIG (GM4) · ongehoorzaam, tegenstrevend.

WEEDAS (GM4) · as van de wede, een plant die donkerblauwe verf leverde.

WEGER (I,1/T4) · balk tegen het binnenoppervlak van de inhouten* van een schip, in de richting van de kiel, dus van voor naar achter. De wegers vormen het zogenaamde langsverband (tegenover de dwarsverbanden). Een balkweger is een weger waarop een dekbalk – dat is een dwarsverband – rust. **T4**: b alk die over de gehele lengte van het schip tegen de binnenkant van de romp wordt aangebracht ter versteviging van het langsverband. Een aantal wegers vormt de wegering die als laadruimte werd ingericht.

WEGERING, zie bij WEGER.

WERP (T4) · het kleinste anker aan boord van een schip.

WHASIER, zie WAZIR.

WIK (I,2) · de naam voor elke afgewogen hoeveelheid, in het bijzonder voor datgene wat op de stadswaag was afgewogen. In STAPEL I, 2, blz. 227, staat de toevoeging 'omtrent 1000 ponden* door malkanderen wegende'.

WICKERWANDI (II,2) · zekere katoenen lijnwaden uit Karkal en Nagapattinam.

WIJNTINT, zie VIN TINT.

WILLEKEUR (K) · besluit.

WINDBOOM (I,1) · vierkante paal zoals die gestoken werd in de gaten van gangspil of windas, om dit rond te draaien.

WINDVERING (I,1) · verlengstukken van de rantsoenhouten* in een schip. Ook duidde men er mee aan het daaraan grenzende deel van het achter-dek*, naast de roerganger, waar het geschut stond.

WINSTEN (K) · opbrengsten, inkomsten; niet de huidige betekenis opbrengsten minus kosten [zie ook: overwinst].

WISSERNAGELS (I,1) · spijkertjes waarmee de windsels van de wisser die diende om de kanonlopen te reinigen aan de steel werden bevestigd. De windsels bestonden meest uit schapehuid of varkenshaar, de steel of klos uit essenhout.

WITTIJ (GM7) · tovenaar.

WOCKIA (II,3) · gewichtseenheid in Arabië. In Mokka $\frac{1}{100}$ ratel*.

WORM (T1) · wurm(plaat), bouwelement.

WORP (I,1) · 1. in het algemeen: een zware balk [ook: wurp]; 2. de twee balken, welke het laatste spanten* paar in de achterstevan van een schip kruislings verbinden. Zij steunen de rantsoenhouten* en geven het vaarttuig een stevige 'staart'; 3. zware horizontaal liggende balk in de achterstevan van een schip, beneden de hekbalk* [ook: spiegelvrang].

WORTEL-CHINA, zie RADIX CHINA.

WRANG, zie BUIKSTUK.

WRINGIJSER (I,1) · ijzeren hefboom, koevoet.

WURP, zie WORP.

X

XARAFFE, zie SARAAF.

XERAFIJN (II,3/P/GM1/GM2) · 1. andere naam voor de gouden mohur*. Verbastering van het Arabische *ashrafi*. Zie YULE-BURNELL in voce *xerafine*. **P**: Portugese munt. Van het Perzische *saraaf* = geldwisselaar. **GM2**: waarde circa f 1,50 [ook: cherafijn, serafijn]; 2. **GM1**: gouden munt op Ceylon, kleiner dan de mohur, 25 à 30 stuiver*.

Y

YAKHDĀN (P) · leren koffer. Perzisch; vergelijk jucht-leer [ook: jachtan].

YOGI (II,3/GM4/GM5) · asceet. Hindustani *jogi*, Sanskriet *yogi*. Zie voor hen en hun leer YULE-BURNELL in voce *jogee*. **GM4**: ook gebruikt in de zin van zwerver, bedelaar. **GM5**: kluizenaar, wonderdoener, die de bevolking licht in beroering brengt [ook: goegy, sioge, sjogy].

YU-CHI CHANG-CHÜN (T1) · lokale bevelhebber (China) [ook: joukick].

Z

ZAADHOUT, zie KOLSEM.

ZAADLAK (I,2) · stukjes lak ter grootte van een erwten gebruikt om er een rode verf uit te trekken. Zie NEDERLANDSCH HANDELSMAGAZIJN in voce *gomlak* [ook: korrellak, lak (gegranuleerd -)].

ZAADPAREL, zie STAMPPAREL.

ZAADSTROOK (I,1) · eerste plank van de scheepswand, van de kiel af gerekend. PILAAR: 'de kielsponning is een groef of gleuf uit de zijvlakken der kiel weggehakt, om de eerste plank der buitenhuid, de zandstrook genaamd, te ontvangen.' [ook: zandstrook; zie ook: boeien].

ZAGOE MAROUCO, zie SAGO LEMPENG.

ZAMORIN (GM3) · titel van de koning van Calicut, 'heerser der zee' [ook: sammorijn, samudri].

ZANDSTROOK, zie ZAADSTROOK.

ZARASSEN, zie SERASSEN.

ZAREBO, zie SARAMBE.

ZARIBA, zie SARAMBE.

ZAUVAGESSIENS, zie SAWAGESJES.

ZEEFDOEK, zie STAMET.

ZEEM (II,2) · zekere kwaliteit Bengaalse zijde*; evenzo ziarum.

ZEIL EN TREIL, zie bij TREIL.

ZEILAGIE (I,1) · zeilvermogen. Een schip op de zeilagie bouwen: er bij het bouwen in de eerste plaats op letten dat het een snelle zeiler wordt. Op de zeylaas

brennen: de lading zo stuwen dat het zwaartepunt het gunstigst ligt om goed te kunnen zeilen [ook: zeylaas].

ZERCHEYL, zie SAR-I-KHAIL.

ZETEL, CATHEDRALE – (K) · bisschopszetel.

ZETGANG (I,1) · de gang* die wordt aangebracht tegen de buitenkant der inhouten* van het schip, ter hoogte van het barghout* [zie ook: gang].

ZEYLAAS, zie ZEILAGE.

ZEYNLICHTERS (III) · seinlichten, scheepslantaarns, van blik vervaardigd.

ZIARUM, zie bij ZEEM.

ZIEKTE, AZIATISCHE – (GM7) · lepra.

ZIJDE (I,2) · werd als handelsartikel zowel in Indië zelf als in Europa verkocht. Ze werd hoofdzakelijk uit Perzië, Bengalen en China gehaald. De talrijke namen voor diverse soorten geven soms de aard van de bewerking, soms de kwaliteit, soms de plaats van herkomst aan [zie ook: afgesood, bogy, canary, capitoen, floszijde, getweerd, hittou, kwaliteit, legia, moghta, pancado, parelzijde, patteni, poilzijde, potti, rouw, ruw, selvetica, sitou, tanny, tater, toet, twernen].

ZIJPAT, zie SIPAT.

ZINGHADJA, zie SENGADJI.

ZOG (I,1) · 1. houten gaffel, die voor en achter aan het schip de steven steunt. De rij inhouten* begint en eindigt met een zog [ook: sochstuk]; 2. de plaats waar het vlak* van een schip achter begint te rijzen en de scherpte der piek* begint.

ZOODEN (I,1) · houten schotten om het onderstuk van de masten en de pompen, teneinde die te beschermen bij het volstuwen van het ruim.

ZWAARDRIJKSDAALDER (II,1) · zie bij provintiedaalder. Deze droeg aan de ene zijde de beeldenaar van een man met een zwaard in de rechterhand, en werd daarom ook wel zwaardrijksdaalder genoemd. Oorspronkelijk was dit slechts het borstbeeld van de man; sedert 1659 werd hij geslagen met de zwaarddrager ten voeten uit. In de penningkunde spreekt men van: die met de halve man en die met de staande man.

ZWALPEN (I,1/III) · grenen ribben*, dwarsscheeps in de dekken* van een schip liggend. III: vierkant bezaagde balken, waarop de dekplanken steunen.

ZWIJDIG (III) · van het Middelnederlandse *zwide* = sterk, talrijk, hevig. Het werd in de zeventiende eeuw uitsluitend gebruikt in de uitdrukking 'wat een zwijdigen gelt' of 'zulk een zwijdigen gelt', dat wil zeggen: wat een massa geld.

ZWONG (I,1) · klem of bankschroef, gereedschap van de scheepskorporaals*. Duits *Zwinge* [ook: *swong*].

LITERATUURLIJST VAN IN HET GLOSSARIUM GENOEMDE LITERATUUR

- Afbeeldsels der goude, silvere en kopere stukken en der schulpen en amandelen, die in geheel Asia voor munt gangbaar zijn* (Amsterdam 1682).
- Augé, C., *Nouveau Larousse illustré*. 8 dln. (Parijs 1897-1914).
- Baldaeus, Ph., *Naauwkeurige beschrijvinge van Malabar en Choromandel, derzelver aangrenzende rijken, en het machtige eyland Ceylon*. 3 dln. in 1 bd. (Amsterdam 1672).
- Balfour, E., *The cyclopaedia of India and of eastern and southern Asia, commercial, industrial and scientific*. 3 dln. (3e druk, Londen 1885).
- Capellen, [G.A.G.P.] van der, 'Het journaal van den baron Van der Capellen op zijne reis door de Molukko's', in *Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië* (1855) nr. 2, 281-315 en 357-396.
- Clercq, F.S.A. de, *Bijdragen tot de kennis der residentie Ternate* (Leiden 1890).
- Clercq, F.S.A. de, *Het Maleisch der Molukken. Lijst der meest voorkomende vreemde en van het gewone Maleisch verschillende woorden, zooals die gebruikt worden in de residentien Manado, Ternate, Ambon met Banda en Timor Koepang, benevens eenige proeven van aldaar vervaardigde pantoens, prozastukken en gedichten* (Batavia 1876).
- Curzon, George N., *Persia and the Persian question*. 2 dln. (Londen 1892).
- Dagregister gehouden int Casteel Batavia vant passerende daer ter plaetse als over geheel Nederlandts-India, 1624-1682*. J.E. Heeres [e.a.] ed. 31 dln. (Batavia/'s-Gravenhage 1887-1931).
- Dapper, O., *Gedenkwaardig bedrijf der Nederlandsche Oost-Indische Maetschappij op de kuste en in het keizerrijk van Taising of Sina*. 2 dln. in 1 bnd. (Amsterdam 1670).
- Dozy, R.P.A., *Oosterlingen. Verklarende lijst der Nederlandsche woorden, die uit het Arabisch, Hebreuwsch, Chaldeeuwisch, Perzisch en Turksch afkomstig zijn* ('s-Gravenhage 1867).
- Dozy, R.P.A. en W.H. Engelman, *Glossaire des mots espagnols et portugais dérivés de l' arabe* (2e druk, Leiden/Parijs 1869).
- Dunlop, H., *Bronnen tot de geschiedenis der Oostindische Compagnie in Perzië*. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie 72 ('s-Gravenhage 1930).
- Eeden, F.W. van en J.J. Duyfjes, *Houtsoorten van Nederlandsch Oost-Indië*. Beschrijvende catalogus tevens handleiding tot de kennis der voortbrengselen van de Nederlandsche overzeesche gewesten III (3e druk, Koloniaal Museum in Haarlem 1905).
- Eerde, J.C. van, 'De samenstelling van "Bezoarsteenen"', in *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië* 82 (1926) 306-309.
- The Encyclopaedia Britannica*. 29 dln. (11e druk, Cambridge 1910-1911).
- Feenstra Kuiper, J., *Japan en de buitenwereld in de achttiende eeuw* ('s-Gravenhage 1921).
- Franck, J. en N. van Wijk, *Etymologisch woordenboek der Nederlandsche taal* (2e druk, 's-Gravenhage 1912).
- Goens, R. van, 'Corte beschrijvinge van 't eyland Java, derselver provintiën, landdeeling, rijkdom en inwoonders, soodanich 't selve nu bevonden ende geregeert wert', in *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Neêrlandsch Indië* 4 (1856) 351-367.
- Gorkom, K.W. van, *Specerijen*. Beschrijvende catalogus tevens handleiding tot de kennis der voortbrengselen van de Nederlandsche overzeesche gewesten VI (2e druk, Koloniaal Museum in Haarlem 1903).
- Groeneveldt, W.P., 'De Nederlanders in China', in *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië* 48 (6e volgrees, 4e deel) (1898).
- Haan, F. de, *Oud-Batavia. Gedenkboek uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen naar aanleiding van het driehonderdjarig bestaan der stad in 1919*. 3 dln. (Batavia 1922-1923).

- Haan, F. de, *Priangan. De Preanger-Regentschappen onder het Nederlandsch bestuur tot 1811*. 4 dln. (Batavia 1910-1912).
- Havart, D., *Op- en ondergang van Cormandel*. 3 dln. in 1 bd. (Amsterdam 1693).
- Heeres, J.E. en F.W. Stapel, 'Corpus Diplomaticum Neerlandico-Indicum. Verzameling van politieke contracten en verdere verdragen door de Nederlanders in het Oosten gesloten, van privilegebrieven, aan hen verleend, enz.', in *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië* 57, 87, 91, 93 EN 96 (1907, 1931, 1934, 1935 en 1938). In 1955 is het zesde deel uitgegeven door het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land en Volkenkunde maar niet in de 'Bijdragen'.
- Heiden, M., *Handwörterbuch der Textilkunde aller Zeiten und Völker* (Stuttgart 1904).
- Hellingwerf, P., *Hoornse beknopte bosschietarije* (Amsterdam 1742).
- Hoetink, B. ed., *Verhaal van het vergaan van het jacht "De Sperwer" en van het wedervaren der schipbreukelingen op het eiland Quelpaert en het vasteland van Korea (1653-1666) met eene beschrijving van dat rijk door Hendrik Hamel*. Werken uitgegeven door de Linschoten-Vereeniging XVIII ('s-Gravenhage 1920).
- Hoffmann, J.J., 'De rijstbier- of sakebrouwerij in Japan naar Japansche bronnen', in *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië*, 3e volgrees, 5e deel (1870) 179-191.
- Honoré Naber, S.P. I' ed., *Toortse der zeevaart door Dierick Ruiters, 1623, en Samuel Brun's Schif-farten, 1624*. Werken uitgegeven door de Linschoten-Vereeniging VI ('s-Gravenhage 1913).
- Honoré Naber, S.P. I' en I.A. Wright ed., *Piet Heyn en de zilvervloot. Bescheiden uit Nederlandsche en Spaansche archieven*. Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap, 3e serie, nr. 53 (Utrecht 1928).
- Hotz, A. ed., *Journal der reis van den gezant der O.I. Compagnie Joan Cunaeus naar Perzië in 1651-1652, gehouden door Cornelis Speelman*. Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap, 3e serie, nr. 26 (Amsterdam 1908).
- Hoytema, S.A. van, *Garen en goed* (Deventer 1917).
- Huygelbosch, G., *Memorie*. In *Papieren-Van Hoorn*, rijksarchief 1701.
- Jacob, H.K. s' ed., *De Nederlanders in Kerala 1663-1701. De memories en instructies betreffende het commandement Malabar van de Verenigde Oost-Indische Compagnie*. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Kleine Serie 43 ('s-Gravenhage 1976).
- Janse, J.M., *De nootmuskaatcultuur in de Minahassa en op de Banda-eilanden*. Mededeelingen uit 's Lands Plantentuin XXVIII (Batavia/'s-Gravenhage 1898).
- Jasper, J.E. en Mas Pirngadie, *De inlandsche kunstnijverheid in Nederlandsch-Indië*. 5 dln. ('s-Gravenhage 1912-1930).
- Kaempfer, E., *Beschrijving van Japan, behelsende een verhaal van den ouden en tegenwoordigen staat en regeering van dat rijk* ('s-Gravenhage/ Amsterdam 1729).
- Kellen Dzn., J.Ph. van der en E.J. Benthem, *Nederlandsche zeeschepen: 1470-1830* (Leiden 1913).
- Kern, H. ed., *Itinerario, voyage ofte schipvoert van Jan Huygen van Linschoten naar Oost ofte Portugaels Indiën, 1579-1592*. 5 dln. Werken uitgegeven door de Linschoten-Vereeniging II (2 bnd.), XXXIX en XLIII (2 bnd.) ('s-Gravenhage 1910-1939).
- Kernkamp, G.W., 'Stukken over de Noordsche Compagnie', in *Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap te Utrecht* XIX (1898) 263-379.
- Kersey, John, *A new English dictionary or a compleat collection of the most proper and significant words, commonly used in the language, with a short and clear exposition of difficult words and terms of art* (Londen 1702).
- Kluge, F., *Seemannsprache. Wortgeschichtliches Handbuch deutscher Schifferausdrücke älterer und neuerer Zeit* (Halle 1911).

- 'Korte schets van den koophandel der Maatschappij in Indiën, zooals dezelve aldaar op verscheiden plaatsen wierd gedreven, geduurende het oppergezag van den Opperlandvoogd Both', in *Historisch Verhaal van het begin, voortgang en teegenwoordigen staat der koophandel van de Generaale Nederlandsche Geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie II* (Arnhem 1768-1772) 22-39.
- Kussáka, J.F., *Das japanische Geldwesen geschichtlich und kritisch dargestellt* (Berlijn 1890).
- Laet, J. de, *De imperio Magni Mongolis sive India vera commentarius* (Leiden/Batavia 1631).
- Lennep, J. van, *Zeemans-woordenboek, behelzende een verklaring der woorden, bij de scheepvaart en den handel in gebruik en een opgave der algemeene wetsbepalingen, daartoe betrekkelijk, en der spreekwijzen, daaraan ontleend* (Leiden 1864).
- Linschoten, J. Huygen van, *Itinerarium ofte Schipvaart naer Oost ofte Portugaels Indiën*. 4 dln. (Amsterdam 1614).
- Lokotsch, K., *Etymologisches Wörterbuch der europäischen (germanischen, romanischen und slavischen) Wörter orientalischen Ursprungs* (Heidelberg 1927).
- Milburn, W., *Oriental commerce, containing a geographical description of the principal places in the East Indies, China and Japan, with their produce, manufactures and trade*. 2 dln. (Londen 1813).
- Montanus, A., *Gedenkwaerdige gesantschappen der Oost-Indische Maetschappij in 't Vereenigde Nederland aen de kaisaren van Japan* (Amsterdam 1669).
- Moreland, W.H. ed., *Relations of Golconda in the early seventeenth century*. Works issued by the Hakluyt Society, 2e serie, nr. 66 (Londen 1931).
- Mossel, G.P.J., *Handleiding tot de kennis van het schip* (Amsterdam 1859).
- Muller, Hendrik P.N. ed., *De Oost-Indische Compagnie in Cambodja en Laos*. Werken uitgegeven door de Linschoten-Vereeniging XIII ('s-Gravenhage 1917).
- Nachod, O., *Die Beziehungen der niederländischen Ostindischen Kompagnie zu Japan im siebenzehnten Jahrhundert* (Berlijn 1897).
- Nederlandsch Handelsmagazijn, of algemeen zamenvattend woordenboek voor handel en nijverheid*. 2 dln. (Amsterdam 1843).
- Nieuhof, J., *Het gezantschap der Neêrlandsche Oost-Indische Compagnie aan den grooten Tartarischen Cham, den tegenwoordigen Keizer van China*. 2 dln. in 1 bd. (Amsterdam 1665).
- Nieuhof, J., *Gedenkwaerdige zee- en lantreise door de voornaemste landschappen van West en Oostindiën*. 2 dln. in 1 bd. (Amsterdam 1682).
- Pallegoix, J.B., *Description du royaume Thai ou Siam*. 2 dln. (Parijs 1854).
- Paulus, J. [e.a.], *Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië*. 9 dln. (2e druk, 's-Gravenhage/Leiden 1917-1939).
- Pilaar, J.C., *Handleiding tot de kennis van het schip en deszelfs tuig* (Delft 1826).
- Raa, F.J.G. ten, F. de Bas en J.W. Wijn, *Het Staatsche leger, 1568-1795*. 8 dln. in 11 bdn. (Breda/'s-Gravenhage 1911-1964).
- Richardson, J., *A new Malagasy-English dictionary* (Antananarivo 1885).
- Röding, J.H., *Allgemeines Wörterbuch der Marine in allen europaeischen Seesprachen, nebst volstaendigen Erklarungen*. 4 dln. (Hamburg/Halle 1794-1798).
- Rogierius, Abraham, *De open deure tot het verborgen heydendom*. W. Caland ed. Werken uitgegeven door de Linschoten-Vereeniging X ('s-Gravenhage 1915).
- Rouffaer, G.P. en J.W. IJzerman, *De eerste schipvaart der Nederlanders naar Oost-Indië onder Cornelis de Houtman, 1595-1597*. Werken uitgegeven door de Linschoten-Vereeniging VII, XXV en XXXII ('s-Gravenhage 1915, 1925 en 1929).
- Rouffaer, G.P. en H.H. Juynboll, *De batikunst in Nederlandsch-Indië en haar geschiedenis*. 2 dln. (Haarlem/Utrecht 1899-1914). I: platen, II: tekst.
- Rumphius, G.E., *Herbarium Amboinense. Het Amboinsche kruid-boek ... mitsgaders ... eenige insecten en gediertens ... met de figuren daartoe behoorende*. J. Burmannus ed. 7 dln. (Amsterdam/'s-Gravenhage/Utrecht 1741-1755).

- Rumphius, G.E., *D' Amboinsche Rariteitkamer, behelzende eene beschrijvinge van allerhande zoo weeke als harde schaalvijschen ... hoorntjes en schulpen ... mineraalen, gesteenten en soorten van aarde* (Amsterdam 1705).
- Savary des Bruslons, Jacques en Ph.L. Savary, *Dictionnaire universel de commerce*. 5 dln. (2e druk, Kopenhagen 1759-1765).
- Schouten, Wouter, *Oost-Indische voyagie*. 2 dln. (Amsterdam 1676).
- Stalpaert van der Wiele, Cornelis, *Informatie van diverse landen en eylanden gelegen naer Oost-Indiën om aldaer bequamelick te handelen ende wat coopmanschap daer valt en daer best getrocken is*. Handschrift Rijksarchief, ongedateerd stuk van begin november 1603. Afgedrukt als bijlage III, p. XI-XXV, bij Rouffaer en Juynboll, *De batikunst in Nederlandsch-Indië en haar geschiedenis*, deel tekst (Utrecht 1914).
- Stapel, F.W. ed., *Pieter van Dam. Beschrijvinge van de Oostindische Compagnie*. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie 63, 68, 74, 76, 83, 87 en 96 ('s-Gravenhage 1927-1954).
- Tavernier, J.B., *De ses reysen van den heer J. Bapt. Tavernier, baron van Aubonne, die hij, gedurende de tijd van veertig jaren, in Turkijen, Persiën, en in d'Indiën langs alle de wegen die derwaarts strekken, gedaan heeft*. J.H. Glazemaker vert. (Amsterdam 1682).
- Thévenot, J. de, *Les voyages de Mr. De Thévenot*. 5 dln. (3e druk, Amsterdam 1727).
- Tiele, P.A. en J.E. Heeres ed., *Bouwstoffen voor de geschiedenis der Nederlanders in den Maleischen archipel*. 3 dln. ('s-Gravenhage 1886-1895).
- Uytrekening van de goude en silvere muntwaardije, inhoud der maten en swaarte der gewigten in de respectieve gewesten van Indiën* (Middelburg 1691).
- Valentijn, F., *Oud en Nieuw Oost-Indiën, vervattende een ... verhandeling van Nederlands mogentheyd in die gewesten*. 5 dln. in 8 bdn. (Dordrecht/Amsterdam 1724-1726).
- Valentijn, F., *Eerste uyt- en thuisreize*.
- Verdam, J., E. Verwijs en F.A. Stoett, *Middelnederlandsch Woordenboek*. 11 dln. ('s-Gravenhage 1885-1941).
- Versameling der woorden, voorkomende in de Indische brieven, eenvoudig verduyst* (1758). Een document, door F.W. Stapel gebruikt, toen het in bezit was van J.E. Heeres, die het hem in bruikleen afstond (Stapel II, 2, p. 444).
- Veth, P.J., *Uit Oost en West. Verklaring van eenige uitheemsche woorden* (Arnhem 1889).
- Visscher, J. Canter, *Mallabaarse brieven, behelzende eene naukeurige beschrijving van de kust van Mallabaar, den aardt des landts, de zeden en gewoontens der inwoneren* (Leeuwarden 1743).
- Vixseboxse, J., *Een Hollandsch gezantschap naar China in de zeventiende eeuw, 1685-1687* (Leiden 1945).
- Vogel, J.Ph. ed., *Journaal van J.J. Ketelaar's hofreis naar den Groot Mogol te Lahore 1711-1713*. Werken uitgegeven door de Linschoten-Vereeniging XLI ('s-Gravenhage 1937).
- Warburg, O., *Die Muskatnuss, ihre Geschichte, Botanik, Kultur, Handel und Verwerthung sowie Verfälschungen und Surrogate* (Leipzig 1897).
- Wilkinson, R.J., *A Malay-English dictionary*. 2 dln. (Mytilene 1932).
- Winschooten, W. á, *Seeman, behelsende een grondige uitlegging van de Nederlandse konst en spreekwoorden, voor soo veel die uit de seevaart sijn ontleend en bij de beste schrijvers deeser eeuw gevonden werden* (Leiden 1681).
- Witsen, N., *Aeloude en hedendaegsche scheepsbouw en bestier*. 2 dln. in 1 bd. (Amsterdam 1671).
- Woordenboek der Nederlandsche Taal*. 29 dln. ('s-Gravenhage enz. 1882-1996).
- Yk, C. van, *De Nederlandsche scheepsbouwkonst open gestelt, vertoonende naar wat regel of evenredenheyd in Nederland meest alle scheepen werden gebouwd, mitsgaders masten, zeylen, ankers en touwen enz. daar aan gepast* (Amsterdam 1697).
- Yule, Henry en A.C. Burnell, *Hobson-Jobson, a glossary of colloquial Anglo-Indian words and phrases, and of kindred terms, etymological, historical, geographical and discursive* (2e druk, Londen 1903).